

УКРАЇНСЬКИЙ КА
ЛЕН
ДАР

УКРАЇНСЬКИЙ

КАЛЕНДАР

● УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬНО-КУЛЬТУРНЕ ТОВАРИСТВО ● ВАРШАВА ●

1965

● Відповідальний редактор: АНТІН СЕРЕДНИЦЬКИЙ ● обкладинка: ЄВГЕН БЕД-
НАРЧУК ● стилістичний редактор: ОКСАНА ЛЕБІДЬ ● технічний редактор: АНАТО-
ЛІЙ КОБЕЛЯК ● портрети: ІГОР КУЗИК ● коректори: АННА ЦЕХАНОВИЧ, ІРИНА
ФУГЛЕВИЧ ● рецензент: КОСТЬ КУЗИК ●

● Redaktor odpowiedzialny: ANTONI SEREDNICKI ● okładka: EUGENIUSZ
BEDNARCZUK ● redaktor stylistyczny: OKSANA LEBID ● redaktor techniczny:
ANATOL KOBELAK ● portrety: IHOR KUZYK ● korektorzy: ANNA CIECHA-
NOWICZ, IRENA FUGLEWICZ ● recenzent: KONSTANTY KUZYK ●

ВАРШАВСЬКА НІКЕ

К. Козловський. «Вітре буйний!...» Дереворит.

Дорогі Читачі!

У першу чергу ми хочемо подякувати за похвальну оцінку преси «Українського календаря» на 1964 р.

Треба відмітити, що радянські друзі вперше надрукували докладні оцінки нашої праці. За теплі і дружні слова про минулорічний календар дякуємо редакціям «Всесвіту», «Робітничої газети», «Радянської культури», «Донбасу» та «Нашому слову». Одночасно висловлюємо сердечну подяку авторам надрукованих там статей. Дякуємо також всім тим, хто брав участь у виданні до створення календаря на 1965 р. — і дорогим авто-

рам статей та ілюстративних матеріалів, друкаркам і друкарям, розповсюджувачам і листоношам, які цю книжку вам у руки віддали.

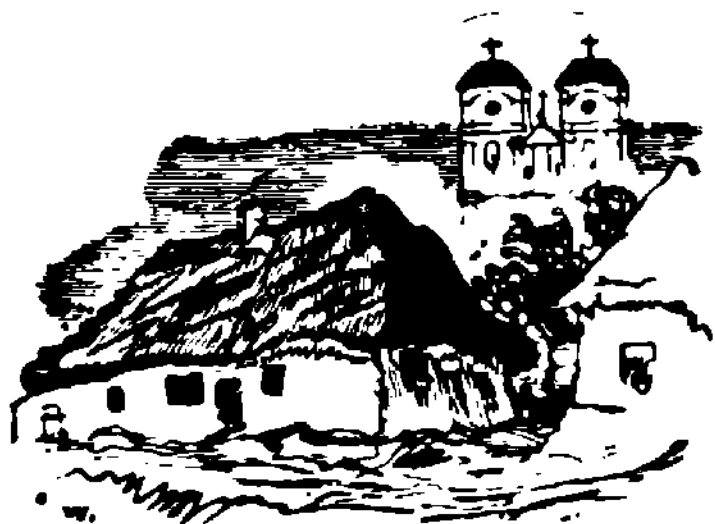
Складаючи вам, Дорогі читачі, сердечні новорічні побажання, хочемо, як невидимі гості біля ялинки у вашій хаті, поділитися своїми думками. Людство весь час посилює боротьбу за мир, гуманність і дружба між людьми зростають.

Народна Польща і Радянська Україна стають все могутнішими; зростає їх добробут, наука, література, мистецтво. Шлях досягнень, однак, безкрай. Тому думка кожного з нас повинна все більше звертатись до творчої праці.

Наближається 10-річчя УСКТ, а з ним підсумки наших культурних зусиль. Зустріньмо ж наше 10-річчя відремонтованими і новими будинками, квітучими садами та плодючими нивами, коли ми селяни. Зустріньмо кращою продукцією, коли ми робітники. Створім нові хорові програми, поставмо нові п'єси, організуймо кращу культурну роботу, коли ми члени гуртків художньої самодіяльності

Створім нові художні твори, коли ми письменники, напишім нові мелодії, коли ми композитори, намалюймо нові картини, коли художники, відкриваймо нові шляхи знання, коли вчені. Хай батьки і вчителі виховують кращих дітей, професори мудріших студентів. У цій благородній праці — хай кожний старається добитись своєрідних, оригінальних успіхів, щоб під час підсумків міг з задоволенням поглянути на свої досягнення, а сторонні люди оцінили їх з пошаною. Якщо наша скромна книжечка в чому будь-якому вам допоможе, будемо невимовно раді — це буде найкраще спасибі, яким читач може потішити автора і редактора. Бажаємо, щоб разом з цією книжечкою у вашу хату завітали мир і згода, щоб щастя і добробут не оминали вашого порога та щоб у Новому році сповнились ваші благородні мрії.

РЕДАКЦІЯ

В. Паськівський. Вишневець.

В. СЕЛІБЕР. ХЛІБ-СІЛЬ.

ІВАН БОГУН

- 1.1.1895 Народився Микола Тарновський
- 1.1.1944 Утворення Крайової Ради
- 5.1.1942 Виникнення Польської Робітничої партії
- 17.1.1945 Визволення Варшави
- 21.1.1654 Переяславська угода
- 21.1.1924 Помер В. Ленін
- 21.1.1803 Помер останній гетьман К. Розумовський
- 22.1.1863 Початок Січневого повстання в Польщі
- 22.1.1905 Початок революції 1905 р.
- 22.1.1949 Виникнення РВПГ
- 26.1.1915 Помер Михайло Павлик
- 28.1.1886 Смерть провідників І Пролетаріату
- 28.1.1734 Помер гетьман Данило Апостол
- 28.1.1920 Помер Павас Мирний
- 29.1.1802 Заснування Харківського університету

Стиль		Дні	Державні, громадські і церковні свята	
Н.	Ст.		Православні і греко-католическі	Латинські
1	19	П	Боніфата	Новий рік
2	20	С	Гната	Макарія
3	21	Н	Юлії	Геновефи
4	22	П	Анастасії	Євгена
5	23	В	Наума	Едуарда
6	24	С	Євгенії	Андрія
7	25	Ч	Різдво Христове	Лукіяна
8	26	П	Собор Пр. Богородиці	Северина
9	27	С	Степана	Юліана
10	28	Н	Домни, Агафії	Івана
11	29	П	Марка, Теофіля	Гонорати
12	30	В	Онисії, Філарета	Бенедикта
13	31	С	Меланії	Вероніки
14	1	Ч	Січ. Новий рік. Василя	Юрія
15	2	П	Сильвестра	Павла
16	3	С	Малахії	Марцелія
17	4	Н	Зосими, Афанасія	Антоні
18	5	П	Григорія	Петра
19	6	В	Богоявлення-Йордан	Генріха
20	7	С	Івана Хр.	Фабіана
21	8	Ч	Юрія, Омеляна	Агнети
22	9	П	Полієвкта, Витослава	Вінкентія
23	10	С	Григорія, Маркіяна	Марії
24	11	Н	Теодосія	Тимофія
25	12	П	Тетяни	Павла
26	13	В	Якова, Максима	Полікарпа
27	14	С	Агнії, Ніни	Івана
28	15	Ч	Павла, Івана	Петра
29	16	П	Петра	Францішка
30	17	С	Антоні	Мартини
31	18	Н	Анастасія, Кирила	Людвіка

СЕМЕН ПАЛІЙ

- 2.II.1943 Розгром німців під Волгоградом
- 3.II.1864 Народився поет Володимир Самійленко
- 6.II.1905 Народився Владислав Гомулка
- 7.II.1917 Засновано Академію наук УРСР
- 10.II.1837 Помер О. С. Пушкін
- 10.II.1962 Помер Владислав Броневський
- 12.II.1871 Народився Лесь Мартович
- 14.II.1897 Помер Панько Куліш
- 15.II.1564 Народився Галілео Галілей
- 19.II.1473 Народився М. Коперник
- 20.II.1054 Помер Ярослав Мудрий
- 22.II.1848 Весна народів
- 22.II.1895 Народився Іван Ле (Іван Мойсі)
- 23.II.1918 Утворення Червоної Армії
- 24.II.1872 Народилася Леся Українка

Стиль		Дні	Державні, громадські і церковні свята	
Н.	Ст.		Православні і греко-католическі	Латинські
1	19	П	Макарія, Марка	Гната
2	20	В	Євтіма, Анни	Марії
3	21	С	Максима, Євгена	Блажея
4	22	Ч	Тимофія	Андрія
5	23	П	Климентя, Станіслава	Агати
6	24	С	Ксені, Богданни	Дороти
7	25	Н	Григорія	Ромуальда
8	26	П	Ксенофонта, Аркадія	Івана
9	27	В	Івана Золот.	Кирила
10	28	С	Єфрема	Яцка
11	29	Ч	Гната, Романа	Ольгерда
12	30	П	Трьох Святителів	Юліана
13	31	С	Кира, Івана	Катерини
14	1	Н	Лют. Трифона	Валентія
15	2	П	Стрітєння Госп.	Фавстина
16	3	В	Семена, Анни	Юлії
17	4	С	Сидора	Францішка
18	5	Ч	Агафії	Семена
19	6	П	Вукола, Христини	Конрада
20	7	С	Парфенія, Луки	Леона
21	8	Н	Федора, Сави	Фелікса
22	9	П	Никифора	Петра
23	10	В	Харлампа, Валентини	Дем'яна
24	11	С	Власа	Матвія
25	12	Ч	Мелетія	Віктора
26	13	П	Мартиніана, Мирослава	Олександра
27	14	С	Кирила, Авксенія	Гавриїла
28	15	Н	Онисима	Романа

ІВАН СІРКО

- 3.III.1861 Знесено кріпацтво на Україні
- 5.III.1827 Народився Леонід Глібов
- 9.III.1914 Народився Т. Шерченко
- 14.III.1883 Помер Карл Маркс
- 18.III.1871 Повстання Паризької Комуні
- 19.III.1895 Народився Максим Рильський
- 21.III.1862 Народився художник М. Пимоненко
- 21.III.1942 Померла Ольга Кобилянська
- 22.III.1825 Помер Юліан Мархлевський
- 22.III.1832 Помер Йоган Гете
- 24.III.1864 Перша вистава театру Бесіда у Львові
- 24.III.1794 Початок повстання Костюшка
- 25.III.1573 Іван Федоров заснував друкарню у Львові
- 28.III.1947 Загинув ген. Кароль Сверчевський

Стиль		Дні	Державні, громадські і церковні свята	
Н.	Ст.		Православні і греко-католи.	Латинські
1	16	П	Памфіла, Валентина	Олени
2	17	В	Федора	Альбіна
3	18	С	Льва	Кунегунди
4	19	Ч	Архипа	Казіміра
5	20	П	Агафона	Вацлава
6	21	С	Тимофія	Рожі
7	22	Н	Атанаса	Томи
8	23	П	Міжнар. день жінки	Міжн. день жінки
9	24	В	Івана, Еразма	Францішки
10	25	С	Тараса	Макара
11	26	Ч	Порфира, Севастіяна	Костянтина
12	27	П	Прокопа	Григорія
13	28	С	Басиля, Нестора	Христини
14	1	Н	Бер. Євдокії	Матильди
15	2	П	Теодота	Климентя
16	3	В	Зенона	Гіларія
17	4	С	Герасима	Гертруди
18	5	Ч	Конона, Марка	Едварда
19	6	П	Аркадія, Богдана	Йосифа
20	7	С	Єфрема	Єфремії
21	8	Н	Теофіля, Любомири	Бенедикта
22	9	П	Кесарія	Октавіана
23	10	В	Кіндрата	Пелагії
24	11	С	Софрона	Гавриїла
25	12	Ч	Теофана	Агафії
26	13	П	Никифора, Христини	Емануїла
27	14	С	Венедикта, Ростислава	Лідії
28	15	Н	Агатія	Івана
29	16	П	Савина, Олександра	Вікторина
30	17	В	Олекси	Івана
31	18	С	Трохима, Карпа	Бальбіни

Килимарка
М. ІВАНЮК

- 2.IV.1111 Князь Володимир Мономах переміг половців на Сольниці
2.IV.1918 Помер Іван Нечуй-Левицький
12.IV.1596 Перемога Наливайка і Лободи над польською шляхтою
12.IV.1961 Ю. Гагарін в космосі
14.IV.1930 Помер В. Маяковський
14.IV.1390 Помер галицький князь Юрій II
18.IV.1955 Помер А. Айнштайн
19.IV.1943 Початок повстання в Варшавському гетто
19.IV.1885 Помер М. Костомаров
20.IV.1622 Помер Петро Конашевич Сагайдачний
21.IV.1945 Підписання польсько-радянського договору про дружбу і співпрацю
22.IV.1945 Польське Військо доходить до Берліна
22.IV.1870 Народився В. Ленін
23.IV.1911 Народився Ю. Циранкевич
23.IV.1911 Народився Олександр Гаврилюк
23.IV.1913 Помер Михайло Коцюбинський
27.IV.1904 Помер Михайло Старицький

Стиль		Дні	Державні, громадські і церковні свята	
Н.	Ст.		Православні і греко-католическі	Латинські
1	19	Ч	Хризанта, Дарії	Гурона
2	20	П	Сергія	Францішки
3	21	С	Якова	Ришарда
4	22	Н	Василя	Ізидора
5	23	П	Нікона, Лідії	Ірени
6	24	В	Захарія	Целестина
7	25	С	Благовіщення П.Д.М.	Руфіна
8	26	Ч	Гавриїла	Діонізія
9	27	П	Матрони	Марії
10	28	С	Іларіона	Михайла
11	29	Н	Марка, Яромира	Цилипа
12	30	П	Івана	Юлія
13	31	В	Гната	Герменегільди
14	1	С	Квіт. Марії	Юстина
15	2	Ч	Тита, Григорія	Анастазії
16	3	П	Микити	Урбана
17	4	С	Йосифа	Роберта
18	5	Н	Теодула	Великдень
19	6	П	Методія, Євтихія	Великодний понед.
20	7	В	Григорія	Теодора
21	8	С	Родіона	Анзельма
22	9	Ч	Вадима	Вікентія
23	10	П	Терентія	Марії
24	11	С	Антоніа	Григорія
25	12	Н	Великдень	Марка
26	13	П	Світл. понеділок	Марії
27	14	В	Світл. вівторок	Теофіля
28	15	С	Аристарха	Павла
29	16	Ч	Агафії	Петра
30	17	П	Семена, Андріана	Катерини

Майстер різьби
з с. Яворів
на Прикарпатті
Ю. КОРПАНЮК

- 2.V.1648 Обрано гетьманом Б. Хмельницького
- 2.V.1519 Помер Леонардо да Вінчі
- 2.V.1945 Червона Армія здобула Берлін
- 3.V.1873 Помер Степан Руданський
- 3.V.1791 Схвалення Конституції 3 травня
- 4.V.1846 Народився Г. Сенкевич
- 5.V.1818 Народився Карл Маркс
- 6.V.1910 Помер Борис Грінченко
- 7.V.1840 Народився Марко Кропивницький
- 8.V.1945 Капітуляція гітлерівської Німеччини
- 12.V.1882 Народився український композитор К. Стеценко
- 12.V.1907 Засновано Українське наукове т-во в Києві
- 13.V.1849 Народився Панас Мирний
- 14.V.1943 Створення I Дивізії Польського Війська ім. Т. Костюшка
- 14.V.1871 Народився Василь Стефаник
- 18.V.1910 Померла Е. Ожешко
- 19.V.1912 Помер Болеслав Прус
- 24.V.1905 Народився Михайло Шолохов
- 28.V.1916 Помер Іван Франко

Стиль		Дні	Державні, громадські і церковні свята	
Н.	Ст.		Православні і греко-католическі	Латинські
1	18	С	Свято праці	Свято праці
2	19	Н	Івана	Жигмонта
3	20	П	Теодора, Святослава	Олександри
4	21	В	Януарія	Флоріана
5	22	С	Луки	Ірени
6	23	Ч	Юрія	Івана
7	24	П	Сави	Людмили
8	25	С	Марка	Станіслава
9	26	Н	Василя. День перемоги над нім. фашизмом	
10	27	П	Симона	Ізидора
11	28	В	Максима	Францішка
12	29	С	Артема	Панкратія
13	30	Ч	Якова	Серватія
14	1	П	Трав. Яреми	Боніфатія
15	2	С	Бориса й Гліба	Софії
16	3	Н	Теодозія	Андрія
17	4	П	Пелагії, Славомира	Вероніки
18	5	В	Ірини	Фелікса
19	6	С	Йова	Петра
20	7	Ч	Акакія	Бернарда
21	8	П	Івана	Віктора
22	9	С	Миколи	Олени
23	10	Н	Семена	Михайла
24	11	П	Мокія	Йоанни
25	12	В	Єпіфанія	Урбана
26	13	С	Глікерії	Пилипа
27	14	Ч	Сидора	Івана
28	15	П	Пархоми, Яромира	Августина
29	16	С	Федора	Марії
30	17	Н	Андроника	Фелікса
31	18	П	Давида	Петронелі

М. ЩОРС

- 6.VI.1530 Народився Ян Кохановський
- 6.VI.1875 Народився Томас Манн
- 6.VI.1224 Битва київських князів з татарами на Калці
- 7.VI.1843 Помер Маркіян Шапкевич
- 14.VI.1963 Політ В. Биковського і В. Терешкової в космос
- 14.VI.1569 Люблінська унія Литви з Польщею
- 16.VI.1956 Перший з'їзд УСКТ у Варшаві
- 17.VI.1895 Помер Михайло Драгоманів
- 21.VI.1936 Повстання селян в повіті Ліско
- 22.VI.1941 Гітлерівська Німеччина напала на СРСР
- 24.VI.1400 Народився І. Гутенберг
- 24.VI.1838 Народився І. Матейко
- 28.VI.1712 Народився І. Руссо
- 28.VI.1945 Утворення Тимчасового уряду національної єдності в Польщі
- 29.VI.1945 Возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною

Стиль		Дні	Державні, громадські і церковні свята	
Н.	Ст.		Православні і греко-католическі	Латинські
1	19	В	Патрикія	Якуба
2	20	С	Галагія	Агафії
3	21	Ч	Вознесення господне	Клотильди
4	22	П	Василиска, Софії	Францішки
5	23	С	Михайла, Євфросинії	Боніфата
6	24	Н	Симона	Зелені свята
7	25	П	Івана	Роберта
8	26	В	Карпа	Медарта
9	27	С	Герапонта	Феліціана
10	28	Ч	Микити	Маргарити
11	29	П	Теодозії	Варнави
12	30	С	Ісаака	Онупрія
13	31	Н	Зелені свята	Антоні
14	1	П	Черв. Пр. Тройці	Василя
15	2	В	Никифора	Модеста
16	3	С	Лук'яна	Юстини
17	4	Ч	Митрофана	Боже тіло
18	5	П	Доротія	Єлисавети
19	6	С	Віссаріона	Гервазія і Протазія
20	7	Н	Всіх святих	Сильверія
21	8	П	Теодора	Аліції
22	9	В	Кирила	Павлини
23	10	С	Тимофія	Зенона
24	11	Ч	Вартоломія, Варнави	Івана
25	12	П	Онупрія	Вільгельма
26	13	С	Акилини	Івана
27	14	Н	Єлисея	Владислава
28	15	П	Амоса	Іренія
29	16	В	Тихона	Петра і Павла
30	17	С	Мануїла	Емілії

Майстер художнього
випалювання
І. ГРИМАЛЮК

- 2.VII.1951 Заснування Польської Академії наук
- 6.VII.1950 Договір між ПНР і НДР про границю на Одрі
- 10.VII.1709 Битва під Полтавою
- 13.VII.1874 Народився Марко Черемшина
- 14.VII.1789 Початок Французької революції
- 14.VII.1889 Повстання II Інтернаціоналу
- 15.VII.1410 Битва під Грюнвальдом
- 15.VII.1834 Відкриття університету в Києві
- 16.VII.1651 Битва під Берестечком
- 18.VII.1936 Вибухла громадянська війна в Іспанії
- 20.VII.1926 Помер Фелікс Дзержинський
- 21.VII.1944 Утворення Польського комітету національного визволення
- 22.VII.1944 Маніфест ПКВН
- 22.VII.1952 Схвалення Конституції ПНР
- 22.VII.1860 Народилася М. Заньковецька
- 24.VII.1964 Помер Максим Рильський
- 27.VII.1902 Народився Ярослав Галан
- 29.VII.1964 Померла Ванда Василевська
- 30.VII.1893 Виникнення СДКПІЛ.

Стиль		Дні	Державні, громадські і церковні свята	
Н.	Ст.		Православні і греко-католическі	Латинські
1	18	Ч	Леонтія	Галини
2	19	П	Юди, Тадея	Марії
3	20	С	Методія	Анатоля
4	21	Н	Юліана	Єлисавети
5	22	П	Євсевія	Антоні
6	23	В	Агрипіни, Ізяслава	Луції
7	24	С	Різдво Івана Хр.	Кирила і Мефодія
8	25	Ч	Февронії	Єлисавети
9	26	П	Давида	Вероніки
10	27	С	Самсона	Амелії
11	28	Н	Кира і Івана	Ольги
12	29	П	Петра і Павла	Івана
13	30	В	Мелитона	Маргарити
14	1	С	Лип. Косми і Дем'яна	Бонавентури
15	2	Ч	Марі, Ювеналії	Генріха
16	3	П	Монія, Якинта	Марії
17	4	С	Андрія	Олекси
18	5	Н	Кирила і Мефодія	Симона
19	6	П	Анастасія, Юліанії	Вікентія
20	7	В	Томи, Акакія	Чеслава
21	8	С	Прокопа	Андрія
22	9	Ч	Свято відр. Польщі	Свято відр. Польщі
23	10	П	Антоні	Аполінарія
24	11	С	Ольги, Євфимії	Христини
25	12	Н	Іларія	Якова
26	13	П	Гавриїла	Анни
27	14	В	Акіма, Онисима	Наталії
28	15	С	Володимира	Віктора
29	16	Ч	Атиногена	Марії
30	17	П	Марини	Юліти
31	18	С	Якинта, Омеляна	Гната

Майстер розпису
М. ПОЛЯНИЦЯ

- 1.VIII.1913 Померла Леся Українка
- 1.VIII.1914 Вибухла перша світова війна
- 1.VIII.1944 Вибух повстання в Варшаві
- 5.VIII.1895 Помер Ф. Енгельс
- 5.VIII.1963 Договір про заборону випробувань ядерної зброї
- 6.VIII.1945 Американці скинули атомну бомбу на Гіросіму
- 6.VIII.1657 Помер Б. Хмельницький
- 6.VIII.1961 Політ Г. Тітова в космос
- 7.VIII.1964 Помер Олександр Завадський
- 8.VIII.1819 Народився Панько Куліш
- 8.VIII.1834 Народився Юрій Федькович
- 10.VIII.1907 Померла Марко Вовчок
- 11.VIII.1961 Космічний політ А. Миколаєва і П. Поповича
- 12.VIII.1925 Помер Осип Маковей
- 14.VIII.1775 Зруйнування Запорізької Січі
- 20.VIII.1843 Помер Г. Квітка-Основ'яненко
- 27.VIII.1856 Народився Іван Франко

Стиль		Дні	Державні, громадські і церковні свята	
Н.	Ст.		Православні і греко-католическі	Латинські
1	19	Н	Мокрини	Марії
2	20	П	Іллі	Альфонса
3	21	В	Семена	Степана
4	22	С	Марії	Домініка
5	23	Ч	Трохима	Марії
6	24	П	Бориса і Гліба	Якова
7	25	С	Анни, Олега	Каєтана
8	26	Н	Єрмолая	Омеляна
9	27	П	Пантелеймона	Романа
10	28	В	Прохора	Лаврентія
11	29	С	Каленика	Зузанни
12	30	Ч	Андроника	Клари
13	31	П	Євдокима	Гіполіта
14	1	С	Серп. Леонтія	Євсевія
15	2	Н	Степана	Марії
16	3	П	Ісаака	Юхима
17	4	В	Євдокії, Мирона	Якова
18	5	С	Євсигнія	Олени
19	6	Ч	Преобр. Госп.-Спаса	Юлія
20	7	П	Дометія	Бернарда
21	8	С	Омеляна	Йоанни
22	9	Н	Матвія	Кесарія
23	10	П	Лаврентія	Пилипа
24	11	В	Євила, Клавдії	Вартоломія
25	12	С	Фотія, Анікити	Людвика
26	13	Ч	Максима	Зефірина
27	14	П	Михея	Йосифа
28	15	С	Успення Пр. Богор.	Августина
29	16	Н	Діамида	Івана
30	17	П	Мирона	Рожі
31	18	В	Флора і Лавра	Раймунда

Керамік
В. СТРИБКО

- 1.IX.1939 Початок II світової війни
- 1.IX.1882 Повстання I Пролетаріату
- 4.IX.1809 Народився Ю. Словацький
- 6.IX.1944 Декрет ПКВН про земельну реформу
- 9.IX.1769 Народився І. Котляревський
- 11.IX.1864 Народився П. Грабовський
- 13.IX.1959 Лунник II досягає Місяця
- 13.IX.1834 Народився А. Свидницький
- 15.IX.1907 Помер Іван Тобілевич (Карпенко-Карий)
- 17.IX.1939 Визволення Західної України
- 19.IX.1935 Помер К. Ціолковський
- 21.IX.1832 Народився український композитор П. Ніщинський
- 24.IX.1856 Народився український маляр С. Свентославський
- 24.IX.1856 Народився Л. Варинський
- 28.IX.1864 Виникнення I Інтернаціоналу

Стиль		Дні	Державні, громадські і церковні свята	
Н.	Ст.		Православні і греко-катол.	Латинські
1	19	С	Андрія	Броніслави
2	20	Ч	Самійла	Степана
3	21	П	Тадея	Євфемії
4	22	С	Євлалії, Ростислава	Розалії
5	23	Н	Іриней	Лаврентія
6	24	П	Євтихія, Арсенія	Захара
7	25	В	Вартоломія	Регіни
8	26	С	Андріана, Наталії	Марії
9	27	Ч	Сави, Тимона	Петра
10	28	П	Августина	Миколи
11	29	С	Анастасія	Прота
12	30	Н	Олександра	Марії
13	31	П	Марії, Генадія	Пилипа
14	1	В	Вер. Семена	Бернарда
15	2	С	Мамонта	Нікодима
16	3	Ч	Антипа	Корнила
17	4	П	Вавила	Францішка
18	5	С	Захарія і Єлисавети	Йосифа
19	6	Н	Михайла	Януарія
20	7	П	Созонта	Євстахія
21	8	В	Різдво Пр. Богор.	Матвія
22	9	С	Якима і Анни	Маврикія
23	10	Ч	Мінодори	Теклі
24	11	П	Теодори	Герарда
25	12	С	Автонома	Аврелії
26	13	Н	Корнила	Юстини
27	14	П	Воздв. Чесн. Хреста	Косми і Дем'яна
28	15	В	Микити, В'ячеслава	В'ячеслава
29	16	С	Євфимії, Людмили	Михайла
30	17	Ч	Софії, Віри, Надії, Любові	Софії

Стиль		Дні	Державні, громадські і церковні свята	
Н.	Ст.		Православні і греко-католическі	Латинські
1	18	П	Євменія	Івана
2	19	С	Трохима	Теофіля
3	20	Н	Євстахія	Тереси
4	21	П	Кіндрата	Францішки
5	22	В	Фоки, Йони	Плакида
6	23	С	Івана	Артура
7	24	Ч	Теклі	Агапії
8	25	П	Євросинії	Бригіди
9	26	С	Івана	Діонісія
10	27	Н	Калістрата	Францішка
11	28	П	Харитона	Омеляна
12	29	В	Киріяка	Пелагії
13	30	С	Григорія	Едуарда
14	1	Ч	Жовт. Марії	Калікста
15	2	П	Кипріяна	Ядвіги
16	3	С	Дениса	Герарда
17	4	Н	Єротія	Маргарити
18	5	П	Харитини	Луки
19	6	В	Томи	Петра
20	7	С	Сергія	Ірини
21	8	Ч	Пелагії	Уршулі
22	9	П	Якова	Пилипа
23	10	С	Євламція	Теодора
24	11	Н	Пилипа	Рафаїла
25	12	П	Прота	Хризанта
26	13	В	Карпа	Євкристи
27	14	С	Параскеви	Сабіни
28	15	Ч	Юхима	Тадея
29	16	П	Лонгіна	Наркиза
30	17	С	Осії	Альфонса
31	18	Н	Луки	Антоні

М. ІЛКУ.
Закарпатське
подружжя

- 1.XI.1864 Народився С. Жеромський
- 1.XI.1939 Возз'єднання Західної України з УРСР
- 4.XI.1872 Народився Б. Лепкий
- 6.XI.1811 Народився М. Шашкевич
- 6.XI.1912 Помер Микола Лисенко
- 6.XI.1943 Визволення Києва від німецьких фашистів
- 7.XI.1917 Початок Жовтневої революції
- 9.XI.1794 Помер Григорій Сковорода
- 9.XI.1893 Помер Леонід Глібов
- 11.XI.1889 Народився Остап Вишня
- 17.XI.1892 Повстала ППС
- 20.XI.1910 Помер Лев Толстой
- 27.XI.1863 Народилася О. Кобилянська
- 28.XI.1820 Народився Ф. Енгельс
- 29.XI.1830 Вибух Листопадового повстання

Стиль		Дні	Державні, громадські і церковні свята	
Н.	Ст.		Православні і греко-католическі	Латинські
1	19	П	Йоїла	Всіх святих
2	20	В	Артема	Богдана
3	21	С	Іларіона	Губерта
4	22	Ч	Оверка	Кароля
5	23	П	Якова, Славомира	Єлисавети
6	24	С	Арефи. Всеволода	Леонарда
7	25	Н	48 р. Жовт. рев.	48 р. Жовт. рев.
8	26	П	Дмитра	Віктора
9	27	В	Нестора, Богодора	Теодора
10	28	С	Параскеви	Андрія
11	29	Ч	Анастасія	Мартина
12	30	П	Зиновія	Вітольда
13	31	С	Стахія	Станіслава
14	1	Н	Лист. Косми і Дем'яна	Йосафата
15	2	П	Акиндина	Альберта
16	3	В	Айтала	Едмунда
17	4	С	Йоаникія	Соломії
18	5	Ч	Галактіона	Романа
19	6	П	Павла	Северина
20	7	С	Єрона. Лазаря	Фелікса
21	8	Н	Михайла Арх.	Марії
22	9	П	Онисифора	Марка
23	10	В	Ераста, Ореста	Климентя
24	11	С	Мини. Віктора	Івана
25	12	Ч	Івана, Йосафата	Катерини
26	13	П	Івана	Сильвестра
27	14	С	Пилипа	Валеріана
28	15	Н	Гурія	Григорія
29	16	П	Матвія	Сатурніна
30	17	В	Григорія, Людослава	Андрія

Майстер кераміки
М. РОЩИБ'ЮК

- 4.XII.1803 Смерть останнього запорізького кошового І. Кальнишевського
- 5.XII.1878 Народився Олександр Олесь
- 5.XII.1925 Помер Вл. Реймонт
- 5.XII.1863 Народився Борис Грінченко
- 6.XII.1906 Народився Мар'ян Спихальський
- 6.XII.1945 I з'їзд ППР
- 7.XII.1836 Помер Василь Стефаник
- 10.XII.1834 Народилася Марко Вовчок
- 12.XII.1902 Помер Павло Грабовський
- 13.XII.1877 Народився український композитор М. Леонтович
- 14.XII.1840 Народився Михайло Старицький
- 15.XII.1899 Народився Олександр Завадський
- 15.XII.1948 Заснування ПОРП
- 15.XII.1848 Помер Євген Гребінка
- 19.XII.1240 Хан Батий зруйнував Київ
- 21.XII.1764 Скасування Гетьманщини на Україні
- 24.XII.1798 Народився Адам Міцкевич
- 25.XII.1917 Проголошення радянської влади на Україні
- 29.XII.1724 Помер гетьман Полуботок
- 30.XII.1922 Декларація і Договір про утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік
- 31.XII.1944 Був створений Тимчасовий уряд ПНР

Стиль		Дні	Державні, громадські і церковні свята	
Н.	Ст.		Православні і греко-католи.	Латинські
1	18	С	Платона, Романа	Наталії
2	19	Ч	Овдія	Павліни
3	20	П	Григорія	Францішка
4	21	С	Введення в Храм ПДМ	Барбари
5	22	Н	Филимона	Сави
6	23	П	Амфілохія	Миколи
7	24	В	Катерини	Амбросія
8	25	С	Климентя	Марії
9	26	Ч	Алінія	Леокадії
10	27	П	Якова	Валерії
11	28	С	Степана	Юлії
12	29	Н	Парамона	Дамазія
13	30	П	Андрія	Олександра
14	1	В	Груд. Наума	Лукії
15	2	С	Авакума	Альфреда
16	3	Ч	Софона	Євсевія
17	4	П	Барбари	Лазаря
18	5	С	Сави	Богуслави
19	6	Н	Миколи чуд.	Урбана
20	7	П	Амбросія	Теофіла
21	8	В	Потапа	Томи
22	9	С	Н.З.П.Б., Анни	Зенона
23	10	Ч	Мини, Єрмогена	Вікторії
24	11	П	Данила	Адама і Єви
25	12	С	Спиридона	Різдво Христове
26	13	Н	Євстрата	Степана
27	14	П	Тирса, Левкія	Івана
28	15	В	Єлевтерія	Антоня
29	16	С	Агея	Томи
30	17	Ч	Данила	Євгена
31	18	П	Севастіана	Сильвестра

ФЕОДОСІЯ БРИЖ. Освенцім.

У НАРОДНІЙ ПОЛЬЩІ

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ

До Польщі

Уклін народові, землі, містам і селам,
Де гостем я не раз бував, як друг і брат!
Ми поруч сіємо, ясні дороги стелем,
Над нами синь небес, як росяний блават.

Уклін народові, що скинув рабства пута,
Що звівся в шелесті квітучих верховіть!
У нього вірний шлях, душа його розкута,
І крила вирости, і льоту не спинить.

Із Гданська моряки, горянин з Татр зелених,
Вроцлавський робітник, з-під Ломжі селянин —
Це сила все одна і голос це один,
Бо сонце вольності горить на їх знаменах.

Радянські воїни, визвольна польська рать
Нетлінну здобули в боях священних славу...
Над давнім Вавелем нові зірки горять,
Трояндою з руїн ти піднеслась, Варшаво!

Хай руки славляться і очі молоді,
Хай квітне боротьба за мир у нас єдина! —
Як пісня з піснею, вітається в труді
З новою Польщею Радянська Україна.

ВЛАДИСЛАВ ГОМУЛКА

З ПРОМОВИ В КИЄВІ 31.X.1958 р.

Дорогі товариші і друзі!
Жителі міста Києва!

Дозвольте мені від імені делегації Польської Народної Республіки сердечно привітати вас, присутніх тут представників стародавнього Києва — столиці Української Радянської Соціалістичної Республіки і передати всьому братньому українському народові дружній братерський привіт від польського народу.

Згуртовані навколо своєї незламної партії радянські люди з радістю і гордістю можуть дивитися сьогодні на результати проведеної ними роботи, цілком впевнені в тому, що прекрасні перспективи їх дальшого просування до комунізму дедалі швидшими темпами перетворюватимуться в життя.

З почуттям радості і гордості може дивитися на свої досягнення в справі будівництва соціалізму і комунізму український народ, об'єднаний нині в своїх національних кордонах. Польський народ повністю визнає об'єднання всіх українських земель в межах Української Радянської Республіки, як правильний акт історичної справедливості.

Західнонімецькі мілітаристи, підбадьорювані своїми заокеанськими протекторами, дедалі голосніше висувають територіальні вимоги на Сході, насамперед у питанні західних кордонів Польщі. Це питання, яке має життєве значення не тільки для нашої країни.

Західні кордони — це та стіна нашого рідного дому, через яку на протязі довгої історії вривалися сили, що загрожували не тільки основам нашого національного існування, але також загрожували й Україні, і Білорусії й іншим народам Радянського Союзу. З заходу обрушилась на Польщу найбільша в її історії катастрофа і найжорстокіше, найнищівніше насильство — вересень 1939 р. і гітлерівська окупація. Ми ніколи не забудемо цього трагічного уроку нашої історії. Висновки, здобуті з цього уроку — це наш нерушимий союз з силами, які реально і успішно здатні забезпечити нерушимість нашого західного кордону — це наш вічний союз з Радянським Союзом, наша єдність з усім соціалістичним табором, наша участь у спільному оборонному Варшавському договорі.

Товариші і друзі!

Наш візит у Радянський Союз — це візит дружби. Слово це має прекрасний зміст, коли воно говорить про відносини між окремими людьми, але воно ще прекрасніше і набагато знаменніше, коли визначає відносини між народами. Тому поряд з ідеєю визволення людини від ярма злиднів і експлуатації одним з найістотніших елементів нашої соціалістичної ідеології є також ідея подолання антагонізмів і розбрату, що розділяють народи, ідея міжнародного братерства, ідея пролетарського інтернаціоналізму.

6 лютого тов. Владиславу Гомулці минає 60 років

Ідея дружби польського народу з народами Радянського Союзу народилася задовго до того, як наші народи стали на шлях соціалістичного розвитку. В багаторічній історії польсько-російських, польсько-українських, польсько-білоруських і польсько-литовських відносин здавна існували дві протилежні течії. Одна виражалася в загарбницьких прагненнях польських магнатів, з одного боку, і царизму — з другого, в шляхетській, а потім буржуазній політиці національного гніту й експлуатації, в підбурюванні до шовіністичних чвар і антагонізмів. Через сплутані нетрі цієї безславної проклятої традиції з труднощами, але й з вірою в остаточну перемогу, прокладала собі шлях друга течія — течія світлих думок про братерство, народну солідарність, спільну боротьбу проти рабства і темноти, течія передової революційної традиції дружби. Коли ми думаємо про цю другу, більш славу традицію в наших взаємовідносинах, ми мимоволі згадуємо незліченні прізвиська її благородних представників: декабристів і діячів польського «Патріотичного товариства», Міцкевича і Пушкіна, Герцена і Ворцелля, Шевченка, Івана Франка і Варинського, Ярослава Домбровського і Кастуся Калиновського. Марними були б, однак, зусилля навіть найвидатніших умів, коли б вони не знаходили підтримки в почуттях народних мас, які однаково переживали свою долю, поміщицький і буржуазний гніт — такий самий над Волгою і Дніпром, як і над Віслою.

Реальні умови для кривого повороту у відносинах між нашими народами створилися тоді, коли боротьбу трудящих мас наших країн очолив робітничий клас, коли на чолі світового революційного руху став пролетаріат Росії і його лєнінська партія. Російські і польські робітники в братерській боротьбі з вітчизняною і зарубіжною буржуазією широко відкрили шлях перемог основній течії дружби наших народів.

Наглядним доказом дружби польського і українського народів є могили тисяч синів вашого народу, які полягли на польській землі, є кров солдатів Першої польської армії, які загинули недалеко від Києва, в Дарниці в боротьбі з нашим спільним ворогом — гітлеризмом.

Підписаний 21 квітня 1945 року польсько-радянський договір про дружбу, співробітництво і взаємодопомогу був виявом кривого перелому в багатовіковій історії відносин нашого народу з його східними сусідами, перелому, остаточною і вирішальною передумовою якого була сильна перемога над гітлеризмом і утворення Народної Польщі. З того часу почалась наполеглива послідовна робота наших партій, наших урядів, наших громадських організацій по поглибленню і зміцненню досягнутого перелому, по наданню поняттю польсько-радянської дружби конкретного змісту, по спільному подоланню всього, що могло б цю дружбу затьмарювати або ослаблювати. Майже 14-річний досвід проведеної нами роботи показав не тільки нашим друзям, але й нашим спільним ворогам, що нема таких сил і таких справ, які могли б порушити нашу споконвічну польсько-радянську дружбу.

Хай живе і процвітає нерушиме братерська дружба польського народу з українським народом і з усіма народами Союзу Радянських Соціалістичних Республік!

Хай живе Українська Радянська Соціалістична Республіка!

Хай живе великий український народ!

Хай живе мир і соціалізм!

З ПОСТАНОВИ IV З'ІЗДУ ПОРП

IV з'їзд обрав Центральний Комітет в складі 85 членів і 78 заступників та Центральну ревізійну комісію в складі 25 членів. З'їзд затвердив поправки до Статуту та схвалив постанову.

На Першому пленумі ЦК, який відбувся після закінчення нарад з'їзду, I Секретарем ЦК знову обрано тов. Владислава Гомулку.

На пленумі вибрано Політичне бюро ЦК в складі товаришів: Юзефа Циранкевича, Едварда Герка, Владислава Гомулки, Стефана Єндриховського, Зенона Клішка, Ігнатія Льоги-Совінського, Едварда Охаба, Адама Рапацького, Мар'яна Спихальського, Євгена Шира, Францішка Ваньолки, Олександра Завадського.

Центральний Комітет вважав за потрібне вибрати заступників членів Політичного бюро і призначив для виконання цих функцій товаришів: Мечислава Ягельського, Петра Ярошевича і Ришарда Стшелецького.

До складу секретаріату ЦК увійшли товариші: Владислав Гомулка, Вітольд Ярославський, Болеслав Ящук, Зенон Клішко, Едвард Охаб, Артур Старевич, Ришард Стшелецький і Юзеф Тейхма.

IV з'їзд ПОРП повністю затверджує політичну лінію і діяльність Центрального Комітету та апробує оцінку і пропозиції, подані в звітній промові, виголошеній тов. Владиславом Гомулкою.

ПЛАН ГОСПОДАРСЬКОГО РОЗВИТКУ НАРОДНОЇ ПОЛЬЩІ В 1966—1970 РОКАХ

ПРОМИСЛОВІСТЬ

Головним напрямком розвитку промисловості є одержання швидкого темпу зростання і високого рівня техніки в галузях, від яких залежить покращання економічних результатів та технічної реконструкції усього господарства, передовсім у машинній і хімічній промисловості.

Необхідно розширювати передовсім такі напрямки промислового виробництва, які характеризуються малою матеріалоемкістю і високою мірою переробки або замінять традиційну імпорتنу сировину новими штучними матеріалами.

Розвиток виробництва промислових товарів повинен створити тривалу основу швидкого розвитку експорту, зокрема машин і устаткування, хімічних товарів та інших готових промислових виробів високої рентабельності. Він повинен також забезпечити повне покриття зростаючої купівельної спроможності населення і краще постачання ринку товарами щораз багатшого асортименту, вищої якості і тривкості.

Особливого значення набуває використання всяких можливостей зростання промислової продукції без додаткових інвестиційних коштів і максимальне використання з цією метою існуючих виробничих спроможностей та часу праці устаткування, зберігаючи необхідні резерви в тих галузях, в яких необхідне швидке і еластичне достосовування до змінних потреб внутрішнього ринку та експорту. Треба використовувати резерви, які знаходяться в концентрації і спеціалізації продукції, в технічній реконструкції підприємств і виробничих галузей та в досконаленні організації і технології виробничих процесів, а також у збільшенні кількості змін...

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО

З'їзд вважає, що основний напрямок сільськогосподарської політики — зв'язування діяльності в галузі розвитку сільськогосподарського виробництва з ступневим формуванням елементів соціалістичних відносин на селі — і надалі є актуальним і повинен продовжуватися з метою реалізації нових виробничих і суспільних завдань, передбачених майбутнім річним планом.

Головним завданням рільництва є прискорення зростання кількості сільськогосподарських продуктів з метою покращання харчування населення, забезпечення промисловості сировиною, утримання рільничо-споживчого експорту та ступневого ліквідування імпорту збіжжя...

Треба й далі розвивати і зміцнювати діяльність рільничих гуртків, які стали головною масовою організацією, що об'єднує зусилля селян в реалізуванні виробничих і суспільних завдань села.

Основою господарської діяльності рільничих гуртків і далі буде Фонд розвитку рільництва. Дасть він змогу далі розвивати усуспільнені інвестиції — головним чином механізаційні — краще використовувати виробничі резерви в селянських господарствах, поширювати технічний прогрес і поступовий розвиток нових суспільних майнових відносин. В міру свого розвитку рільничі гуртки повинні все більше ставати селянськими підприємствами з своїм самоврядуванням, своїм фаховим керівництвом, виконуваним кваліфікованими кадрами. Дальше покращання співпраці між гуртками і державною технічною базою — ПОМ та їх філіями — в галузі експлуатації, консервації і ремонту знарядь — є одною з умов успішного виконання завдань в галузі механізації сільських господарств. Одночасно з механізаційною діяльністю рільничі гуртки повинні відігравати все більшу роль в галузі піднесення рільничої культури; вводити основи агромінімуму, організувати масове рільниче навчання, дбати про реалізацію всіх виробничих завдань. Суспільно-господарські селянські організації, використовуючи дотеперішній досвід, повинні посилити виховну роботу серед своїх членів з метою дальшого розвитку громадської діяльності на селі та зміцнення турботи про суспільне майно, щоб забезпечити постійний суспільний і культурний поступ на селі.

Важливу роль в інтенсифікації сільськогосподарського виробництва мають виконати державні сільські господарства і виробничі кооперативи.

Селянські виробничі кооперативи, подібно як і ПГР, повинні досягати високого рівня виробництва сільськогосподарської культури. Виробничим кооперативам треба забезпечити термінове виконання будівельних робіт, меліораційних та інших необхідних інвестицій. Щоб полегшити кооперативам відповідну концентрацію і комплексне оснащення господарств, треба розширити для них кредитну допомогу держави, подаючи її перш за все тим кооперативам, які раціонально і господарно використовують інвестиційні засоби. В тих селах, де більшість або значна частина селян мають охоту організувати виробничий кооператив, треба їм допомогти організаційно і економічно в створенні такого господарства...

Реалізація нових завдань в рільництві вимагає масової підготовки кадрів спеціалістів та піднесення рівня знань рільничої культури на селі. До 1970 року в основному повинні бути заспокоєні пильні по-

треби ПГР в ділянці кадрів з середньою і вищою рільничою освітою, а крім того, в кожній громаді треба забезпечити необхідну агрономічну і зоотехнічну службу. Треба також забезпечити приплив кадрів спеціалістів як до установ і підприємств, які обслуговують сільське господарство, так і до тих, що з ним співпрацюють.

РОЗВИТОК СОЦІАЛІСТИЧНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

IV з'їзд ПОРП стверджує, що одним з важливих завдань партії є розвиток і зміцнення соціалістичної демократії, згуртування трудящих мас навколо програми дальшого соціалістичного розвитку країни і розширення свідомої, організованої участі робітників, селян і інтелігенції в управлінні країною.

Для досягнення цієї мети партія зміцнює єдність громадськості і протиставляється штучному поділові людей праці на віруючих і невіруючих. Партія оцінює людей не по їх ставленню до релігії, а по їх ставленню до завдань соціалістичного будівництва та до основ громадського співжиття.

Партія прагне, щоб професійні спілки свої громадські функції виконували якнайкраще, щоб правильно поєднували боротьбу за добрі виробничі і економічні результати з піклуванням про інтереси колективів, щоб розвинули свою господарську ініціативу, змагання в праці, рух бригад соціалістичної праці та раціоналізаторський рух, щоб оточили піклуванням робітниче самоуправління й організували за його посередництвом участь мас в керуванні і господарюванні соціалістичним підприємством.

ЗАВДАННЯ В ГАЛУЗІ ВИХОВАННЯ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ НАРОДУ

Непохитною основою ідеологічної політики партії є марксизм-ленізм, сприйманий не як збір застиглих законів, але як дорого-вказ дії, як вчення живе і творче, присвоююче безперервно нові досвіди революційного робітничого руху, соціалістичного будівництва в Польщі і в інших країнах — як наука, що аналізує нові проблеми, які висуває суспільний розвиток...

Марксизм-ленізм не можна помирити з догматизмом, який головну проблему бачить не в розвитку революційної теорії і тісного зв'язку з життям, а в схоластичному додержуванні «чистоти» тез, які виникли в іншому часі та в інших історичних умовах. З другої сторони, марксизм-ленізм розвивається в боротьбі з ревізіонізмом, який під прапором нібито новаторства намагається переписати найглибший класовий зміст марксизму, веде до поступок на користь буржуазної ідеології, пропагує лозунги свободи для антисоціалістичних сил, антимарксистських течій і заперечує керівну роль партії в житті країни.

Процес соціалістичних змін, які відбуваються в Польщі та переви-ховання свідомості народу не проходить без перешкод. Знаходяться ще серед нашої громадськості противники соціалізму. Нашу країну безперестанно атакують ззовні пропагандистські середовища імперіалістичної політичної диверсії. Необхідна неуханна боротьба з чужими нашої партії поглядами, щоб фальшиво зрозуміла терпимість не обеззброювала наших рядів. Ідеологічна згуртованість партійних рядів — це основна умова сили партії і її широкого впливу на працюючі маси.

Тому партія приділяє велику увагу зміцненню ідеологічного наступу, вихованню в дусі марксизму-ленінізму наших рядів та широких кіл партійної та безпартійної інтелігенції...

Основним виховним завданням партії є поширення загальної поваги до праці, турботи про соціалістичну власність, чесне ставлення до професійних і громадських обов'язків, привчання всіх громадян нашої країни мислити категоріями потреб всього народу та дбати про інтереси соціалістичної держави...

Партія, несучи відповідальність за долю народу, вважає своїм головним обов'язком виховання польської громадськості в дусі патріотизму та інтернаціоналізму.

Поняття патріотизму — це не застигла і незмінна категорія, вона збагачується і перетворюється разом зі змінами, які охоплюють народ в процесі його історичного розвитку. Сучасний польський патріотизм нерозривно пов'язаний з соціалізмом, який повернув Польщі свободу і незалежність, запевнив їй мир і безпеку, ввів країну на шлях динамічного розвитку. Тому необхідно поглиблювати у громадян почуття могутності батьківщини і її ролі в світі, пробуджувати справжню гордість з досягнень, які стали спільним доробком народу, записаним працею на сторінках двадцятиріччя. Треба робити переоцінку наших традицій, нашого історичного минулого, щоб закріпити для майбутніх поколінь і зробити предметами ідеологічного виховання все те, що правдиво служило польському народові і його правильним прогресивним прагненням, що в кожному періоді найдоцільніше і найглибше висловлювало інтереси народу і зв'язувало нашу країну з переможною течією загальнолюдського прогресу.

ЗАВДАННЯ В ГАЛУЗІ СОЦІАЛІСТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ

Партія турбуючись про запевнення для молоді всесторонніх умов розвитку, приділяє велику увагу вихованню молодого покоління свідомими будівниками соціалізму. В своїй ідеологічно-виховній роботі партія спирається на масові молодіжні організації ЗМС, ЗМВ, ЗХП, ЗСП і на Кола військової молоді в армії.

Молодіжні організації повинні зміцнювати ідеологічну і політичну єдність молодого покоління, прагнути до дальшого поглиблення взаємної співпраці, опертої на монолітній ідеологічній програмі дії.

Наше основне національне завдання зробити сучасну Польщу соціалістичною країною з високим рівнем господарства, культури і добробуту народу — є одночасно міжнародним завданням, нашим найціннішим вкладом в історію змагання соціалізму з капіталізмом.

ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я

В службі охорони здоров'я слід сконцентрувати зусилля на наступних завданнях:

- дальший розвиток відкритого лікування, особливо на селі;
- удосконалення промислової служби охорони здоров'я, особливо в ділянці запобігання професійним хворобам;
- значне збільшення зусиль у боротьбі з туберкульозом та в лікуванні нервово і психічно хворих.

Реалізація цих завдань вимагає:

— розбудови сітки пунктів відкритого лікування і призначення на цю мету біля $\frac{1}{4}$ частини інвестиційних коштів, передбачених на охорону здоров'я, причому в розвитку сільських осередків охорони здоров'я повинно брати участь в більшій ніж досі мірі сільське населення;

— дальшої організації кооперативів здоров'я і оточення їх опікою влад загальної служби здоров'я;

— підготовки відповідної кількості лікарів і допоміжного персоналу;

— кращого розміщення лікарів в країні та скерування необхідної кількості лікарів до праці в сільські середовища;

— дальшого розширення сітки лікарень, особливо повітових, і призначення на цю мету біля $\frac{1}{3}$ частини всіх інвестиційних коштів на службу здоров'я.

РОЗВИТОК ШКІЛЬНИЦТВА

З метою створення умов для організації 8-річної початкової школи слід збудувати щонайменше 16 тис. шкільних кімнат, а пропорційно до приросту цих кімнат — відповідну кількість майстерень для практично-технічних занять...

Основні й середні професійні школи повинні до 1970 р. охопити навчанням понад 60% випускників початкових шкіл; разом з молоддю в загальноосвітніх ліцеях далі повинно вчитися біля 80% випускників початкових шкіл...

Випускникам загальноосвітніх ліцеїв треба запевнити професійну перспективу у випадку, якщо вони не будуть вчитися далі у вищих школах. З цією метою слід учнів цих шкіл підготовляти до деяких спеціальностей вже під час навчання, та організувати спеціальні професійні курси для випускників.

В ділянці вищого шкільництва, розширення якого в 1966—1970 рр. повинно задовольнити необхідні потреби господарства в ділянці спеціалістів з вищою освітою в 1971—1975 рр., слід передбачити найбільше поширення підготовки інженерів-електриків, інженерів-техніків, інженерів-хіміків, фізиків, математиків і економістів. Повинно наступити дальше розширення вищого шкільництва для працюючих та швидший розвиток професійного навчання, особливо в технічних, сільськогосподарських і економічних напрямках.

ВИХОВАННЯ В ШКОЛІ

Шкільна адміністрація, партійні та профспілкові інстанції і організації повинні зосередити зусилля всіх передових вчителів, науковців і освітніх діячів на справі якнайкращої підготовки підручників та на реалізації нових програм навчання, сміливо і послідовно проводити дослід, шукаючи найбільш ефективних методів навчання і виховання.

Весь навчальний процес в школі і виховна праця вчителів разом з переданням молоді знань, повинні служити зміцненню зв'язку молоді з партією і народом, формуванню наукового погляду на світ, патріотичного і соціалістичного ставлення молоді до життя.

МІСТО-ГЕРОЙ

За своїм віком столиця Польщі набагато молодша від інших міст, але жодне з них не записало так густо карток своєї історії, як Варшава. Протягом віків на її долю випало багато важких днів. Не раз полчища ворогів плюндрували її вздовж і впоперек. Густо политий кров'ю патріотів брук варшавських вулиць. Після останньої катастрофи 1939—1945 рр. Варшава заслужила в очах усього світу назву міста-героя, стала символом боротьби польського народу за свою незалежність.

Ще як Мешко I закладав у Гнезні підвалини польської держави, у середній течії Вісли, де виросла згодом столиця, тулилися непоказні селища. Аж десь наприкінці XIII чи початку XIV віку князі Мазовецькі заклали тут місто. Це — в нашому понятті містечко — займало всього 16 гектарів землі. Довкола звели кам'яні мури, з півдня поставили замок і тут примістили столицю Мазовша.

Звичайно, в столицю стягались знатні вельможі з цілої провінції. Через сотню літ в мурах стало тісно. В 1408 році на північ від «Старого» засновується «Нове місто». Але химерна була його доля: вистачило іскри — і в 1431 році спопеліла вся Варшава. Батьки міста, навчені гірким досвідом, заборонили ставити після цього дерев'яні будинки. На згарищах стали незабаром виростати нові будинки з червоної цегли в стилі новітньої готичної архітектури.

Проте справжнього розквіту надала місту в XVI столітті королева Бона. Опинившись в чужій суворій країні, вродлива італійка безмежно тужила за своєю батьківщиною, а король Зигмунт Старий зі шкури вилазив, шукаючи закутків, які б жінці рідний край пригадали. На «волинській Рів'ері», у Крем'янці, збудував гарний замок — та не на Україні ж було розташовувати постійну оселю двору польської королеви! І ось в 1548 році резиденцією Бони став уяздовський палац у Варшаві.

З королівським почетом наїхали італійські архітектори, почали наводити свої порядки, це зразу позначилося на красі міста. Звісно, король більш просиджував у палаці дружини, як в далекій столиці, тут же й приймав закордонних гостей. Після заключення унії між Польщею і Литвою Варшава стає центром нової держави. Тут відбуваються спільні польсько-литовські сейми, понад Віслою простягся перший міст. Врешті, в 1596 році новий король, Зигмунт Ваза, переносить столицю офіційно з Кракова до Варшави.

Навала шведів у половині XVII віку знову, майже дотла, руйнує Варшаву. З 18 тисяч жителів залишається у Варшаві лише 5 тисяч. Довго не може столиця звестися на ноги, щойно коло 1760 року розростається до 30 тисяч жителів, а її поверхня охоплює 1748 гектарів.

Дивно часом складається історія. Якщо в роки панування останнього короля Станіслава Августа Понятовського (1764—1795) незалежність шляхетської Польщі догоряла, то її столиця нечуваним досі темпом розросталася. З 30 тисяч у 1760 році досягає вона цифри 120 тисяч жителів у 1792 році. Сприяв цьому розвиток мануфактурного виробництва, завдяки якому з торговельно-ремісничого осередка Варшава перетворюється у промисловий центр.

Та почався важкий період царського поневолення. Варшава була середовищем не тільки патріотичної інтелігенції, але й волелюбних революційних мас, які завжди відгукувались на заклик до боротьби за волю. Тут дозрівають проекти і розжеврюються вогнища повстань, кладуть в них голови десятки тисяч варшав'янів. Здавлюючи повстання Костюшка в 1794 р. фельдмаршал Суворов у пень вирізав 10 тисяч жителів Праги, так що коли після цього Варшава перейшла під окупацію Прусії, було тут вже не 120, а всього 64 тисячі людей. Листопадове повстання 1830 р. знову застало в столиці 145 тисяч населення, а два роки пізніше залишило 125 тис.

Багато впало варшав'янів і в Січевому повстанні 1863 р., проте місто невпинно росло. В 1850 р. Варшава мала 164 тис. жителів, у 1904 аж 770 тис., перед першою світовою війною — 800 тис., а в 1939 р. 1 млн 300 тис.

Війна 1939 року, гітлерівська окупація, боротьба в гетто, героїське повстання 1944 року — це окремі, найбільші в історії Варшави трагедії, про які написано цілі томи. Кожна грудка землі просякла тут кров'ю. Щасливішою була Прага, зайнята радянськими військами, але в Лівобережній Варшаві каменя на камені не залишилося. Коли 17 січня 1945 року радянська і польська армії визволили руїни Варшави — постало питання, чи не краще влаштувати столицю в Лодзі, замість наново будувати місто від фундаментів.

Та нічим стали холодні обчислення супроти невмирущого духа Варшави, що дзвенів ехом кайдан у льохах Цитаделі, здіймався поверх шибениць «Великого пролетаріату» і румовищ камер «Генсюв-ки», підіймав гори костей у таких місцях, як неznана могила 50-ти тисяч людей, відкрита на Волі в останні дні квітня 1964 року. Обдертий, голодний, знедолений люд не дав столиці загинути, увесь став до її відбудови. Малі школярі і старі варшав'яни, солдати і студенти, робітники й члени Академії наук вивозили груз, увесь край з дрібних грошів збирав мільярди злотих для столиці.

І воскресла Варшава — краща, ніж була!

І в нас, українців, чимало згадок з Варшавою в'яжеться. Різні ці згадки — не усі веселі, не завжди й сумні — як не завжди однаково й відносини між обома народами укладалися.

Не раз гостювали в шляхетській Варшаві козацькі посольства, запорозькі гетьмани, не один «гайдамака» і смерть знайшов тут. На шляхетських сеймах Варшави рішалась не раз доля всієї України, а потім, у міжвоєнній Польщі, з трибуни Варшавського сейму розлягались протести проти поневолення західних земель України. За Пилсудського і Ридза-Сьміглого багато українців служило в Варшаві у війську. Діяла тут «Українська громада», працював Український науковий інститут, виходили українські журнали. Виступали наші хори, вчилися студенти. Набирали не тільки знання, але й гарту, на історії Варшави боротьби за волю вчилися.

Після спеки літнього дня приємно пройтися в тіні дерев цвинтарями Варшави. Надгробні написи — надзвичайно цікава лектура! Вони історію розгортають, минуле розказують. — Втомившись на великих Повонзках — загляньте на Волю. Пройшовши біля православної цер-

ковці, що їй до війни «українською» звали, увійдете в ліс хрестів, похилених віком, де вічним сном сплять колишні мешканці Варшави. Написи, зарослі здебільшого мохом, подекуди й замальовані злочинною рукою — польські, російські, українські, а навіть грузинські — багато вам дечого пригадають...

Бо ніколи в Варшаві українців не бракувало. Одні приїжджали, другі увесь час тут жили. Побували в ній П. Куліш, М. Драгоманів, І. Нечуй-Левицький, Ярослав Галан, багато інших славних людей. Тут працював видатний український вчений-психолог Степан Балей. І зараз живуть і працюють художники — В. Васківський, О. Вінницький, визначний музиколог П. Хомінський, чимала кількість заслужених діячів революційного руху — членів КПЗУ та інших українців — борців за народну владу в Польщі.

Погану пам'ять залишили за собою у Варшаві українські націоналісти. Їхня співпраця з гітлерівцями в час окупації та Варшавського повстання, — це одна з найчорніших сторінок польсько-українських взаємин.

На щастя, основна маса українського народу стояла по другій стороні барикади. Вона боролась як з німецьким, так і з рідним фашизмом, тисячі українців — бійців Червоної Армії положили голови за визволення польської землі, в тому і Варшави. Вони боролись за нашу і вашу волю, тримали високо прапор честі українського народу.

Зі сцен варшавських театрів, в Палацу культури, з трибун наукових сесій, з фільмових екранів чуємо у Варшаві не раз українське слово. З україністичної кафедри університету, з ГП УСКТ, зі сторінок «Нашого слова», «Нашої культури» несеться воно безупину. В бібліотеках — Народовій, Університетській, а навіть в Публічній — є багато українських книжок та журналів. Навіть львівські «Вікна» пережили тут німецьку цензуру.

Микола Сивіцький

«Суперсам» у Варшаві

ВАРШАВА В ЦИФРАХ

З БАЛАНСУ ОСТАННЬОЇ ВІЙНИ

З прописаних у 1939—1945 рр. мешканців Варшави — заарештовано, вивезено в Німеччину

і невідомо куди	— 835 тис.
— поранено і скалічено	— 165 тис.
— вбито	— 700 тис.

В Лівобережній Варшаві залишилось цілих будинків (головним чином на окраїнах) 7%

В Правобережній Варшаві (на Празі) — внаслідок воєнних дій розбито будинків 16%
— пошкоджено будинків 56%

Розміновано будинків	понад	1000
Знешкоджено мін	коло	100 тис.

ВЧОРА — І СЬОГОДНІ

	1938 р.	1946 р.	1962 р.	1963 р.
Поверхня міста в га	12 468	14 148	44 621	44 621
Населення в тис.	1 295	538	1 190	1 222
Густота заселення на 1 га	109,7	35,2	27,6	28,4
Смертність немовлят на 1000	100,9	141,8	26,6	25,6
Житлових кімнат в тис.	594,9	209,5	762	
Трамваїв, автобусів і тролейбусів	819	277	1 557	
Перевезено пасажирів в тис.	267 881	143 615	1 329 598	
Телефонів	73 132	3 503	96 938	
Студентів в тис.	21	18,4	34,8	37
Випускників вищих шкіл	2,343	—	4 008	
Дітей в дитячих садках в тис.	9,2	6,1	30,2	
Місця в дитячих яслах	365	475	4 983	
Книжок в Публічній бібліот. в тис. т.	503	177	1 445	
Лікарів медицини на 10 000 нас.	21,8	20	41,7	

	1955 р.	1959 р.	1962 р.
Розвиток промисловості в %	100	190,5	295,6
Працювало робітників у пром. в тис.	124	166	204,5
	1960 р.	1961 р.	1962 р.
Валова продукція в млн зл	26 588	30 918	35 511
Середній заробіток в пром. в зл	1 909	1 965	2 007

Високий будинок на вул. Тамка в Варшаві

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ

У Варшаві

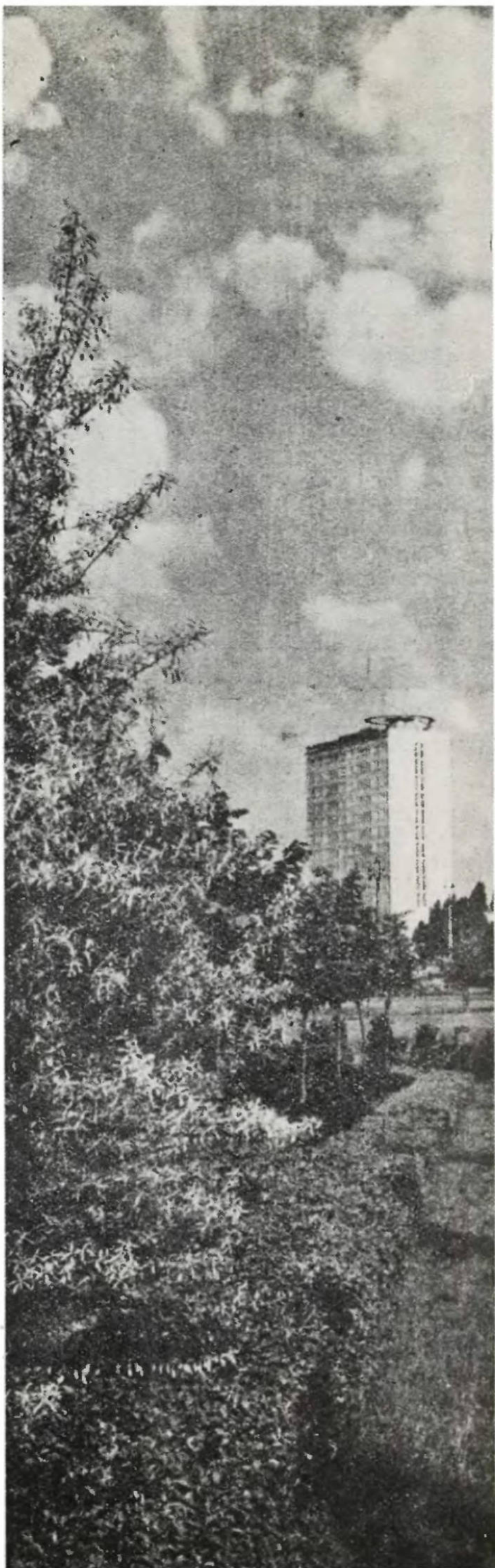
Уклін земний тобі, Варшаво,
Від брата-Києва кладу.
Ти — цвіт земний, що кучеряво
У всеземному зріс саду.

Тебе я бачив у руїнах,
Тож пізнаю й не пізнаю:
Так щебет весен солов'їних
Морози боре у гаю.

Тебе звільнив радянський воїн
Із польським воїном уряд,
І слави прапор твій достоїн,
Як варт безсмертя Волгоград.

Шумить земля твоя зелена,
Як справді П о с п о л и т а Р і ч,
Як світлий полонез Шопена,
Як голосний Костюшка клич!

Високий будинок
на вул. Вашингтона
в Варшаві.

ВИЗВОЛЕННЯ

Над розвалинами домів повисло захмарене небо. Сутінки втискались випаленими вікнами і дверима до застиглих пожарним жахом домів і примощувались на нічліг. Останні німецькі військові патрулі відходили на квартири.

Вигнане з Варшави населення десь сновигалось по дорогах світу, спрагнене ложки теплої страви і заспокійливого запаху рідної хати. Смертельну тишу жовтневого вечора порушував іноді гуркіт радянського розвідувального літака.

За горами цегли з розбитих домів, за спаленими від пляшок бензину танками, поторощеними шафами і погнутими залізними ліжками лишився забутий кривавою стихією війни сад. У посірілому від вапняної куряви листі світилися стиглі, мов ялинкові прикраси, яблука.

У тому саду зашелестіло листя. Хтось сидів на дереві та обережно зривав плоди. Коли кошик наповнився, невидима постать прошепотіла:

— Янек, тримай!

З-за стовбура дебілої груші вийшов високий юнак. Він підніс вгору руки, захопив короб з яблуками і поставив на землю.

— Давай другий — почувлось знов з яблуні.

Янек витяг з бур'янів плетену з лозини корзину на білизну та примостив її на гілляках яблуні.

— Тепер допомагай рвати — почувлось з яблуні. Хай Роман на сторожі стоїть!

За недовгий час дивні садівники несли на плечах важкі коробки з яблуками. Йшли один від одного далеко, щоб, бува, не потрапити всім разом у фашистські руки. Пробирались заваленими камінням і обгорілими балками вуличками, зникали у темних брамах і знов виринали на другому боці вулиці.

Врешті зійшлися на тісному затишному подвір'ї.

Дім був тут колись великий. Бомба розвалила фронт, але у флігелі залишилось просторе помешкання. Під домом зберігся хороший льох. Саме сюди спрямували наші садівники.

Причинивши двері, засвітили свічку. Погріб був заставлений полицями, на яких стояли банки з компотами, з консервами, смальцем, наливками та всякими іншими запасами. Поруч полиць стояли шафи повні одежі, білизни і всякого іншого майна. За шафами чорніли отоманки і фотелі. На столі по одному боці копичилась їжа, а по другому лежали патрони і гранати.

Старший з прибулих був ковалем. Звали його Хомиком. Це він так вміло влаштував оце сховище.

— Знаєте, хлопці, — говорив Хомик — треба мати кілька харчових магазинів. Захоплять шкопи один, будемо мати другий.

— Ет, збираєте все так, якби вікувати тут нам — посміхнувся Роман. За день, два червоноармійці з нашими костюшківцями прийдуть...

— Прийдуть, то будемо мати чим частувати. Але фронт встановився на Віслі, й хтозна, чи зимувати нам тут не прийдеться...

— Хомик має рацію — обіззався Янек. Якесьте не послушали мене та не вийшли з Варшави, то треба забезпечитись...

Що буде, то буде, але я прапор компанії АЛ збережу і в неволю гітлерівцям його не здам! — закінчив Хомик.

Наша трійка буде спати на п'ятому поверсі дому номер 20. Він випалений кругом, тільки наверху лишилось чудом одно помешкання. А звідтам добре видно, що діється в кварталі.

Треба тільки нанести туди харчів, води і дерев'яного вугілля.

— А нащо дерев'яне вугілля? — здивувався Роман.

— Бачиш, я коваль — пояснив Хомик — то й знаю, що коли палити дерев'яним вугіллям диму не видно.

— Дерев'яне вугілля не клопіт — досить обгорілих балок, — відповів недбало Роман.

І завзяті варшав'яни почали планувати, де сховати накопану в городі картоплю, куди покласти цибулю та буряки, а куди помідори, як робити запаси води. Зложили план розшуків сухарів. В уцілілих помешканнях можна було ще не одне знайти.

Встановлено, що зв'язок з другою трійкою Бадурі буде утримувати Роман.

Тяглися короткі напружені дні. З п'ятого поверху було видно, як гітлерівці підвозили амуніцію на фронт, будували укріплення, як вивозили награбоване добро з Варшави. На щастя всі аматори дешевого заробку крутились у середмісті. Там жили найбагатші люди, там було чим пожитись. У середмісті уціліло навіть більше домів.

Перші дні жовтня були тихі. Навіть радянські снаряди не рвались у районі сховищ Хомика. Під кінець першої декади вибухла стрілянина. Роман вернувся з розвідки переляканий.

— Бадура має двох товаришів поранених — сказав задихаючись.

Як тільки смерклося, вони вийшли по воду. Було тихо. Здавалось, що нікого немає. Раптом по дорозі появився патруль велосипедників. Під'їхали тихо на відстань тридцяти метрів. Почувши, що хтось тягне помпою воду, крикнули — хто там?!

Не маючи відповіді, сипнули в ту сторону з автоматів.

Кулі поранили Кшися і Генька. Ледве доволіклись до криївки.

Кшись довго не потягне...

Наше щастя, що велосипедисти боялись заглиблюватись у руїни.

— Та-ак — зблід Хомик. Значить треба сподіватись облави. Переносимось в район номер 2.

Хлопці швидко скинули готові наплечники з поживою, одежею і ліками на плечі, до пасків причепили гранати та амуніцію і вийшли зі сховища. Швидко завалили двері цеглою та згорілими балками.

— Мусимо — до Бадурі — сказав Хомик. — Може, їм можемо.

Трійка вийшла на вулицю і зникла на крутих стежках між розвалинами.

У Бадурі було невесело. Кшись вмер. Генькові зроблено перев'язку. Його рана була невелика і він міг йти в дорогу.

Хлопці загорнули померлого Кшися в великий килим, винесли в сад і поховали під яблунею. Могилу зверху засипали листям. Не витримали тверді серця варшав'ян і сльози покотились по зарослих обличчях.

— Ходім — сказав після довгої мовчанки Хомик.

П'ятеро чоловік зі зброєю наготові просувались крутими дорогами до нових сховищ.

— Ну й голівка у нашого Хомика — похвалив коваля Янек, коли втікачі розташувались на новій квартирі. Хомик гірко всміхнувся.

— Лягайте спати — шкода часу, не знати, що нам принесе ранок. Чергові — мінятимуться що дві години.

Десятого жовтня десь біля полудня за Віслою зчинилось пекло. В районі Жераня рвались радянські снаряди. Дим густою завісою закрив світ. Літаки бомбили з низького льоту німецькі позиції. Гітлерівці, в свою чергу, відкрили смертельний вогонь по наступаючих. У повітрі нісся стогін танків. Верог боронився завзято, бо воєнна громовиця котлувалась на місці аж до вечора й щойно на ніч притихла. Від того часу не було спокою аж до кінця жовтня. День у день гриміла артилерія, ночами бомбили самолёти. Гітлерівці уступали, але боронились з розпущею і завзяттям. Спочатку здавалось, що радянські війська ось-ось перескочать Віслу. Але коли бої погуркотіли в напрямку до Яблонної, Хомик зрозумів, що йдеться про лідвідацію німецьких укріплень на східному березі Вісли. Настала знов передишка.

Дні волоклись поволі. Чергування, варення страви, вишукування залишених запасів, нескінченні розмови.

— Оце дурна війна — говорить Хомик.

Замість усі сили зосередити на покращання життя країни, Гітлер вирішив захопити світ. І що з цього? Якби навіть захопив? І так не мав би щастя. Народ треба було б перевиховувати на собак, які пильнували б чужих отар. Не було б ні дня, ні години спокою. Замість витрачати сили на творче будівництво, кожна копійка йшла б на жандармів, в'язниці, концтабори, на ліквідуючі народні повстання загони. А німці замість вчитись, виховувати дітей, слухати Штрауса та читати роздуми своїх філософів, сновигали б по чужих дорогах, тривожені пострілами народних месників.

Їх життя проходило б у кошарах, голови полисіли б у шоломах. Ну, хай попанували б навіть сто років, але не знищити їм всіх народів. Прийшов би таки час, що до свого лігва треба було б вертатись. І тоді навіть сліпий фанатик побачив би, що всі ті хижацькі зусилля були безглузді, а німецька кров тільки огноїла чужі землі. Воно, бачте хлопці, виходить так як у злодія. Ввірветься до чужої крамниці, набере товару, поживе тиждень-два, а як схоплять — сиди роками. За ті роки не такого б добра деробився...

У листопаді стан Хомикової групи погіршав. Харчі треба було обмежити. Одної тільки ячмінної каші було вдосталь.

По руїнах днями сновигали солдати. Видно в середмісті забракло грабунку. Магазин номер один був невідомо ким викритий і розграблений.

Одного дня в районі групи появились гітлерівці. Оглядали доми, шукали чогось. На сто кроків від криівки Хомика уцілів костьол. Саме туди попрямували військові. Після доброї години вони зникли.

— Хлопці — сказав Хомик — з того щось вийде. Їм потрібний склад, або щось інше. Треба еважати. Кілька днів було тихо. Одного

ранку бля костьола заройлось. Есесівці пригнали групу радянських полонених. Розташувались довкола з готовими до пострілу автоматами. Полоненим наказали прибирати в костьолі, прочищати дорогу в напрямку до Вісли і на захід. Полонені ледве волочили ногами, але гітлерівці погейкували та підганяли.

Під вечір зібрали всіх в ксону та зникли за розвалинами.

Як тільки все притихло, у сховищі Хомика розпочалася нарада.

— Мусимо виходити — радив Бадура. Нас тут виюхають.

— Перенестись нам треба — підтвердив Хомик. Але запасів не можна лишити.

— Я тут лишусь і буду обсервувати, що шкопи роблять — запропонував Янек.

Ромек радив пробиватися вночі до Влох.

— Так, будуть нас гонити, аж постріляють як зайців.

— Пробратись до Влох можна завжди — відповів Хомик, але чи нас там скоріше не зловлять ніж тут, — невідомо.

Слово по слові й група вирішила перенести основні запаси до сховища номер 3, а тут чергувати на зміну. Часу не було багато. Хлопці взялися до роботи. Вантажили в мішки всяке майно та переносили у нове місце. Від приморозку посивіли руїни міста. Німецька артилерія розбивала лід на Віслі. У відповдь з Праги посиналися снаряди.

Недопалені руїни домів почали знов горіти.

Радянські літаки бомбили Повісля. Німецька артилерія нервово пахкала в небо, але не могла попасти в жодного бомбардувальника. Зрештою нічні птахи, скинувши свої вогненні яйця, завертали на схід.

Група Хомика розташувалась у новому пристанищі. Воно було гірше від попередніх, але ради не було. Бадура лишився в районі костьола. Ледве світало, обережний старик почув якесь шорхання в цеглі. Схопив автомат і насторожено чекав. Шорхання наближалось. Бадура виглянув в щілину. Якась темна постать, оглядаючись навкруги, прокрадалась в сторону сховища.

— Хто ж би це? На німців зарано... а, може, облава... Краще втікати... Але постать була одна. Бадура навіть закріпав, що не мала зброї. Крім того людина була одягнена якомсь по-літньому.

— Що буде, то буде, почекаю...

А, може, підступ...

Постать тимчасом наблизилась. Бадура помітив, що чоловік був скоріше подібний до радянського полоненого.

Бадура чекав.

Прибулий, якби ведений інстинктом, прямував до сховища. Прийшовши на подвір'я, він затримався і пильно оглядався, куди йому йти. За хвилину попрямував до дверей.

— Руки вверх — крикнув Бадура.

— Пан, не стріляй — відповів прибулий, я советській салдат... пленний... Ви, партізан?!

— Руки вверх! — повторив Бадура і з незвичайною в його віці швидкістю скочив до прибулого.

— Стань під стіну!

Прибулий виконав слухняно команду. Бадура перевірів його кишені.

— Зброї не маєш?

— Не маю!

— Ти звідкіля тут взявся?
— Ноч'ю наше бомбілі. Бухнуло прямо в наш лагер... Побило наших і немцев... Я втік користаючись з переполоху. От і всьо...
— Не брешеш?
— Ну, што ви!
— Як звешся?
— Мулярчук Максим.
— Звідки сам?
— З Шепетівки...
— Давно в полоні?
— Три тижні.
— Де взяли?
— Під Плудами. Німці пішли в контратаку і захватили нас.
— Ти руский?
— Ні, українець... Я вчора в костьолі порядки наводив. Бадура бачив, що це дійсно полонений.
— Голодний?
— Дурниця... промовив тихо полонений. Старик помітив, що Максим ледве тримається на ногах.
— Ну, то йди зі мною.
Бадура, заховуючи на всякий випадок обережність, завів Максима до хати. На столі стояла миска вчорашньої каші.
Бадура налив склянку вишняка, подав Максимові.
— Пий на здоров'я і поживляйся чим маємо.
Максима не треба було довго просити. Душком випив вишняк і жадібно взявся до каші.
Бадура розпитував гостя про німців, про костьол, про все, що він у тамтому світі бачив.
Після сніданку Бадура завів Максима до товаришів.

Якось після Різдва на обсервації був Ромек. До костьола підїжджали грузовики, наладовані скринями. Полонені зносили ці скрині і складали в костьолі.

— Значить тут склад — подумав Ромек. Нараз група солдатів почала розходитись по руїнах.

— Видно шукають приміщення для охорони — здогадався Ромек. Треба повідомити наших...

Ромек забрав, що було можна і нишком подався на захід. Відійшовши на безпечну відстань, почав з-за муру придивлятися.

Солдати ввійшли на подвір'я і почали розкидати маскуюче, вхід до сховища, барахло. Не було сумніву. Криївку викрили.

У сховищі номер 3 закінчено нараду. Стало ясно, що гітлерівці, викривши сховище номер два, будуть шукати далі. Треба було забирати, що тільки можна взяти, і шукати нового пристанища.

Нова квартира була добре замаскованим підвалом. У квартирі не було сирістю і холодом. Спалося не на м'яких отоманах, а на дошках. Харчі були обмежені. Бочка води мусила вистачити невідомо на як довго. Новий рік був сумний. Тільки Максим не падав духом. Він всіх підбадьорював.

— Наші люблять зимою воювать — казав. Недаром ще осінню артилерію підвозили...

— Заким сонце зійде, роса очі виїсть — відповідав Янек.

Становище було дійсно погане. Десятого січня забракло сухарів. З запас в лишилось тільки трохи круп. Останню консерву Хомик залишив на випадок хвороби, кашу варили без омасти і, навіть, без солі. Бадуру ламав ревматизм. З підвалу не можна було й носа висунути.

Дванадцятого січня почулась далека артилерійська канонада.

— Грають катюші — замітив радісно Максим. Це не пуста забавка. Хіба почалось...

Гарматна стрілянина якби брала у кільце Варшаву.

— Прорвали фронт — потирав руки Максим.

П'ятнадцятого січня загриміло в районі Модліна. Біля полудня наступного дня десь за Млоцінами піднісся ураганний вогонь артилерії. Німці били в тому напрямку зі своєї артилерії. Боротьба, видно, велась на західному березі Вісли. Одночасно почулась стрілянина на південь від Праги. По дорозі на захід розпочався сильний рух німецьких військ, який тривав цілу ніч, хоч фашистська артилерія не вгавала. Літаки цілу ніч бомбили дороги і згрупування німецьких військ.

На світанку 17 січня злива вогню з Праги посипалась на Варшаву. Стрілянину було чути десь у напрямку на Бельведер.

Біля восьмої години стріляли на недалеких Повонзках.

— Хлопці, дайте автомат — сказав Максим.

— А ми що, від мачухи — відповів Хомик, накладаючи на рукав біло-червону пов'язку. Ціла група, забравши гранати і патрони, вийшла з підвалу. Довкола теркотіли кулемети. Гітлерівці стріляли з-за муру, з-за звалищ цегли, з уцілілих дахів, з-за барикад.

Сильний пункт опору був в костьолі. Звідти есесівці, прикриваючись грубими мурами, шкварили з кулеметів з усіх вікон.

— Треба зайти їм ззаду — радив Максим.

— За мною — махнув автоматом Хомик. За десять хвилин, несподівано для гарнізону костьола, кулі посипались з протилежної сторони. Гітлерівці частину солдатів кинули в сторону Хомикової групи. Ховаючись за горами цегли, солдати наближались до варшав'ян.

— Хочуть на захід пробитись, — вияснив Максим.

Німці були вже близько. Хлопці побачили зацуплені, закурнені вапном обличчя.

— Гранатами! — Максим жбурнув свою гранату. За першою посипались інші. Гітлерівці припали до землі. За хвилину заторкотав з боку автомат. Рикошетна куля поранила Бадуру.

— Окружають нас — сказав Максим. Займіть позиції довкола руїн.

Німці почали сипати до згарищ дому. Хлопці відповідали зрідка. Амуніції було обмаль.

Нараз з західної сторони заторохтіла сильна група автоматів.

— Готуйтеся гідно вмерти — сказав Хомик, і вложив у автомат останні патрони.

Група мала лише три гранати. Стрілянина росла і наближалась.

Оточені в напруженні чекали.

— Хлопці! — зауважив Максим — фрици відступають...

Гітлерівці дійсно почали, відстрілюючись, втікати в напрямку костьола. Серед диму і вапняної куряви показала папах з польським орлом...

— Поляки! — крикнув Бадура і слюзи блиснули на брудному, довго не голеному, обличчі...

Хомик вийняв з-за пазухи біло-червоний прапор, прив'язав його до автомату та високо підніс вгору.

ДОГОВІР ДРУЖБИ

В цьому році минає 20 років з дня підписання першого договору між Польщею і Радянським Союзом. Після багатовікової незгоди між Польщею і Україною, між Польщею і Росією та Білорусією, після періоду, який приніс багато шкоди одночасно як полякам, так українцям і росіянам — настала нова епоха у відношеннях між нашими країнами.

Підписаний в Москві 21 квітня 1945 року польсько-радянський Договір про дружбу, взаємодопомогу і післявоєнну співпрацю був завершенням зусиль усіх прогресивних сил Польщі. Спільний шлях, по якому з того часу ідуть наші народи, з'єднаний спільною ідеєю соціалізму, спільним прагненням обох країн.

Договір цей приніс і несе величезну користь обом народам. Ще під час війни, як і протягом перших найважчих років відбудови країни з руїн війни — народи Радянського Союзу прийшли з великою допомогою Польщі. Вже в січні 1945 року Радянський Союз постачив для голодуючого населення Варшави 30 тисяч тонн муки. Україна, Білорусь і Литва, незважаючи на величезні труднощі, які принесла їм війна, передали в цей же самий час чимало муки, збіжжя, цукру, жиру тощо.

В січні цього ж року Тимчасовий уряд одержав від Радянського Союзу позику на 50 мільйонів карбованців і 10 мільйонів доларів на потреби торгівлі з іншими державами, особливо з капіталістичними країнами.

Радянський Союз захищав інтереси Польщі на міжнародній арені в період, коли Польщу не визнавали західні держави. На конференції в Ялті в 1945 році Радянський Союз своєю рішучою постановою допоміг Польщі в поверненні її західних земель.

Дуже важливим кроком у врегулюванні національного питання в Польщі і сусідніх республік — України та Білорусі, був договір про репатріацію поляків з Радянського Союзу.

Особливо велику допомогу Радянський Союз виявив при будівництві ряду заводів і фабрик. Тут слід хоча б згадати про металургійний завод ім. В. І. Леніна в Новій Гуті, завод легкових автомашин у Варшаві, завод вантажних автомашин в Любліні та ряд інших.

На протязі двадцятирічного існування Народної Польщі набрав широкого розмаху обмін в галузі культури. Польсько-радянська співпраця в галузі культури ввійшла на новий етап після 1945 року. Саме тоді розпочався новий етап масової експансії до Польщі радянської пісні, театральних п'єс, кінофільмів, книжок, культури народів Ра-

дянського Союзу, яка на постійно увійшла в культурне і громадське життя польського народу.

Український танець і російський хор вплинули, між іншим, на виникнення польських ансамблів пісні і танцю таких, як «Мазовше» і «Шльонск».

Особливо близькими стали культурні зв'язки між Польщею і Україною. З гастролями в Польщі побували Закарпатський народний хор, Державна заслужена капела бандуристів, Український ансамбль пісні і танцю. На сценах польських театрів співали такі відомі українські солісти, як Б. Руденко, Д. Гнатюк, Б. Гмиря та інші. Польському глядачеві не чужі також фільми українських кіностудій.

З кожним роком міцніє дружба двох великих наукових центрів Краківського і Київського університетів.

Щораз більшу популярність здобуває собі у польського читача українська книжка. На польську мову перекладено такі твори українських письменників: «Людина і зброя» О. Гончара, «Велика рідня» і «Кров людська не водиця» М. Стельмаха, «Лірика» М. Рильського, «І один у полі воїн» Дольд-Михайлика та ряд інших.

Післявоєнна історія польсько-радянських відносин переконливо доводить, що непорушний ідеологічний фронт, братерство і дружба між польським і радянськими народами, мають перед собою щораз кращі перспективи розвитку.

М. Вербовий

М. Рильський і К. Ніч на міжнародній науковій сесії в Варшаві (квітень, 1956 р.)

І З'ЇЗД ППР

В першій половині 1938 р. Комуністична партія Польщі внаслідок несправедливих обвинувачень, зроджених в атмосфері культу особи Й. Сталіна, була розпущена. В результаті цього в період, коли німецькі імперіалісти, очолювані А. Гітлером, розпалювали в Європі воєнну пожежу, народні маси Польщі залишалися без політичного керівництва. Відсутність цього керівництва стала ще більше помітна після нападу гітлерівців на Польщу і встановлення в ній страхітливого окупаційного режиму.

І от, щоб мати кращі можливості вести боротьбу з гітлерівськими окупантами та власною реакцією, комуністи Польщі в січні 1942 року створили нову революційну партію, яку назвали Польська партія робітнича (ППР). Вона очолила боротьбу проти окупантів і реакції.

Своїм основним завданням ППР поставила боротьбу за національне визволення країни, перетворення її в державу без поміщиків і великої буржуазії та встановлення дружби з Радянським Союзом і всіма іншими силами прогресу.

Під час гітлерівської окупації партія працювала в підпіллі і не мала можливості скликати конференції чи з'їзду. Підготовка до скликання І з'їзду партії почалася щойно після закінчення війни, а скликати з'їзд вдалося лише у грудні 1945 р.

Підготовка до з'їзду відбувалася під гаслом зміцнення й поширення єдності робітничого класу, робітничо-селянського союзу, єдності дій всіх демократичних сил країни та посилення боротьби проти збройного реакційного підпілля і намагання ліквідувати основні здобутки робітничого класу і селянства, на які зазіхали польські реакційні сили.

Під час передз'їздівської кампанії значно поповнились ряди партії. Якщо на початку серпня 1945 р. в рядах партії було майже 189 тисяч членів, то під час з'їзду їх було вже майже 225 тисяч.

З'їзд відбувся у Варшаві 6—13 грудня.

Взяло в ньому участь 1087 делегатів з вирішальним голосом і 437 — з дорадчим.

На з'їзді були виголошені такі доповіді:

1. Політичний звіт ЦК — В. Гомулка;
2. Організаційний звіт ЦК — Р. Замбровський;
3. Головні завдання і перспективи господарського розвитку демократичної Польщі — Г. Мінц;
4. Праця партії на селі — Е. Охаб;
5. Проект статуту ППР — З. Клішко;
6. Праця серед молоді — А. Ковальський.

З'їзд висловився за найтіснішу співпрацю з Радянським Союзом, а своїм найближчим завданням визнав послідовне здійснення земельної реформи, правове закріплення націоналізації промисловості, транспорту і банків, заселення і загосподарювання возз'єднаних західних і північних земель та демократизацію всіх ділянок життя в державі.

На з'їзді був прийнятий перший трирічний план 1947—1949 відбудови і розвитку народного господарства.

З'їзд висловився за посилення співпраці з ППС, селянською партією «Стронніцтво людове» та з іншими демократичними силами; зобов'язав усі партійні організації і органи помагати молодіжній організації «Звйонзек Валькі Млодих» («Спілка боротьби молоді») та прийняв новий статут партії.

В статуті говорилося:

«Кінцевою метою ППР є побудування соціалістичного ладу, в якому зникне гніт і визиск людини людиною».

Генеральним секретарем партії обрано Владислава Гомулку.

МТЩ

Українці в Польщі

Хоч Польська Народна Республіка однонаціональна держава, крім польського населення тут живе біля 480.000 чоловік інших національностей.

Серед національних меншостей Польщі найчисленнішу групу становлять українці. В ПНР найбільше українців проживає на західних і північних землях, тобто в Ольштинському, Гданському, Кошалінському, Щецинському, Зеленогирському і Вроцлавському воєвідствах та в повітах Елк і Голдап Блостоцького воєвідства. Крім того українці проживають в Жешівському і Люблінському воєвідствах та в великих містах — Кракові, Катовицях, Лодзі, Варшаві.

За роки народної влади в ПНР докорінно змінилось відношення до національних меншостей країни. Вже на початку 1950 років Бюро ЦК ПОРП приймає рішення щодо політики партії і уряду в справі національних меншостей Польщі. Вже тоді організуються перші пункти навчання української мови в школах, а згодом — гуртки художньої самодіяльності.

Внаслідок цих змін в червні 1956 року у Варшаві відбувся I з'їзд делегатів українського населення, на якому було засноване Українське суспільно-культурне товариство.

За 9 років існування Товариство провело чималу організаційну і культурно-освітню працю. Головному правлінню УСКТ підпорядковано 5 воєвідських відділів, 3 повітові та 8 окремих гуртків. В Товаристві діє біля 200 гуртків. Кількість гуртків і членів УСКТ щораз збільшується.

З року на рік збільшується й число гуртків художньої самодіяльності. На кінець квітня 1964 року нараховувалось їх понад 80.

Особливу активність проявляють хори Варшавського, Люблінського і Перемиського гуртків УСКТ, Бартошицького педагогічного ліцею № 2 та дитячі — в Білому Борі і Чахові, далі естрадна група «Зірка» в Банях Мазурських, драматичні гуртки в Перемішлі (дитячі).

чий і старших), в Гребенному, Вроцлаві, Щеціні, М'ястку, Надажицях, Мендзибужу, Пенцішеві, Львовцю, Мазухівці, Острому Барді, Пйотровцю. З музичних гуртків особливо виділяється капела бандуристів в Тшебятові, гуртки мандоліністів Острудського повіту, М'ястка і Перемишля.

На протязі тільки 1960—63 років аматорські гуртки виступали понад 500 разів, драмгуртки поставили понад 50 прем'єр.

Слід згадати, що ряд правлінь і гуртків художньої самодіяльності Жешівського воєвідства базується на лемківському фольклорі. Належать до них ансамблі пісні і танцю в Білянці та Команчі, драмгуртки в Зиндранові, Грабі, Вільхівці та інші.

Гуртки і правління розгортають культурно-освітню працю в 15 світлицях підпорядкованих УСКТ та в будинках культури і в цілому ряді громадських світлиць.

Початки українського шкільництва в Народній Польщі сягають 1950 року. Від того часу поважно розрослась сітка шкіл, а особливо пунктів навчання української мови при школах. В 1963/64 навчальному році було понад 130 таких пунктів. В пунктах навчання та в українських початкових і середніх школах вчилось майже 3.300 учнів.

Від початку існування Товариства видається і його орган — газета «Наше слово» з двотижневим додатком для наймолодших читачів «Світанком». Сьомий рік видається також (від травня 1958 р.), як додаток «Нашого слова», щомісячний літературний та популярно-науковий журнал «Наша культура». Біля цього саме журналу гуртується чимало вже українських письменників, митців та наукових працівників.

Від 1960 року Товариство видає також «Український календар» книжкового формату.

З видавничої діяльності слід відмітити появу літературної антології «Гомін», виданої в 1964 році.

І. Зінич

Варшавський хор УСКТ

Фото Ф. Валюся

Вклад українців в загосподарювання Вармії і Мазур

Польська Народна Республіка перейняла Вармію й Мазури сильно знищені, а передовсім — вилюднені. В липні 1945 року на Ольштинщині жило всього 247 тис. людей. Під час війни в містах було знищено 40% будинків, а в деяких, як Бранєво, Венгожево — майже 80%. Великі втрати були також в сільському господарстві. В 1945 р. у воев. було лише 11,5 тис. худоби, 6,5 тис. коней та 2,2 тис. свиней. Ще в 1946 р. з 1296 тис. га землі 622 тис. лежало перелогами. Бур'яни росли, як на дріжджах, миші удень по полі ходили.

Осадники, які приїжджали в 1945 і 1946 році, оселялись переважно в південних повітах, а на північні, найбільш знищені, не було охочих. Чого не забрала війна — те гнило на дощі, розтягали «добрі люди», що шукали легкого хліба. Як вказують джерела, в 1947 році було ось так знищено 50—70% будинків.

Таке застали у травні 1947 року українські переселенці з Ряшівщини і Люблінщини. У травні, червні і липні 1947 року на Ольштинщину приїхало 13 621 родина, в яких було 55 448 людей. Біля тисячі родин приїхало ще у вересні. В державній скарбниці не переливалося, важко було говорити про допомогу на відбудову, на обсіяння поля. Найбільше українців оселилось у північних повітах. Під кінець грудня українці становили 15,2% населення воевідства, а в таких повітах, як Гурово було їх 48,8%, Венгожево — 41,5%, Бранєво — 37,2%, Пасленк — 31,7%, Бартошиці — 30,3%, Кентшин — 22,9%. Серед переселенців було 95% селян — без достатньої кількості коней, корів, сільськогосподарських машин, часто лише з козою та клуночком постелі. Особливо тяжко було починати наново господарювати цій останній групі. Незнана була чужа земля, інший клімат, до орання перелогів бракувало коней, не було худоби — не було й гною. Лише праці було повні руки.

Перше зерно, висіяне в незнайому ріллю зораних перелогів почало запеклу боротьбу з ворогом-бур'яном. Просило допомоги людини — працюючого українського селянина. І він з цієї боротьби вийшов переможцем. З кожним роком земля родила краще, росли тварини, а корови на добрій паші давали більше молока.

На Вармії й Мазурах українці були тією групою селян, яка завершила повну ліквідацію перелогів та навела порядок в тисячах господарств, оживила завмерлі села. Села, які й досі є майже цілком українськими — Парезки, Остре Бардо, Кумкайни, Ленкниця, Пенцішево та інші. Якщо міряти вклад в загосподарювання Вармії і Мазур працею, то треба сказати, що українці вложили її чи не найбільше. Їм бо припали найгірші господарства, без машин, знищені будинки, та й земля була не найкраща.

Порівнюючи сьогоднішню економічну ситуацію українців з 1947 роком, треба сказати, що вона просто непорівняльна. Крім тих, яким з огляду на «льосові» випадки (тривала хвороба, старість, зов-

сім таких поганих будинки) не пощастило — більшість живе добре. На 8—12 гектарових господарствах тримають по 4—10 корів, по 2—3 коні, 10—30 свиней тощо. Багато українських селян збирають врожай зернових по 25—35 центнерів з гектара. Як приклад, можна згадати хоч би селян з Острого Барда пов. Бартошиці — Валерія Брошка, Дмитра Мокрого, Степана Колача, Івана Кусевича. Вони мають приблизно по 10 га землі, тримають на господарстві по 2 коні, 15—30 штук свиней, по 4—6 корів та сотні курей. З одного га збирають по 25—35 центнерів збіжжя та по 400 ц цукрових буряків. В праці допомагають їм машини місцевого рільничого гуртка, членами якого вони є. Всі вони побудували нові господарські будинки — один стодолу, другий обору. Добре господарюють, беруть участь в суспільному житті, дбають про розвиток культури. Степан Колач є дуже активним радним ПНР в Бартошицях, інші розгортають працю в місцевій світлиці. Діти в школі вивчають українську мову.

Подібних людей та сіл на Ольштинщині багато. Згадати хоч би Тросіни того ж повіту та «душу» усіх подій в тому селі, солтиса від 15 років, Дмитра Мачугу, нагородженого недавно за взірцеву господарську і суспільну працю; село Кумкайни, де кожний з 30 жителів-українців побудував щось нового; село Парезки, яке не тільки поставило ряд нових будинків, але вже протягом ряду літ займає перше місце у виконанні обов'язків супроти держави. Далі йдуть Гротово, Гльонди, Шиліни та інші села Бартошицького повіту, Добри в повіті Пасленк, де місцеві українці вже довгі роки керують громадським життям. Петро Шимчук був кільканадцять років головою ГНР та секретарем ГК ПОРП, Микола Бишко — член ВК ПОРП в Ольштині, сьогодні — голова ГНР; Іван Долбачук — член президії ГНР. Є тут цілий ряд добрих господарів, як Павло Туяк, Іван Кокловський, Гнат Стець, Зорук, Чарнецький та інші. Це саме можна сказати про такі села цього ж повіту, як Вільчента, Беліца, Осек, Лесіска, Лавки, Свенти Гай, Сковрони, Рихліки тощо. Не можна не згадати про Браневський повіт, де на перший план вибивається дуже активний культурний осередок — село Пенцішево. Вже кілька років діє там художній колектив УСКТ. Керує ним добрий господар — Вербовий, нагороджений в 1964 році Міністерством культури. Великий вклад в загосподарювання Браневщини внесли й такі села, як Глембоцк, Пйотровець, Желязна Гура. З Кентшинського повіту на увагу заслуговують Ленкниця, Байори, Сроково, Львовець, Горбно.

Годі перечислити в коротенькій статті села, де українці загосподарювали перелogi, побудувались та добре господарюють і своєчасно виконують усі обов'язки перед державою. Значна група українців працює також в ПГР-ах та інших державних чи суспільних установах. Більшість з них складається з активних, цінних і сумлінних людей.

Особливо тут виділяються: Степан Саврук — бувший заступник голови ПНР, голова повітового правління профспілок рільництва, борець за свободу Іспанії в 1936 р.; Микола Малахович — секретар ПК ПОРП в Браневі; Олександр Степанюк — довголітній секретар ПК ПОРП в Пасленку, керівник повітового управління рільничих гуртків; Лев Щирба — організатор бджолярства на Вармії і Мазурах, а останні роки своєї професійної праці візитатор українського

шкільництва Ольштинської кураторії; Богдан Радванецький — директор підприємства торгівлі сільськогосподарськими тваринами, бувший заступник голови ВП ЗМВ, радний ВНР в Ольштині, спортивний та уєскатівський діяч; Іван Януш та Василь Біжик з Венгожевщини і Микола Білик з Пасленщини — добрі голови ГНР; Володимир Дзюбатий — діяч рільничих гуртків, член президії воев. спілки рільничих гуртків; Ярослав Костишин — головний книговод ПЗГС в Моронгу, активний діяч УСКТ; Іван Івахів — архітектор з Ольштина, Степан Чебеняк — візитатор рільничих технікумів; Іван Шимків — головний книговод з Теренової промисловості в Ольштині; Віра Луцевич — керівник відділу бюджетів ПНР і діяч УСКТ в Бартошицях; Мирон Смерек — художник та педагог з Ольштина; Семен Починайло і Роман Бохно — наукові працівники вищої рільничої школи в Ольштині; Юрій Квятковський — редактор укр. радіопередач, а зараз стипендіат ПАН, що перебуває на науковому стажі в Швейцарії; Петро Боднар — перший редактор укр. радіопередач в Ольштині, візитатор закладу професійного вдосконалення; Ірина Пшепюрська — заслужена культурно-освітня і педагогічна діячка зі Срокова; Антін Старух та подружжя Семераки з Кентшина. Є їх сотні. Усі вони працюють своїх м'язів та мозку вкладають в загосподарювання та дальший розвиток ольштинської землі. Можна без перебільшення сказати, що нема ділянки господарського, культурного та суспільного життя, де б не брали участі українці. Донедавна найбільший вклад вносили селяни, які становили майже 100% українського населення. Народна влада дала молоді змогу вчитись в усіх школах. З тієї можливості користаються також українці. Тому нічого дивного, що з кожним роком поруч українського селянина працює на Ольштинщині українець-вчитель, архітектор, художник, агроном, економіст. Всі вони разом з іншими мешканцями країни озер вносять і свою цеголку в загальний розвиток Вармії й Мазур.

1. Громадяни Польської Народної Республіки незалежно від національності, раси й вірування мають рівні права в усіх галузях державного, політичного, господарчого й культурного життя. Порухення цієї засади шляхом створювання якихось прямих чи інших привілеїв, або обмежування в правах з огляду на національність, расу чи вірування підлягає покаранню.

2. Поширювання ненависті або зневаги, викликання неприязні, або зневажування людини з огляду на її національну приналежність, расову чи релігійну різницю забороняються.

З 69 статті Конституції ПНР

Партія рішуче протиставляється всяким проявам національного шовінізму, поборює всякі прояви дискримінації по відношенні до громадян національних меншостей, стоїть на становищі пошани повної рівності громадянських прав, незалежно від національності, забезпечує їм умови вільного розвитку і культури на рідній мові і повної участі в державному, громадському та політичному житті.

З постанови VII пленуму ЦК ПОРП
(липень 1956 р.)

Польські україністи-мовознавці

Хочемо представити читачам польських вчених-філологів старшого і середнього віку, які в своїй творчій і науковій праці розробляли і розробляють питання української мови та літератури і мають за собою поважний вклад в українську філологію. Польська україністична наука має за собою славу традицію і великий науковий доробок. Представляємо читачам тих польських славістів-україністів, які в повноті творчих сил, крім наукового доробку, мають свої творчі плани, які в умовах Польської Народної Республіки й надалі збагачують науку про українську мову та літературу, які організують наукові дослідження в області українознавства, виховуючи при цьому молоді наукові кадри.

ПРОФ. ТАДЕУШ ЛЕР-СПЛАВІНСЬКИЙ

Найвидатніший польський славіст-мовознавець, професор Ягеллонського університету Тадеуш Лер-Сплавінський є також автором багатьох українознавчих праць. У 1961 році науковий славістичний світ відсвяткував його достойне 70-річчя з дня народження і 50-річчя наукової праці. Головними проблемами наукових досліджень проф. Т. Лер-Сплавінського були й є надалі питання споріднення слов'янських мов, установлення праслов'янської мовної системи, діалектне розшарування в надрах слов'янської мови, початки слов'янської писемності, місце прабатьківщини слов'ян тощо. До розв'язання цих надзвичайно важливих для слов'янської філології питань доходив учений шляхом аналізу окремих граматичних проблем слов'янських мов через загальне (синтетичне) охоплення взаємозв'язків між поодинокими слов'янськими мовами й говорами.

Проф. Т. Лер-Сплавінський присвятив, між іншим, багато місця в своїй науковій діяльності питанням української мови. Проблемі походження і єдності східнослов'янських мов присвячена дуже важлива стаття «Стосунки споріднення руських мов» (Рочнік Славістични, т. 9, Краків 1921). Ця праця в деякій мірі є основою історичної граматики східнослов'янських мов. Автор в дискусії з О. Шахматовим вияснює мовний розвиток староруських племен протягом XII—XIV століть аж до виразного уформування російської, української й білоруської мов. В справі колишньої єдності східнослов'янських мов полемізував автор з проф. Степаном Смаль-Стоцьким (який цієї єдності взагалі не визнавав) у статті «Кілька зауважень про мовну праруську спільність» (Сборник статей в честь акад. А. И. Соболевского, Ленінград 1928). Про початковий період розвитку української мови надрукував проф. Т. Лер-Сплавінський окрему працю «Початки української мови», яка була зачитана на науковій сесії присвяченій українській культурі 1954 р. (організований Комітетом славістичним і русистичним ІАН) і ввійшла пізніше до збірної праці «Дзее ензика українського в зарисе» (Варшава 1956)

становлячи своєрідний посібник історії української мови для філологів у Польщі.

В популярно-науковій книжечці «Східні слов'яни» (Слов'яне всходні), виданій у 1946 році, польський славіст говорить про початки східнослов'янських, в тому числі й української, мов і народів.

Проф. Лер-Сплавінський працював з великим успіхом над проблемою праслов'янських наголосу та інтонації: про інтонацію в східнослов'янських мовах, в тому числі й в українській, писав у статті «Сліди давніх інтонацій різниць в руських мовах» (Річник Сл'явістични, т. 8, 1918).

У 1951 році проф. Т. Лер-Сплавінський видав «Церковнослов'янські тексти руської редакції», між ними й такі мовні пам'ятки, які мають значення для пізнання розвитку староукраїнського писемства, і, які мають в собі староукраїнські мовні прикмети (напр. Ізборники Святослава, Галицька Євангелія). Ці вибрані тексти служать студентам філології для практичних занять з історії староруської мови.

У 1916 році, коли фонетика української мови мало ще розроблялася, Т. Лер-Сплавінський написав важливу статтю «До питання української фонетики» (Праце Фільольогічне, т. 8, Варшава 1916), в якій на основі аналізу мови 8 українців з території Галичини зробив важливі для науки про українську мову спостереження: 1. відносно впливу наголосу на взаємний стосунок складів у слові; 2. щодо українських звуків г і х; 3. щодо пом'якшення приголосних звуків перед голосним і; 4. про уподібнення в українській мові. Спостереження ці в багатьох випадках виправляли теоретичні формулювання фонетистів, які займалися українською фонетикою науково.

Справам української граматики присвячена стаття «Дріб'язки з української морфології» (Ксенга пам'янткова ку чці Освальда Бальцера, 1925), в якій проф. Лер-Сплавінський пояснює виникнення українських форм **бути, був, що** та інше.

Справу польсько-українських мовних взаємин вчений опрацював коротко, але змістовно в статті «Польсько-українські взаємовпливи в ділянці мови» (Пшегльонд Вспулчесни, 1928). Цій же справі в історії обох мов присвятив багато місця в науковому посібнику з історії польської мови «Польська мова, походження, розвиток», Варшава 1951.

В книжці «Нарис історії слов'янських літератур і літературних мов», яка вийшла польською мовою у Львові в 1929 році А. Брюкнер написав у скороченні історію окремих слов'янських літератур, а Т. Лер-Сплавінський історію окремих літературних мов слов'янських народів, в тому числі й української літературної мови. Книжка ця популяризувала серед польського громадянства передвоєнних років знання про літератури й літературні мови усіх слов'ян. Спеціальну статтю про мову Тараса Шевченка друкував проф. Т. Лер-Сплавінський в італійському журналі «Річерке Сл'явістіке», Рим 1962 рік.

Крім статей і окремих видань, в яких обговорювалися деякі питання українського мовознавства, написав проф. Т. Лер-Сплавінський цілий ряд обговорень і ґрунтовних рецензій капітальних видань з українського мовознавства. Ці рецензії були також важливим вкладом польського мовознавця-славіста в мовознавчу науку. Написав він, між іншим, критичне обговорення першого повного

наукового посібника граматики української мови німецькою мовою «Грамматік дер рутеніш (українішен) шпрахе» Ст. Смаль-Стоцького і Гортнера (Відень 1913), обговорив важливу для української діалектології роботу І. Зілінського «Проба упорядкування українських говорів» (Львів 1914), цікаві для історії української мови «Нариси з історії української мови» Іларіона Свенціцького, Львів 1920 і багато інших.

В працях про загальні справи слов'янського мовознавства, яких проф. Т. Лер-Сплавінський написав багато, українські мовні факти наводяться нерідко.

Проф. Т. Лер-Сплавінський має великий хист виховувати молодих вчених. Він як мало хто з професорів виховав протягом свого назвичайно працюваного життя багато вчених славістів, між ними немало дослідників і в галузі української філології.

Вклад найвидатнішого польського славіста проф. Лера-Сплавінського в науку про українську мову серйозний і тривалий. Його праці мусить і повинен вивчати історик української мови, кожен, кого цікавить питання українсько-польських мовних взаємозв'язків, а навіть той, хто цікавиться фонетикою і граматикою української літературної мови. Велика заслуга польського славіста у галузі популяризації знань про українську мову.

II. ПРОФ. ВЛАДИСЛАВ КУРАШКЕВИЧ

Керівник кафедри польської мови Познанського університету, проф. Владислав Курашкевич є автором багатьох праць з українського мовознавства. Велике значення для історії української мови має його наукова студія: «Галицько-волинські грамоти XIV—XV ст.» (Краків 1934 р.). У цій мовознавчій студії дав проф. Вл. Курашкевич солідний аналіз мови найстарших суто українських пам'яток. На основі цього аналізу дослідникові вдалося встановити деякі діалектні різниці між мовою галицьких і волинських пам'яток, тим самим польський мовознавець дав серйозний початок історичній діалектології української мови. Науковий метод опрацювання мови староукраїнських пам'яток у згаданій монографії може бути зразком також і для сучасних істориків української мови. Цінні спостереження про історію виникнення східнослов'янських мов, а зокрема й української мови, висловив проф. Курашкевич на одному з засідань Польського мовознавчого товариства у доповіді: «Формування східнослов'янських мов» (друкованій в журналі «Бюлетин Польского Товариства Ензикознавчого», т. 14, 1955 р.).

Великий інтерес до розв'язання найважливіших проблем історичної граматики української мови був спонукую для проф. Курашкевича до солідних досліджень найбільш архаїчних українських говірок. Польський мовознавець обстежив з цією, між іншим, метою багато підляських, поліських, холмських, гуцульських та лемківських говірок української мови. Зібрані таким чином мовні матеріали дали дослідникові можливість розв'язати деякі факти історичної фонетики української мови, як-то: походження і зі староукраїнських подовжених о, е. Проблеми цій присвятив проф. Курашкевич кілька статей: «В справі розвитку ікавізму в українських карпатських говорах» (Справозданє з чинносці і поседзень ПАУ, т. 40, 1935); «Нові результати досліджень над українським ікавізмом» (1934 р. в Книзі доповідей на II Міжнародний з'їзд славістів); «До питання про українську довготу голосних» (Люд словянські, т. III, 1934); «З досліджень

над ікавізмом в українських карпатських говорах» (Люд словянські, т. IV, 1938 р.). В цих інших працях дослідник доводить, що голосні *о, е* в українській мові подовжилися після занепаду голосних неповного творення (т. зв. *єрів*), ці довгі сталися пізніше дифтонгами (двозвуками), які й досі виступають ще у північноукраїнських говорах, дифтонги ці розвинулися згодом в *у, і* залежно від діалекту. Цікавила проф. Курашкевича також справа ствердіння приголосних перед голосними *е, і*, присвятив, отже, цьому питанню такі праці, як «Нові обсервації над українською диспалаталізацією приголосних перед *е, і*» (доповідь друкована в Книзі рефератів на III Міжнародний з'їзд славістів 1939 р.); «Українська диспалаталізація в підляських говірках» (доповідь виголошена на V Міжнародному з'їзді славістів в Софії 1963 року, друкована в збірнику «З польських студій славістичних», ч. I), дослідник, маючи різний ступінь ствердіння приголосних в поодиноких говорах, може вказати на історичні етапи цього ствердіння, які мусили пройти всі українські говори, а також літературна мова. Проф. Вл. Курашкевич висвітлює також проблему розвитку *а* після пом'якшеного приголосного в українських говірках на основі мовного матеріалу зібраного на території Підляшшя і Холмщини (Студія з фільольогії польскей і словянскей, т. III, 1958 р.). Ми вказали на найважливіші справи, які висвітлювалися в діалектологічних працях проф. Курашкевича, в інших працях польського мовознавця можна знайти багато інших проблем, між іншим, залежність фонетичних змін від місця наголосу в слові, вплив польської мови на українські говірки і навпаки: вплив українських говірок на польську т. зв. «кресову» вимову («Перегляд говорів Люблінського воєвідства». Монографія статистично-господарча воєвудства Любельского, т. I, Люблін 1932; «Про українську архаїчну говірку в Дратові біля Ленчни». Славія Окциденталіс, т. 18 та інші).

Діалектологічні праці проф. Курашкевича дають нам можливість пізнати польські й українські говори Підляшшя й Холмщини також як мовні системи. Загальну характеристику українських говорів подав проф. Курашкевич в праці «Нарис діалектології східнослов'янської» Варшава 1954, праця ця має характер посібника з діалектології східнослов'янських мов для студентів слов'янських філологій. Також праці проф. Курашкевича мають тривалу вартість для історії української мови, історичної фонетики української мови, для історичної та сучасної діалектології української мови.

Проф. Владислав Курашкевич написав багато цінних праць з історії польської мови (напр. «Походження польської літературної мови в світлі діалектологічних фактів та інші»), а передовсім є одним з поважних дослідників в галузі історичної діалектології польської мови, займається також мовою староруських пам'яток (опрацював, між іншим, берестяні грамоти) та питаннями російської мови.

III. ПРОФ. ЗДІСЛАВ ШТІБЕР

Керівник закладу слов'янознавства Польської Академії наук проф. Здзіслав Штібер це видатний польський славіст і одночасно україніст (лемкознавець). Основна заслуга проф. Штібера як україніста-мовознавця полягає на всебічному вивченні лемківських гові-

рок та місцевих назв Лемківщини. На основі матеріалу зібраного на території Лемківщини в тридцятих роках дослідник написав досі багато цінних статей про лемківські говірки та видає з 1956 року «Мовний атлас давньої Лемківщини» (досі показалося 7 випусків, у кожному випуску 50 карт, на яких показано розміщення поодиноких мовних явищ на території Лемківщини). Мовний атлас Лемківщини це велике досягнення україністично-мовознавчої науки, коли взяти до уваги, що це перший український лінгвістичний атлас регіону. Зараз маємо вже 2 випуски Лінгвістичного атласу Закарпатської області Й. Дзендзелівського і виходить I том Лінгвістичного атласу українських говорів в Академії наук УРСР.

Наукові праці проф. Штібера подають опис лемківської мовної території («Українські говірки на захід від Опору» Варшава 1938, «Діалект лемків», Sprawozdania Towarzystwa Naukowego we Lwowie, 1939) визначають точні мовні границі лемківського діалекту («Східна границя лемків», Sprawozdania z czynności i posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności, 1935 р. та інші. На основі територіального розміщення деяких суто лемківських мовних прикмет за східну границю лемківського діалекту приймає дослідник лінію дещо на захід від ріки Ослави), висвітлюють польські та словацькі впливи на формування лемківського діалекту («Польський та словацький впливи на говірки лемків», Sprawozdania z czynności i posiedzeń PAU 1936 р.; «Способи виникання слов'янських перехідних говірок», Краків 1938, де використано багато лемківського мовного матеріалу). Діалектологічні праці проф. Штібера торкалися також фонетичної системи лемківських говірок в наш час і в давнину («Вокалічні системи давньої Лемківщини» Славія 1960; «З історичної фонетики лемківського діалекту», Студія з фільольогії польської і слов'янської, III, Варшава 1958 та інші), а зокрема важливої справи наголосу в лемківських говірках («Матеріали до пізнання наголосу давньої Лемківщини», Славія Орієнталіс, 1959).

Виходячи із лемківського мовного матеріалу проф. З. Штібер вияснив походження українського приголосного звуку дж як явище фонетичне, а не аналогічне (Бюлетин Польського Товариства Єнзикознавчого, т. 7, стор. 66—75), тим самим польський мовознавець збагатив наші відомості про походження фонем української мови.

Велике значення для молодшої топонімічної науки української мовної території мають праці проф. Штібера з топоніміки Лемківщини. Місцеві назви Лемківщини зібрані протягом 1934—1935 років сталися підставою важливої праці проф. Штібера «Топонімастика Лемковщини», яка вийшла друком у двох частинах в Лодзі 1948 року. Топонімічний матеріал зібраний з уст народу доповнено друкованими матеріалами з писаних пам'яток. У вищеназваній праці матеріал цей одержав солідний науковий мовний аналіз, результати цього аналізу пов'язано з історією заселення Лемківщини. Цій проблемі присвятив проф. Штібер спеціальну статтю «Первісне поселення Лемківщини в світлі місцевих назв» (Бюлетин Польського Товариства Єнзикознавчого, т. 5, 1936 р.). Гірські місцеві назви Західного Бескиду опрацьовані проф. Штібером у статті, надрукованій в науковому часописі «Люд Слов'янські» (т. IV вип. 2, Краків 1934) п. з. «Місцеві назви пасма горців у Західному Бескиді». Ці й інші праці проф. Штібера становлять собою незаперечну наукову вагтість для українського мовознавства, а зокрема, виконують цю про-

галину в українському мовознавстві, якою є вивчення лемківських говірок і топоніміки Лемківщини.

Проф. Здзіслав Штібер має крім цього великі досягнення в науковому опрацюванні польських, словацьких та лужицьких діалектів. Під його керівництвом опрацьовується Кашубський мовний атлас, якого перший випуск появився з друку. Скоро вийде з друку ювілейна збірка праць на пошану проф. Штібера з нагоди 60 літ його народження.

IV. ПРОФ. ПШЕМИСЛАВ ЗВОЛІНСЬКИЙ

Керівник кафедри української філології Варшавського університету і одночасно керівник відділу української філології закладу слов'янознавства Польської Академії наук проф. Пшемислав Зволінський поклав багато зусиль в організуванні досліджень над питаннями української філології в Польщі та в організуванні і керуванні університетською наукою української мови, першою в історії Польщі секцією української філології в Варшавському університеті. Під його керівництвом виростають молоді сили польської українознавчої науки.

В науковому доробку проф. П. Зволінського, видатного польського славіста середнього покоління, чимало праць, які збагачують українське мовознавство новими думками та новими фактами й матеріалами. Це передовсім праці про мову старопольських письменників, які відчули на собі вплив української мови («Уваги про мову Марціна Бельського» Одроджене в Польщі, т. 3, ч. 1 та інші). Проф. П. Зволінський опрацював історію української мови періоду XIV—XVIII століть у доповіді на наукову сесію присвячену українській культурі організованій Комітетом славістичним і русистичним у 1954 році п. з. «Розвиток української мови від XIV до XVIII століття», яка увійшла до збірної праці «Дзеє ензика українського в зарисе» (Варшава 1956) і служить філологам польським як посібник історії української мови. У цій роботі автор висловлює постулат дальших досліджень над питаннями мови староукраїнських пам'яток особливо середнього періоду розвитку української мови та серйозних досліджень про польсько-українські мовні взаємозв'язки в давнину. У плані проф. Зволінського й є видання нового ґрунтовнішого «Нарису історії української мови».

Для української фонології багато значить праця проф. П. Зволінського «Відношення фонем *и* до *і* в історії слов'янських мов» (З польських студій славістичних, Варшава), в якій доводить що звук *и* в українській літературній мові є окремою фонемою, а не варіантом фонем *і*. Це важливий голос польського україніста в дискусії про фонологічний склад сучасної української літературної мови. Проф. П. Зволінський готує до друку працю «Фонологічний розвиток української мови», напевно буде важливим кроком вперед у проблематиці фонології української мови.

Проф. П. Зволінський був співредактором «Українсько-польського словника» (Варшава, 1957), в якому вміщено біля 30 000 слів, словник цей становить собою дуже потрібне видавництво для польського громадянства. Зараз проф. Зволінський керує працею над складанням нового в тричі більшого за обсяг українсько-польського словника (80—100 000 слів), видання якого є для польського культурного життя необхідне.

Під керівництвом проф. Зволінського опрацьовується монографія назв річок басейну Вісли, частина яких матиме українське звучання (річки басейну Сяну і Буту проходять частково через українську етнографічну територію). І частина словника цих назв уже друкується. Проф. Зволінський у своїх ономастичних працях використовує широко український топонімічний матеріал, праці ці мають значення для слов'янської ономастики взагалі, а для української зокрема.

Проф. Зволінський надрукував важливу працю з історії українського мовознавства: «Іван Франко як мовознавець» (Славія Орієнталіс, том 7, вип. I, Варшава 1958), де високо оцінив великого українського письменника зі сторони його ж наукових мовознавчих досліджень. До 150-річчя з дня народження Т. Шевченка він підготував доповідь про мову Т. Шевченка.

У своїх славістичних працях широко використовує український мовний матеріал і принагідно рішає проблеми важливі також для науки про українську мову.

Під керівництвом проф. П. Зволінського писалися і пишуться докторські дисертації на українознавчі мовні теми, а також численні магістерські роботи. Важлива роль польського мовознавця полягає, в першу чергу, на вихованні молодих кадрів українознавчої науки в Польщі.

У. ПРОФ. КАРОЛЬ ДЕЙНА

Професор Кароль Дейна записався в дослідженнях південно-західноукраїнських говорів, а зокрема говірок Тернопільської області цілим рядом наукових праць, які мають велике значення для української діалектології. Ще в 1938 році проф. Дейна надрукував велику за обсягом статтю «Подільсько-волинське мовне пограниччя» в «Річнику Подільським» т. I, який виходив у Тернополі. Це чи не перша праця про говори української мови, в якій застосовано метод картографування поодиноких мовних явищ, у дальших своїх друкованих працях дослідник дотримується консеквентно цього методу, на його основі можна дати точну й об'єктивну оцінку мовних фактів, можна також виділяти точні мовні границі між поодинокими групами говірок української мови. У цій першій праці проф. Дейна дав точні визначення границь між волинськими, подільськими і наддністрянськими говірками української мови на основі розміщення 53 фонетичних граматичних прикмет зібраних зі 120 місцевостей.

Проф. К. Дейна обстежив протягом 1935—39 років говірки 170 сіл розположених між ріками Збручем і Стрипою. На основі цього багатющого мовного матеріалу дослідник приготував і надрукував книжку п. з. «Українські говірки Тернопільщини» (Праце Ензикознавче ПАН № 13, Вроцлав 1957) та ряд цінних статей, як-от «Українські говірки на захід від Збруча», Sprawozdania z czynności i posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności, т. 48, Краків 1948, стор. 217—223; «Лексична диференціація говірок околиць Заліщик». Rozprawy Komisji Językowej ŁTN, т. 5, Лодзь 1957, стор. 77—129 (у цій статті польський україніст представив розміщення 96 слів на території, де сходяться границі різних говіркових масивів української мови, при цьому додано 12 карт); «Праслов'янські займенники **тъ**, **сь** в українських говірках Тернопільщини». Rozprawy K.

місії Єнзикової ЛТН, т. 6, Лодзь 1959, стор. 21—32 (у цій статті автор показав розміщення і походження західноукраїнських займенників **той, тот, того, тоті, сей, ся, се, цей** і інших подібних форм, що для історії українських займенників має велике значення). Книжка про українські говірки Тернопільщини та ряд поодиноких статей про деякі питання західноукраїнських говірок є цінним внеском в українську діалектологію. Велику заслугу положив проф. Дейна в області наукового дослідження і збагачення наших відомостей про говори Тернопільщини. Тому його праці тішаться великим поважанням серед українських радянських мовознавців.

Проф. К. Дейна писав про вплив польської мови на українські говірки («Польські елементи в західноукраїнських говірках», Єнзик польські, т. 23 з 1948 р.) та про українські впливи на мову поляків Тернопільської області («Гвара мільна», Розправи Комісії Єнзикової ЛТН, т. IV, Лодзь 1956), тим самим збагатив наші знання про українсько-польські мовні взаємини.

В області досліджень над фонологічним складом сучасної української літературної мови до праць українських мовознавців приєднався також польський мовознавець проф. К. Дейна своєю статтею «Фонологічна система української мови». Бюлетин Польського Товариства Єнзикознавчого, вип. 10, Краків 1950, в якій деклав багато цінних спостережень до цієї важливої ділянки українського мовознавства.

Проф. К. Дейна написав багато статей і більших досліджень в області польської і чеської діалектології (зокрема «Мовний атлас Келецького воєвідства», «Польсько-ляське мовне пограниччя») та топоніміки. Ми старалися тут згадати передовсім заслуги проф. К. Дейни, наукового співробітника кафедри польської мови Лодзького університету, в області українського мовознавства.

VI. ПРОФ. СТЕФАН ГРАБЕЦЬ

Науковий співробітник кафедри польської мови Лодзького університету проф. Стефан Грабець є автором кількох праць з українського мовознавства. Для української топоніміки велике значення має його монографія географічних назв Гуцульщини («Географічні назви Гуцульщини», Краків 1950), де зібрано і скласифіковано багатющій назовничий матеріал з території сучасної Гуцульщини. Проблемі місцевих назв в українських Карпатах присвячена також стаття проф. Грабця «Карпатські географічні назви» (Праце Ономастичне ПАН № 5, Краків 1961, стор. 87—98). Проф. Грабець є також співавтором статті про лексику українських карпатських говірок (разом з проф. З. Штібером) в «Розправах Комісії Єнзикової ЛТН т. 4 з 1956 р.), в якій визначено територіальне розміщення багатьох слів на території українського Підкарпаття між ріками Солиною, Опором і Стриєм.

На науковій сесії присвяченій українській культурі організованій Комітетом славістичним і русицистичним Польської Академії наук 1954 року проф. Грабець прочитав доповідь п. з. «Нарис історії української мови з кінця XVIII ст. до наших днів», яка ввійшла пізніше до збірної праці «Нарис історії української мови» (Дзеє єнзика українського в зарисе) Варшава 1956. Книжка ця стала одним з посібників історії української мови для філологів у Польщі.

У 1957 році вийшов з друку потрібний для польського суспільства «Українсько-польський словник», який містить в собі біля 30 000 слів. Словник цей вийшов під редакцією професорів Ст. Грабца і П. Зволінського. Це перший словник в історії українсько-польських словників, в якому слова наводяться в загальноукраїнській літературній формі. Попередні українсько-польські словники були вже сильно застарілі і носили на собі регіональний характер.

Проф. Ст. Грабец є автором кількох праць про мову польських письменників XVI і XVII, багато місця присвячує аналізу українських мовних елементів у мові таких польських письменників, як Бернат з Любліна, Миколай Рей, Марцін Бельскі та інші. Цікавим причинком до пізнання польсько-українських мовних зв'язків є також праця проф. Ст. Грабца про польський говір села Дуліби в Буцацькому повіті, Тернопільської області (Розправи Комісії Ензиковей ЛТН, т. III, Лодзь 1955, стор. 31—76). Ці й інші праці проф. Грабца мають вартість передовсім для української топоніміки та пізнання польсько-українських мовних зв'язків в давнину, праці цього польського мовознавця мають також практичне значення для культурного обміну між українським і польським народами (українсько-польський словник, нарис історії нової української літературної мови).

Треба тут пригадати, що проф. Грабец бере, між іншим, активну участь у редагуванні Словника мови Адама Міцкевича, якого відповідальними редакторами являються проф. Конрад Гурскі і проф. Стефан Грабец. (Перший том словника вийшов з друку 1962 р.).

М. Лесів

В. Васьківський. У Вишневці. Дереводрук.

Прем ДРУЗІВ

Przyjaciel Polski

Przed niedawnym czasem bawił na Śląsku znakomity ukraiński poeta, wypróbowany przyjaciel narodu i kultury polskiej, świetny tłumacz „Pana Tadeusza” na język ukraiński — Maksym Rylśkyj.

Rylśkyj to niezwykle ciekawy człowiek. Nie tylko dlatego, że był równocześnie poetą, uczonym, teoretykiem językoznawstwa, doktorem nauk filologicznych, ale i dlatego, że przy wszystkich zajęciach i zamiłowaniach znajdował jeszcze dość czasu na przekłady z innych języków i to przekłady, sądząc po tłumaczeniu arcydzieła mickiewiczowskiego — wręcz znakomite.

Maksym Rylśkyj urodził się w Kijowie w r. 1895. Po ukończeniu gimnazjum studiował filologię. Pierwszy tom wierszy wydał mając lat 15. Był to zbiorcik zatytułowany: „Na białych wyspach”. Od tego czasu dorobek jego artystycznej i naukowej twórczości przekroczył już cyfrę 50 tomów. Z jego twórczości poetyckiej wyróżniają się zbiory: „Sad nad morzem” (1955). Z osiągnięć kunsztu przekładowego wymienić należy „Eugeniusza Onegina” Puszkina, utwory Szekspira i Woltera, ale przede wszystkim znakomity przekład „Pana Tadeusza” nagrodzony słusznie nie tylko radziecką Nagrodą Państwową ale i polską Nagrodą Państwową oraz wysokimi odznaczeniami.

Maksym Rylśkyj był członkiem Akademii Nauk ZSRR i USRR, dyrektorem Instytutu Badania Sztuki, Folkloru i Etnografii tejże Akademii, był też jednym z redaktorów monumentalnego „Słownika ukraińsko-rosyjskiego”. Za swą literacką i społeczną działalność otrzymał Maksym Rylśkyj wiele orderów i odznaczeń zarówno radzieckich jak i zagranicznych (m. in. polskich). Trzykrotnie otrzymywał nagrody państwowe. W r. 1943 za wiersze napisane w okresie wojny, w 1950 właśnie za przekład „Pana Tadeusza”, a w r. 1960 otrzymał nagrodę im. Lenina za zbiór wierszy: „Róże i winograd” oraz „Dalekie nieboskłony”.

Ale u nas gościł nie dostoiny Akademik, nie znakomity poeta, ale po prostu człowiek, nasz serdeczny przyjaciel, nie tylko dlatego, że przewodniczył Towarzystwu Przyjaźni Radziecko-Polskiej, ale przede wszystkim dlatego, że wciąż i bez przerwy pasjonował się naszą kulturą. A do tego na Śląsk przyjechał po raz pierwszy w życiu. Znowu jedno ogniwo w bogatym dorobku twórczym tego niezwykłego człowieka.

Aleksander Baumgardten

★

Nie można mieć dwóch matek. Czy można mieć dwie ojczyzny? Na to drugie pytanie odpowiadam; — tak.

Zdarza się czasem miejsce na świecie, nawet poza granicami własnego kraju, tak dopasowane do człowieka, jakby dla niego specjalnie stworzone. Po ukończeniu Seminarium Nauczycielskiego w Radomiu znalazłam się w roku 1931 na Polesiu, w powiecie stolińskim, kilkanaście zaledwie kilometrów od byłej polsko-radzieckiej granicy, a później w Wieluniu, niedaleko Sarn, by przekonać się ze zdumieniem, że wszystko co jest we mnie tu ma ujście najlepsze, zastosowanie idealne.

Spiewano tu piękne pieśni, odpowiadano na najmniejszą choćby życzliwość całym sercem. Jedząc przez sporą część roku szczaw zagotowany serwatką i zaprawiony mąką, czasem posepnie zamyśleni ludzie tutejsi miękli od jednego uśmiechu, od jednego słowa „dobryj deń”.

Pokozać tamten świat na równi ze swoim własnym nie było wcale trudno. Trudniej było zdobyć miłość wzajemną. Ale i to przyszło szybciej niż można się było spodziewać i niż można było oczekiwać.

Kraj zdawał się zamknięty, odgradzony od całego świata. A przecież łączył się jakimiś kanałami z tym, co się działo gdzie indziej. Oto najpierw słuchałam, jak dziewczęta śpiewają „Rewe ta stohne Dnibr szyrokyj”, a później znajdowałam to w zbiorze wierszy Szewczenki. Oto Hapka czy Ulana uczyły mnie dumki „Stoit hora vysokaja”, a później dowiadywałam się, że to wiersz Hlibowa. Najpierw przez Stepana czy Iwana zapoznawałam się z ariami z Natałki Połtawki, później słyszałam je w wykonaniu tenora Kozłowskiego. Kultura ukraińska brała początek z ludu i wracała do niego, wierną, niezmienną falą.

Wojna nie oszczędziła i tego zakątka ziemi. Barbarzyństwo wdarło się w lasy, nieraz nie znające stopy ludzkiej. Ich majestat i urok zdawał się nie poddawać przemocy. Ileż to razy w czasie najstraszniejszych nawet niemieckich obław i pacyfikacji zatrzymywał się człowiek, by stwierdzić pod wpływem mimowolnego zachwyty: — „Jak tu pięknie”.

Różne skojarzenia miewają ludzie na dźwięk słowa „granica”. Ja, za tą, która dzieli Polskę od Ukrainy i Białorusi, widzę uroczyste ustroina z rozkwitłymi krzakami azalii oraz ludzi w niedzielne popołudnie siedzących na przyźbach. Co starszy mężczyzna — to Tołstoj w sukmanie i łapciach. Co młodycia — to szołochowska Anisja.

Przeżyłam z nimi czasy dobrej młodości i lata najokrutniejszej klęski. Byłam z nimi, gdy mnie było lepiej, a im gorzej, byłam z nimi gdy im było lepiej a mnie gorzej i byłam z nimi, gdy i im i mnie było beznadziejnie i tragicznie. Nie sposób tego zapomnieć.

Do dziś na dźwięk tamtej mowy i tamtej pieśni serce kurczy się z tęsknoty za czymś, co było niepowtarzalne. I tak już pozostanie.

Зустріч М. Рильського з Л. Кручковським у Варшаві (1961 р.)

Ojczyźnie

Ojczyzno! Myśmy z ciebie dumni,
i z twoich zwycięstw, z twoich sił,
twa szumna włosna i w nas szumi
jak krew w gałęziach naszych żył.

Choć na obczyźnie żyć wypadło
wśród cudzych gór, wśród obcych pól,
zawsze nas cieszy twoja radość
i zawsze smuci nas twój ból.

W Tobie, jak w sercu, miłość plonie
i święty, sprawiedliwy gniew,
z twej stujęcznej, bratniej mowy
rośnie ku gwiazdom młody śpiew.

O, bogdaj zdławił się trucizną,
bo pocóż jeszcze żyć by miał
ktoby cię — matko ma — Ojczyzno
na chwilę choć zapomnieć śmiał!

Dlatego co dnia, jak Anteusz
chcemy dotykać ziemi twej,
codzień przypadać do twej piersi,
by nowe siły czerpać z niej.

1956 r.

Przełożył z ukraińskiego
Aleksander Baumgardten

* * *

Gdy wszystko gubi się wśród mgły istnienia
I nie zostawia jasnych śladów czas,
Ani wyjść z domu ni wrócić z błądzenia,
Bo tu i tam już dawno ogień zgast;

Li w tobie, sztuko, szukać ocalenia,
W piękności słów słyszanych pierwszy raz,
W muzyce, co przez bliskie wszystkim brzmienia
W niebiańską grę wcielona wabi nas;

Tobie, co nawet w maleńkim obrazku
Możesz być większa niż bezmierny świat,
Słę pozdrowienie, — która darzysz łaską.

Tobie, której na imię piękno, ład.
Tylko twe dzieła w nieśmiertelnym blasku,
Tyś z kwiatów światła najjaśniejszy kwiat.

1918 r.

Przełożył Mieczysław Jastrun

* * *

Znużyłem się egzotyką
I wymyślnie zawłitymi słowami —
Już baze osrebrzyły wierzbę dziką,
Staw błękitniał chłodnyrał mgłami.

To nic, że mnie ominęło szczęście —
Przynosi mi je dzisiaj wiosna smukła, gładka
I trzyma żółtą świeczkę
W hufcie wzorzystym jej ręka.

Jeszcze ośniewiona łapa
Zimy pierś ziemi przygnięta —
A ze świeczki kapią, kapią łzy z wosku
Na smutek białej wioski.

1925 r.

Przełożył Mieczysław Jastrun

WŁODZIMIERZ SŁOBODNIK

Kijów

Kijów — Ławrą prastarą
I Sofijskim Soborem.
Nad nim — corce, jak Słowo
O Putku Igorowym.

Kijów ma oczy zielone,
Oczy jak Dniepr zamierzchłe,
Kijów zanurza ręce
W Dnieprze.

Cały jak śpiew rusatek
I jak Tarasa słowo,
Cały — zaklęcie prastare
Nad wodą dniewową.

Do kelnerki kijowskiej

Ty masz podługne oczy Madonn,
Madonn z prastarej Ławry
I równy jest kijowskim sadom
Twój czar pradawny.

Twoich oczu, brwi, ni ust nie nazwę,
Wymkną się bowiem wszelkim
słowom.
Jak oddać w słowie dął i gwiazdę,
I wichurę stepową?

Ach, nie wiedziałem, że poświęcę
Tobie nieznanej wiersz ten mały,
Gdy twoje zaporoskie ręce
Talerz mi podawały.

Karpacki dąb

Słońcem przeszyty na wylot, w wichurze, w zielonych ogniach
 suszy rzeźbione swe liście, na których srebrzy się rosa.
 I niech się góry zapadną, niech burze pieklą się co dnia —
 on tu zapuścił korzenie. Stąd się nie ruszy. Tu osiadł.
 Nie łatwo było mu wzrastać, co rok rozkwitać i męźnieć,
 wbijać korzenie uparte, jak giętkie, żywe oścień
 w odwieczne skalne warstwy, w podziemne węzły potężne,
 gdzie cieką rzeki zaskórne, gdzie drzemią trzęsienia ziemi.
 W męce swe ciało ku górze, wprost z łona ziemi wyszarpał;
 mocno, zachłannie, zębami wczepił się w niebo nad głową —
 już tylko przeciąć czarnoziem i przebić skorupę szkarpy,
 by w pąki nalać chlorofil i oczekiwać na owoc.
 Już wszystek pełen soku; a sok ten ma smak uporu,
 i szlachetnego gniewu i gorzkiej, zachłannej pracy —
 a teraz szumi mu w żyłach i w ciele strudzonym gore,
 z początku trwożnie pragnący, by wnet wybuchnąć jak raca.
 O drzewo mozołu pełne, dębie w naroślach i szramach
 wyrosłeś wbrew kamieniom, osiłku trudny w pożytku.
 A gdy już konar urodzisz, to nikt nie zdoła go złamać,
 a kiedy westchniesz, to szumne w gałęzie wstępuje życie.
 Tak wzdychasz, rodzisz, wyrastasz i łamiesz wszystko dokoła,
 i krzepniesz i całym ciałem wyczuwasz dreszcz życiodajny
 i garbisz się, to ku niebu podnosisz sękatę czoło
 i w tym jest właśnie piękno. Wspaniałe i nadzwyczajne.
 Stoisz, o długoręki, napiwszy mięśnie, jak kowal,
 który się z czarnych kamieni uniósł ponad kowadło
 i wsparty mocno na bryle oczy w dalekość skierował —
 gdzie słońce z młodym porankiem w szczęśliwe łączy się stadło.
 Patrzę na ciebie z radością. I oto nagle poznaję
 w twojej krasie dębowej — Jego. On też w tych górach zaczynał.
 I już jak dąb ten właśnie nad swoim wzruszeniem stajesz,
 wielki poeto karpacki, przestawny kowalski synu.

Przełożył z ukraińskiego
 Aleksander Baumgarten

BOHDAN IHOR ANTONYCZ

Weselna

Stuchaj: weselny bęben gra nam,
 klony jak pawie kionią głowy.
 We włosy twoje, ukochana,
 wplótt się kędziorek księżyc płowcy.

Czemu przygasty skrzypiec tony,
 czemu drży twoja dłoń w mej dłoni?
 Jak mchem — noc blaskiem rozsrebrzonym
 omotuje podkowy koniom.

Przełożył Jerzy Pleśniarowicz

Jarmark

Mój brat — krawiec chłopięcych
marzeń
zeszył dziś ziemię z niebem.
Grają chustki u kramarzy
niby stubarwny grzebień.

Spiewają cieśle, bębny grają.
Odkryję tajemnicę:
Czerwone słońce sprzedają
na jarmarku w Gorlicach.

Las

Naucz się tutaj leśnej mowy
z księgi dla sarniąt i dla lisów.
Księżyc podąża do dąbrowy,
żeby na pniach elegie pisać.

Strumyki płoszą srebro ciszy,
kąpie się trawa w rosie czystej.
Niech w księdze lasu uroczystej
najprostsze słowa noc napisze.

Przetłóżył Jerzy Pleśniarowicz

JERZY HARASYMOWICZ

* * *

Tę noc
spędzam na czuwaniu
nad tą szumiącą
brzóską genealogią
nad tym kropidłem
wetkniętym w równinę
Ukrainę
nad tym że kiedyś
za jeden rękaw
będą ciągli Polacy
za drugi Ukraina
będą szukali Harasymowicza
stugi cerkiewnego
z pierogiem pod pachą
syna Harasyma

Tę noc
spędzam na czuwaniu

nad światem ikon
nad Dymitrem
co już usypia na stojąco
nad tym domem starców
który odwiedza już
tylko lelek
wrona siwa
Tę noc
spędzam na czuwaniu
nad swoją dolą
ostatniego ikonopisa
ostatniego
uczuc starowiercy
co w gór pustelni
wierzy jeszcze
że istnieje
świat bez graczy
świat bez gry

На ЛЕМКІВСЬКІ ТЕМИ

СПІЛЬНИЙ ФРОНТ

Головним фактором спору проти гітлерівського терору було ліве крило лемківської сільської молоді з Горлицького і Яслівського повітів, яка втікаючи від переслідування і з боку німців і «січових» на службі гітлерівської поліції пішла в ліси.

Говорять про те нотатки Михайла Донського, коменданта ГЛ Горлицько-Яслівського округу з 1943 р., які є прекрасними сторінками історії тих лемківських селян, які кров'ю доводили свою любов до рідної землі і дружнє ставлення до польського сусіда і до радянського солдата.

З підкарпатською командою лемківського підокругу ГЛ підтримували зв'язок польські комуністи з «Веславем» Гомулкою на чолі: Войцех Еміль і Станіслав Косіба з Гарклової, Станіслав Яскер пс. «Стах», Павло Карп, Броніслав Кухта та інші. Дехто з поляків знав про збройну лемківську організацію і її місце (Горлиці, вул. 3 Травня 33), але її не викривали ані зайвими розмовами, ані неосудним доносом.

На особливу вдячність заслужили у лемківських партизанів двоє поляків з Горлиць Теофіль Троянович і Францішек Яновський — які хоч не були комуністами, однак знаючи прізвища кількох лемківських гвардійців і місце їх перебування, вміли про це мовчати.

З нотаток Михайла Донського дізнаємося, що в околицях Мисцової Горлицького повіту Юрій Мальцев, Явнлек і Тимик зорганізували партизанський відділ з розбитої групи, але передусім з радянських солдатів і офіцерів. Очолив цей партизанський відділ офіцер Олександр Бурдов. Провів він кілька боїв, між іншим, звів бій з переважаючими силами гітлерівців і українських фашистів в повіті Кросно біля села Тилява на горі Дзюрдзя, де загинуло майже 20 німців. Коли однак бій продовжувався, перевага ворожих сил почала брати верх — хтозна чи той партизанський відділ повністю не розбили б, коли б не кмітливість коменданта Бурдова, який голосно віддавав накази:

— Перша рота на лівий фланг! Третя на правий — друга — вперед! Урра-аа!

Зрозуміли це фашисти з галицької дивізії СС і не бажаючи виставляти голови на небезпеку, швидко відступили, а за ними й німці. Розлючені тим відступом вимордували лемківських конспіраторів в яслівській тюрмі. Тоді загинув Ян Донський, брат Михайла, коменданта прикарпатського підокругу, Василь Поливка з Волі Цеклінської і інші.

Брат замученого, Михайло Донський, коли весною 1944 р. вилікувався з ран, яких дізнав в гестапівській тюрмі в Яслі, покинувши бункер побудований в лісі біля Гути Пельгжимської, організував партизанський відділ, який мав інтернаціональний характер. В його склад входили лемки, поляки, словаки, євреї, які втекли з гітлерівської неволі, солдати різних національностей. Відділ цей організував декілька разів засідки на німецькі транспорти і військові колони. Раз перемігав, іншим разом відходив, коли гітлерівці уживали проти них панцерних автомашин, але втрат не поносили жодних. Німці наче перемігали, але повертали з вбитими і пораненими.

Відділ Донського розбив на шляху Горлиці — Ропіца Руська легкову автомашину зі штатними офіцерами. Автомашина згоріла, офіцери загинули, а партизани здобули зброю і важні військові документи.

Однак найбільшу військову перемогу відділ цей відніс коли поєднався з партизанкою «Леснова» і «Бійці за Совети», розбив на дорозі Мисцова — Чехословаччина німецький табір з 50-ма возами і 150 солдатами і офіцерами.

Інший лемківський партизанський відділ дав про себе знати в околицях Криниці під командуванням комуніста Володимира Пруцидлі. Відомий він звільненням 20 полонених радянських громадян в якійсь фабриці в Новому Сончі. Крім того провів він кілька боїв з німецькою і українською поліцією, при цьому вбито вищого комісара української поліції зі Львова. Восени 1944 р. відділ Пруцидлі поєднався з партизанським відділом полковника Золотара і Гладіліна.

На Лемківщині діяв також партизанський відділ організований Павлом Юрковським, комендантом п'ятірки ГЛ в Сквиртному. Складався він з місцевих лемків і радянських солдатів та офіцерів регулярної армії ген. Баранова, яких втягли під час офензиви в Дуклянському перевалі.

Всі ці партизанські групи перейшли на територію Чехословаччину, де боролись разом з військом ген. Петрова на IV Українському фронті аж до визволення. Юрій Мальцев, Явплек і Дмитро Куцайло загинули в боротьбі з фашистами під Моравською Остравою.

Т. Северин

Команча. Стара хата.

Етнографічні дослідження на Лемківщині

Дослідження народної культури лемків сягають своїми традиціями першої половини минулого століття. В той час розпочав свої наукові шукання на Лемківщині поет-етнограф Вінценти Поль, який залишив по собі недокінчений нарис монографії про «Чухонків» (так називав він лемків). В пізніших часах цікавилися лемками різні дослідники як польські, так і українські. Згадати тут треба передовсім працю А. І. Торонського п.з. «Русини — лемки» з 1860 р., присвячену східній частині Лемківщини, та праці І. Коперницького «О гуралях руских в Галиції» і видану в міжвоєнний період книжку С. Удзелі п.з. «Земля Лемковска пшед пулвечем». В міжвоєнний період свої дослідження провадили на території Лемківщини Б. Пашницький, Й. Фальковський та Р. Райнфусс. Результати їх досліджень опубліковані були в книжковій формі або як наукові статті розпорошені по різних наукових журналах чи на шпальтах щоденної преси. Зібрав їх пізніше і опрацював Ю. Тарнович у формі нарису про матеріальну культуру лемків.

Після II світової війни етнографічні дослідження на території Лемківщини розпочав заново Р. Райнфусс. Праці провадяться з 1961 р. Працовнею Баданя Штуки Людової Інституту Штуки ПАН (відділ дослідження народного мистецтва Інституту мистецтва Польської Академії наук) і кафедрою етнографії та етнології університету Марії Кюрі-Склодовської в Любліні в рамках зорганізованих через Міжнародну Карпатську комісію досліджень культури мешканців Карпат.

Досі польові розшуки здійснювалися в Сяніцькому, Ясельському та Горлицькому повітах. Предметом досліджень була сукупність проблем зв'язаних із традиційною культурою лемків, починаючи від будівництва внутрішнього умеблювання через заняття місцевого населення (зі спеціальним врахуванням годівлі овець), ношу, мистецтво аж до звичаїв та обрядів.

Дослідження провадяться при допомозі найновіших методів з застосуванням фільмової документації, магнетофону тощо.

Зараз в архіві кафедри етнографії в Любліні, а також в архіві Працовні Баданя Штуки Людової в Кракові зібрано вже в великій кількості матеріали з різних ділянок традиційної культури Лемківщини. Коли поодинокі проблеми обстежено вже на місці досліджень, приходить опрацювання цих проблем і приготування результатів досліджень до друку. Опубліковані досі в кварталному журналі «Польска Штука Людова» дві праці (К. Марчакової і Р. Райнфусса) про кам'янярське ремесло і різьбу в камені на Лемківщині. Студентка IV курсу етнографії університету М. К.-Склодовської М. Бриляк приготувала опрацьовану дуже сумлінно монографію села Лосе в Горлицькому повіті беручи до уваги особливо розвинену торгівлю мазью (дьюгтем), якою займалися лосяни до кінця II світової війни. Опрацьовується зараз продукція дерев'яних виробів в Ліщинах і Новиці, виріб дьюгтю в Білянці та багато інших ділянок культури лемків. Зібрані етнографічні матеріали використовуються, крім цього, до опрацювання доповідей, які виголошують етнографи на різних наукових сесіях та конференціях. В травні 1964 р. Р. Райнфусс виголосив на Міжнародній Карпатській конференції в Кракові доповідь про пастирство на Лем-

ківщині, а М. Бриляк на науковій сесії в Горлицях — доповідь про позахліборобські заняття лемків.

Зарисовані тут в загальному нарисі дослідження народної культури лемків скоро не закінчатся. Значна кількість сіл досі не обстежена і на деякі проблеми часу не вистачило. За мало досі досліджуваний був багатий лемківський фольклор, народна медицина та ветеринарія, юридичні (правні) звичаї.

Треба згадати, що наступні роки дозволяють поповнити існуючі прогалини і тоді можна буде приступити до опрацювання монографії, в якій традиційна давня культура Лемківщини буде представлена всесторонньо і вичерпно.

Р. Райнфусс

Команча.
Бабуня
в народному
одязі.

Лемківське село Команча

В мальовничій долині річки Ославиці, притоці річки Ослави, в Саноцькому повіті, розташувалося село Команча.

Це старе селище вздовж долини малого потоку Варварка підходить до Ославиці. Воно має свою цікаву історію, яка губиться в далекому минулому. Хоч перші певні історичні звістки про Команчу відносяться до XVI віку, однак археологічні дані дозволяють думати, що заселення долини річки Ославиці треба віднести до часів нашої праісторії.

Так, у Саноцькому краєзнавчому музеї зберігаються римські монети з сіл Радошівки (велика мідяна монета Августа Агрипи Кос III), а з самої Команчі і сусідніх місцевостей також кілька римських монет.

Можна припустити, що долиною Ослави у напрямку Лупківського перевалу проходив з півночі на Закарпаття старий торговельний шлях.

Про значення цього шляху свідчать оборонні будови, що здіймаються вздовж долини Ославиці в селах: Щавнику, Турянську і Радошицях.

В самій Команчі від того шляху відгалужувався другий старий шлях, що біг долиною потоку Варварка у західному напрямку, до джерел річок Вислока та Ясілки, доходячи тут до великого Дуклянського перевалу.

Старим адміністративним центром саноцької землі, до якої належали поселення вздовж річки Ославиці а в тому числі і Команча, за часів Старої Русі був город і посад Сянок, у якому владу над краєм справував посадник перемишлянських князів.

Обов'язки саноцької землі у відношенні до свого старого адміністративного центра проіснували, як видно з документів, до XVI в. Хоч у 1665 році Команча належала вже до новоутвореного кросненського староства, дохід з цих земель ще постарому йшов на «сяноцький город».

У старих переказах, що збереглися серед місцевого населення Команчі і інших сусідніх з нею сіл є переказ, в якому говориться, що місцеве населення в давні часи прийшло сюди з Мадьярщини, і що село Команча названо на честь ватажка, який привів людей з Мадьярщини, — Команецького. В цьому переказі можемо спостерігати давні історичні трагедії Закарпаття, коли на початку X в. мадьярські орди захопили землі, які належали Моравській державі. Щодо самої назви Команча, то в Словнику польської мови (т. II) назва Команча походить від слова давно вже замерлого в слов'янських мовах — «команство», що у старочеській мові означало товариство, або кінну дружину, відділ. Можливо, що ця старослов'янська назва залишилась тут з часів панування на цих землях чеської держави.

Інакше пояснює назву Команча Здзіслав Штібер у своїй праці «Топономастика Лемківщини». Зазначає він, що в документах з XV в., які відносяться до долини р. Ослави часто виступає слово «коман» і, можливо, що назва села Команчі походить від Команець, син Комана. Румунське ім'я Коман, відоме у XVI в., також походить від етнічної

назви «Комани». Сусіднє з Команчею село, подає Штібер, було в XV в. селом типово волоським, на чолі з князем (очевидно етнічна приналежність місцевого населення була слов'янською), це означає, що було тут впроваджене так зв. «волошське право».

Як би не трактувати походження назви села Команчі, історія його була на століття старшою від появи тут волохів і волоського права.

Свідчить про це топоніміка околиць. Так, село Команча складається з так зв. кутків: Середняне, Вишний Конець, потоки — Варварка, Довжичка і Скорodne і врешті сама річка Ослава і Ославиця.

Урочища в лісах мають назви Бирчий, Шумечий, Телігівка, Поляна, Чертіж, Блажків лазок, Вередолина, Долина; в полях: Кошатір, Ріг, Нижестрихи, Станків, Лаз, Підкичерка, Панівка, Верх, Покова, Скорodne, Забіги, Коростенське, Підкоростенське, Засмерковець, Поланки, Сорща Лаз, Підраковець, Довжичка, Шандрівець, Підмірки, Могила, Огинець, Бирчий, Креманець, Раковец і сіножати «Сигла».

Шлях з Саноку на Міжшляберц називають «Цісарською дорогою», а до села Вислока «громадською дорогою».

Як бачимо, місцева топоніміка зраджує цілком виразно своїй діалектичній приналежності до східнослов'янської, української мовної групи.

Від XVI в. маємо про Команчу більше документальних історичних даних. Так у 1565 році подано, що село Команча мала 19 селянських родин, які користалися з 11½ ланів, мала вїйта і попа (це означає, що у 1565 р. була тут церква). Вїйт і піп платили податки в натурі — одного зайця і два рябчики (птиця лісова), що рієнялося тоді 7 грошам. Загалом Команча платила річно податку 27 золотих і 24 гроші. З мита, яке збирали тут від проїжджаючих купців, що їхали на Мадьярщину, річний дохід рієнявся 5 золотим і 10½ грошей.

XV і XVI сторіччя були розвитком колонізації цього краю, напливало тоді багато нових колоністів, закладалося багато осель на староруському, волоському, німецькому і польському правах.

На вільних землях, які колись належали до Перемишлянського князівства, а пізніш до «королівщин», часто колонізаторами були члени князівських родів, а також місцеве населення з таких старих осель, як Команча, Щавне, Лупків і інші.

Власне представники такої княжої родини з села Команчі заложили сусідні села Чистогорб і Довжицю.

Багато приходило до Надославського краю з віддалених місцевостей перемишлянської землі. Серед них треба згадати шляхту: Кульчицьких, які заснували Смільник і Віслок, та Ільницьких — Тернаву Нижню і Вишню.

Як свідчать їх прізвища, вони походили з Кульчиць і Ільника.

Були також серед колонізаторів особи духовні, як, наприклад, піп Федір.

В документах того часу окреслювалося їх словом «рутенус», про їх походження свідчать також їх імена, хоч трапляються також і імена волоські. Від того часу зберігся привілей, виданий кам'янецьким старостою для Команчі для Іванка Крайника Щавенського.

В другій половині XVI і початку XVII в. великі обшари в Бескидах належали князям Острожським, які мали свою резиденцію в Риманові.

Розвій фільварочної — панщизняної господарки на землях Лемківщини досягнув на тих землях свій найвищий рівень в XVI в., на-

томість XVII в. був для Лемківщини часом певного застою і навіть упадку. Кількість сіл і фільварків не збільшується, а край терпить від поширення морових хвороб, нападу татарів (1624 р.), від перебування тут військових відділів, а навіть від розбійників.

У половині XIX ст. в Команчі велика власність належала баронам Матенквайт, і пізніше графу Потоцькому, коли Команча належала до Риманівського ключа.

Як виникає з документів, церква тут була заложена десь у XVI в. і стояла вона до початку XIX в. на тому місці, де тепер нова, навколо якої розташувався старий цвинтар з XV—XVI в. У 1800 році велика пожежа знищила більшу частину Команчі. Грізні пожежі в р. 1944, 1945, 1947 також принесли значні зруйнування селу. Не менш грізними для села були великі поводи, що згідно з оповіданнями старих людей були в 1902, 1954 і 1956 роках.

Під час першої світової війни через Команчу часто проходили армії: австрійська, німецька, російська і польська.

В дні Великої революції 1918 р., коли визвольний рух перекинувся до Австрії, гасла визвольної боротьби докотились до Команчі. Микола Кір, жовнір австрійської армії, організував тоді у Команчі і інших селах військові, революційні відділи, що повинні були вести боротьбу проти поміщиків, і тільки сільські військові відділи цей рух ліквідували.

Від 1918 р. аж до другої світової війни жила Команча своїм життям, зберігаючи старі народні звичаї, будуючи традиційно як свої дома, так і господарські будівлі, як це робили їх діди і прадіди. Тепер у Команчі зі старого будівництва залишилося лише кілька хат і магазинів. З одягу, який тут носили на щодень і в свято, залишилися лише її назви серед старих людей, а часами лишилося щось по бабці чи дідові у старій розмальованій скрині.

З жіночого одягу носили тут: чаплик, пацюрки, кривульки, лейбик, фацелик (завій голови), спідницю, запаску, гуньки, ходакні і скірні і з чоловічого одягу: личка, гунька, холоші, ногавки, лайбик, капелюх сукняний або плетений з пшеничної соломи.

А ото прізвища старих родів, що від непам'ятних часів мешкали в Команчі: Гаргай, Боївка, Сушко, Довженецький, Хомка, Мацко, Полумацковичі.

Красу жіночого і чоловічого одягу, який виробляли і носили в Команчі ще перед першою світовою війною показують виконані талановитою художницею О. Кульчицькою рисунки з її альбому «Народний одяг Західної України».

Про розвиток лемківської матеріальної культури познайомила нас Ірина Добрянська в «Нарисах про матеріальну культуру лемків», що були надруковані в газеті «Наше слово». До дуже архаїчних традицій Команчі належав освячений часом звичай неподільності ґрунту. Коли женили старшого сина, то він сплачував іншим дітям, щоб не роздіблювати господарства. Не так давно, часами на спільному господарстві було по 3—4 родини, творячи якийсь колектив, де старший мав вирішальний голос, і всі його слухали. Зберігалися тут довго, а почасти, не дивлячись на модернізацію життя, залишилися ще й тепер властиві тільки для Лемківщини звичаї хрещення дитини, весільні звичаї, де замість нашого розповсюдженого короваю краяли гостям великий хліб «крайник».

Під керівництвом проф. Зволінського опрацьовується монографія

При весняних роботах розподіл праці був докладний — певні роботи виконували тільки жінки, а інші — чоловіки. Літом команчани звичайно виїздили на заробітки, або як тут називалося «на ожен» до Мадьярщини, а після першої світової війни їхали до Галичини і навіть на Волинь (до Порицька)*). Тепер Каманча є, хіба, одною з найатракційніших місцевостей Лемківщини. Розташована між Низьким Бескидом і Бещадами на північ від Лупковського перевалу. Сполучення — залізничні зі станцією Загуж і в самій Команчі є перестанок.

Поселення розташоване 460—490 м над рівнем моря, має першорядні кліматичні умови завдяки багатству лісів, що покривають гірську околицю. Серед лісів трапляються гарні поляни, які служать команчанам як сіножаті, а часом як поля, на котрих сіють овес і жито. Місцевість ця завдяки своєму географічному розташуванню є надзвичайно вигідним пунктом для прогульок і екскурсій на схід у Бещади і на захід до Низького Бескиду, де гори досягають 650 м н. п. м.: Майковський Верх, Бірча, Попів Верх. На захід, на граничному гірському хребті здіймається височина — Баня (705 м), Пасіка (849 м), Канасівка (823 м). На північний схід від Команчі проходить довгий гірський хребет Камінна і Буковина. Всі ці гірські хребти є порослі старими лісами. На схід від Команчі проходить вузька долина річки Ослави, що відділена від Команчі мальовничим знесенням. Долиною Ослави проходить туристичний шлях до с. Думатина, а звідти на гору Хрещату, де у глибокій долині два надзвичайно цікаві гірські озера, що виникли тут після раптового обсунення скали у долину, якою протікав гірський струмок.

В самій Команчі існує дім для туристів, пансіонат для відпочинку, нововибудований санітарний пункт, кілька споживчих кооперативів, кіно і господа.

О. Волинець

*) За відомості з фольклору і топонімастики складаю тут подяку шановному О. Зіновію Злоговському.

Команча. Дзвіниця.

Про брата захланного

(Лемківська казка)

Били в єдним селі дває братя бідни. Довго бідували, мучилися на газдівці, а она штораз то підупадала. Дорадилися, нарешті, же підут во світ за очі на заробок. Змололи остатнє зерно, яке мали, впекли два хліби, взяли їх цідилята, палиці в руки і гайда!

Ідут — ідут, помучилися, сіли. Гварит старший брат молодшому:
— З'їдже перше твій хліб з цідилате, бо ти слабший і тяжко ти нести, а потім мій!

— Добрі!

З'їли. Ідут — ідут зас селами, полями, помучилися і сіли вечеряти. Повечеряли остатком хліба і полігали спати. На другий ден зо свитом рушили в дорогу. Ішли та ішли, ішли та ішли, аж зашли в чужий край, сіли на краю села під млином одпочити. Витяг старший брат свій хліб з цідилате, їст. А молодший на не смотрит і барз їсти хоче. Просит го хліба.

— Дай, — гварит старший брат, око видобати, то ти дам раз вкусити.

Заплакав горенько молодший брат і обийшовся смаком. Ідут дале, ідут, одпочивають, старший брат їст хліб, молодшому не дає. Голод мучит го, аж слабне і іти не може.

«Што ж, мам з голоду гмерти, лінше без єдного ока бити...». І дав сой око видобати за кусок хліба. Зміцнів кус, ідут дальше. На семий ден брат молодший юж вистав з голоду, а в старшого ся іщи кус лишило хліба. Просит го хоц крушину хліба, а тот ніт і ніт. Дав сой друге око видобати, з'їв кусочок хліба і zostався край дороги сліпий, безпомічний. І просит милосердні старшого брата, жеби тот запровадив го там, де люде переходят. А старший брат зав'юв го під шибеницу і лишив го на ніч.

Опівночи прилетіли там три круки з далеких сторін і зачали гуторити: Єден гварит:

— Знате, што той ночі буде? Той ночі хпаде така роса, што як ньом сліпий очі потре, то зразу проздріт.

Другий гварит:

— Недалеко одтиль, в місті, люде гибнут без води. А вода за-клята на скалі в камени. Хто би тот камін розбив і дав людом воду, велики пінязі би тому дали.

А третій їм на то:

— А в нашого цисаря дівка єст барз хвора, хто єї вилічит, дістане пів царства і з ньом ся оженит. А лік можна так добити: достати з гнізда, што єст на високім дубі над цисарским фоліомом, яйце, яке має в собі паєка. В тим яйци єст білок і жовток. Тот білок отруя, а жовток — лікарство.

Погуторили круки так, погуторили, змахнули крилами і гет полетіли. Настала північ. Зачала падати із неба росиця. Молодший

брат сувався на колінах по траві, назбирав роси, помазав очі і як зійшло раннє сонце гвидів світ біленький. Клякнув щиро на коліна, помолвився богу і рушив в місто люд од спраги ратувати.

Приходить в місто — плач і стогін. Гмерають от спраги люде по дорогах, йойчат мали діти, взивають ратунку каліки і хвори... Пішов брат молодший за село в кузню, взяв величезний молот і пустився на скалу за водом. Три дні і три ночі без сну і одпочинку бив молотом камін. Онущали го сили, піт градом обливав му тіло, опущалися безпомічно руки. Але з міста нисся стогін і будив до праці за воду. Нарешті аж на свитаню розколовся камін і вода бухнула джерелом й пішла берегами.

Плакали з радости люде, вмивалися водом і славили спасителя — молодшого брата. Дали му барз дуже гроший, кормили, поїли і славили як лем могли, щестя му жичили. А як од них гет одходив, то з радоснима піснями на рўках го несли гет аж за місто і вказували му дорогу до цисарьового замку.

Приходить за пару неділь голодний, обдертий до замку цисаря і повідат же чув о нещестю з младом і хтів би ей вилічити. Сторожня не хтіла го спочатку пустити, але коли цисар ся дізнав, пустили го в замок. Розповів він му о собі і взявся лічити.

Опів ночі, як вшитки спали, видерся на скалу за фолюмом і прибув до дубови. А ту драгу му заступив медвід пелехатий. Вступив з ним до бою. Бився майже до свитаня, забив го і впав знесиленый. Зо свитом зачав ся видерати на дуба, а ту гад зачав сичати. Спустився, розплав оген і головнєм повипікав очі гадовині. Виліз майже аж під гніздо — а ту сови з криком. Дзибали го до окола, аж жров ся з не ляла. Але вхопив з гнізда качку, розпоров ей і виїняв срібне яйце.

Приходить він скривавлений к замку, а сторожове крестяться і втічут. А лем жена цисарьова умила му рани і завела у покої. Розбив пильно тото яйце, а оно як бухло полімнєм, аж му руки пообпікало. Одділив білок, а жовток розмішав в срібній чаши і дав цисарівній. Она випіла, затряслася, потім страшно спотіла, потім розчервенілася і встала здорова з усміхом. Радости в замку не било краю. А цисар ся зачав рехтувати до весіля.

Почув о тім старший брат, прийшов до замку, впав молодшому брату до ніг і просив милосердя. Брат молодший змилювався над ним, оповів му вшитко як било.

Старший брат вислухав то і сам вирішив спрібувати щестя. Вирушив під ту шибеницю. (А то якраз рік перешло і ніч та настала).

Сів під вісельницю, жде. Північ. Прилітають тріє круки і так собі радят: што то таке, тамтого року о тім самім часі ми сой тайни оповідали, а хтоси то почув — здобив воду для народа, цисарівну вилічив. Ано може і гнеска ту дахто. Скочили під вісельницю, а там єст брат старший.

Роздубали го на місци й польом розметали. Так покарали окаяного брата за підліст і захланніст, бо то як повідають: хто робит добрі — того всяди витають, а хто злі, того всяди карають.

А тот брат молодший в замку оженився з цисарівном. Весіля било на славу: вилами сметану їли, а з решіт молоко пили, в кеселици ся купали, на комині таньцували. І я там біла, мюд — вино пила, по бороді ся котило, в гамбу не залетіло.

Записав **Василь Хомик**

Ювілейний Словник

УКРАЇНСЬКІ ЮВІЛЕЇ

«СЛОВО О ПОЛКУ ІГОРЕВІМ» В ПОЛЬЩІ

Перша згадка про «Слово» у Польщі була надрукована у 1804 році в літературній газеті «Забави пишмемне і пожитечне». Автором згадки був поет Ц. Годабський. Цей автор писав про «Слово» у тій же газеті в 1806 р. Годабський одночасно перекладає відтинки твору.

Уривки «Слова» перекладав також у 20 роках XIX ст. Лінде.

У 1820 р. появилсь переклад Й. Раковецького. У той час «Плач Ярославни» перекладав поет і професор Варшавського університету К. Бродзіньський.

Перший повний переклад «Слова» здійснив Август Бельовський. Він вийшов під заголовком «Виправа Ігора на половцув» у Львові 1833.

Одночасно появились уривки «Слова» у перекладі Люціана Семенського. У 1856 р. вийшов переклад Адама Красінського.

Дальші переклади появляються під кінець XIX ст.

У 1887 р. Броніслав Грабовський у своїй літературі подає деякі уривки твору. У XX ст. появились два переклади. Перший з них належить Богдану Лепкому («Слово о полку Ігоревім», Краків, 1905). У наступному році Б. Лепкий пише вступну статтю до видання перекладу А. Бельовського, який появилсь в Бродах.

Останній переклад «Слова» здійснив Ю. Тузім. Перше видання з вступним словом А. Брюкнера появилсь у 1928 р., а друге з передмовою М. Якубца в 1950 р. На думку польської дослідниці проф. А. Яблонської два останні переклади є найкращі.

Врешті слід відмітити, що найширшим польським дослідженням про «Слово о полку Ігоревім» є книга Антоніни Обрембської Яблонської «Слово о виправе Ігора», 1954, ПІВ.

СЛОВО О ПОЛКУ ІГОРЕВІМ

Наперекір всьому лихому й страшному
Веде Ігор військо до дужого Дону.
А птахи на дубах біду відчувають,
Вовки на яругах лячно завивають,
Лисиці, мов люті собаки, голодні
Запінившись брешуть на щити червоні.
Клеветом могучим звіриннії гості,
Орли завивають на людської кості.

Душа неспокійна, повита тугою,
О, Руськая земле, ти вже за горою!
Ніч довга, о горе, — як синєє море...
Землю тьмою криє, закриває зорі,
Насилу вже встала велична цариця.
Залила все світлом сонячна зірниця.
Туман мокрі очі втирає з просоння.
Стихли соловії, кряка гайвороння.

Велике поле військами покрите
Перегородили червоні щити.
Русичі до бою шикуються в лави,
Шукаючи честі, а князеві слави.
У п'ятницю вранці в кровавому танці
Під ноги поклали половців поганців.
Розсипавшись густо стрілами по полю
Дівчат половецьких брали у неволю
З ними оксамити, паволоки, злото.
Цінним різним крамом мостили болото.

А ратище срібне половчина хана,
Бунчук, стяг червоний і білу корогву,
Узяв Святославич душа ця хоробра.
Гніздо Олегово дрімає у полі,
Далеко хоробре в цю даль залетіло,
На кривду кречету воно не вродилосьь,
Ні соколу тому, що вітрами лине,
Ні тобі, о враже, клятий половчине!
Уже сірим вовком біжить Гзак до Дону,
Кончак конем скаче по слідові тому.

Переклад А. ЖУКОТИНСЬКОГО

Ю. Пакульський. Ярославна в Путивлі. Ілюстрація до «Слова о полку Ігоревім».

ДЕНИС СІЧИНСЬКИЙ

(1865—1909)

Один з найвидатніших західноукраїнських композиторів і перший професійний музикант Західної України — **Денис Володимирович Січинський** (1865—1909) народився в селі Клювинці, теперішньої Тернопільської області, в сім'ї урядовця в добрах місцевого поміщика. Навчався в Станіславській початковій школі та в Тернопільській гімназії.

Музичне обдаровання майбутнього композитора виявилось ще в його шкільні роки. У розвитку молодого таланту мало велике значення знайомство з місцевим піаністом і органістом, В. Вшелячинським (поляком), який дав молодому Січинському перші основи музичної освіти. Вже в той час Січинський починав свої перші твори: хори — обробки народних пісень, деякі солоспіви та фортепіанні мініатюри.

У 1888 році Січинський поступив на юридичний факультет Львівського університету, але набагато більше, ніж юриспруденцією, він цікавився музикою: протягом трьох років вивчав гармонію і контрапункт у професора Львівської консерваторії Мікули (учня Шопена). У той же час брав також участь у музично-громадській роботі — в організації товариства «Львівський Боян».

Дальше життя Січинського повне незгодин та скитань — типова доля тодішнього галицького інтелігента, що не побажав стати лояльним «ц. к. урядником» і бути «доброю партією» якоїсь багатой попадянки, тільки вступив на хиткий шлях служіння рідній Музі: Січинський став музиком-професіоналом. Заробляючи на прожиття приватними уроками музики та переписуванням чужих нот, він скитався по різних містах України: проживав у Коломиї, потім у Львові, далі у Перемишлі, в Бережанах і, нарешті, в Станіславі — з малими перервами до самої смерті. Всюди він брав участь в організації хорів і музичних гуртків, а в Станіславі — також в організації музичного видавництва при «Станіславському Бояні». У 1907—08 рр. проживав у селі Лапшин під Бережанами, де на замовлення місцевого пароха й видавця Льва Джулинського писав оперу «Роксоляна». Помер у Станіславі 26 травня 1909 р.

Музична спадщина Січинського багата та різноманітна — вона налічує біля 80 номерів. Сюди належать великі хори — кантати «Дніпро реве» до слів Б. Грінченка та «Лічу в неволі» на текст Шевченка і багато — до 20 — менших хорів, як в'язанка народних пісень «Було не рубати зеленого дуба», «Один у другого питаєм» і «Минули літа молодії» на слова Шевченка, «Пісне моя», «Даремно пісне», «Непереглядною юрбою» — чоловічі хори на слова Франка, «Нудьга гнітить» (М. Вороний).

Цінний його альбом солоспівів-романсів вміщує 12 прекрасних пісень, як «У гаю, гаю» та «І золотої й дорогої» (Шевченко), «Як почуєш в ночі» (Франко), «Розжалобилася душа» (Б. Лепкий), «Гей, лети павутиння» (Марія Конопницька) та ін.

Симпатичні також невеликі фортепіанні п'єси Січинського. Він

видав також збірку народних пісень з фортепіанним акомпанементом, яку назвав, у дусі тодішніх настроїв, «Ще не вмерла Україна!».

Січинський, за характером свого таланту — «глибокий, тонкий лірик. Однак його лірика — неспоглядальна, а схвильована, лірично піднесена. В деяких творах, особливо там, де порушуються суспільні теми, його музика досягає справжнього, глибокого драматизму» (з автореферату кандидатської дисертації С. С. Павлишин, 1955).

У хоровій музиці Січинського можна добачатись їх зв'язків з українською народною піснею. Їх приємно слухати — вони зворушують слухачів своїм глибоким та ніжним чуттям. Найкращі щодо майстерності та найзручніші до виконання — його чоловічі хори.

Недостатком усієї композиторської творчості Січинського є та обставина, що він був майже самоуком, не мав змоги набути глибокої, професійної музичної освіти, був обмежений своїм рідним, галицьким «загумінком».

Січинський — видатна постать в історії західноукраїнської музики. Його твори тішилися незмінною симпатією широких шарів населення — інтелігенції та селянства. Вони фігурували в програмах майже всіх концертів по містах і селах Галичини, а також дуже радо співали їх і по домах нашого музикального населення.

На закінчення цієї короткої згадки — один особистий спогад. Влітку 1901 чи 1902 року — я тоді був гімназистом — у військових вправах у Бережанах брав участь Михайло Волошин, пізніше львівський адвокат, який мав дуже приємний ліричний тенор. І ось він раз завітав на чергове заняття хору «Бережанського Бояна» та на прохання присутніх заспівав романс Січинського «Як почувеш в ночі».

Збірку віршів Івана Франка «Зів'яле листя» справедливо вважають одним із найкращих творів європейської лірики, а вірш «Як почувеш в ночі» — одним із найкращих місць цієї збірки. Якщо композицію Січинського до цих слів можна назвати одною з найкращих його пісень, то її виконання, яке вдалося м'якому ліричному тенорові Волошина — було найкращим, яке довелося мені почути в моєму довгому житті.

Микола Чайковський

ПЕТРО ГУЛАК-АРТЕМОВСЬКИЙ

(1790—1865)

З нагоди сотої річниці з дня смерті поета хочеться задуматись над його творчістю та її місцем в українській літературі, з якої ми так щедро черпаємо снагу для сучасного свого становлення. Важко поминути традицію! Кожне літературне й читацьке покоління народжується з неї. Буйна література на українських древньоруських землях Х—ХІІІ століть, що стала спільною для трьох братніх східнослов'янських народів, за словами Максима Рильського, відкидала своє проміння на пізніше красне письменство українського народу. З цих перших трьох століть включно до появи 1796 року «Енеїди» Котляревського йшла традиція книжної мови на Україні. Цю мову, що спочатку базувалася на церковнослов'янській, згодом на загаль-

нодревньоруській, а в XIV—XVIII віках виступала з народною впереміш, остаточно відкинуло життя і українська народна творчість зі своїми історичними піснями, думами, що вже на початку XVI століття підмінили собою давній епос. У писаній творчості книжану мову, якою також створено чимало духовних цінностей, особливо в XVII—XVIII столітті, в період так званого барокко, першим рішуче відкинув згаданий уже тут Котляревський. Вивів він наше слово, хоч ще у вигляді жартівливого, на шляхи сучасності. За ним пішли інші письменники початку XIX століття, а між ними й Петро Гулак-Артемівський. До розпочатого Котляревським національного відродження літературним шляхом, як каже Єнджеевич, до цього змагання за народне живе слово приєдналося байкарське, баладне і ліричне перо Петра Гулака-Артемівського, народженого на Правобережній Україні 1790 року в Городищі на Київщині в сім'ї священика.

«Про дитячі роки письменника немає достатніх матеріалів. Розповідають, що Гулак-Артемівський зберігав пучок різок, якими польські шляхтичі відшмагали батька під час придушення гайдамацького руху. Цей пучок письменник іноді показував своїм гостям і розповідав про його історію» — читаємо у вступі до збірки поетових творів, виданих у Києві 1958 року.

Учився Петро Гулак-Артемівський в Київській академії, що на той час давала нижчу і вищу освіту. Тут його підстерегло нещасливе кохання, а далі юнак почав вчителювати по панських дворах, а зокрема у дідичів, де поглибив своє знання польської мови, причому зробив масу спостережень над тодішнім кріпацьким життям народу.

В 1817 році за протекцією Северина Потоцького, куратора Харківського шкільного округу, енергійний юнак прийшов до Харківського університету, де був вільним слухачем і лектором польської мови, щоб з 1820 року стати професором, а в рр. 1841—49 бути ректором цієї високої школи.

«Професор з Гулака-Артемівського був невисокої і, так би мовити, офіційної марки», але його літературна творчість, яку він розпочав у Харкові, що був тоді центром українського життя, забезпечила йому тривке місце в історії нашого письменства.

Читаєш у його байці «Пан та собака», як «на землю злягла ніч» або як «зірка з-за хмари вигляне, неначе миш з засіка» і тепло робиться від, хай ще по-романтичному не поважного, хай ще по-панськи складеного, але все-таки народного слова, з його жартівливим живчиком.

Або «Спромігся Солопій весною на горох» з байки «Солопій та Хивря», чи «Що начеркав, то так в друкарню і несе» з «Тюхтія та Чванька» — який крок уперед в обробці слова, яка прозорість складу, а при цьому всьому гуманне ставлення до поневоленого кріпацтвом селянства і висміювання царських вад.

Не можна недооцінювати суспільного звучання байок Петра Гулака-Артемівського, але треба ствердити, що на свій час вони були тільки гострою сатирою на існуючий лад, бо «Чи гавкає Рябо, чи мовчки ніччю спить, все випада — таки Рябка притьмом побить», тобто побити кріпака, який ніколи панові не догодить.

Історії для своїх байок Петро Гулак-Артемівський, як правило, брав від польського байкаря Ігнатія Красіцького, але насичував їх українським побутом.

Петро Гулак-Артемівський збагатив нашу літературу перекладами одної балади Міцкевича, назвавши її «Твардовський» і Гете «Рибалка», в якій поглибив ліризм українського слова.

Відомі також переспіви Артемівського з Горація, наприклад «Пархоми, в щасті не брикай» і т. д.

Нехай це було зроблено в жартівливому вигляді, але у свій час це іншим давало поштовх до серйозніших спроб пера, міркувань про рідне слово. Зрештою, крім згаданого, і там Гулак-Артемівський вже шукав поважнішого стилю, хоч би в переспівах псалмів:

Куди від духа я Твого і де сховаюсь?

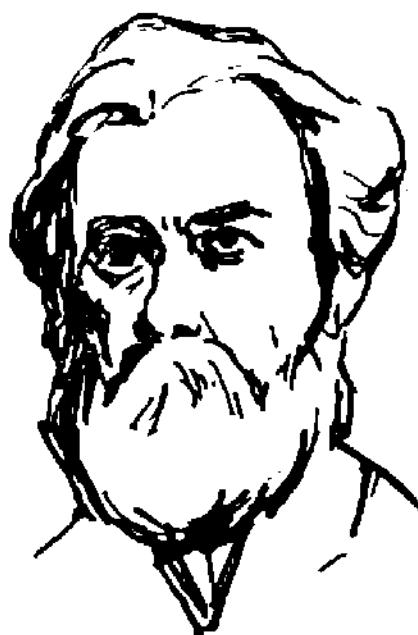
Де від лица Твого втечу я і притаюсь?

За це все ми й поета шануємо і любимо. Поважаємо його за гуманність і гумор, який нам у своїх творах лишив. За те, що в останні роки свого життя ставав на захист української словесності від царизму.

КР

МИХАЙЛО ДРАГОМАНІВ

(18.IX.1841 — 20.VI.1895)

Михайло Драгоманів був визначним українським вченим, публіцистом, істориком, фольклористом, літературознавцем та громадським діячем. Він був доцентом Київського університету, прогресивним діячем київської «Громади».

«Громада» у програмі своєї діяльності поставила ідею поширювання освіти серед народу, гуртування наукових сил для збирання етнографічних, історичних, мовних, статистичних і інших матеріалів.

Ліберально-демократичні виступи Драгоманова звернули увагу царської поліції.

Жандармам не подобалась його активна участь у «недільних школах», захист інтересів народу, боротьба проти кріпацтва, проти російських та всяких інших шовіністів. Саме задля того проти Драгоманова розпочалась нагонка.

Переслідування царської влади змушують його емігрувати до Женеви. У Швейцарії він спочатку сам, а згодом з М. Павликом і С. Подолинським видавав збірник «Громада». З 1889 р. Драгоманів був професором Софійського університету. Тут він помер.

Під час перебування в Женеві Драгоманів висловлював погляди, в яких було багато соціалістичних положень, а деякі з них цілком вито збігаються з сучасним розумінням справ.

У програмі «Громади» 1881 читаємо, що в майбутньому «громадському» тобто соціалістичному суспільстві всі громадяни повинні працювати. Треба увільнити Україну від непрацюючих станів. Працюючі росіяни, поляки, євреї, болгари, греки, серби та інші повинні мати рівні з українцями права. Вони матимуть свободу розвитку мови, культури і рідних шкіл.

Земля і всі її багатства повинні бути в руках «товариств і громад», а народ працюватиме на себе. Спільна, гуртова праця корисніша ніж особня. Наука і мистецтво повинні замінити вірування. Соціалізм Драгоманова не був однак науковий, а «мужицький».

Женевська «Громада» Драгоманова послідовно друкувала відомості про революційний рух на Україні, в Росії, Польщі та в інших країнах Європи.

Не даремно у «Програмі» «Громади» писалось: «На Україні, ще менше ніж деінде, можна сподіватись, щоб начальства і панства по волі зрікались свого панування й через те простому народу на Україні не обійтись без оружного бою й повстання (революції)». «Громада» вміщувала прогресивні твори української літератури, як ось «Хіба ревуть воли, як ясла повні» та «Лихі люди» П. Мирного.

Драгоманів виступав і в російській, польській та зарубіжній пресі, чим звернув на себе увагу Карла Маркса, Леніна та багатьох визначних людей. Хоч класики марксизму не завжди з ним погоджувались, про те з повагою ставились до його поглядів.

Драгоманів співробітничав з пресою Західної України («Друг», «Народ», «Хлібороб»). У «Чудацьких думках» (1891) і «Листах на Наддніпрянську Україну» він викикав галицьких «москвофілів» та українських націоналістів. Не вмираючу вартість мають збірки народної творчості Драгоманова, а саме: «Історичні пісні малоруського народу» (1875), «Малоруські народні перекази» (1876), «Нові українські пісні про громадські справи» (1881), «Політичні пісні українського народу XVIII—XIX ст.» (1885) та інші. Деякі з тих збірників він опрацьовував з В. Антоновичем.

Драгоманів писав літературно-критичні праці про Федьковича, Нечуя-Левицького, Т. Шевченка, М. Костомарова — та чимало статей про творчість представників російської культури. Він знайомив Західну Європу з українською літературою, культурою та взагалі з питаннями українського народу. Окрему сторінку становить справа відношення Драгоманова до Польщі. В «Автобіографії» Драгоманів пише: «Польський рух мав великий вплив на моє політичне виховання. Роджений на лівому березі Дніпра, я не мав наочного поняття про поляків і співчував їм, як жертвам руського деспотизму, хоч усе таки, як українець, не зовсім забув про те, як і Польща гнітила Україну... Приїхавши на правий берег Дніпра, у Київ, я побачив, що поляки тут — аристократія, не народ... Разом з тим мені кинулась в вічі нетерпимість поляків до руських, а особливо до малоросів або українців».

...«Не подобалась мені і різкість у відносинах українців до поляків, а думка про будь-який союз з царським урядом поляків здавалась мені обурюючою і помилковою». Згодом Драгоманів добре ознайомився з польською культурою і політичною думкою.

По дорозі до Берліна він відвідав Варшаву, в якій звернув увагу на «обрусеніє». У Познані звернув увагу на «опрусеніє» поляків. Драгоманів не раз становив поляків українцям за приклад.

У «Громаді» з 1881 р. він пише, що 29 і 30.XI.1880 р. багато поляків святкувало в Галичині річницю Листопадового повстання. Вони цим хотіли підкреслити єдність польського народу.

У той самий час українці святкували 100 роковини цесаря Йосипа II. На влаштованих з цієї нагоди зборах не згадувалось про весь український народ, а лише про «австрійську» його частину.

«Поляки так не роблять; — пише Драгоманів — вони навіть коли змовляються, наприклад, з австрійським цісарем, то завжди дбають про всю Польщу, а не тільки про частину її. Не вже не пора й українцям прилюдно поставити свою думку про всеукраїнську волю?» За це «Кієвлянин» називав Драгоманова «польсько-революційним агентом». У Женеві Драгоманів читав польську пресу та окремі публікації.

З кореспонденції Франка знаємо, що Каменяр посилав йому польські публікації з етнографії — Кольберга, Вуйціцького, „Zbiór wiadomości do antropologii krajowej”, „Mazowsze”, „Wisła” та ін. Франко вислав Драгоманову „Dziennik Polski”, „Kurier Lwowski”, „Przegląd Słowiański”, інформував про публікації в газетах „Kraj”, „Ognisko”, „Przegląd Tygodniowy”, „Przegląd Społeczny”, „Dziennik Polski” та інші. З праць Драгоманова знаємо, що він читав такі польські газети: „Czas”, „Dziennik Polski”, „Dziennik Poznański”, „Tydzień”, „Lech”, „Gazeta Narodowa”, „Biblioteka Warszawska”, „Gazeta Warszawska” тощо. Крім цього Драгоманів співробітничав з львівською газетою „Praca”, жєневською „Równość” та іншими. Він читав також твори польської художньої літератури та багато історичних і суспільно-політичних публікацій. Для прикладу слід згадати книги: Rafał Krajewski. Polska w walce. Ostatnie lata dziejów powszechnych 1846, Giller. Historia powstania narodu polskiego 1861—64, B. Limanowski. Socjalizm jako konieczny objaw dziejowego rozwoju. Lw. 1879. Відомо, що Драгоманів листувався з І. Крашевським. У листі від 3.XII.1889 р. писаному українською мовою з Женєви, Драгоманів просив польського письменника дати інформації в справі етнографічних питань, вислати журнал «Атенеум» за 1841 р. та кілька книжок як самого Крашевського, так і інших польських авторів. Одночасно він посилав Крашевському свої книжки.

Михайло Драгоманів польські питання висвітлював у численних статтях та окремих публікаціях: «Внутрішнє рабство і війна за визволення» (1877), «Польським громадивцям в Росії» (1881), «Історична Польща і великоруська демократія» (1882), «Герцен, Бакунін, Чернишевський і польське питання» тощо.

У «Листку Громади» з 1878 р. № 1 Драгоманів надрукував статтю «Коли битись, то не миритись». У ній порушує питання польського соціалістичного руху. З радістю пише про факт, що в польському соціалістичному русі все більше робітників.

Правдиві польські соціалісти зірвали з думкою про Польщу з 1772 р. «бороться за Польщу народову, тобто таку, де мужики поляки». Саме за те історичні патріоти називають їх зрадниками.

«Польський соціалізм — пише Драгоманів — то перший і останній поділ тієї Польщі, тільки не між царствами, а між народами» (стор. 20).

Драгоманів був глашатаєм дружби польського і українського народів, польських і українських прогресивних, соціалістичних сил.

«Власне через це всі ми, українці, мусимо найгарячіше привітати новий рух в Польщі і бачити в ньому не тільки нового робітника для справи всесвітнього прокидання мужицтва, не тільки нову силу польську, а нашого найближчого брата і помічника. По довгій смузі од Сандечу в Галичині до Білої в Польщі наші люди

так перемішані з поляками, що ми без поляків і поляки без нас не можемо й ступня ступити. Тай інде по обидва боки тієї смуги наші люди і поляки розсіялись купами, котрим кожній потрібна просвіта на рідній мові, спілка з коренем своєї породи при товаришуванні з сусідами. Ми вважаємо польських громадівців (тобто соціалістів А. В.) нашими товаришами. Крім усього цього наше товаришування з польськими громадівцями єсть частина того програму, котрого ніяк не можуть залишити українці, не тільки отверті українські громадівці, а всякий скільки небудь думаючий українолюбець».

Михайло Драгоманів рішуче поборював усі польські погляди і орієнтації, які не передбачували національного визволення білорусів, литвинів і українців.

З такого погляду він критикував книжку Б. Лімановського „*Sosjalizm jako konieczny objaw dziejowego rozwoju*”. Недоліком публікації Лімановського на думку Драгоманова є те, що він говорячи про Народну Польщу, не визначав її границь, а навіть зараховував білорусів і українців до польського народу. На критику Драгоманова, Лімановський відповів листом від 28.XI.1878, в якому пояснював, що «Золота грамота з 1863 р. обіцяла українському народові свободу віри і мови в школах та установах».

«Треба було б бути дуже обмеженим, щоб мріяти про спольщення українського і литовського народів, які вже створили свою власну літературу» — писав Лімановський.

Відносно ж границь Польщі з 1772 р. польський соціаліст пояснював:

«Після скинення ярма, яке тяжить над ними, у свободному та загальному голосуванні ті народи вирішать, чи хочуть відділитись, чи лишитись у тісному федеральному зв'язку. Я хотів би, щоб унія була відновлена, як наприклад, у Швейцарії».

Відповідаючи на листа Лімановського, Драгоманів писав, що «Золота грамота» не ставила проблеми національного визволення українців. Радив Лімановському, щоб не нагадував таких уній, які ділили, а не об'єднували народи.

Драгоманів звертав також увагу польським соціалістам з Женевської «Рувносії», що помиляються, коли пишуть про безпосереднє сусідство поляків з росіянами, так якби не визнавали білорусів і українців окремими націями. Чимало уваги присвятив Драгоманів питанню польського Січневого повстання з 1863 р. У брошурі «Герцен, Бакунін, Чернишевський і польське повстання» наводить докладний огляд поглядів згаданих діячів. Герцен, наприклад, говорячи про визволення Польщі не встановлював її границь.

На думку Драгоманова польські революційні кола 60 років повинні були покликати до повстання всі народи, за їх власні, а не за польські інтереси. Тоді було б не саме польське, але литовське і українське повстання.

Причиною упадку польського повстання крім невластивого ставлення національних справ, Драгоманів вважав байдужість селян.

«Таким чином повстання 1863 р. за «Історичну Польщу» не тільки на смерть підносимо кредит польського історичного патріо-

тизму, в чому властиво не біда, але надовго затримало самі правні домагання польської нації, а також встановлення політичної свободи і навіть найбільш необхідних соціальних реформ в усій Росії».

Позитивні результати повстання в Польщі Драгоманів бачив лише в поліпшенні соціально-економічних умов. Цей погляд критикував В. Ленін, який писав, що доки народні маси Росії та більшості слов'янських країн спали глибоким сном, доки в тих країнах не було самостійних масових демократичних рухів, шляхетське польське повстання мало величезне значення не тільки з загальнослов'янського, але й загальноєвропейського погляду. (Твори, т. 20, стор. 403).

Що ж відноситься до східних границь Польщі, то погляди Драгоманова цілковито підтвердили історичні постанови польських, українських, білоруських і російських комуністів.

А. Верба

М. ДРАГОМАНІВ

«Що я українець по серцю і бажаннях — це тільки той не замічав, хто не хотів. Я свої «москвофільські» статті в «Правді» давно вже підписував Українець і хотів Галичан до українства повернути. Але перше моє правило: через факти не перескакувати. Я б бажав, щоб не було Малої Русі, але що я буду робити, коли я знаю, що вона появилася ще в XIV в., а зовсім не з XVIII, як кажете Ви. Я б бажав, щоб у XVII в. скрізь побувала козаччина — і значить, щоб уся наша земля була Україною — але що ж я буду робити, коли вона була тільки по Случа, а не по Тиссу. Я клопочусь, щоб українство дійшло аж до Случі — та коли на це усе треба часу і особих способів у кожному краю. Ви кажете: Шевченко українець, а Драгоманів малорос. І я в козаках і турках і в популярних брошурах українець — бо там не Україна. Чим би був Шевченко, якби йому прийшлося бути на моїм місці, не знаю; діло тільки в тому, що Шевченко не був на моїм місці. Бачите, серденько — більш доля, ніж моя персона, зробила так, що я став першим пан малорусистом на практиці, тая доля випхала мене працювати безпосередньо на усій нашій етнографічній обширі од Дону до Тиси. А тут то на самому українстві, та ще на старому далеко не виїдеш: де-де так зовсім нема йому місця, де в чому треба його переробити дуже, поки воно буде спосібне обняти усі краї наші. Я не тільки бажаю, але просто працюю для того, щоб іменно нове українство було зв'язком усіх країв нашого етнографічного роду:

— радий би, щоб усі вони підписались і під іменням Україна — тільки треба, щоб Україна заслужила попереду свій чин, щоб справді завелось нове, логічне, організоване, робуче «дружне українство».

З листа до О. І. Лоначевського

Поганий не вірить, що існують добрі люди.

Людина, яка ніколи не відкликає своє твердження, більше ніж правду, любить себе.

Сервантес

Поезію ніколи не знайдете, коли її не носите в собі.

О. Пушкін

ІСТОРИК І ГРОМАДЯНИН

(1817—1885)

МИКОЛА КОСТОМАРОВ — письменник, громадський діяч і один з найвизначніших істориків України. Народився у Воронежській губ., в сім'ї поміщика, мати його була колишньою кріпачкою. Після закінчення Харківського університету коротко вчителює в гімназіях Ровна і Києва, в 1846—47 рр. професор Київського університету. В 1846 р. організує разом з В. Білозерським Кирило-Мефодіївське товариство. Вони є також авторами основних документів Товариства: «Уставу» і «Книг биття українського народу», які мають етапне значення в розвитку громадської і політичної думки на Україні. В них уперше сформульовано програму української нації, яка саме виникла з народності внаслідок переходу від феодалізму до капіталізму. Основні вимоги згаданої програми були такі:

1. Ідея визволення українського народу з під гніту царизму і об'єднання всіх вільних слов'янських народів у федеративну республіку з парламентарним ладом та залишенням кожному народові рівних прав і широкої автономії;

2. Ліквідація кріпосного права, знищення поділу на класи і національної нерівності.

Це були ідеї декабристів, прищеплені на український ґрунт.

Заарештований в 1847 році у справі Товариства, Костомаров до 1857 р. перебував у Саратові як політичний засланець, де займав посаду чиновника губернського правління. З 1859 до 1862 р. професор Петербурзького університету, пізніше член Археологічної комісії.

Костомаров є автором понад 300 історичних, публіцистичних і літературних творів. Основне значення мають його праці з історії України «Іван Свирговський — український гетьман XVI ст.», «Боротьба українських козаків з Польщею в першій половині XVII ст. до Б. Хмельницького», «Богдан Хмельницький і повернення Південної Русі до Росії» та ін. Багато зробив також для вивчення і публікації історичних документів. В тих працях зібрано великий фактичний матеріал, важливий для вияснення історичного процесу, який і досі не втратив свого значення.

Крім історичних праць Костомаров займався також літературною творчістю. Писав поезії, п'єси («Сава Чалий», «Переяславська ніч», «Кремуцій Корд»), повісті («Кудеяр», «Чернігівка») та публіцистичні праці. Всі вони в наш час мають уже лише історико-літературне значення.

Костомаров належав до засновників і найближчих співробітників «Основи» — першого українського журналу в Росії, що виходив у Петербурзі в 1861—62 рр. Велике значення мала у свій час його боротьба за право українського народу на свою мову і свою школу, яку вів у російській прогресивній пресі.

В своїх наукових працях, в літературній творчості і в громадській діяльності Костомаров стоїть на позиціях лібералізму, просвітництва і християнського ідеалізму та недооцінює історичної ролі мас і революційної боротьби. Проте, незважаючи на різницю погля-

дів, завжди прихильно ставився до прогресивних ідей і поступових діячів, вдержував близькі взаємини з Чернишевським і його кружком, співпрацює з Герценом і представниками польського революційно-визвольного руху в Петербурзі в особах З. Сераковського, Е. Желіговського та ін., перебував у близьких відносинах з Т. Шевченком.

К. К.

3 Польщею у серці

В прекрасній поезії «Легенда віків» (1961) Максима Рильського, присвяченій Шопену й Шевченкові є слова, що їх можна віднести і до самого поета, котрий з юнацьких літ до сивини несе у серці «польську пісню».

Пісня та йому прошила серце
Райдужно-солодкою стрілою,
І поніс її хлопчина в люди,
І по світу пісня покотилась...

У величезному доробку Максима Рильського — поета, що збагатив скарбницю української культури численними поетичними творами, есеями, в яких наряду з великим мистецьким смаком відчутне прекрасне знання світової культури, науковими дослідженнями, що охоплюють широке коло літературних і мистецьких явищ від музики, театру, живопису до фольклору чільне місце займають переклади з багатьох літератур світу. Роками поет наполегливо змагався з іншомовною стихією, щоб присвоїти українській культурі нові не тільки мистецькі й мовні, але й ідейні цінності слов'янських літератур, французької, італійської, німецької, літератур народів СРСР.

Перекладацька діяльність Рильського, поета-поліглота, поета-вченого є безпосереднім продовженням подвигу його попередників — титанів духа і праці, Івана Франка, Лесі Українки. До речі, слід було б звернути пильнішу увагу на цю ерудиційність кращих представників української літератури, вибиваючи таким чином псевдоаргумент про «руризм» (сільськість української літератури, з рук тих, що кидаються ним, не знаючи справжньої величі й краси української культури).

Серед перекладів поета на одне з чільних місць виходять переклади з польської мови. Міцкевич, Словацький, Конопніцька, Тувім, Стафф, Броневський привернули до себе пильну увагу Максима Рильського. До трюїзмів належить вже ствердження, що найкращий переклад «Пана Тадеуша» на інші мови дав саме Максим Рильський. Працювати над цим перекладом Рильський почав ще в двадцятих роках. Перше видання перекладу з'явилося у 1927 році і було високо оцінено радянською і польською критикою. Але поет не зупинився на першому варіанті. Працював над його вдосконаленням далі і в 1948 році дав новий конгеніальний твір. Можна сказати, що Рильський зробив Міцкевича українцем, залишивши поляком. Усе багатство барв, звуків, колорит епохи, найдрібніші деталі побуту, епічний клімат поеми Міцкевича Рильський дбайливо пересадив на

рідний ґрунт, прищеплюючи архитвір польського народу українській культурі. Проте Рильський не обмежився одним тільки перекладом. Праця над присвоєнням «Пана Тадеуша» потягла за собою і глибокі мовознавчі та історичні студії над творчістю польського поета, у результаті яких з'явилися численні критичні статті, серед котрих студіум «Поезія Адама Міцкевича» (1955) висунула Рильського у перший ряд знавців Міцкевича не тільки на Україні, але й у всьому Радянському Союзі. Здається, що Міцкевич став початком прекрасної «польської обсесії» Рильського. Проявом цього є переклади «Конрада Валленрода», «Кримських сонетів», «Балад», численні перегуки в оригінальній творчості з польським поетом та присвячені йому вірші «І знов «Тадеуша» я розгорнув» (1929), «Перед пам'ятником Міцкевичу» (1955).

Від Міцкевича потягнулась нитка до Словацького. Переклади «Гробниці Агамемнона», «Кулика», «Гімну», «Мого заповіту», а особливо «Беньовського» (пісні першої та другої) вказують на поширення діапазону засобів перекладу і свідчать, що в особі Максима Рильського Словацький знайшов свого друга — суперника: так віртуозно, майстерно і хвилююче звучать примхливі рядки поезій Словацького. «Вибрані твори» Словацького в двох томах (1959) за редакцією і участю Максима Рильського — це ще один, неабиякий, камінь у фундаменті дружби двох наших літератур.

Дальшим кроком Рильського — перекладача в галузі зближення двох літератур є його праця над новою польською поезією. Чудовий подарунок отримав український читач у 1962 році. Том «Вибраних поезій» Юліяна Тувіма з теплою і вникливою передмовою Рильського, який згрупував кращі перекладацькі сили, став визначною подією в культурному житті України і Польщі, став прикладом доброї, ретельної та надзвичайно важливої праці перекладачів, того «високого мистецтва» за висловом Чуковського, що прокладає шляхи до серць народів.

Від перших виступів на сторінках часопису «Українська хата» на початку ХХ сторіччя, де вперше Рильський торкається польської проблематики в оповіданнях, через численні ліричні депресії в ліриці та поемах (наприклад у «Мандрівці в молодість» (1929), через безпосередні перегуки в поемі «Марина» (1933), звернення «До поляків» (1941), до віршів, присвячених Польщі, полякам, польській культурі, проблемам сьогочасної Польщі (цикл «У молодій Польщі» — 1950) Рильський подає нам серце на долоні, з хвилюванням пише про нас, будуючи мости дружби між братніми народами.

Його наполеглива праця, незмінна і тривала любов до Польщі б'є майже з кожної збірки Рильського. Чи не найкращим цього доказом є останні збірки його поезій. В «Голосіївській осені» (1959) на чотирнадцять віршів п'ять написано в Польщі, деякі з них вирости з клімату мистецьких дискусій того часу, у «Зимових записах» (1964), що містять твори з 1960—1963 років знайдемо «Легенду віків» та нові переклади з польської поезії: «Пісні пілігрима» Кароля Бжозовського, вірші Юліяна Тувіма, п'ять перекладів зі Стаффа та переклад «Паризької Комуни» Владислава Броневського.

Ця остання книжка свідчить про розширення діапазону польських авторів, до яких звертається Рильський і вказує, що українському поетові все ближче становляться польські сучасні поети, які завдяки

Рильському здобувають українського читача і популяризують ту «польську пісню», що невпинно бринить у нашого друга.

І на голос Польщі Україна
Дзвоном-голосом відповідає
І плете вінок з волошок ясних
Генієві братнього народу.

Флоріан Неуважний

ДВІЧІ НАРОДЖЕНИЙ

«Двічі народжений» — так назвав Максим Рильський свою передмову до збірки віршів Миколи Тарновського «З далекої дороги», яку видало в 1961 році Київське Державне видавництво художньої літератури.

Назва дуже влучна.

Микола Тарновський народився 1 січня 1895 року в селі Коцюбинцях Тернопільської області в сім'ї бідного селянина. До школи він ходив недовго. Маючи 12 років, він почав вже працювати по наймах, а в 1910 р. виїхав до Сполучених Штатів Америки. Перші роки працював по ресторанах

Нью-Йорка — потім на заводі в Детройт та на інших заводах в штаті Нью-Йорка.

Вірші почав писати в 1914 р. В тих віршах він нарікав на безробіття, на капіталістичний визиск та на тих, що затіяли війну. З тих перших віршів не збереглося однак майже нічого, бо автор їх знищив.

В кінці 1919 р. М. Тарновський став відповідальним редактором українського гумористично-сатиричного журналу «Молот», а згодом постійним співробітником української прогресивної газети «Українські щоденні вісті». Газета та як тижневик «Українські вісті» виходить у Нью-Йорку ще й досі. Був членом Комуністичної партії США і працював початково у Союзі українських робітничих організацій, а пізніше в Лізі американських українців.

Перша збірка його поетичних творів під назвою «Патріоти» вийшла в 1918 р. Друга «Шляхом життя» вийшла в 1921 р., третя — «Велике місто» і четверта «В коридорах вічності» — в 1926 р., а поема «Гарі Сіме» у 1932 р. В 1938 р. М. Тарновський видав збірку своїх публіцистичних статей «В ярмі окупанта», де мова про стан життя українського населення в Галичині, а в 1940 р. збірку «Вперед, завжди вперед», в якій змальовано шлях розвитку української прогресивної преси в США. В 1951 р. вийшла збірка поезії «До світлої мети».

Проживаючи ще в США, М. Тарновський почав видавати свої твори на Україні. Перша збірка поезій «Вибране» вийшла в 1953 р., а друга «Братам на Україну» — в 1957 р.

В 1958 р. поет повернувся на Україну. В даний момент, проживаючи в Києві, займається літературною й громадською діяльністю. Є членом правління Товариства культурних зв'язків з українцями

за кордоном. І це повернення М. Тарновського на Україну Максим Рильський назвав його другим народженням.

Після повернення на Україну М. Тарновський в 1958 р. видав віршовий роман «Емігранти», в 1960 р. — збірку поезій «Вітаю тебе, Україно», а в 1961 р. збірку «З дальньої дороги». В ній зібрані найкращі твори автора починаючи 1915 роком і кінчаючи 1960.

Нові вірші і публіцистичні статті М. Тарновського постійно появляються в періодичній українській пресі.

Всі його твори написані з позицій партійності і народності.

МТЩ

ОЛЕКСІЙ ПОЛТОРАЦЬКИЙ

Ніхто б не сказав, що Олексію Полторацькому в цьому році минає шостий десяток. Виглядає він значно молодше. І це, хіба, справа не лише доброї «консервації»... Високий, поставний з енергійними рухами і легкою ходою він належить до числа тих людей, які думають лише оптимістичними категоріями. Не знавці вже цілком не повірять, що цей сучасний комівояжер, якщо він у Києві, систематично просиджує кілька годин у бібліотечних архівах. Його книги — «Дитинство Гоголя», «Юність Гоголя», «Гоголь у Петербурзі» — це результат, насамперед, кропіткої дослідницької праці письменника.

— Чим пояснити ваше захоплення Гоголем? — питаю О. Полторацького.

— Ще з дитинства Гоголь був моїм улюбленим письменником. Гоголь — це шмат історії, вельми цікавої для мене. Працюючи викладачем літератури в Харківському інституті журналістики я серйозно зацікавився автором «Тараса Бульби», почав вивчати матеріали зв'язані не лише з творчістю цього чудового письменника, а й з епохою, в якій він жив. Мій «апетит» на Гоголя загострювався. Власне до цього періоду відноситься перша моя книжка про Гоголя — «Гоголь у Петербурзі». Це ще більше захопило мене. Пройшло багато років і, як знаєте, в 1954 році вийшла друга моя книжка «Дитинство Гоголя», а в 1958 році — «Юність Гоголя».

— Чи це вже кінець?

— Але ж звідки! Працюю власне над четвертою книгою, в якій багато місця відводиться приятелям і знайомим Гоголя.

— Ви, мабуть, дізнались, якими матеріалами користувався Гоголь пишучи «Тараса Бульбу»?

— Відомо, що М. Гоголь збирався написати історію України. З цією метою він вивчав давні літописи, зокрема козацької доби. Крім цього захоплювався історичними піснями — вивчав їх і сам записав біля двох тисяч пісень. Неабияку роль відіграли відомі українські історики — Бодянський, Максимович, Куліш та інші. Користувався він і зарубіжними публікаціями, зокрема Бопланом.

— Чи літературна праця його батька Василя не позначилася на Миколі?

— Безперечно, позначилась. У домі батька Микола мав змогу познайомитись з багатьма виставами. В тому числі були й українські автори: Котляревський, Квітка-Основ'яненко, Гулак-Артемовський. Тут не раз він бачив український вертеп, слухав музику. Василь Гоголь мав чималий літературний доробок, з яким не міг не ознайомитися Микола. «Вечори на хуторі біля Диканьки» написані під впливом батька і є продовженням його літературної діяльності. Деякі твори Василя Гоголя можна було б і сьогодні видати. Отже, літературні смаки батька не могли не позначитися на синові.

— Ваш письменницький діалог торкається не лише минулого, а й сучасності. Ваші книги репортажно-нарисового характеру про зарубіжні країни мають уже свого читача. Нам відомі такі ваші книги, як «Зі Сходу на Захід», «Подорож до Італії».

— Останнім часом вийшла з друку книга моїх нарисів та оповідань «По різних світах». Недавно я закінчив роботу про події останньої війни «Сонце світить ночами». Це історія людей, які пережили Ленінградську епопею та Курську дугу.

— Що ви можете сказати про популярність української літератури в зарубіжних країнах?

— Чужинці надто мало знають не лише українську літературу, а й Україну взагалі. Пересічний француз, англієць, німець чи італієць не може сказати, скільки мешканців нараховує Україна.

— Чому це так?

— Що ж? — наслідки царської неволі. Адже лише після Жовтневої революції українська мова стала державною. А як було — згадайте хоча б валуївський закон: української мови не було, нема і не може бути.

— Треба ж якось пробитися! Українська культура внесла помітний вклад у скарбницю загальнолюдських надбань. Згадаймо хоча б Шевченка, Франка, Лесю Українку, Коцюбинського, Стефаника, Кобилянську, Олеса. А чи не гідні уваги Рильський, Тичина, Бажан, Малишко, Гончар, Стельмах, Антоненко-Давидович чи Загребельний? «Вир» Тютюнника та «Сестри Річинські» І. Вільде — це оригінальні, високохудожні твори, від яких кожна людина не відмовиться. Коли вже на те пішло, слід сказати, що окремі молоді українські поети й художники — це дуже талановиті люди, прихід яких в українську літературу й мистецтво став неабиякою подією. Треба тільки сильніше наступати на Московське агентство «Міжнародна книга».

— Багато в чому допоможе нам Шевченків ювілей, зокрема Конгрес ЮНЕСКО в Києві. Твори геніального Кобзаря видаються багатьма мовами і доходять в найвіддаленіші країни світу. Ось що з цього приводу написав мені 6 березня 1964 року Джон Стейнбек:

«...Тепер щодо 150 роковин Шевченка. Чи можна вплести ще якісь слова у вінок його слави — слави, яку беззастережно визнає увесь світ? Той, хто шукає плодів діяльності людської, що житимуть вічно, може знайти їх у Шевченка. Я згадую вітром пощерблені скелі на шляху до Горі і потріскані стіни пірамід. Навіть Ваш улюблений Дніпро трохи змінив течію і пересунув свої піщані коси. Але слова Шевченка, пролунавши колись, залишилися незмінними назавжди. І я не знаю, чи можна додати ще що-небудь до уславлення його...».

— Як ви оцінюєте знання й популярність зарубіжної літератури на Україні?

— Таки поганенько. Аби дещо поправити, засновано журнал «Всесвіт», яким я керую ще з 1958 року, тобто від початку. Довгий час покутувала думка, за якою читача вважалося майже дурнем. Статті, коментарі до різних видань зарубіжних авторів були витримані в дидактично-моралізаторському тоні. І тепер ще дехто вважає, що читач не впорається з оцінкою поганого й хорошого, позитивного й негативного. Ми не дотримуємось такої думки. Крім революційних письменників друкуємо й буржуазних, наприклад Кафку. Не можна ж заперечувати формальних досягнень і буржуазних письменників. Ось найближчим часом друкуватимемо «Джуму» Кам'ю.

— А Фолкнера, Джойса, Іонеско або Сартра?

— Побачимо.

— Ваш журнал відіграє значну роль у популяризації польської літератури. На сторінках «Всесвіту» друкувалися твори Путрамента, Тувіма, Неверлі, Махеека. Хто на черзі?

— Поки що — Голуй.

— Варто би Стрийковського, Анджеєвського, Ковальца, Дроздовського, Юрандота, Мрожека, Грохов'яка, Гарасимовича. Коли ми вже при поетах, нагадаймо, що українські літератори в Польщі, наприклад Самохваленко, Лапський, багато працюють над перекладами польських поетів. Чи дещо з їх доробку не вдалося б надрукувати на сторінках «Всесвіту»?

— Чому б ні? Нехай присилають, дуже радо розглянемо.

— Які ваші особисті плани?

— Закінчити четверту книгу про Гоголя, видати «Сонце світить ночами» і — мандри...

— Куди передовсім?

— Ще не знаю. В Європі лишилася Греція й Норвегія. Поїду туди, де ще не був.

— Отже, — залишається побажати «попутніх вітрів»!

— Спасибі.

Розмовляв **Степан Козак**

В. З. ГЖИЦЬКИЙ

(Біографічна довідка)

Гжицький Володимир Зенонович народився 15 жовтня 1895 р. в с. Острівець у Галичині в сім'ї вчителя.

Закінчив гімназію у Тернополі і в 1918 р. був мобілізований в австрійську армію, а після розпаду Австро-Угорщини служив в українській галицькій армії. Наприкінці 1919 р. перейшов Збруч і влаштувався в Харкові робітником у млині, згодом працював лаборантом, а ще пізніше — завідуючим лабораторією сільськогосподарських продуктів у Наркомпроді. Водночас учився в інституті сільського господарства і лісівництва. З 1926 р. перейшов на творчу роботу.

Першу книжку В. Гжицький видав ще в 1924 р. Це була збірка віршів «Трембітині гони». В 1925 р. була надрукована його п'єса для дітей «По зорі», в 1926 р. — повість «Муца».

В наступні роки вийшла збірка оповідань В. Гжицького «Цісарське право», п'єса «Наступ», романи «Чорне озеро» та «Захар Вовгура», книга «Повернення», кілька оповідань та роман «У світ широкий».

Опришки

(Уривок)

— Почалось, отамане!

— Що почалося? — не зрозумів спросоння Довбуш.

— Заграва на небі.

Отаман швидко встав і вийшов на узлісся. Над Ледескулом і Лесевою палахкотіла заграва. На брудно-червоному тлі неба клубочились чорні дими. Тепер треба було ще дочекатися посланців із села, і тоді вже починати самому. Уже була пізня ніч. Давно погасли в селі вогні, затихли в лісі сови. Перекотився по небі Великий Віз. Йшлося до світанку.

Нарешті почувся тривожний звук військової труби, тоді шум і гамір. Серед нічної тиші ті звуки видавалися грізною бурею, лютим поривом вітру. Але тривало це заледве кільканадцять хвилин. Тоді все стихло.

Минуло ще з півгодини, а розвідники не показувались. Довбуш почав уже хвилюватись, коли раптом почувся знайомий крик сови. Це Пугач давав про себе знати. Йому відповів Довбуш, і скоро старий побратим став перед ним разом з Іваном Рахівським.

— Все в порядку, отамане, можна рушати.

Опришки посхоплювалися на ноги. За кілька годин вони відпочили і виспались. На знак отамана, подалися тихо за ним.

В дорозі Іван пошепки доповідав Довбушеві:

— Тільки-но ми побачили заграву, я післав свого друга, в якого зупинився, до Сіромського і навчив, як має казати. Мовляв, Довбуш з опришками в Яблунові, ось уже горить фільварок. А йде він на Уторопи й Пістинь. А коли спитають, звідки він це знає, то щоб казав, що заходив, мовляв, якнийсь чоловік, може, й опришок перебранний, і говорив, що таке має бути. Але цього йому навіть не довелося сказати. Сіромський навіть не дослухав. Як почув про Довбуша, підняв свою кавалерію — двадцять чоловік — і поскакав на Яблунів. А піхота пішла слідом. У дворі залишилося тільки двоє вартівників на воротах. Вони не чинитимуть опору.

Як і торік, Довбуш без єдиного пострілу захопив замок. Вартовим велів зв'язати один одного і лежати біля воріт. Рушниці вони самі віддали опришкам. Увесь замок тонує у темряві, тільки в двох вікнах на другому поверсі світилося. Відчинивши з допомогою ломика парадні двері, опришки на чолі з Довбушем увійшли в передпокій.

Ім назустріч вибіг зваблений шумом Блоха. Побачивши опришків, обімлів.

— Як то добре скрізь мати знайомих, — сказав Довбуш. — Ну, Блохо, скачи вперед, веди, де найбільші пани.

Лакей заметушився.

— Та заспокойся, тобі я кривди не зроблю.

Блоха готовий був після цих слів хоч під ноги Довбушеві постелитися. Підвів Довбуша до двох суміжних дверей.

— Тут спочиває молодий князь, а в тій кімнаті не може розродитися молода княгиня.

— Тоді опочатку підемо до князя. Іди спершу ти і скажи, що коли він схоче стріляти, то його жінці не розродитись.

Блоха пішов, а за хвилину вийшов на поріг у халаті сам князь. В руках його не було нічого.

— Сядьте, пане, і слухайте, — сказав Довбуш, ставлячи коло нього опришка з рушницею. — Зберіть зараз усі гроші, усе золото і срібло, всі дорогі речі і покладіть отут, на цей столик. — Він показав на красиво інкрустований столик біля дверей. — Це має бути швидко зроблено. А ти, Блохо, веді до старої княгині.

Поява Довбуша в спальні старої княгині була така несподівана і страшна, що серце її не витривало, і вона без крику, без зойку сама віддала богові душу. Блоха моргнув Довбушеві, показуючи на суміжну кімнату.

— Хто там? — спитав Довбуш.

— Псович, — шепнув Блоха.

— Іди і скажи те, що говорив князеві.

За хвилину вийшов у самій білизні і теж без зброї Псович. Був блідий, як стіна, дрижав, хотів щось сказати, але не міг. Довбуш мовчки ударив його прикладом по голові і кинув мертвого на труп княгині. Всі його рухи були чіткі, бистрі. Окинувши оком спальню княгині і кімнату її фаворита і не знайшовши в них нічого цікавого, Довбуш повернувся до князя. Купа грошей і деякі золоті речі уже лежали на столі.

— Це все? — спитав Довбуш.

— Більше не маю тут нічого.

— А де маєш?

— В банку, в Станіславі.

— Хитрий злодій! Накрав у народу — і в банку! Шукай решту! Я зараз прийду. Юра! — моргнув на Бенфейчука. — Поможі панові ще знайти, ти тут не чужа людина.

Він вже зробив крок до спальні княгині, коли звідти вийшла стара гуцулка і заступила йому дорогу.

— Не йди туди, сину, княгиня зараз тільки вродила сина. Не можна її тривожити.

— Тривожити не буду, а подивлюсь.

Довбуш відсунув стару набік і увійшов у кімнату породіллі.

На багатому, золоченому ложі лежала, потопуючи в дорогих мереживах, княгиня Єва.

— Добрий вечір, панно, — привітав її Довбуш. — Питайте нас, чого ми прийшли.

— Я знаю, ви хочете нас убити.

— Не всіх, — сказав Довбуш. — Але за побитих і четвертованих наших побратимів треба ж комусь заплатити.

— Заберіть все, що у нас є.

— Це ми і без вашого дозволу зробили. Але й князя ви вже свого не побачите.

— Отамане! — заламала руки княгиня. — Не робіть сиротою дитини, що тільки годину тому побачила світ! Ради бога, пощади́ть мужа!

— А він щадив нас? Він пощадив би мене, коли б йому удалось мене упіймати? А ви пощадили б?

— Вас пощадила б, — вирвалось у неї.

Довбуш усміхнувся.

— Я об нього не буду поганити руки. Але серед моїх хлопців є один, що йому не подарує. То ваш колишній слуга. Ви його, певне, й не знаєте, але він добре вас знає... Посидів би я з вами, але часу не маю. Накажіть своїм служницям, щоб вас і дитину перенесли з замка в якусь селянську хату. Замок будемо палити.

З-за дверей потягнуло димом. З кімнати князя почувся постріл. Княгиня скрикнула.

— Поспішайте, — сказав Довбуш. — А дитину не виховуйте на ката. Всіх катів чекає шибениця! Прощайте!

Повернувся і вийшов, бо замок уже горів. На нього чекав в коридорі Бендейчук.

— Де князь? — спитав Довбуш.

— Там.

Бендейчук показав рукою на зачинені двері. Довбуш кивнув головою.

— Гроші забрали?

— Забрав Палій.

— Добре. Біжи вниз!

Він свиснув три рази. На цей знак опришки зійшлися до нього. З ними був Блоха.

— Де Сулятицький? — спитав його Довбуш.

— Князь його прогнав. На його місці Сіромський.

— Чому прогнав?

— Недовіряв йому.

— Сіромський гірший?

— Гірший.

— Палить і його оселю — і в лісі! — наказав отаман. — А ти, Блохо, іди допоможи перенести паню в безпечне місце.

Два опришки побігли до нового дерев'яного будинку Сіромського, і скоро він запалав з чотирьох боків.

Поки опришки добігли до лісу, з-за гір устав блідий, обгорнутий чорним серпанком диму ранок.

ОСИП МАКОВЕЙ

Осип Степанович Маковей народився 23 серпня 1867 року в м. Яворові, в родині селянина. Після закінчення в 1887 році гімназії вступив до Львівського університету. В 1891—1896 рр. працював в редакціях газет — «Діло» і «Зоря» у Львові, а в рр. 1895—1897 в редакції газети «Буковина». В 1898—1899 рр. разом з Франком був членом редакційної колегії «Літературно-наукового вісника»; тут же разом з Франком провадив боротьбу проти націоналістів.

У 1900 році Маковей вчителював — спочатку в Чернівцях, потім у Львові, а згодом одержав посаду директора вчительської семінарії в Заліщиках, де працював аж до смерті.

Літературну діяльність Маковей розпочав в середині 80-х років. Він видав кілька збірок віршів, новел і оповідань, як «Наші знако-

мі», «Оповідання», «Криваве поле», «Прижмуреним оком» та інші, повісті: «Залісся» і «Ярошенко». Крім того автор зібрав цікавий матеріал про похід Сагайдачного до Хотинської фортеці.

Помер О. С. Маковей 21 серпня 1925 року.

Серед передових українських письменників демократичного напрямку кінця XIX—початку XX століття Осип Маковей займає визначне місце.

Вже в початковій школі з польською мовою навчання в Яворові (1874—1879 рр.) майбутній письменник знайомився з уривками творів передових польських письменників. Зацікавлення польською літературою зростало в роки гімназійного навчання (у Львові 1879—1887 рр.). З особливою увагою перечитував він твори А. Міцкевича, М. Конопницької, Е. Ожешко, Г. Сенкевича, С. Жеромського, Г. Домбровського та ін.

Передова література, соціальна несправедливість, участь у нелегальних гуртках пробуджували у Маковея творчі сили. Увагу молодого письменника привертають образи і картини з життя знедоленої людини. У цих благородних починаннях сприяли йому дружні відносини з студентами-поляками (з якими він ділився хлібом і сіллю) та польською інтелігенцією. В архіві О. Маковея збереглися листи знайомих, його ранні твори, писані польською мовою. Увагу дослідника привертають вірші з поздоровленнями знайомим та інші ранні твори, листи тощо. Ці матеріали свідчать про симпатії автора до польського народу і його культури. Одна знайома полька у листі до Маковея писала:

«Милому «ворогові» посилаю щирі поздоровлення і лімбу з прегарних Татр і взаємно прошу про пам'ять. Щиро зичлива Марія Г.».

Відчуваючи прихильне ставлення до себе з боку прогресивної польської та української інтелігенції, Маковей задумав виступити на сторінках польських періодичних видань. З цього приводу в автобіографії (1924 р.) він згадував:

«Написав оповідання «Оферма», переклав по-польськи і послав на конкурс краківського «Часу», щоб дізнатися, що скажуть люди, котрі мене зовсім не знають. Оповідання прийняли, похвалили...».

Твір був відзначений на конкурсі краківської газети «Час» як один з кращих:

«Виразною жовнірською історією є «Оферма». Повно в ній легкої іронії і меткої психологічної обсервації; герой її — то немовби інший, відмінний від Бартка Переможця... Все це є овочі дуже визначних талантів; ми вважали за відповідне їх відзначити і піднести».

Твір цей користувався великою популярністю. Він був надрукований у газеті «Час» (Краків, 1894, № 180—183). Пізніше цей твір був виданий окремою книжечкою польською мовою під заголовком: «Лесько Оферма, образок з військового життя» (Львів, Видавництво людове, кн. X, 1895 р.).

В 1895 р. появилася перша збірка творів О. Маковея «Поезії», яка привернула увагу і польської громадськості, зокрема літературознавців. На сторінках польського журналу «Атенеум» (1896 р.) була опублікована стаття Вол. Бугеля «Йосип Маковей». Автор статті визначив місце Маковея в українській літературі, вказав на його віру в краще майбутнє та наполегливість у літературній творчості. Аналізуючи вірші названої збірки, літературознавець вказує

на їх оптимізм. Він малює картину осінньої орки, після чого дає образне порівняння:

«До цієї ниви восени і до цього орача видаються мені подібними деякі літератури і ті, що над ними працюють. Трудиться в сльоту, мерзнуть, напівскостенілою рукою сіють збіжжя. Але гріє їх віра в майбутнє, теплює надія весни. Прямують сміло, крок за кроком, вперед.

Український поет, якого вірші, повні чуття й таланту, є дійсно подібні до зернин, з яких зазеленіє не одно стебло пшениці».

Дослідник звернув увагу й на вплив народної творчості та передової літератури в поезії О. Маковея. Властивістю його серед сучасних поетів є смуток, який пронизує як ліричні, так і епічні вірші, що характеризує народну поезію. Маковей є представником письменників, яких хвилює проблема життя знедоленої людини.

На підставі наведених прикладів В. Бугель доходить до правильних висновків:

«Маковей є великим талантом. Форма його має деколи дрібні недомогання: вживання поряд себе двох тих самих слів, введення беззмислового слова для збереження ритму. Зате за змістом, за способом відображення є умом незалежним і самостійним...».

Прихильне ставлення польської громадськості до творчості Маковея спонукало його пробувати творчі сили польською мовою.

Увагу письменника привертає давнє минуле, класова несправедливість, непорозуміння між убогими селянами та шляхтою. В оповіданнях «Шляхта картопляна» (1895 р.) Маковей засобами легкої іронії викриває зарозумілість польської шляхти і панів, що називали себе «демократами». Син пана Левіцького з названого оповідання, власник села Пустоволя, намагається показати документально своє шляхетське походження, розшукує документи в архівах, одягає на себе маску демократа, але людське горе його не хвилює.

Назване оповідання — справедливий вирок шляхті, що заgravала на національних і класових почуваннях народу.

Цікавим є оповідання «Вечір у прапрадіда» (1896 р.), яке має автобіографічний характер, написане польською мовою (польський тижневик «Вендровсц», 1896, № 52, стор. 498—501).

На сторінках «Народної часописі» (Львівської газети) було у 1891 р. опубліковано оповідання Г. Сенкевича «За хлібом» у перекладі О. Маковея. Йому належить переклад повісті В. Косякевича «Гусаковський» («Народна часопись», 1894 р.). На сторінках «Літературно-наукового вісника» все частіше появлялися переклади Маковея з польської літератури. Серед них особливої уваги заслуговують такі твори: новели Е. Ожешко «Ані кусника», «Чи пам'ятаєш?» («Літературно-науковий вісник» 1898 р.); з оповідань Ст. Жеромського — «Тіні», «Легенда про лісового брата», «На помості корабля» («Літературно-науковий вісник», 1899 р.).

Маковея тривожило народне горе, і це виявилось як в оригінальних творах, так і в перекладах.

У перекладах Маковея треба відзначити легкий стиль, гарну літературну мову. Переклади Маковея, за свідченням сучасників (Д. Лукіяновича, М. Яцкова, К. Гебултовського), користувалися великою популярністю.

Пробував Маковей і віршувати польською мовою. Глибоко вивчивши природу і суспільно-політичні відносини на Поділлі, що вхо-

дило до Австро-угорської імперії, він написав польською мовою вірш «Бережанський пан» (1910). В цьому вірші показано реалістичні картини природи і життя панів у Бережанах. Ліричні відступи і реальні картини переплітаються взаємно, з перевагою останніх. Колись Ю. Словацький поетизував природу Бережанщини, її околиці. Великі зміни стались в Бережанщині за часів Маковей: поля і ліси захопив пан Потоцький, містом оволоділи капіталісти.

Поет задумується над суспільно-поетичними умовами і розчарується в них:

*Acz i ja łzami nie poprawię świata:
Poezja w książce, słońce na papierze,
Złoto u magnata, a błoto po drogach,
Już ja ni w złoto, ni w słońce nie wierzę.*

Доля народу, який змушений працювати на магнатів та капіталістів, тривожить поета.

Більшу частину свого свідомого життя Маковей прожив у Львові. Тут він навчався, працював, спостерігав прояви класової несправедливості, політичної боротьби.

Увагу письменника привертали часті демонстрації трудящих на вулицях Львова. Під впливом цих подій написав О. Маковей вірш «Пам'ятник Міцкевичу у Львові» (1911 р.). В ньому поет висловив глибокі почуття трудящих до польського народного пророка.

В роки жорстокої реакції пам'ятник Адаму Міцкевичу у Львові був трибуною, звідки лунали заклики до боротьби з гнобителями. Біля пам'ятника співали революційні пісні «Червоний штандар», «Варшав'янку» та інші. В своєму вірші О. Маковей викриває капіталістичні порядки, експлуатацію трудящих, мерзенні дії австрійської влади, які розпалювали національну ворожнечу, щоб їм легше було панувати. Далі чуємо вияв обурення поета (А. Міцкевича):

*Na co tam patrzeć? hotel francuski,
Gdzie rajzenderzy nad towarem radzą?
Czy na kominy, z których węgiel pruski
Sypie mi w oczy i swędem i sadzą.*

Далі ніби великий польський поет сам говорить з обуренням про жорстоку розправу поліції над демонстрантами:

*Nieraz gwałtowny gwar zahuczy w mieście,
Słyszę, jak biegnie paurów wielka zgraja,
I zgiełk walczących, i zgiełki niewieście:
Oto policja tak lud uspokoja.*

Твори О. Маковей своєю високою ідейно-художньою майстерністю щораз більше привертали увагу української і польської громадськості. Відповіддю на це були переклади його творів на польську мову. Один з популяризаторів української передової літератури Вл. Оркан підготував збірку українських новел «Молода Україна» (Варшава, 1908 р.), в якій поряд з творами Ів. Франка, О. Кобилянської, Н. Кобринської, Леся Мартовича, Панаса Мирного, Марка Черемшини та інших вмістив твори О. Маковей «Самота» та «Нещасна пригода».

В нарисі «Повістярі і новелісти» Вл. Оркан вказав на багатство української літератури, назвав кращих її представників:

«Як під цю ж пору плоди духа українського народу є численні і багаті... Залишаються ще в коморах народної творчості колоски, тяжкі від урожаю, що можуть не тільки, як в сатирі Маковея, придушити на смерть людину, але своїм життям піднести на душі людей і гартувати для дальшої праці, для визволення народу.

І є надія, що ці плоди швидко будуть помножуватися. бо на кожній ділянці літературної творчості можна бачити багато талановитих людей...».

Серед кращих українських поетів, новелістів і повістярів поряд з І. Франком, М. Коцюбинським, Панасом Мирним, В. Стефаником, Марком Черемшиною, Лесем Мартовичем, називає Вл. Оркан і Маковея та Яцкова.

В 1911 році у Львові вийшла збірка перекладів Сидора Твердохліба «Антологія сучасних українських поетів» з передмовою Вл. Оркана. У збірці вміщені кращі твори О. Маковея: «Сон», «До панни Евеліни», «Хрест», «Туга».

Автор передмови — Вл. Оркан зачислює Маковея до видатних поетичних індивідуальностей і закінчує такими висновками: «З цих, яких я назвав, кожний має дорогу перед собою...

Бажаю братньому народові генія».

Виявляючи щиру симпатію до польського трудового народу, його передових людей і культури, Маковей ненавидів польських панів, адміністрацію, клерикалів, які розпалювали національну ворожнечу між українським і польським народами. У своїх творах «Хрестини» (1913 р.), «Мухолап» (1922 р.), «Опришки» (1922 р.), «Шерлок Холмєс» (1923 р.) та інших письменник викрив обмеженість і шовінізм польської правлячої верхівки та слуг «правди божої».

Спільну боротьбу українського і польського народів проти ворогів слов'янських народів — турецьких загарбників О. Маковей показав у роботі «Додаток до джерел Гундулічового «Османа» (Архів слов'янської філології. Прага, 1904, стор. 71—100) та історичній повісті «Ярошенко» (Львів, 1905 р.). Ці твори користувалися значною популярністю як в українському, так і в польському суспільствах.

Й. Кріль

МИХАЙЛО ПАВЛИК

(1853—1915)

Михайло Павлик народився 17 вересня 1853 р. в Монастирську біля Косова. Батько походив з опришків. «Від тата у мене гостре почуття правди і завзятість, що були ніби зняті на крила піснями і оповіданнями за Довбуша, яких я наслухався дитиною», — писав згодом М. Павлик.

Після закінчення Коломийської і Львівської гімназій майбутній письменник у 1874 р. був зарахований на класичний відділ філософського факультету Львівського університету.

В перші студентські роки Павлик зблизився з москвофілами, але, пізнавши їх антинародну і реакційну діяльність, швидко порвав

з ними. Разом з Іваном Франком розвинув активну працю в редколегії журналу «Друг», що початково був москвофільським і друкувався на «язичії». Франко і Павлик поставили перед собою завдання змінити обличчя журналу і приблизити його до народу.

«Ми стали на тім, що гріх поганити і калічити свою хлопську мову... Не досить того, як писати, але що писати такого, аби було корисне для нашого народу», — згадував Павлик.

Поступово в журналі почали друкуватися твори народною мовою, «Друг» перетворювався на демократичний орган. Велика заслуга в цьому М. Павлика, талановитого публіциста. У своїх статтях він послідовно відстоював живу народну мову і вважав, що інтелігенція, яка не говорить мовою рідного народу, наскрізь чужа і ворожа народові. Тут Павлик гостро критикував москвофілів за їх «язичіє» і відірваність від народу.

В січні 1877 р. Павлика було заарештовано за зв'язки з російськими політичними емігрантами. Москвофільські газети зчинили галас, вимагали найсуворішого покарання письменника. Повторний арешт Павлика і членів редколегії «Друга» припинив видавання журналу.

Восени 1878 р., незважаючи на труднощі, Павлик з Франком при допомозі М. Драгоманова організують видання демократичного журналу «Громадський друг».

Львівський робітничий комітет, до складу якого разом з польськими діячами ввійшли І. Франко і М. Павлик, видавав робітничу газету *Praca*, в якій активно виступав з своїми статтями М. Павлик. Обставини змусили письменника виїхати за кордон, звідки він продовжував співпрацювати з *Pracą*.

У 1879—1881 роках разом з Драгомановим і видатним українським вченим С. Подолинським Михайло Павлик видавав у Женеві журнал «Громада». Тут він зблизився з Г. Плехановим і В. Засулич. Взагалі Павлик став дійовим популяризатором прогресивної російської літератури в Галичині. Дуже високо оцінив він роман М. Чернишевського «Что делать».

Будучи послідовним інтернаціоналістом, М. Павлик постійно закликав трудящих різних національностей до єдності. «Націоналізм, котрий би старався відгородити нас від спілки з освіченими народами, ми вважаємо напрямком шкідливим», — писав він. Письменник відстоював національні інтереси всіх народностей. У примітці до листа Драгоманова до редакції газети *Praca* Павлик висловлював потребу створити «Вільну спілку польських, українських і єврейських робітників», що поширювала б свої ідеї на трьох мовах.

Особливо близьким був Михайло Павлик для польського народу. У статті «Надіслане» (підписаний «М. Т.») в десятому номері *Pracy* (1880) Павлик пропонував ширити соціалістичні ідеї серед українських робітників і селян українською мовою, серед польських — їх рідною.

Додатком до п'ятого номера *Pracy* (1883) вміщено «Виборчу відозву до галицьких селян» українською і польською мовами, в якій закликалося «не вибирати ані панів, ані урядників, ані попів», а селян і ремісників, тих, які «впоминаються за робітничим людом». Підписали відозву Павлик та редактор Данилюк. В статті «Причинок до історії історичної Польщі» (*Praca* № 6, 1883) Павлик виступив

на захист польської молоді, яка захоплювалася соціалістичними ідеями.

Ряд статей помістив Павлик у газетах „Głos”, „Prawda”, „Przegląd Tygodniowy”, „Kurjer Lwowski”. Серед численних статей у польській пресі виділяються: «Москвофільство і українофільство між руським людом в Галичині», «Тарас Шевченко і Галицька Русь», які згодом вийшли також і українською мовою. Весною 1887 р. написав до газети „Ruch” статтю „Ruski nacjonalizm, a ruski kosmopolityzm”, в якій різко критикував буржуазно-націоналістичні погляди Огоновського і його послідовників.

В 1887—1888 рр. М. Павлик працював у Кракові, впорядковуючи бібліотеку відомого польського письменника Й. Крашевського. У 1890 р. Франко і Павлик почали видавати журнал «Народ», що став офіціальним органом створеної ним молоді радикальної партії. Через два роки видавництво згаданого журналу і газети «Хлібороб» Павлик переніс до Коломиї. Ці часописи набули широкої популярності не лише в Галичині, але й далеко за її межами.

Михайло Павлик виступає не лише як публіцист, але й як майстер художнього слова. Першим його твором у цій ділянці був вірш «Прийди весно» (1873). В дальшому письменник виступав переважно з прозовими творами. В оповіданні «Юрко Куликів» він викрив австрійську солдаччину як одне з найбільших лих галицького селянства. Оповідання «Ребенцукова Тетяна» змальовує безправне становище жінки в тогочасному суспільстві.

Повість «Пропавший чоловік» викриває паразитизм галицької буржуазної інтелігенції, попівства і чиновництва. Письменник висміяв москвофілів за їх фальшиву «присвітительську» діяльність.

Заслуговує уваги повість «Вихора», що вперше була повністю опублікована у «Вибраних творах» М. Павлика (Київ, 1959). Центральна фігура Юстина Федорчукова наділена рішучістю боротися за своє краще майбутнє, але соціальні обставини стають причиною нещастя в подружжі.

Найбільш фундаментальною працею Павлика-перекладача був переклад роману знаменитого польського письменника В. Реймонта «Селяни». У листі до перекладача 13 липня 1908 р. польський письменник писав:

«Щодо перекладу «Селян» не маю нічого проти, якщо Пан визнає мою працю гідною перекладу.

Це мене дуже радує, — особливо те, що це буде переклад на побратимську мову. Від усього серця бажаю Ш. Панові успіхів у роботі».

Павликовий переклад «Селян» зустрів одноголосне схвалення сучасників. Він і досі вважається найкращим перекладом цього твору на українську мову.

В іншому листі до Павлика 13 лютого 1909 р. Реймонт писав:

«Я так дуже хотів би почитати, що у Вас і поміж Вами діється, а одночасно почитати «Селян» по-українськи.

Я дуже Вас, Пане, прошу, накажіть прислати мені часопис («Діло») до Варшави. Вам дуже вдячний. Навчуся при тій нагоді по-українськи».

Переписка цих двох видатних літераторів є чудовим зразком єднання інтересів українського і польського народів.

Не можна не згадати про щирі, дружні відносини між М. Павликом і Е. Войнич. Український письменник часто переписувався з авторкою «Овода», познайомив її з І. Франком та іншими товаришами.

Помер Михайло Павлик 26 січня 1915 р. і похоронений на Личаківському кладовищі у Львові.

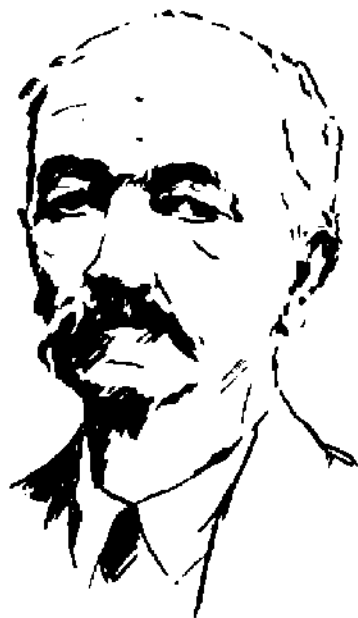
І. Красовський

АНДРІЙ ЧАЙКОВСЬКИЙ

(15.V.1857 -- 3.V.1935)

Добігає до свого природного краю мій не малий життєвий шлях, і щораз настирливіше стає переді мною необхідність упорядкувати спогади з життя, перелити на папір те, що я пережив, що чув і що бачив і в чому подекуди й сам брав участь.

І коли я думкою вертаюсь до мого дитинства та юності, то переді мною виринає світла постать мого батька Андрія Чайковського, який був моїм найкращим другом. Він дав мені не тільки здоровий організм, але також прищепив любов до мого народу, його історії, мови, пісні. Він навчив мене жити перш за все не для себе, а для суспільства, для інших. Він навчив мене любити книгу, науку й літературу, навчив бути акуратним та добросовісним у кожній роботі. Без перебільшення можу сказати, що всім добрим, що є в мені, я завдячую моему батькові.

Минає тридцять років з того часу, як згасло життя Андрія Чайковського, і мені хочеться кинути на його могилу китицю квітів-спогадів.

Андрій Чайковський походив із так званої «ходачкової шляхти», що проживала в наддністрянських селах Самбірщини, Дрогобиччини, Турчанщини. Це були звичайні собі здебільшого малоземельні селяни, яким польські королі за їх участь у воєнних походах проти турків надавали шляхетські привілеї та звільняли від панщини. Ці «шляхтичі», так само як і селяни, працювали на ріллі, але дуже пишались своїм «шляхетством», держались осторонь від селян, навіть у церкві мали для себе попереду відгороджене місце, на яке вступ селянам був заборонений, і з ними не одружувались. Життя цієї «ходачкової шляхти» батько змалював у своїх перших повістях «Олюнька» (1894) та «В чужім гнізді» (1896). Повість «Олюнька» за ініціативою Івана Франка на конкурсі Галицького «Крайового виділу» була відзначена першою премією. Автор у цих своїх повістях описує життя цієї частини нашого селянства, картає «ходачкову шляхту» за пожадливість до гроша та землі, за її запобігання перед польською аристократією.

Далі батько звернувся до змальовування життя галицької інтелігенції. У повістях «Своїми силами» та «З ласки родини», побіч багатьох автобіографічних моментів, описаний побут гімназичної та

університетської молоді і різних шарів інтелігенції. В повісті «Панич» автор виводить огидні типи кар'єристів: батька-попа та його сінка, який у погоні за панською ласкою втратив людське обличчя та скотився в багно підлості.

Ще перед першою світовою війною Чайковський написав перші свої історичні оповідання для молоді, а потім перейшов до великої історичної повісті. Його найбільше приваблювали визвольні війни українського народу проти польської шляхти та церковної унії під проводом Сагайдачного та Хмельницького.

Улюбленим героєм письменника був його земляк Петро Конашевич Сагайдачний; йому він присвятив шеститомну повість, частина якої була надрукована, а решта рукопису в роки нашого лихоліття безслідно загинула.

До роботи над історичними повістями батько готувався дуже солідно: читав та конспектував усі доступні йому історичні джерела — українські, польські, російські.

За четвертий том повісті про Сагайдачного «До слави!» судові органи санаційної Польщі, не задовольнившись конфіскацією книжки, притягли до суду старенького автора, але суд присяжних його виправдав.

Андрій Чайковський за професією був адвокатом. Своєї професії не любив, але виконував її дуже добросовісно. Він спеціалізувався у карних справах, а більшість його клієнтів становили селяни, яких він захищав від несправедливостей перед судами Австрії та санаційної Польщі. Завдяки своєму глибокому знанню селянської психології та ораторському талантові, він часто добивався виправдання своїх клієнтів перед судами присяжних. Селяни Бережанщини, Самбірщини та Коломийщини горнулись до нього, «хлопського адвоката», із своїми кривдами й жалями, надіючись на його дійову допомогу перед органами влади.

Адвокатська практика дала Чайковському багатющий матеріал для літературної творчості. Особливе місце в ній займають оповідання з судової залі, вони дають жахливу картину несправедливостей, яких зазнавало бідне селянство в експлуататорському суспільстві.

Андрій Чайковський був не тільки одним з найкращих у Галичині адвокатів-криміналістів і одним із найбільш улюблених письменників, особливо серед молоді, — але й видатним громадським діячем. Ще як учень Самбірської гімназії (1869—1877) він брав участь в таємних шкільних гуртках, у яких молодь самотужки вивчала українську історію та літературу.

Тоді він і познайомився з Іваном Франком, учнем Дрогобицької гімназії, і дружба між ними тривала аж до останніх років життя поета. Франко весь час підтримував Чайковського в його літературній праці.

За роки навчання в університеті Чайковський був активним членом студентських товариств «Дружний лихвар» та «Кружок правників». Працював також у товаристві «Руська Бесіда», яке довгі роки утримувало єдиний у Галичині мандрівний український театр. А пізніше Чайковський допомагав театрові під час його гастролей у Бережанах.

У 1882 році Чайковський був мобілізований до австрійської армії як лейтенант запасу і мусив відбутися ганебний похід Австрії у Боснію та Герцеговину. Свої враження від цієї кампанії Чайковський описав у «Споминах» з-перед десяти літ, які друкувались у 1892 році і привернули до себе увагу читачів та літературних критиків.

Після закінчення юридичного факультету та судової й адвокатської практики, Чайковський у 1880 році переїхав до Бережан і відкрив тут адвокатську канцелярію. Його канцелярія стала місцем сходин інтелігенції та прибіжищем селянства всього Бережанського повіту. Тут зародилась ідея заснування одного з перших у Галичині кредитових товариств «Надія». Чайковський разом з композитором Остапом Нижанковським та Василем Яворським (пізнішим депутатом до австрійського парламенту та організатором економічного і культурного життя Лемківщини) заснував хорове товариство «Бережанський Боян», яке стало центром культурно-музичного життя міста.

Чайковський багато роз'їжджав по повіту, допомагав організувати сільські читальні «Просвіти» та гімнастично-пожежні «Січі», які стояли в різкій опозиції до попівських «Соколів».

Чайковський брав також участь у житті центральних товариств Галичини: був почесним членом «Просвіти», членом «Союзу українських адвокатів», був головою «Товариства українських письменників і журналістів імені Івана Франка» та першим головою протналкового товариства «Відродження».

У 1914 році Чайковського потягло з Бережан до його рідного Самбора. Тут він перебув лихоліття першої світової війни та польсько-української війни (1918—19), про яку залишив спогади «Чорні рядки». Воєнні події загнали його до Коломиї, де він перебував до самої смерті. У 1928 та 1929 роках громадськість вшанувала його ювілеями у Львові та Коломиї.

Андрій Чайковський належить до тієї плеяди письменників, що в останні десятиріччя минулого століття формувались під впливом Франка: це — Ольга Кобилянська, Наталія Кобринська, Тимофій Бордуляк, Осип Маковей та інші. Він у своїх творах виступав як демократ-гуманіст, співчутливо писав про «сіру» хлопську масу, гноблену чужими та своїми експлуататорами. Він захоплювався героями, що боролись за кращу долю свого народу.

Світогляд Чайковського був доволі суперечливий. Він був релігійним, вірив у якесь «провідіння», що нібито керує долею людини, але одночасно обурювався неморальними казками старозавітної біблії. Відбував церковні обряди, але його приваблював не так зміст церковних відправ, як їх формально-декоративна сторона, особливо ж церковна музика. Андрій Чайковський був усе своє життя «непоправним» романтиком.

Зате ненавидів він попів-єзуїтів, особливо з табору спіскопів Хомишина та Коциловського, і не раз провадив з ними завзяту полеміку в пресі. Він ненавидів Ватикан та його антинаціональну політику відносно українського народу.

Чайковський був довгі роки улюбленим письменником галицької молоді; ще й досі старші представники нашого громадянства не раз

говорять мені, що вони виховувались на творах його батька. Деякі «критики», особливо ті, що не знають усієї творчості письменника, безпідставно пришивали йому на всякий випадок зневажливий ярлик «буржуазного націоналіста», який нібито підпав під згубний вплив Грушевського. Вони не хочуть брати під увагу того, що він був сином своєї доби і що усе своє довге життя він віддав служінню своєму народові, що на адвокатурі не доробився маєтку, як це робили інші адвокати, що помер він у матеріальних нестатках.

До Радянської влади Чайковський відносився співчутливо. Коли я переїхав на Радянську Україну (в 1929 році), він не раз запитував мене про радянське життя, яке намагався зрозуміти. Його мрією було побувати на Великій Україні, побачити її безкраї степи та Дніпро-Славутич, про які писав з такою пошаною та любов'ю.

Львівське журнально-книжкове видавництво випустило в 1958 році збірку оповідань та повістей Чайковського під назвою «За сестрою», невеликий тираж якої був миттю розпроданий. Тепер не тільки львівське видавництво (яке прийняло почесну назву «Каміньяр») планує перевидати цю збірку, але й видавництво Академії наук УРСР готується видати дво- або тритомник вибраних творів Андрія Чайковського.

Хотілось би дуже, щоб і наше покоління познайомилося з цим письменником і полюбило його так, як він цього заслуговує, як колись галицька молодь любила свого «дідуса Андрія».

Микола Чайковський

КАРПЕНКО-КАРИЙ

(29.IV.1845 — 15.IX.1907)

Карпенко-Карий (літ. псевдонім **Івана Тобілевича**) — найвизначніший український драматург дожовтневої доби. Автор 18 п'єс, які й досі не сходять зі сцени, а до революції були основою театрального репертуару. В таких творах, як «Бурлака», «Сто тисяч», «Хазяїн» правдиво показав процес класового розшарування на селі, хижацьку суть сільської буржуазії та пролетаризацію селянських мас.

Вплив важких умов на розвиток моральних і творчих сил народних мас показаний у п'єсах «Безталанна», «Наймичка». Тяжке становище української культури, а зокрема українського театру, змальоване в п'єсах з життя інтелігенції: «Суєта» і «Життєве море».

Поважне місце займають у творчості драматурга п'єси історичні: «Бондарівна», «Чумаки», «Гандзя», «Сава Чалий» та ін., в яких прославляє вірність народові, утвердження вирішальної долі трудящих мас в історії, виступає проти угодовства і зради.

Але основна сила творчості Карпенка-Карого в її художності. Великий літературний хист, добре знання життя і законів сцени, свідоме засвоєння досягнень тодішньої реалістичної російської драматургії, особливо О. Островського, допомогли авторові «Суєти» вийти далеко поза зачароване коло сентиментального побутовізму і етнографізму. І в своїх реалістичних побутових драмах, і в комедіях.

і в історичних п'єсах звернув увагу на суспільно-психологічну характеристику дійових осіб. В його комедіях багато епізодичних сцен і постатей введених лише для повнішого розкриття художнього задуму, комедійна інтрига зведена до мінімуму.

Творчість Карпенка-Карого вивела і українську драматургію і український театр на позиції критичного реалізму. У свій час була явищем новаторським, її вплив відчувається і в драматургії радянській, зокрема в творчості Ол. Корнійчука.

Драматург народився в сім'ї безпомісного дворянина, управителя панських маєтків, в селі Арсенівці (тепер Кіровоградська обл.) з матері до одруження кріпачки. З цієї сім'ї, крім Карпенка-Карого, вийшли великі артисти театру — Панас Саксаганський, Микола Садовський і чудова співачка Марія Садовська-Барілатті, що померла в надто молодому віці. Сам Карпенко-Карий також був визначним актором і протягом майже всього свого свідомого життя був зв'язаний зі сценою як актор і один з керівників театру. За участь в революційній діяльності був засланий на 3 роки до Новочеркаська, а після цього ще два роки перебував під гласним наглядом поліції на своєму хуторі Надія, біля якого був і похований. В 1958 р. на його могилі поставлено пам'ятник.

ІВАН ЛЕ (нар. 22.III.1895 р.) — це літературний псевдонім Мойсі Івана Леонтовича, відомого радянського письменника. Учасник Жовтневої революції, з нею він зростав як громадянин і письменник. Твори його є своєрідною мистецькою хронікою тих змін, які принесла революція. Повість «Юхим Кудра» — це громадянська війна на Україні, збірка оповідань «Танець життя» — боротьба за перетворення села, «Роман Міжгір'я» — індустріалізація Узбекистану, повість «Інтеграл» — відображення реконструкції промисловості, роман «Історія радості» — події 20—30-х років. Темою оповідань і нарисів з років війни є бойові подвиги солдатів і офіцерів, а з часу після війни — мирна праця. Близько тридцять років працює письменник над історичною епопеєю з часів визвольної боротьби українського народу за часів козаччини. Досі вийшли романи «Наливайко» і «Богдан Хмельницький». Автор показав у них незвичайно широко історичне тло, що дає змогу краще зрозуміти тогочасну складну політичну ситуацію. Однак надмірне захоплення, особливо в романі «Богдан Хмельницький» романтичною пригодою наближає цей роман інколи до пригодницької літератури типу Вальтер Скота і відбиває творові ту повагу, на яку він заслуговує.

Твори Івана Ле перекладено на багато мов.

ДМИТРО БОРТНЯНСЬКИЙ (1751—10.X.1825) — визначний композитор, народився в Глухові. За гарний голос був взятий до придворної капели в Петербурзі. В роках 1769—79 вчиться композиції в Італії, де створив поставлені на італійській сцені опери «Креонт», «Алкід» і «Квінт Фабій». Після повороту капельмейстер, а згодом управитель придворної капели. В той час створив опери «Сокіл», «Син-соперник», ряд камерно-інструментальних творів і понад 100 творів хорової культової музики, концертів, кантат і менших композицій.

У творчості Бортнянського, в якій відбилися мотиви української і російської народної пісні, відчувається вродиста піднесеність і ліричність. Творчість українського композитора здобула визнання в музичному світі і мала великий вплив, подібно як і творчість М. Березовського, на становлення російської і української музики. На Україні в традиції Бортнянського творили композитори М. Вербицький, І. Лаврівський, В. Матюк. Духовні концерти Бортнянського мають самостійне музичне значення і в наш час.

МАКСИМ БЕРЕЗОВСЬКИЙ (27.X.1745—2.IV.1777) — видатний український композитор. Народився у Глухові на Чернігівщині, почав писати музику ще будучи студентом Київської академії. За гарний голос був взятий до придворної капели в Петербурзі, де звернув увагу на свої здібності і в 1765 році був висланий до Італії на науку в Болонській академії. Тут пише італійські опери, з яких «Демофонт», поставлена у Ліворно, здобула великий успіх. Березовський був обраний членом кількох академій, а в тому числі також

Болонської, де його ім'я було вирите золотими буквами поруч з іменем В. Моцарта на мраморній плиті у ряді почесних членів філармонії.

В численних духовних концертах Березовського, позначених високою майстерністю, які мають самотійне музичне значення, відчувається виразний зв'язок з українською пісенністю. Створив проект української музичної академії, якому не довелось здійснитися. Внаслідок інтриг двірських кіл закінчив життя самогубством.

ГРИГОРІЙ ВЕРЬОВКА (25.XII.1895—21.X.1964) — композитор і видатний український хоровий диригент, професор консерваторії. Твори для симфонічного оркестру, для скрипки і народних інструментів. Автор багатьох пісень для хору на слова сучасних поетів і численних обробок народних і революційних пісень.

КОСТЯНТИН ДАНЬКЕВИЧ (нар. 24.XII.1905) — видатний український композитор, педагог, професор Київської консерваторії. Автор опер «Богдан Хмельницький», «Назар Стодоля», балету «Лілея», симфоній, поем, інструментальних п'єс, хорової музики тощо.

Музика Данькевича емоційна, тісно зв'язана з українською народною піснею.

БОРИС ЛЯТОШИНСЬКИЙ (нар. 3.I.1895) — один з найвизначніших українських композиторів, професор Київської і Московської консерваторій. Народився в Житомирі, вчився в Києві. В перших творах впливи модернізму, пізніше переходить на позиції реалізму. Його музика відзначається яскравим національним колоритом, глибоко емоційна. Важливіші твори — опери «Золотий обруч» (за повістю І. Франка «Захар Беркут») і «Щорс», симфонії I, II, III, симфонічні поеми «Гражина», «Бозз'єднання», кантата «Заповіт», численні інструментальні твори, хорові твори і романси, музика до фільмів «Кармелюк», «Іван», «Буковина — земля українська», «Тарас Шевченко» та ін. Редакція і оркестровка опер М. Лисенка «Енеїда» і «Тарас Бульба».

В 1958 р. у Варшаві відбулась прapем'єра його симфонічної поеми «Над Віслою», присвяченої польському народові.

ОЛЕКСАНДР КОШИЦЬ (1875—1945) — український композитор і визначний хоровий диригент. У Києві вів студентський хор, а також працював у театрі Садовського. В 1918—20 роках чисельний мішаний хор т. зв. Українська республіканська капела під його мистецьким керівництвом здобув величезне признание на естрадах Європи й Америки. Після розв'язання цього хору вів численні хори в Америці, які мали велике значення для пропаганди української пісні серед американської громадськості. До репертуару Кошиця входили українські народні пісні в обробці Леонтовича, Стеценка, Степового, Лисенка і в його власній. В останніх роках перед війною виконував також негритянські пісні, завдяки цьому здобув у негритянських поступових колах велику популярність.

МИХАЙЛО ВЕРБИЦЬКИЙ (1815—19.XII.1870) — західноукраїнський композитор. Вчитель співу в школах, пізніше священик. Писав хорові, вокальні та інструментальні твори. Важливий «Заповіт» на слова Шевченка для чоловічого і мішаного хорів, «Поклін» на слова Ю. Федьковича, «Жовнір» на слова І. Гушалевича. Створив для оркестру ряд увертюр, полонезів, вальсів, використовуючи в них народні мелодії.

МОДЕСТ МЕНЦІНСЬКИЙ (28.IV.1876—11.XII.1935) — визначний український оперний співак, героїчний тенор. Народився в селі Новосілки коло Перемишля, вчився у Львові і в Франкфурті на Майні. З великим успіхом виступав на сценах оперних театрів Берліна, Відня, Мюнхена, Лондона, Кельна, Льєва, Стокгольму. З 1926 р. аж до смерті жив постійно в Швеції, де й помер. Музична критика оцінювала виконання Менцинським партій Зігфріда, Тангейзера в операх Р. Вагнера як неперевершений зразок вагнерівського стилю. До кращих його партій належать також ролі Радамеса і Отелло в операх Дж. Верді та Като в «Паяцах» Р. Леонкавалло.

Менцинський виступав також часто як камерний співак з власними концертами, в яких пропагував українську народну пісню і твори укр. композиторів, зокрема Д. Січинського «Як почувеш в ночі» на слова І. Франка і М. Лисенка «Минають дні» на слова Шевченка. Останню пісню відспівав він на останньому своєму концерті по радіо зі Стокгольму, коли йому запропонували заспівати те, що йому найдорожче. Багато пісень Менцинського награно на грамофонних пластинках. З нагоди роковин передбачається на Україні скопювання кращих його пісень.

О. Новаківський. Революціонерка. Олія.

РЕЙНГОЛЬД ГЛІЄР (11.I.1875—23.VI.1956) — видатний російський і український композитор, диригент і педагог. Народився в Києві, музичну освіту здобув у Києві і в Москві. В роках 1913—20 професор Київської, а в 1920—41 Московської консерваторії. Композитор широкого діапазону: опери, балети, симфонії, твори для духового оркестру, камерно-інструментальні, хори, пісні і ін. Автор першого радянського балету на революційну тематику («Червоний мак» 1927). В творчості Глієра займає поважне місце українська тематика: балет «Тарас Бульба» 1951—52, симфонічна поема «Заповіт» 1939—41, симфонічна картина «Запорожці» на сюжет картини І. Рєпіна (1926). Йому належить редакція та оркестровка опер М. Лисенка «Наталка Полтавка» і «Чорноморці», кантати «Шевченкові» К. Стеценка і ін. У Глієра вчилися Л. Ревуцький, Б. Лятошинський і інші українські композитори.

ІВАН МАРТОС (1752—17.IV.1835) — видатний скульптор, представник класицизму, походив з козацької родини. Після закінчення студій в Петербурзькій академії мистецтв і в Римі був професором, а з 1814 р. ректором Петербурзької академії мистецтв. В ранній період своєї творчості створив ряд надгробків, м. ін. П. Румянцев-Задунайського в Києво-Печерській лаврі. На початку XIX ст. провадив монументально-декоративні роботи в Катерининському палаці в Царському селі, у палаці в Павловську, в Казанському соборі в Петербурзі. Найповніше проявився його талант у пам'ятнику Мініна і Пожарського на Червоній площі в Москві (1818 р.). Йому належать також пам'ятники: М. Ломоносову в Архангельську і Е. Рішельє в Одесі. Найкращі його твори відзначаються виразною пластичною формою і ідейною глибиною.

ОЛЕКСА НОВАКІВСЬКИЙ (14.III.1872—29.VIII.1935) — визначний український художник. Народився в селі Слободо-Ободівцях, вищу мистецьку освіту здобув у Краківській академії мистецтв. Одріжжився з селянкою з с. Могили біля Кракова, де тепер побудована Нова Гута і тут прожив кілька років. З 1913 р. до кінця життя працював у Львові, де крім творчої праці вів також художню школу, в якій училися м. ін. С. Гебус-Баранецька, Р. Смольський, Р. Сельський, Г. Плешкан, С. Луцик і ін. Творчість Новаківського ядро виділяється на тлі тогочасного українського мистецтва і підходом до теми і своєрідним дуже сочистим і звучним колоритом, чіткістю і виразністю малюнка. В його картинах відчувається глибоке заангажування митця емоціональне і ідейне. Кращі твори: «Діти», «Весна», «Автопортрет», «Пробудження», «Революціонерка», «Собор Юра» та ін.

Під впливом сильних переживань під час I світової війни відходить від впливів імпресіонізму і створює власний реалістичний стиль з елементами сильної експресії.

ДМИТРО ЛЕВИЦЬКИЙ (1735—16.IV.1822) — видатний художник-портретист. Син видатного українського живописця і гравера Григорія Левицького (Носа) народився в Києві. Вчився у О. Антрапова. З 1770 — академік і керівник портретного класу Петербурзької академії мистецтв. Автор цілої галереї парадних портретів тодішньої знаті, м. ін. Катерини II. Його портрети відзначаються великою майстерністю і вмінням художника передати індивідуальні риси людей різного типу та соціальної приналежності, що надає його творам риси реалізму. Творчість Левицького являє собою одно з найбільших досягнень реалістичного портрета в Росії XVIII і першій чверті XIX ст. До найкращих творів зараховують портрет Дякової, артистки А. Давіа і У. Мнішек, а також власника металургійних заводів П. Демидова.

ВОЛОДИМИР БОРОВИКОВСЬКИЙ (4.VIII.1757—18.IV.1825) — видатний живописець-портретист, син козака з Миргороду. Початків малярства вчився в батька-іконописця, а при кінці 80-х років переїжджає до Петербурга, де вчиться у Д. Левицького. Тут з 1795 р. стає академіком. В своїх творах проявив зацікавлення до простих, інтимних і природних почуттів людини. Згодом щораз частіше звертається до образів простих людей. В останній період творчості під впливом патріотичного піднесення, викликаного війною з Наполеоном, митець підкреслював у своїх творах благородство, людську гідність, героїчність. Творчість В. Боровиковського зараховується до найбільших мистецьких досягнень свого часу. Найбільш відомі портрети: М. Лопухіної, В. Арсенєвої, М. Долгорукої, І. Безбородька (засновника Ніжинського ліцею).

ОЛЕКСАНДР МУРАШКО (7.IX.1875—VI.1919) — видатний художник, народився в Києві в сім'ї іконописного майстра. Малярства вчився в Києві і в Петербурзі, в майстерні І. Рєпіна, пізніше в Мюнхені. В 1902—04 працював у Парижі. З 1909—12 викладав в Київській художній школі, а з 1912—17 в художній студії, яку відкрив разом з А. Крюгер-Праховою. Був членом

«Нового товариства художників» і Товариства пересувних художніх виставок (т. зв. Передвижників), брав участь у численних виставках за кордоном. Автор психологічної картини «Похорон кошового», за яку в Академії дістав право до пенсіонерської закордонної подорожі. Під час закордонних подорожей створив ряд колоритних картин з життя Франції та Італії («Кафе», «На вулицях Парижа», «У гондолі» та ін.). Найповніше яскравий талант Мурашка проявився в жанрових картинах, в яких з любов'ю і співчуттям, а при тому незвичайно ярко відтворив образи простих людей («Недільний день», «Селянська родина»). Створив також ряд психологічно загострених портретів.

МОДЕСТ СОСЕНКО (23.IV.1875—4.II.1920) — західноукраїнський художник. Народився в с. Пороги на Станіславщині, вчився в Кракові, Мюнхені і Парижі. Подорожував по Італії, Росії, Єгипті і Палестині. Автор портретів, жанрових картин, пейзажів, монументальних розписів у вищому музичному інституті ім. Лисенка у Львові. Більшість картин зберігається у Львівському державному музеї укр. мистецтва.

МИКОЛА ІВАСЮК (1865—1930) — український художник, народився в м. Заставні на Буковині. Вчився у Віденській і Мюнхенській академіях мистецтв. Велався історичними картинами «В'їзд Б. Хмельницького до Києва» та «Богун під Берестечком». Малював також жанрові картини з життя села, портрети та монументальні розписи. Був організатором першої художньої школи в Чернівцях.

КАРПО ТРОХИМЕНКО (нар. 25.X.1885 р.) — видатний український художник. Народився в бідній сім'ї в с. Суцани на Київщині. Вчився у Київській рисувальній школі М. Мурашка, в Московському училищі живопису та в Петербурзькій академії мистецтв у майстерні славного українського митця-баталіста М. Самокиша. Під час першої світової війни перебував на фронті спочатку з цілою майстернею Самокиша як студент, а згодом як солдат. Крім дипломної роботи «Допит полоненого» створив у час війни багато етюдів з міста Ерзерума. Перші зрілі твори після війни Трохименко експонує на виставках 1926 і 1927 рр. З того часу митець включається повністю в життя і відтворює в ряді картин важливі моменти з життя країни, передаючи радість перетворень і героїку труда. Творчість Трохименка має велике значення для зростання української радянської тематичної картини. Ідейна осмисленість, типовість характерів, згармонізованість колориту, поетичність — ось риси творчості нашого митця. Найкращі картини: «Кадри дніпробуду», «Шевченко в Енгельгардта», «У гавані», «Опівдні».

ОПАНАС СЛАСТІОН (1.I.1855—24.IX.1933) — український художник, мистецтвознавець, етнограф і педагог. Народився в м. Бердянську, закінчив Петербурзьку академію мистецтв. Широку популярність здобув своїми ілюстраціями до поеми Т. Шевченка «Гайдамаки». Йому належить також серія портретів українських кобзарів. Намалював ряд історичних та побутових картин і ілюстрацій.

ОЛЕКСАНДР ВЕРБИЦЬКИЙ (27.IX.1875—9.XI.1958) — український архітектор, професор, почесний член Академії будівництва і архітектури УРСР. За його проектами збудовано багато споруд. Важливіші з них: елеватор в Одесі, Київський вокзал.

Харківський університет

Історія освіти — це невід'ємна частина історії народу.

Школи при монастирях та церквах в X—XIII столітті, за часів Київської Русі, працювали на зразок тодішніх візантійських шкіл. Церковний характер освіти на Україні спостерігаємо до кінця XVI віку, хоч монгольські нашествя часто руйнували життя населення. По парафіях, під доглядом дяків, діти знайомилися з азбукою, вчилися за Часословом, Псалтиром та Апостолом, писаними церковнослов'янською мовою. Вищий рівень освіти — це вже було навчання грецької мови, богослов'я, церковного співу.

У боротьбі з католицькою реакцією, напередодні Берестейської унії (1596), народжувався новий тип української школи, так званої братської. Ще православний Костянтин Острозький 1580 року в Острозі на Волині заснував Академію, згодом названу Острозькою, яка в культурному житті країни відіграла важливу роль і була взірцем для виникнення багатьох інших. Академія в Острозі існувала до 1608 року, до смерті її засновника.

Києво-Могилянська академія — перша вища школа на Україні. Заснована 1632 року. Правильніша назва — Київська академія. Містилася вона в одному з приміщень Києво-братського монастиря на Подолі. Пересічно дві третини слухачів одержували тут світську освіту. Приймали до Київської академії молодь усіх станів, але переважно вчилися там діти козацької старшини, шляхтичів, духовенства і заможних міщан. До відкриття Харківського університету Київська академія була єдиним вищим учбовим закладом на Наддніпрянській Україні. В Академії навчалось багато вихідців з Західної України (особливо до відкриття 1661 Львівського університету). В XVII ст. та у першій половині XVIII ст. (до відкриття 1755 Московського університету) Київська академія була осередком освіти, виховувала діячів культури не тільки для України, але частково й для Росії, Білорусії, а також ряду інших країн.

З кінця XVIII віку значення Київської академії почало занепадати. Вона все більше перетворювалася на звичайний духовний учбовий заклад.

Вищою школою нового типу був Харківський університет, заснований 1805 року. З ним зв'язане видавання часописів, українських альманахів, етнографічних збірників, а далі літературна діяльність Петра Гулака-Артемовського, Григорія Квітки-Основ'яненка, А. Метлинського, І. Срезневського, М. Костомарова. Саме тому Харківський університет став важливим центром української культури. 160 років його існування сталося славною сторінкою в житті України і Росії.

З 1876 року Історико-філологічне товариство при Харківському університеті стало центром українознавства на Східній Україні. Тут діяли великий мовознавець Потебня (1878—90), етнограф М. Сумцов (1854—1922), історик України Д. Багалій, який від 1919 р. став віце-президентом Академії наук, О. Білецький та інші.

У 1905 р. вчена рада Харківського університету надала почесне звання доктора Івану Франкові та М. Грушевському. Визначним вченим фізіологом і професором Харківського університету був Василь Данилевський (1852—1939). В радянський період в Харківському університеті працювали такі визначні вчені, як мовознавець Л. Булаховський, літературознавець Є. Айзеншток, М. Плевако, О. Синявський та багато інших. Слід згадати, що немалу роль у праці Харківського університету відіграла наукова бібліотека, яка зараз перейменована в Державну наукову бібліотеку ім. Короленка. Вона була створена в 1886 р. як громадська бібліотека. Її заснували М. Сумцов, О. Кирпичников та А. Гурський. Зараз бібліотека налічує понад 3 млн книг, в тому числі 25 тисяч рідкісних видань.

Харківський науковий центр відзначився в історії розвитку української культури. Поряд з Харківським університетом від 1834 р. почав діяти на Україні Київський університет, від 1865 р. — університет в Одесі.

К. Р.

Заснування Одеського університету

Перші університети виникли в XII столітті (Болон — Франція, Оксфорд — Англія). У XIII ст. виникли університети в Іспанії, Португалії, 1348 р. в Празі, 1364 р. в Кракові, 1386 р. в Гайдельбергу — Німеччина. На кінець XIV ст. в Європі було вже 40 університетів.

В 1636 р. засновано університет в Гарварді (США), 1661 р. — у Львові, 1755 р. — в Москві, в 1803 р. у Вільні, в 1804 р. в Казані, 1805 р. в Харкові, 1819 р. в Петербурзі, в 1834 р. в Києві, 1863 р. в Белграді, у 1864 р. в Бухаресті та в 1865 р. — в Одесі і Ясах.

Одеський університет був четвертим на Україні. Він звався спочатку Імперський Новоросійський університет. Виник він на базі Рішельєвського ліцею, який існував з 1817 р. Будинок ліцею знаходився на найкращій вулиці Одеси — Дерибасівській 16. У ліцею жив польський поет Адам Міцкевич у 1825 р., засланий царським урядом. Тут бували Гоголь і Пушкін. У гімназії при ліцеї викладав 1855—1856 рр. Д. Менделєєв.

Ініціаторами відкриття Одеського університету були Д. М. Княжевич та М. І. Пирогов. Будинок головного корпусу університету на вул. Петра Великого 2 побудовано у 1852—1857 рр. за проектом архітектора Шашина. Пізніше передано університетові готель на вул. Преображенській (зараз Радянської Армії). Тут були юридичний та історико-філологічний факультети.

В Одеському університеті працювали визначні вчені України: Зелінський, О. О. Ковалевський (ембріолог), Д. І. Менделєєв (хімік), І. І. Мечніков.

Мечніков народився на Україні, закінчив Харківський університет. Він створив нову наукову дисципліну — порівняльну ембріологію. Над проблемами цієї науки працював разом з О. О. Ковалевським. З 1867 р. Мечніков працював доцентом, а пізніше професором зоології та анатомії університету. Разом з О. О. Ковалевським став основоположником експериментальної морфології, створив вчення про захисні властивості організму. Протестуючи проти реакційних дій міністра освіти, Мечніков залишив у 1882 р. університет і продовжував наукову роботу вдома на власні засоби. Разом з мікробіологом та епідеміологом М. Ф. Гамалією він заснував у 1886 р. першу на Україні, а другу в світі бактеріологічну станцію. Та не змогли вони розгорнути її роботу, бо перешкоджали їм в цьому царські чиновники. Переслідуваний Мечніков виїхав у 1887 р. за кордон. Помер він в 1916 р. У 1945 році його ім'я присвоєно Одеському університетові.

Професором фізіології університету був тоді геніальний вчений І. М. Сеченов, основоположник фізіологічної науки. Як послідовник матеріалізму Чернишевського виступав проти ідеалізму та розвивав вчення про домінуюче значення зовнішнього середовища для організму. Він поклав також початок вивченню фізіології праці.

Послідовник і наступник великого Пирогова, вчений, хірург і громадський діяч М. В. Скліфівський довгий час працював в Одесі. В університеті працювали також Г. І. Танфильєв (географ), М. О.

Умов (відомий фізик) та В. Ягич. Іменем професора-революціонера Щепкіна названо вулицю біля університету. Визначними вченими були вихованці університету О. О. Богомолець, М. Ф. Гамалія та Д. К. Заболотний.

Одеський університет — це визначний науковий центр півдня України. Він підніс значення Одеси.

В університеті навчалася молодь півдня України, Дону, Кубані, Криму, Бесарабії, Болгарії та всього Балканського півострова. В Одесі вчився, жив та організував болгар на боротьбу з турками визначний болгарський поет-революціонер Христо Ботев. Передові студенти університету вели боротьбу проти російського царського самодержавства. Вони розповсюджували Ленінську «Іскру».

Незважаючи на воєнний стан, на мітинг до університету 15 жовтня 1905 року пішло 15 000 робітників, які приєдналися до загального страйку.

В 1960/61 році в Одеському університеті було 8 факультетів, на яких навчалася 8 177 студентів, у тому числі 4 678 заочників. На 47 кафедрах працювало 200 професорів та викладачів.

На Україні є зараз 8 університетів, в СРСР — 35, в Індії 31, в Італії — 27, в Великобританії — 22, у Франції — 17, в Федеративній Німеччині — 17, в Іспанії — 12, в Польщі — 10, в Демократичній Німеччині — 6.

Іван Прокопів

Перша залізниця на Україні

Перша залізниця для загального користування побудована в Англії в 1825 р. на лінії Стоктон—Дарлінгтон. Мала вона 27 км довжини. За прикладом Англії побудували залізниці для загального користування: США — 1830 р., Франція — 1832 р., Бельгія і Німеччина — 1835 р., Австрія — 1837 р., Росія (Петербург—Павловськ) — 1838 р., Індія — 1853 р., Австралія — 1854 р., Єгипет — 1856 р. Таким чином, XIX століття стало століттям масового будівництва залізниць.

Перша залізниця в Австрії була приватною власністю. Названа ім. Фердинанда, сполучувала вона Відень з Краковом. Її продовженням була залізниця Кароля-Людвика Краків—Львів, здана до експлуатації 15 листопада 1861 р. Це була перша залізниця в Західній Україні, яка була під Австрією. Пізніше побудовано лінії: Львів—Чернівці 1866 р., Львів—Підволочиська та до угорського кордону 1867—1871 рр., Львів—Стрий—Бескид 1872 р. До кінця XIX ст. та під час війни 1914—1918 рр. були побудовані майже всі існуючі зараз залізничні лінії Західної України. Не здійснено заплановане будівництво лінії Коломия—Косів—Кути.

За санаційної влади 1919—1939 рр. не побудовано в Західній Україні нових ліній. Продовжено тільки лінію Львів—Стоянів до Луцька. Під час війни у 1944 р. знищено лінію Коломия—Слобода Рунгурська і не відбудовано її. Радянська влада побудувала лінію Коломия—Ковалівка.

Офіційно першою залізницею України вважають Одесько—Балтську, збудовану в 1865 р. довжиною 207 верст. Тоді Росія мала вже 3 566 верст залізниці. В наступних роках побудовано лінії: в 1867 р. Балта—Голта, в 1868 р. Голта—Єлисаветград (Кіровоград), у 1872 р. через Кременчук продовжено лінію до Києва, який в той час (1868—1869) зв'язався з Москвою через побудовану залізницю Київ—Курськ. У 1868 р. побудовано Курсько-Харківсько—Азовську залізницю.

Залізничне будівництво в Наддніпрянській Україні почалося з Одеси у 1862 році. В квітні 1863 р. споруджено Одесько-Парканську залізницю, як першу чергу Одесько—Балтської. За десять років залізничного будівництва 1862—1872 рр. зовнішня торгівля через Одесу зросла з 37 до 111 мільйонів карб, в тому числі 4/5 зерном.

У зв'язку з нестачею робочої сили царський уряд застосував на залізницях примусову працю, яка використовувалася у 1863—1868 рр. На будівництві Одесько—Балтської залізниці працювали у 1863—1864 рр. дві бригади солдатів-штрафників і цивільні арештанти — всього 9 тисяч чоловік. Ці ж бригади будували Роздільно—Тираспільську та Балто-Кременчуцьку залізниці.

Серед цивільних арештантів були селяни, які потрапили до в'язниць за участь в революційних виступах, несплату податків і за крадіж сіна чи зерна у поміщиків. Солдати попали в штрафні чи арештантські роти за боротьбу проти властей. Були також карні злочинці.

Щороку з усієї Росії, крім Сибіру, в будь-яку пору арештовані йшли під конвоем 6—8 місяців у кайданах, страждаючи від голоду і холоду. Деякі вмирали по дорозі або приходили до Одеси непрацездатними і йшли не на роботу, а до лікарні на лікування.

Арештанти працювали 16 годин, починаючи від 4 ранку і закінчуючи о восьмій годині вечора. Робітникам давали певне завдання. За невиконання цього завдання кидали в карцер, позбавляли гарячої їжі на кілька днів.

Робітникам платили зарплату: солдатам 2,50 крб, арештантам 2 крб. Із зарплати вираховували вартість поламаного інструменту, а зарплата втікачів попадала в кишені офіцерів.

Важким було становище сімейних робітників. Їм давали гроші на харчі, але за них важко було прогодуватися і вони ходили на роботу голодними. Тому їх продуктивність праці була дуже низька.

Постійним явищем на будівництві були нещасні випадки, від яких багато робітників гинуло або ставало каліками (ушиби та переломи кісток). У грудні 1866 р. в районі Кучургана брила землі поховала під собою 15 чоловік.

Мешкали робітники влітку в палатках, взимку в бараках та землянках, які майже не опалювалися, бо підрядчик «економив» кошти. Гроші, що відпускались на опалення, привласнювали ротні та бригадні начальники. У відповідь на скарги робітників один ротний командир сказав: «Вони такого пару напускають, приходячи в бараки, що буває достатньо тепла».

Влітку на вузькому клаптику землі над річкою Кучурган 4 роки жили будівельники в палатках по 50 чоловік. Вода до пиття була каламутна, з запахом сирого ґрунту і сірководню. Стан табору був антисанітарним.

Годували робітників двічі на день: на обід — борщ і каша, на вечерю — кашниця. Раз на тиждень давали горох. У неробочі дні борщ варили без м'яса. Їжа була одноманітна, недостатня і недоброякісна. Частина коштів, що відпускалася на харчування, осідала в кишенях офіцерів.

Горілки видавали робітникам велику кількість, не шкодуючи коштів. Цим адміністрація намагалася притупити волю робітників до боротьби, розпалити темні інстинкти, розколоти робітників. Тютюн і мило видавав підрядчик на власний розсуд.

На три роки видавали сукняну шапку, довгий сукняний сіряк та кожух, на два роки штани. Підрядчик і на цьому «економив», офіцери і ці кошти крали, а робітники від цього страждали, бо повного комплекту одягу не мали. Щоб вишикувати робітників перед сторонньою публікою на церемонію освячення Одесько-Балтської залізниці, штани взяли напрокат. Після церемонії унтер-офіцер скомандував: «штани долой!» Про це писала газета «Неделя» 17 травня 1870 р. через п'ять років після побудови залізниці. А архівні джерела свідчать, що необхідного одягу в арештантів і солдатів не було.

Через надмірну фізичну працю, відсутність теплового одягу і взуття, антисанітарний стан табору, недоброякісну їжу та епідемії робітники дуже часто хворіли. Зимою 1864—1865 р. був тиф у другій бригаді, а в 1867—1868 рр. у першій бригаді. В січні було близько 500 чоловік хворих. Щодня вмирало по 10—20 робітників. На початку травня нестало 778 чоловік.

Людей похилого віку і кволих на будівництво не посиляли. Через 2—3 роки робітники втрачали здоров'я. Їх зачисляли «нездатними» і відправляли додому чи до війська. Вже в 1865 році було 226 нездатних. Разом з помершими від епідемії та нещасних випадків це становило третину всього складу арештантських рот 1865 р.

Такі важкі були умови праці і побуту залізничних робітників, а підрядчик і адміністрація писали в пресі про благородний вплив праці на «злодіїв» та про «великі турботи» про них адміністрації.

Все-таки в цих нестерпних умовах деякі робітники жадібно хотіли вчитися. Підрядчик найняв двох студентів Рішельєвського ліцею, які вчили робітників грамоти у вихідні дні. Здібні і допитливі робітники читали багато книжок.

Робітники боролися різними засобами проти нестерпної експлуатації. Найкращим засобом їхньої боротьби була надзвичайно низька продуктивність праці. У 1867—1868 рр. застосування примусової праці зменшується, а в 70-х рр. XIX ст. припиняється в зв'язку з ростом резервної армії безробітних.

Найбільше залізниць побудовано на Україні за 15 років 1865—1880. Залізниці пройшли через міста: Київ, Харків, Полтаву, Вінницю, Катеринослав, Олександрівськ, Миколаїв, Кременчук, Маріуполь, Кривий Ріг, через селища Донбасу. Головніші міста України були з'єднані з Петербургом, Москвою, Чорним та Озівським морями. Залізниці мали господарське та стратегічне значення (особливо прикордонні на заході). Російські залізниці не доходили до австрійського кордону, а австрійські до російського — доходили.

У зв'язку з будівництвом залізниць розвинулася гірничо-металургійна промисловість України. Вже на початку 70-х років Донбас зайняв перше місце в Росії щодо видобутку вугілля.

У 1914 році було на українських землях в Росії 16 тис. км залізничних шляхів, це значить 2,9 км на 100 кв. км і 3,7 на 1 000 мешканців. На українських землях в Австро-Угорщині було 3 700 км, або 4,9 км на 100 кв. км і 6,0 км на 1 000 мешканців.

Під час війни 1914—1918 рр. Австрія і Росія побудували нові залізниці. Галичину получили з Холмициною, Волинию, Поділлям (Гусятин—Ярмолинці), Поділля — з Бесарабією. Побудовано кілька шляхів на Правобережжі.

Після закінчення війни, в 1926 р. побудовано залізницю Мерефа—Дніпропетровськ—Херсон—Миколаїв, у 1926—1927 рр. Дніпропетровськ—Апостолове—Чернігів—Овруч, Чернігів—Ніжин і інші.

У 1938 р. Україна в етнографічних кордонах мала 25 100 км залізничних шляхів. Найбільша густота залізничної мережі в Західній Україні, в Донбасі, на Криворіжжі і Харківщині. Найінтенсивніші лінії Курськ—Харків—Ростов—Мінводи, Ніжин—Київ—Козятин, Львів—Ярослав, Одеса—Роздільна, Ужгород—Сигіт. Найбільшим вузлом України є Львів, де сходиться 9 ліній, Харків — 6 ліній. У Києві перехрещуються тільки дві лінії. Численні залізниці схрещуються в Донбасі, які розвозять вугілля в різні напрями.

Залізниці УРСР мали в 1959 р. 80% загального вантажообороту. У порівнянні з 1913 роком довжина залізничних ліній УРСР зросла у 1959 р. на 35%, а пасажирські перевози зросли у 6 разів.

Хоч паралельно розвивається автомобільний, річковий, морський та повітряний транспорт, залізниці мають ще перевагу. Паровози замінюються поступово тепловозами та електровозами. Вже електрифіковано багато залізничних ліній України.

Іван Прокопів

Ю. Логвин. «Ой у полі могила...»

МИКОЛА РЕЙ

До XVI століття в Польщі писалося виключно латинською мовою. Хоч Микола Рей не перший почав писати польською мовою, але його назвали «батьком польської літератури».

Микола Рей з Нагловіц народився в 1505 році в селі Журавно над Дністром (коло Жидачева) в Галичині, там прожив свою молодість. Нічого дивного, що в мові його творів, поруч з модними тоді впливами чеської та латинської мови, можна зустріти чимало й українських мовних елементів.

У своїх творах М. Рей використав значну кількість слів, запозичених з української мови. Про ці українізми писав, між іншим, проф. Стефан Грабец в книжці «Елементи кресове в ензику нектурих пісажи польських XVI i XVII w.», Торунь, 1949, стор. 20—48. Запозичені з української мови слова можна пізнати за їх фонетичними ознаками, напр. *bałamut*, *put* (дорога), *Wołoszyn* (Румун), *odynieć*, *dohadywać się* (догадуватися), *bohacy*, *ohyda*, *puhacz*, *rohacy-na*, *krupica* тощо. На українське походження деяких слів вказують словотворчі прикмети, напр. слова з суфіксами *-ець*, *-ук*: *Litwiniec*, *rohaniec*, *ziemiańczyk*. В слові *chomiek* відображена навіть південно-західно-українська мовна прикмета: зміна *а* після м'якого приголосного на *е*: *хомяк* — *хомек*. М. Рей вплітає часом в свої твори українські слова, як цитати, напр. „*A jako Rusin powiada: „Prawo nie prawo: ja za swoim potahnu”*».

Написав М. Рей кілька «фігліків», в яких жартуючи з «литвинів» впроваджує для посилення гумору білоруську мову (білорусинів називано тоді «литвинами»). Ця «білоруська» мова більше подібна однак до української, тому що М. Рей, знаючи її змалку, для стилізації на яку-небудь руську мову вживав звичайно української.

Важливою датою для історії польської літератури був рік 1543, в якому появилася його «Крутка розправа мендзи тшема особами, панем, вуйтем і плсбанем...». Від цього року починається повний безперервний розвиток польської художньої літератури. М. Рей першим наважився писати своєю рідною мовою в час великого заливу Польщі латинню. «Нехай посторонні народи знають, що поляки не гусячий, а свій язик мають» — писав Рей. Це була його програма: дати початок польській літературі; дати польській мові, цій «лінгва вульгаріс», як називали її польські латинські письменники, належне місце у просвіченні ширших народних кіл. І це йому вдалося. М. Рей був визнавцем кальвінського вірссповідування і великим противником католицизму. Пише твори антикатолицькі, такі як «Купец» (1549), перекладає «Псалтир Давидів», пише збірку проповідей на біблійні теми п. з. «Постилля», в яку впровадив багато своєї образності і почуття. «Постилля» стала надзвичайно популярною. Її перевидавали кілька разів, здобула вона також собі популярність серед українського православного народу. Деякі священики повчали своїх парафіян словами «святого Рея», наводячи очевидно місця з «Постиллі».

В дидактичній поемі «Візерунок власни» дає Рей вираз своєму світоглядові. При цьому описує життя тодішньої Польщі, хоч текст вкладає в уста великих філософів — Сократа, Платона, Аристотеля і Діогена. Любив особливо писати короткі, 8-рядкові віршики, т. зв. «фіглікі». Збірка коротких віршів про славних мужів, королів, про герби та звірят і жартівливі «фіглікі» вийшла у надзвичайно тоді популярній книжці «Звєжинец». Завершенням праці М. Рея, як письменника-дидактика (учителя) був написаний незадовго до смерті «Живот человека почцівего», в якому поет показує ідеал людини, дає вказівки, якою повинна бути молодість, зрілий вік, старість.

М. Рей був великим поетом. Сучасники визнали його артистом і дуже шанували. Прозові твори Рея — це свого роду поезія. «Візерунок власни» Рея довго вважався старопольською епопеєю. Бо й справді, до «Пана Тадеуша» кращої епопеї в польській літературі не було.

Головною заслугою М. Рея було те, що він всі свої сили віддав розвитку літератури в рідній мові, він один з перших зрозумів, що виховувати народ в його ширшій масі можна лише творами писаними рідною мовою. Коли в 1569 р. Рей вмирав, польська література була вже в повному розквіті. Цьому розвитку власне Микола Рей прислужився найбільше.

М. Л.

ТРАГІЧНИЙ ГЕРОЙ

Оспіваний національною легендою Стефан Чарнецький (1599—1665) був людиною, яка крім військового таланту і гарячого патріотизму мала багато хиб польського шляхтича XVII ст.

Вийшовши з невеликого маєтку у Чарнці Краківського воєвідства, він дійшов до величезних латифундій на Україні. Військову кар'єру розпочав як скромний поручник, а скінчив як польний гетьман.

Він був ласий на почесі і багатство, пхався до магнатської верхівки. У війську утримував залізну дисципліну, в боротьбі з визвольним рухом на Україні виказав небувалу жорстокість. З одного боку він був спасителем батьківщини у війні зі шведами, а з другого — класова закукуріченість вела його до підкопування інтересів цієї ж батьківщини у безглуздій війні на Україні.

Новий погляд на діяльність визначного польського полководця дає знаменита монографія Адама Керстена «Стефан Чарнецькі» МОН, 1963.

У монографії використано архівні матеріали, і багату літературу, зокрема українську. Автор покликується на праці В. Голубоцького, О. Гермайзе, М. Грушевського, М. Костомарова, І. Крип'якевича, С. Рудницького та ін. Монографія Керстена крім багатьох справ висвітлює питання перебування Чарнецького на Україні.

С. Чарнецький був одним з кращих полководців у Європі XVII ст. Як молодий офіцер він служив на Україні. Брав участь у боротьбі з козаками Павлюка в 1637 р. Майбутній польський гетьман мав також маєтки на Україні, був холмським чашником.

У 1648 р. Чарнецький перебував із своїм відділом в Іл'їнцях.

Під час повстання Хмельницького він знаходився у козацькій, а пізніше в татарській неволі, з якої був викуплений.

Лист Чарнецького до Браніцького є доказом, що він був завзятим ворогом повстання українського народу.

У своїй монографії Адам Керстен пише:

«Війна на Україні після 1649 р. була незвичайно завзята, мордовано з конечності і без неї. Будьмо врешті щирі перед собою і історією, що робила це з однаковим запалом одна та друга сторона» (стор. 142).

До полонених в той час відносилися жорстоко. Вони були голодні, обдерті, хворі та без причин карані на смерть.

Чарнецький небагато навчився у козацькій неволі. Після підписання королем Зборовської угоди він був прихильником дальшої війни з козаками і приймав у ній участь у 1651 р. Бився під Берестечком, а після битви брав участь у погоні за противником.

Весною 1653 р. Чарнецький розпочав карні операції на Україні. Його війська вирізали мешканців Борщагівки, Погребища та інших місцевостей.

Різню в Погребищах описав докладно Величко. Про експедицію Чарнецького польський письменник Самуель Твардовський писав:

*„Czarnieckiego posłano, męża w tym sprawnego
Dawno dziele, z dwanaście przebrańszych tysięcy
Samego komunika. Nigdy dotąd więcej
Ani krwi się rozlało w tym kraju żelazem,
Ani ogniem spłonęło miast i włości razem
Jako wtedy. Bo niemal wszystkie Bractawszczyny
Po Bresade i Humañ i dalsze dziczyny
Popiołem są przysnute, od Pohrebyszcz wziąwszy;
Gdzie moc sroga hultajstwa tego się zamknąwszy.
Pod jarmark zawołany, niżli przyjsć do sprawy
Mogli swojej, nasi rum przez wszystkie zastawy
I ostrogi zacięte przepadną do miasta
Gdzie płeć żadna, ni panna ni ciężka niewiasta
Z niewinięty przy piersich — u zajuszonego
Miała miejsce żołnierza”.*

Після спалення Погребища загін Чарнецького спалив Животів, Якубівку, Литовець, Немирів, Кальник, Балабанівку та ін. Проти Чарнецького Хмельницький вислав козаків Богуна. Богун замкнувся в Монастириськах і оборонявся. Після багатьох штурмів війська Чарнецького вдерлися до міста, але Богун з кіннотою вийшов у поле і розпочав битву.

Чарнецький був поранений у піднебіння. Польські війська почали у розполосі відступати. Польський полководець протягом кількох тижнів лікувався в Острозі. Вилікувавшись, він знов взяв участь в воєнних діях проти козаків і татар під Жваньцем.

Після підписання Переяславської угоди польські магнати вислали військо на Україну.

Гетьман Станіслав Потоцький, а з ним і С. Чарнецький рушили на Проскурів і Вінницю.

Військо Потоцького нищило міста і села. У листі до короля С. Потоцький писав:

«...де тільки трапилось містечко, слобода чи село, вирубавши мужицтво, ми спалювали ввесь достаток».

Марш на південь від Вінниці був розрахований на те, щоб збунтувати проти Хмельницького Богуна, який не брав участі в підписанні Переяславської угоди. Богунові навіть обіцяли гетьманську булаву.

Богун однак листа Потоцького в цій справі вислав Хмельницькому. Подібно й населення не хотіло переходити на сторону польської шляхти. Богун, маючи невеликі сили, відступав і затримався щойно взимку в Умані. З огляду на те, що Богун не здав кріпості, Чарнецький намовив гетьмана до штурму. Богунові вдалось відбити атаку і навіть вийти з козаками з кріпості і завдати поразки військам Потоцького. Гетьман відступив від Умані, але зате вирізав козаків і населення у містечку Мишарівці.

Після невдачі під Уманем Чарнецький виїхав до Варшави. Полагодивши свої справи він виїхав у район концентрації польського війська під Зборів.

Чарнецький командував королівським полком. 29.XI.1654 р. він розпочав облогу Буші, яка була в недовгому часі взята. Не вдалось natomiast взяти Брацлава. Чималій кількості козаків вдалось вийти з міста і спалити замок.

14.I.1655 р. Чарнецький вдруге вирушив у напрямку Умані. Богун знов не здавав замка.

Тимчасом надійшли вісті про прибуття військ Хмельницького. Гетьман Потоцький наказав відступити від замка та вирушити назустріч Хмельницькому.

В районі Охматова Потоцькому не вдалось розбити козаків і він відступив. Після невдачі під Охматовим старий гетьман Потоцький виїхав з України, залишивши Чарнецького, Лянцкоронського і Тишкевича з 10-тисячним військом. Завдання військ окреслив в одному з листів Тишкевич: «Ми мали плюндрувати Україну». Союзні татари на свою руку брали ясир і грабували край. Польські війська, щоб їх утримати при собі, мусили їм у цьому допомагати. Дійшло до того, що жовніри брали участь у полюванні на людей.

«Будь-який татарин — писав Тишкевич — ясиру мав душ 30, побитих самих дітей по дорогах і кріпостях було 10 тис. Казав я їх попам ховати. В одній ямі 270 дітей поховали.

...церков зруйнованих нараховують на 1000. Боронимо скільки можна перед ордою, але трудно оборонити. Як козаки за Дніпро відступлять, тут пустиня буде». (Лист до К. Євлашевського 18.III.1655).

В половині березня 1655 Чарнецький виїхав до Львова.

14.V.1655 йому надано київську каштелянію. Хоч Київщина була вже не в польських руках, проте це давало каштеляну місце в сенаті. Полководець вперто пхався вгору.

Після того розпочались широко відомі змагання Чарнецького зі шведами, в яких він прославився справжнім героїзмом. На українські землі Чарнецький знову вернувся в 1661 р., де вів операції проти російського полководця Хованського і козаків наказного гетьмана Золотаренка. Чарнецький сподівався, що йому вдасться перетягнути Золотаренка на польську сторону. Але скінчилося на надії. Під кінець життя Чарнецький знову рушив на Україну. Спираючись на Виговського і Тетерю, польські магнати сподівались відірвати Україну від Росії.

Однак у польських військах вибухли невдоволення. Чарнецький мусив втікати з обозу.

Після заспокоєння військо пішло походом до Білої Церкви. З польськими військами йшло 12 тис. козаків Богуна. Чарнецький знов проводить пацифікації. Перейшовши Дніпро, королівські війська за порадою Чарнецького обложили Глухів. Облога тривала від 22 січня до 9 лютого 1665 р. Чарнецький був двічі поранений, поніс великі втрати у війську, але Глухова не здобув.

Король Ян Казимір залишив Чарнецького на Україні, а сам вернувся до Варшави. Після смерті І. Виговського Чарнецького назначено київським воєводою. Змагання з козаками Брюховецького і Сірка, ріст народного повстання, перехід значної кількості козаків на сторону Брюховецького ускладнювали положення.

Здобуття кріпості Ставище було, хіба, останнім успіхом польського полководця.

Під Лисянкою він був знову поранений. Вістка про гетьманську булаву змусила його виїхати до Варшави. По дорозі, в Соколівці біля Львова, Чарнецький 16.II.1665 р. помер.

Як бачимо, життєвий шлях Чарнецького не був таким славним, як це виходить з легенди про нього. Автор монографії про Чарнецького А. Керстен в заключному слові пише: «Ці гріхи — криваві пацифікації, драматичне співробітництво з татарами, все це становило невід'ємну цілість діяльності київського каштеляна і руського воєводи в роках «потопу». Оборона батьківщини і приборкування визвольної боротьби українського народу, геройська відвага, безглузда жорстокість — були це, безумовно, суперечливості, але виникали вони з характеру шляхетської Польщі, свідомості тодішніх людей, а не з виняткових хиб чи чеснот одної людини».

Згадуючи всі ці жахливі події, ми з великим задоволенням стверджуємо, що ці понурі часи назавжди минули. На місце безглузлого кривавого танцю прийшло взаємне пошанування, взаємна поміч і обмін скарбами культури. Тепер справа не в тому, хто кого більше поб'є чи попалить, а в тому, хто краще перекладе Міцкевича чи Шевченка, хто краще затанцює гопака чи краков'яка, поставить «Гальку» чи «Запорожця за Дунаєм», хто більше витопить сталі та хто кому пришле кращі товари.

Такого становища добились робочі маси Польщі і України.

АС

КАЗИМІР ПШЕРВА-ТЕТМАЄР
(1865—1940)

Бабська логіка

Були собі в одному селі дуже багаті газдове, і мали вони сина — одинака. Страх, як хотіли його багато оженити. Але вибрати наречену було не так то легко, бо дівоньки пхалися наввипередки, а кожна з них захвалювала свої чесноти.

— Знаєш що, Войтику, нічого ми так не вдіємо. Найкраще оцінити людину лише тоді, коли не відає, що ми їй приглядаємось.

Передягнись ти за діда та йди від хати до хати, а котра дівка найкраще тебе обдарує, то й з тією нашого Кубу оженимо.

Сподобалась газді ота бабська рада, одягнувся в стару чимерку, латані ногавиці, взяв торбу на плечі, в руку ціпок і подався в світ. Буцімто дід.

Ходив по хатах цілий день, вернувся ввечері, сів на призьбі та й зажурився, а пику з одного боку мав запухлу.

— Ну, як? — питає його баба. — Котра ж там тобі дівка на суджену здалася?

— Гов — каже газда — трудно вибрати. Зайшов до одної: по-частувала салом, зайшов до другої: подарувала святу ікону, третя — сорочку випрала і що ти скажеш? Одна щедра, друга богомільна, третя роботяща — усі добрі.

— Гм — замимрила баба. — Справді трудно вибрати... Але, але, чого це в тебе пика запухла?

— Е, та це дрібниця, не варто й згадувати. Зайшов я до четвертої, а вона мене в пику... А баба як не вискочить, як не вигукне:

— Ой і дурень з тебе. Не говориш нічого? Та й ще розважаєш?! Та ж це неначе сам Ісусик Найсвятіший з неба пальцем тобі показав.

Переклад з польської **Є. Сіромахи**

ОЛЕКСАНДР ГРОЗА

(1807—1875)

Одним з наймолодших представників української школи в польській романтичній поезії був Олександр Гроза.

Він народився в селі Заграничах Таращанського повіту на Україні. Вчився в Умані, Вінниці та у Віленському університеті. Після закінчення навчання оселився в Сологубівці. Бував у Києві та інших містах України. Підтримував зв'язки з Ю. Крашевським, С. Осташевським, польським автором українських віршів, М. Грабовським та іншими представниками української школи в польській поезії.

Гроза переложив «Казку про старосту Каньовського» Осташевського на польську мову.

Твори Грози насичені українським колоритом і пов'язані з історією України. Не в одному з них показані спостереження з подорожей. Такий характер мають мемуари «Мозаїка контрактова» (1857). У творі автор згадує перебування в своїх знайомих у Бердичеві. Господиня дому любила писати українські вірші. Один з них «Тута» Гроза записав латинкою:

Не для мене небо ясне,
Ані пісні, ані цвіти,
Не для мене все прекрасне,
Дай лиш серцю потужити.

О. Гроза описує Київ, захоплюється величию Володимирського університету, Десятинною і Андріївською церквами, згадує княгиню Ольгу, Ярослава і навіть Петра Могилу. Поет цитував українські прислів'я (бачили очі, що купували, плачте хоть повилазьте!). Він використовував у своїх творах українську народну творчість.

У 1855 р. видав «Повість люду і думи», куди увійшли повісті «Мартин», написана за мотивом «Крути не верти, треба вмерти»; «Сорока», основана на народних переказах з околиць Дашова, з ха-

раактерними для української романтики пригодами козаків з татарами; «Староста Каньовський» про Миколу Потоцького, який одною рукою на кляштор у Почаєві гроші давав, а другою людей нагасм бив.

У збірці «Поезії» (1843) поема «Могили», присвячена поразці 9-тисячного польського війська під командуванням Каліновського в боях з Хмельницьким. У збірці вміщені поезії «Запорожець», «Перша покута Залізняка» та інші.

У 1855 р. вийшли «Українські картинки» Грози, а в 1858 на підставі відомої пісні «Ой, не ходи Грицю» була видана його п'єса «Гриць».

У першій монографії про поета «Кілька слів про Олександра Грозу» (1877), Болеслав Дунін-Жуховський порівнює Грозу з Шевченком.

У 1860 р. в Житомирі — пише Дунін-Жуховський — О. Гроза видав повість «Смецінський», яка закінчується уманською катастрофою. В повісті виступають Залізник і Гонта...

«Зачитуючись біографіями тих двох українських співців (тобто Шевченка і Грози — А. В.), я бачу їх дивну близькість. Вони якби дві сторони однієї медалі, з яких одна ясна, а друга темна, яка саме ясна, а яка темна, це залежить від погляду того, хто дивиться». На думку Дуніна-Жуховського темніша сторона належить Шевченкові, бо він в поглядах на Залізняка не ліберальний шляхтич, як О. Гроза, а революційний демократ. Доказом цього є широка критика «Гайдамаків» Шевченка, яку Жуховський проводить з шляхетських консервативних позицій.

Схожість між Шевченком і Грозою тільки формальна і полягає на подібності тематики. Однак Грози не можна порівнювати з Шевченком ані під оглядом поетичного таланту, ані під оглядом ідейної спрямованості творів.

А. В.

ГУСТАВ ЕРЕНБЕРГ

(1818—1895)

Автор відомої пісні «Gdy naród do boju» польський поет-революціонер, Густав Еренберг був нешлюбним сином царя Олександра I і польки Гелени Раутенштрахової, бувшої дружини царського ад'ютанта. Гелена Держановська-Раутенштрах була вихована в домі Чарториських в Пулавах. Густав формально був записаний як син Фердинанда Еренберга. Прибраний батько мусив зріктися прав на дитину.

Вихованням хлопця займався секретар внутрішніх справ Польського Королівства барон Моренгайм.

Густав Еренберг вчився в ліцеї Самуеля Лінде. Деякий час жив у домі батька Ф. Шопена. Вчився на медичному, а потім на філософському факультетах Краківського університету. Польської літератури вчив його відомий тоді професор Міхал Вішневський.

Еренберг крім польської і російської знав англійську та італійську мови. Вже в студентські роки Еренберг брав участь в діяльності підпільних молодіжних організацій, а згодом став членом демократично-революційного гуртка «Польського народу». Він популяризував ідеї громади «Гумань», редагував революційні відозви, в яких закликав народ до розправи з тиранами і до скинення ярма суспільної та національної неволі. За революційну діяльність Еренберг був

кілька разів арештований. Вперше його заарештували в 1836 р. Завдяки протекції своїх вихователів він був звільнений. Вдруге заарештований був у 1838 р. Після судового процесу Еренбергу за підбурювання народу проти панів була винесена кара смерті. Йому однак вдалося отримати помилування і був засланий в Забайкальський край, де він працював у копальнях.

Після звільнення з каторги (1854) він знов повернувся до революційної діяльності. У 1862 р. його заарештували втретє та заслали до Пермі. Завдяки протекції впливових осіб йому вдалося знову вернутись з заслання і розпочати працю в варшавських редакціях. У 1870 р. Еренберг перенісся до Кракова, де зайнявся педагогічною діяльністю.

Еренберг написав такі революційні поезії: «Бог родиться», «М'ясничні танці», «Бартоломій Гловацький», «Як народ йшов у бій» та інші.

В 60 роках XIX сторіччя редагував тайний тижневик «Стернік», а після виїзду Крашевського з Королівства «Газету варшавську». Був також членом редакційної колегії «Бібліотеки Варшавської».

У 1871 р. Еренберг написав розвідку про байки Красіцького. Він перекладав також твори Данте і Шекспіра.

Революційні твори Густава Еренберга були відомі на Україні, зокрема серед студентів Київського університету. Його пісню використав Леонард Совінський у своїй драмі «На Україні».

Еренберг пробував також свої сили у драматичній творчості. В 30-х роках XIX ст. він написав драматичні твори. Одним з тих творів є драма «Двох скульпторів». Твір цей під час обшуку був конфіскований поліцією й пролежав довгі роки в архівах тайних актів. Після повалення царату зберігався в архівах давніх актів у Варшаві, де й згорів в 1939 р.

Зберігся лише відпис, який зробила Софія Ротертова. Цей відпис знаходиться тепер у рукописних фондах Народової бібліотеки у Варшаві.

У п'єсі «Двох скульпторів» автор показує історію італійського різьбяр Бартоломео Береччі, який згинув у Кракові в 1537 р., та талановитого польського митця Марка Лясоту. Другою п'єсою була трагедія «Богдан Хмельницький». На жаль, автор сам спалив цей твір.

(ав)

ДРУГ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Заслужена громадська діячка і польська письменниця, Ванда Васілевська, народилась 21.I.1905 р. у Кракові. Тут вона закінчила польську філологію. Не дивлячись на те, Васілевська тісно зв'язана як діяльністю, так і творчістю, з Україною. Письменниця з українськими питаннями вперше познайомилась з публікацій свого батька Льва Васілевського (1870—1936). Він був відомим діячем ППС, публіцистом і вченим.

Л. Васілевський, ще будучи студентом у Петербурзі, познайомився з літературою, історією і громадським життям України. Читав газети «Народ», «Зоря» і «Діло». Слідкував за

працями М. Драгоманова, співробітничав з Франком, Павликом та іншими прогресивними українцями. Бував не тільки на зборах української студентської організації в Петербурзі «Січ», але на зборах радикальної партії в Галичині.

Писав українською мовою статті до «Народу» та до «Життя і слова» І. Франка.

М. Павлик українську мову Васілевського ставить за приклад галицьким українцям. Л. Васілевський друкував статті на українські теми в польській і російській пресі, де підписувався псевдонімом Левко Васильчук. У Львові він бував на засіданнях Наукового Товариства ім. Т. Шевченка.

Васілевський написав біографію М. Драгоманова (Прага 1895), видав переробку брошури Драгоманова про взаємовідношення релігії і соціалізму. У своїх працях «Українська національна справа в її історичному розвитку», «Питання українське» та в багатьох інших він дав досить докладний огляд українського письменства і культури.

І хоч Васілевський українські питання висвітлював з точки зору ППС, проте в його працях багато щирої приязні до України і немало цікавих призабутих фактів. В свій час він був прогресивним діячем. У таких обставинах вплив батька на ставлення письменниці до українських питань був безсумнівний, тільки вона пішла далі ніж батько, бо українські проблеми вивчала з марксистської точки зору.

Ванда Васілевська брала активну участь в Антифашистському Конгресі діячів культури у Львові (1936) разом з Галаном, Гаврилюком, Тудором, Козланюком і Пелехатим та ін.

Васілевська доповідала по другому пункту денного порядку з'їзду — «Література і суспільні проблеми» разом з Галаном та ін. Про участь В. Васілевської у Львівському конгресі Я. Галан на виборчих зборах у 1940 р. говорив:

«Я бачив, з яким захопленням робітники приймали її натхненні слова протесту проти дикого і кривавого насилля шляхетської влади над народом Західної України. У мене не було сумніву, що переді мною один з тих нечисленних письменників, які удостоєні великого щастя — любові народу».

У той час українські революційні селяни високо оцінювали повість Васілевської «Вітчизна». У листі до газети «Левар» (№ 2, 1936) вони писали:

«Ваш твір на прикладі польського селянина і робітника служить доказом того, що боротьба за незалежну батьківщину повинна бути водночас боротьбою за батьківщину селянина і робітника, гаслом якої вже на початку повинно бути:

«Робітничо-селянський уряд».

На думку селян, творчість В. Васілевської «може і повинна виконати історичну місію» на Західній Україні.

Ще до гітлерівської агресії на Польщу Васілевська вивчала життя українських селян на Поліссі. Зібрані матеріали використала в повісті «Вогні на болотах» (1940).

Переїхавши до Львова, вона взяла участь в громадській і політичній діяльності. Васілевська була депутатом на Народних Зборах Західної України, які проголосили прилучення західних областей до Радянської України.

У статті «Три дні» Васілевська зворушливо описала засідання Народних Зборів у Львові: «Ось жінки, які плакали колись над вмираючими дітьми, ось чоловіки, перед якими відкривались широкі тюремні ворота і вхід в концтабір у Картузській Березі, Ковель, Луцьк, Дрогобич, Львів.

Куди не глянь, важкі спогади минулого. Пацифікація волінських сіл, розбиті хати, спалені ниви...

Земля сліз і крові, земля самих жорстоких кривд, самого страшного гетто. І ось війна...

Селами, містечками тисячами йшли втікачі з Польщі. І українські селяни находили для них скибки хліба та жмутки соломки на нічліг.

Хай благословенні будуть селянські хати, які дали їм сховище, не допустили до смерті з холоду і голоду...». Твердо звучать слова статті В. Васілевської:

«Західна Україна не віддасть того, що придбала після багатьох літ гніту і кривди!».

В роки Вітчизняної війни письменниця працювала в газеті «За Радянську Україну» та у Всеслов'янському комітеті. Вона була співавтором лібретта опери «Богдан Хмельницький» (1951), в якому суворо засудила політику польської шляхти на Україні. Опера «Богдан Хмельницький» за лібреттом В. Васілевської і О. Корнійчука ставилась в містах Росії і України. Першим визначним твором Васілевської на українські теми була повість «Вогні на болотах» (1940). Ця повість створила рішучий перелом в історії «української школи» в польській літературі.

Письменниця цілковито порвала з манерою романтичної школи. Перш за все вона заглибилась в душу поліського українського селянина, вірно показала його соціальні і національні стремління та експлуатацію з боку польських капіталістично-панських елементів.

Нужда поліщуків, їх боротьба за соціальне і національне визволення, образи солтиса, Івана, рибалок, ярмарку, вірувань та пісень змальовані з великим знанням справи.

Васілевська відокремилась від повторюваної віками в польській шляхетській літературі теорії спільної для поляків і українців землі, від теорії дружби пана з рабом. Вона вважала, що польські осадники, поліція, буржуазія і уряд повинні звільнити українські землі, а дружба тоді буде правдива, коли обидва народи будуть свободні і рівноправні.

Саме тому свідоміші поліщуки, шукаючи допомоги від Радянської України, шукають виходу в комуністичній ідеології. Письменниця захоплювалась поліською народною творчістю і використала її в повісті.

Для прикладу слід навести ось ті соковиті слова народної пісні:

«Пливе човен, води повен
Тай накрився лубом,
...Іде козак до дівчини
З кучерявим чубом».

або:

«Ой випити — то се я!
Закусити — то се я!
Від роботи болять боки,
Від кужелю — голова!»

Повість «Вогні на болотах» — це перша частина трилогії «Пісня над водами».

У другій частині «Зорі на озері» Васілевська змалювала упадок буржуазної Польщі і встановлення радянської влади на Західній Україні. До села вертається з в'язниці комуніст Петро Іванчук. Він разом з радянським комуністом Гончаром будуватиме нове життя.

Третя частина трилогії «Ріки палають» показує шлях поляків у Радянському Союзі до Народної Польщі і висвітлює події 1941—45 рр.

У повісті «Райдуга» (1942) авторка показала героїчну боротьбу українського села з німецькими фашистами. Оцінюючи німецьку окупацію України, романістка пише:

«Ні, це не була турецька неволя і турецькі галери на далеких морях і турецька крива шабля над головою. Ні, не були це навіть палі від Ніжина до Києва, на які пан Потоцький селян насаджував. Ні, не були це давно забуті татарські шляхи на Україні. Більше було вогню і крові на українській землі, більше було смерті і сліз на українській землі, більше було недолі на українській землі, ніж за всі ті давні віки, про які пам'ять у піснях лишилась на віки вічні».

Хоч би в наведеній авторкою пісні:

Гей, заплакали хлопці, молодці
в турецькій неволі, в кайданах, в тюрмі.

Васілевська показує героїзм і мужність українського народу, його незламну волю в боротьбі з окупантом. Українським духом сповнені оповідання Васілевської «Відкриття стадіону», «Дідусь Юхим», «Ганна», «У хаті» та інші. Дніпровим ароматом запахнуть нариси про рибальство на славній ріці України «Дніпро красен за всякої погоди». Письменниця була членом редколегії журналу «Всесвіт».

Ванда Васілевська перша в польській літературі написала твори, в яких по-справжньому змалювана українська дійсність, стремління і ідеали українського народу і його політичні права. Вона як учасник за побудову соціалізму на Західній Україні, за польсько-українську дружбу нового типу, як письменниця, що сказала болючу правду польському народові у польсько-українських питаннях, цілковито заступила на те, щоб її назвати вірним другом українського народу.

В. Васілевська померла 29.VII.1964 р. в Києві.

Антін Верба

СТЕФАН ОКШЕЯ

(1886—1905)

— Ласки просити? Нізащо в світі! Я гордий тим, що стаю в ряди наших мучеників. Смерть моя зірве інших до чину, а це більше варте, як моє життя.

Так відповів 19-літній Стефан Окшея у смертній камері своєму адвокатові, замість підписати просьбу до царя про помилування. Слова, якже характерні не тільки для юнака-героя, але й для атмосфери, в якій він зростав.

Народжений 3 квітня 1886 р. в сім'ї бідного варшавського залізничника, Стефан Окшея закінчив лише 2 класи міської школи і мусив йти працювати. Незаспокоєна у школі жага знання притяг-

нула його до таємних освітніх курсів, що їх вели у фабричних осередках студенти-соціалісти за дорученням Польської соціалістичної партії (ППС). Звичайно, що крім загальної освіти ці курси мали завдання прищепити слухачам ідеологію соціалізму, усвідомити їх під оглядом політичним.

Мов губка воду, поглинав юнак ночами книжки, впивався ідеями Маркса, з усією молодечею енергією та великою відвагою включився в роботу ППС.

Дух — вічний революціонер, що понад сибірськими тайгами, тюрмами і шибеницями охопив усю царську Росію, натхнув до боротьби і польських патріотів. Восени 1904 р. і на початку 1905 р. відбуваються у Варшаві робітничі демонстрації; на кожній з них розвівається червоний прапор, що його несе — Стефан Окшея.

На масові арештування Бойова організація ППС вирішила відповісти кулями. В першу чергу вирішено ліквідувати полк. Нолькена — оберполіцеймейстра Варшави. Він рідко виходив з ратуші, проте завжди з'являвся на місце кожного більшого замаху. Ця звичка дала змогу розставити сільце; згідно з дорученням, Стефан Окшея кинув бомбу в комісаріаті поліції при вул. Віленській, а Нолькена, що їхав на місце випадку, товариші угостили по дорозі іншою бомбою та важко поранили.

Зате акція Окшеї скінчилася трагічно. Бомба, що розірвалася в комісаріаті, разом з жандармами поранила й Окшею. Відстрілюючись при втечі, Окшея смертельно ранив ще одного жандарма, проте втеча не вдалася.

Воєнний суд засудив молодого революціонера на кару смерті. На схилах цитаделі 21 липня 1905 р. виросла шибениця, на якій Окшея закінчив життя з окликом: «Хай живе воля! Хай живе соціалізм! Хай живе революція!»

мс

Т. Т. ЄЖ-МІЛКОВСЬКИЙ

(1824—1915)

Широко відомий в ХІХ ст. шляхетсько-демократичний і патріотичний діяч та письменник, Зигмунт Мілковський, народився в поміщицькій сім'ї в селі Сарацея над Дністром. Змалку він полюбив український народ, вивчив його мову і пісні, слухав навіть, як батько читав «Енеїду» Котляревського.

У своїх мемуарах письменник згадує гостя в Сарацеї, оригінального ксьондза Комарніцького, який складав не тільки польські, але й українські вірші. Цей дотепний ксьондз на стіні в каплиці св. Миколи біля скарбонки написав:

«Дурно тут стоїш, Миколо,
Тепер в цілім світі голо.
Ліпше іди до хати,
Бо нема тобі що дати».

Після продажу Сарацеї Мілковські перенеслися до села Рибки над Богом, а згодом до села Клебань біля Тульчина. Мілковський

вчився в Немирові. Тут він милувався «Наталкою Полтавкою» та мріяв, щоб на сцені виступити в ролі Петра. Немирівські учні з ентузіазмом декламували «Кавказ» та посланіє «І мертвим і живим» Т. Шевченка. Крім поезій Шевченка Мілковський читав писаний українською мовою твір О. Осташевського «Пів копи казок», твори Костомарова, Куліша, Літопис Величка та ін. Після Немирівської школи Т. Єж навчався в Одеському ліцеї.

І тут він цікавився українською творчістю, про що свідчить зацитований у спогадах вірш невідомого автора:

«Тутки гора, а там став,
Рушай, рушай куди схоч!
Через воду можна вплав,
Через гору перескоч».

У 1847 р. Мілковський вступив до Київського університету.

Як згадує письменник, більшість студентів в університеті становили тоді поляки. Друге місце займали українці, яких польські товариші називали «задніпрянськими італійцями».

Єж згадує також про діяльність Кирило-Мефодіївського товариства та його членів — Костомарова, Куліша і Шевченка.

Коли в 1846 році польська шляхта була налякана селянським повстанням у далекій Галичині, Мілковський у Гребенках недалеко Києва цікавився красою українських жінок. «Краса сільських жінок — згадує письменник — так мене зачарувала, що я про все забув і міру часу затратив. Не міг я надивитись на українок, кращих від яких хіба на цілій Русі не було».

В 1848 р. Мілковський вирішив взяти участь в угорському повстанні. Через Вінницю, Старий Константинів, Ямпіль і Кременець він пробрався в Австрію. Через кордон переводив письменника селянин Федь. Коли втікач хотів йому заплатити, Федь сказав: «Сховайте гроші для себе, вам будуть потрібні. Це я вам дати повинен, бо я, хоч і селянин, знаю для чого ви сюди прийшли. Хай вам бог помагає».

Після занепаду повстання довелося емігрувати в Туреччину, а згодом до Англії. Звідти, як емісар Демократичного товариства, Мілковський їде до Молдавії і на Україну.

Коли захворів тифом, у корчмі над Дністром доглядали його українські селяни-втікачі. Після хвороби Єж малює навіть святих у церквах, щоб заробити на прожиття.

В час січневого повстання 1863 р. Мілковський був призначений військовим начальником повстання на Україні. Він організував повстанський загін у Тульчі. Роззброєний в Румунії, Єж виїжджає до Західної Європи, де розпочинає заходи для організації нової боротьби за незалежність Польщі. Ще в 1854 р. Єж вів агітацію за створення в Добруджі українського збройного загону з втікачів з-під кріпацького ярма на Україні.

Мілковський звертає увагу на селянське повстання на Україні в 50 роках XIX століття і на його тлі пише повість «Григор Сердешний» (1874). В основу повісті лягло оповідання українського селянина. У творі змальовано село Мотилицю. Люди в ньому темні. Їх виховує церква, яка була на услугах політики царату. З церквою співробітничав двір. Царські слуги винищили навіть лірників, щоб

вони не співали про волю народу. Коли вибухла війна з Туреччиною, шляхта думала про свою справу. Не даром пани співали:

Гей, козаче, в ім'я бога,
Вже голосить в церкві дзвін.
Кому милий дім у бога
За москалем на вздогін
Гей, козаче, на врага!
Гура, га! Гура, га!

Для підтримки своїх інтересів польська шляхта намагається навіть організувати козацькі відділи. Натомість селяни домагалися ліквідації кріпацтва і виступали проти польських та російських панів. Царське військо однак придушило повстання.

На пригнічення польською шляхтою українського народу Єж вказує також в повісті «Отець Никон». Саме тому лірник там співає:

«Ой, над полем, над широким та вітри бушують,
Горе людям, горе бідним де ляхи панують».

У творі автор показує також, як пани примушували переходити на унію.

У повісті «Василь Голуб» (1858) Єж змалював втечу закріпачених селян за Дунай, де вони серед козаків сподівались знайти кращу долю. Запорожець Григор співає їм думи про Хмельниченка, Дорошенка, Конашевича, Виговського та Чалого. Автор використовує оповідання і спостереження з життя козаків Задунайської Січі. Розповідає про кошового отамана Йосипа Гладкого, який у 1828 р. з частиною козаків перейшов на сторону російського царя. Характеризуючи героя твору Василя Голуба, Єж використовує стиль «Енеїди» Котляревського і пише: «Хлопець хоч куди козак». Похвала ця не була даремна. Василь не підкорився панові і з своєю коханою Євдохою оселився за Дунаєм.

З історією України зв'язаний ще один твір Єжа — «Стародубовська справа» (1883). Описувані в творі події відносяться до епохи гетьмана Мазепи. Оцінюючи українсько-польські відносини, Єж в «Стародубовській справі» пише:

«Чвари між Польщею і Руссю виникли з непорозумінь. Польща стала агентом Риму і створила загрозу індивідуальним стремлінням Русі, яка мала однакові з нею права на самостійне існування».

Українські питання висвітлював письменник у спогадах «Від колиськи через життя», у повістях «Ганя Загорницька», «Лєх, Чех і Рус», «Історія пра-пра-пра-правнука» та ін., у статтях «Богдан Хмельницький» 1861, «Руська справа та сучасні руські провідники» (1879), «У Галичині і на Сході» (1880), «Руська справа по відношенню до польської справи» (1902), «Кілька слів про Русь» (1859). Крім того, чимало місця присвятив Єж справі України у листах та в заповіті. Його герої-шляхтичі постійно вживають українську мову, поговірки та прислів'я. У повісті «Історія пра-пра-пра-правнука» шляхтичі вітаються словами: «Видом видати, слухом слухати!», догепно використовуються прислів'я: «Терпи козаче, отаманом будеш. Але на дідька терпіти, коли наперед знаєш, що отаманом не будеш». У повісті «З бужлівей хвілі» (1882) Єж змалював Богдана Хмельницького.

Як у повістях, так і в заповіті Мілковський вважав, що незалежна Польща повинна бути зв'язана «братським республікансько-демократичним союзом з Литвою і Україною на взір федеративного ладу

Швейцарії». У статті «Кілька слів про Русь» (Пшегльонд жечи польських. Париж, 1859) Мілковський пише, що українці є таким самим польським плем'ям, як мазури.

Хмельницький не боровся за незалежність України та за права і вольності козаків. Він боровся за соціальне визволення як України, так і Польщі. Та остання думка підкреслена особливо у статті «Богдан Хмельницький» («Дзеннік Літерацкі», 1861, № 10—17).

«Хай русини говорять, пишуть, моляться по-руськи, — пише Єж, — але розривати Русь на два відламки, розрізувати по половині два народи не можливо»!

Критикуючи книгу Костомарова «Богдан Хмельницький», Єж вважає, що відповідальність за утиск на Україні несе польська шляхта, а не Польща у цілому, наголошує на тому, що польські селяни допомагали Хмельницькому, який підняв соціальне, а не національне повстання. Справа в тому, що повстання Хмельницького було і соціальне і національне.

З. Мілковський вважав українців за польську діалектичну групу. Сам себе вважав за поляка-українця. «Свою польськість і українськість — пише В. Дорошевський у книзі про мову Єжа — відчував, як щось нероздільне». Навіть слово «українець» вживав у значенні «поляк з України».

У статті «Справа руська в Галичині» писав, що «Русином можна бути, будучи одночасно поляком». Український народ, на його думку, треба виховувати у переконанні, що лише у зв'язку з Польщею зможе зберегти свою мову і культуру. Польські пани повинні звільнити українських селян з кріпацтва, щоб вони підтримували Польщу. Звертаючись до поляків, Єж писав: «Русь без вас не підніметься, ви без неї нічого не докажете, змарнієте, як вона. Най вона з вами разом на москаля піде» («За провідною зорею»). Мілковський побоювався галицьких москвофілів, критикував тих українців, що зрікались свого народу та рідної мови.

У повісті «Лех, Чех і Рус» він пише, що національні почуття і мова галицьких українців це «інтрига Австрії», що Австрія для своїх цілей розпалювала ненависть між поляками і русинами. Національні аспірації наддніпрянських українців це, на його думку, інша справа.

Отже, в поглядах Мілковського на Україну не було ясності, а вірніше кажучи, було багато помилкових положень. І мова українська — не діалект польської мови, і українці — не поляки; і не росіяни, а тільки царат був ворогом українського і польського народів. Не можна однак заперечити Мілковському прихильного ставлення до українського народу, ані любові до української землі, пісні, мови, звичаїв.

Його ставлення до народу прибирали не раз форму хлопоманії.

З окремим сентиментом ставився він до Києва.

«Київ!... вже само це слово має в собі стільки чару, а город стільки святощів. І Київ, і Дніпро разом, місто і ріка однаково в поетичній фантазії українця поставлені, однаково у його думках виколисані. На їх вид — якщо маєте хоч крапельку почуття в грудях — заграють відразу ваші всі сердечні струни широкою піснею. («Історія про пра-пра-пра-правнука»).

У рецензії на «Огнем і мечем» Сенкевича («Пшегльонд тигоньови», 1884), після чималих похвал художніх особливостей твору,

Єж ставить закид, що «Взагалі з українською мовою, яка мала надати романові місцевого забарвлення, Сенкевич обходиться немілосердно». Він її калічить і перекручує. Крім того, Сенкевич не знає українських народних звичаїв і повторює вигадки французького мандрівника Боплана, неправильно змальовує природу України, фальшиво представляє деякі історичні деталі, не так, як належить, описує битви.

Т. Єж під кінець свого життя змінив дещо погляди на Україну, так, якби зрозумів, що українці не становлять нічної діалектичної групи.

Він критикував польських галицьких шовіністів. У листі до дочки від 8.11.1906 р. писав:

«Галицька закукуріченість кишки в мені скручує. Тракткування поляками українців, як ворогів, веде українців до реваншу. Використовування «конституційних» свобод до взаємних зневаг може й когось подобається, є однак не тільки непристойне, але з політичного боку дуже дурне. Нам з українцями — які під спільною стріхою живемо, які рідну кров у жилах маємо — дурної, задиркуватої політики не можна вести... Польська тактика повинна керуватись гаслом... «Вільні з вільними, рівні з рівними» і одразу признати Україні національну незалежність, та не тільки признати, але українцям у стремлінні до неї щиро та рівно допомагати».

На українську мову перекладені повісті Єжа «Дагійщина» (1913) і «Вдосвіта» (1929).

Антін Верба

ВЛАДИСЛАВ СТАНІСЛАВ РЕЙМОНТ

(7.V.1867 — 5.XII.1925)

Лауреат Нсбелівської премії в 1924 р. за роман «Селяни», Владислав Реймонт належить до найвидатніших польських письменників кінця XIX і початку XX століття.

Реймонт походить з сім'ї сільського органіста. Він зазнав важкої долі мандрівного актора, варшавського кравця та приниження провінціального другорядного залізничного службовця. Тому в його творах часто показані люди покривджені великими того світу, зіпхнуті силою багатства та нелюдністю на дно старики, наймити і діти.

І хоч Реймонт був далекий від революційного розуміння життя, проте, завдяки своїм оповіданням, повістям «Комедіантка», «Обітована земля», «Ферменти», «1794 рік», а особливо завдяки романові, «Селяни» здобув тривале місце не тільки в польській, але й в світовій літературі. Великий реаліст у повісті «Мрійник» засуджував декадентство. Завдяки своїм реалістичним вартостям Реймонт став широко відомий на Україні. Роман «Селяни» вперше переклав Михайло Павлик, який з цієї нагоди листувався з польським письменником.

За радянської влади вийшло два українських переклади «Селян», в тому останній пера Марії Пригари був опублікований в Києві в 1953 р. У 1959 р. у Львові вийшла повість «Комедіантка» у перекладі І. Еткала.

Хоч Реймонт мало займався українськими справами, проте слід звернути увагу на його книгу спостережень і заміток «З Холмської землі». Автор чимало уваги присвятив у цій публікації справі переслідування царською владою уніатів на Холмщині.

Письменник відвідав Володаву, Холм, Славатичі та інші місцевості. Він пише, що «давніше за унії» по селах говорили українською мовою, але коли вийшов наказ про релігійну толеранцію, цілі парафії разом з дяками переходили на католицизм. Батьківська мова почала забуватись, а молодь навіть її соромилась.

Візник Іван оповідає авторсві, як він з «богомольцями до Почаєва і до Київської Лаври ходив, бо по монастирях горілку даром давали і столи їдлом заставляли. Можна було підкріпитись стільки, скільки в християнську душу влізло».

Автор не розумів ким були уніати, не знав їх історії, не розумів національної специфіки описуваної землі і тому доходив до суто церковнокатолицьких висновків.

А. В.

ВАЦЛАВ СЕРОШЕВСЬКИЙ

(1860—1945)

Леся Українка в статті «Новітня польська література» писала: «Сєрошевський за літературним методом ближче до російського реалізму Тургєнівського взірця, але за жагою до виключних тем і величезними зарисами він наближається знову-таки до романтизму».

Саме життя В. Сєрошевського було романтичне.

Він народився в селі Вулька Козловська під Варшавою в родині шляхтича. Після закінчення 5 класу середньої школи в Варшаві Сєрошевський стає слюсарським челядником, а згодом учнем залізничної школи.

В юнацькому віці він вступає до революційної організації Варинського. Заарештований в 1878 р. перебуває в Х павільйоні у Варшаві.

Тут він організує тайну систему зв'язку в'язнів, редагує «Голос в'язня», пише революційні вірші.

За зневагу начальника в'язниці Сєрошевського засилають на 8 років в Сибір (1880). Юнак пробує втікати. За те його засилають аж до Калимська. Прийшлося жити серед чукчів, вчитись у важких умовах. «Сидів я з моїми книжками — пише Сєрошевський — перед вогнем у колі працюючих якутів».

Читати художні твори в гаморі співу або суперечок автохтонів, при шелесті м'ятих шкір, муканні схованих за комином телят, у гарканні собак, які все гризли, було дуже важко. Я мусив не раз чекати аж усе стихне й порине у сон на застелених футрами нарах».

В таких умовах Серошевський написав російською мовою свою етнографічну працю «Якути» (1896). Вона була відзначена золотою медаллю Петербурзького географічного товариства.

Думка про втечу з заслання не залишала Серошевського. Він збудував човен та в 1882 р. пустився по океані. Втеча знов не вдалась і письменника заслано «на край лісів». У далекій північній країні на протязі 40 днів сонце не захсидило, а згодом 40 днів тривала темрява ночі. Письменник в тій країні займався рибальством, мисливством, сільським господарством і навіть ковальством.

Він мав такий авторитет, що одно плем'я намагалось викрасти його у другого.

На засланні польський письменник зустрічався з В. Короленком. Серошевський з паленої вербової кори і сажі робив чорнило та на клатках березової кори або на старих газетах писав свої твори. У зв'язку з побутом на Далекому Сибіру він написав такі художні твори: «На межі лісів» (1894), «У пастці» (1896), «На дні страждання» (1897) та інші. У тих творах показане жахливе життя і пригноблення царатом північних народів.

Пізніші подорожі Серошевського до Китаю, Кореї і Японії дали йому змогу написати «Китайські повісті», «Оль-Соні-Кісань», «Любов самурая», «Далай лама», «Беньовський», «Наче осінній листок» та ін. Екзотика цих повістей ставить у цьому відношенні Серошевського на перше місце в польській літературі.

Під час першої світової війни Серошевський вступає до легіонів Пілсудського і бере участь у боротьбі проти царату, а згодом проти більшовиків.

У 1916 році він бере участь у конгресі уярмлених царатом народів в Лозанні.

«Пам'ятаю — згадує Серошевський — який переполох викликав цей конгрес серед англійців, французів та німців... Натомість різні народи Кавказу, Криму, Середньої Азії, Туркестану і навіть Монголії в пагах і довгих бекешах кидались нам в обійми і також почали домагатись незалежності для себе».

Серошевський сприятливо ставився також до національних аспірацій українців. У 1919 р. він належав до Ліги культурного співробітництва між Польщею і Україною.

Серошевський засуджував, між іншим, Сенкевича. У статті «Сенкевич, бандитизм і мрії соціаліста» (Твори т. XX, ст. 183) він писав: «Чому (Сенкевич) мовчить, або дуже мало говорить про кривди українців. Чому боронить загарбницької війни на Україні? Історичної чесності ви не знайдете в творах Сенкевича». ...Улюблений, показаний як зразок державного мужа герой Сенкевича — це Ярема Вишневецький, який збунтованих українців наказував мордувати так, щоб почули, що вмирають».

Однак в часі санаційної Польщі Серошевський співробітничав з тодішньою владою. Він був головою Академії літератури та сенатором. Часто виїздив за кордон, щоб організувати серед польської еміграції допомогу країні. У сенаті він виступав на захист пам'яті Петлюри (22.III.1937 р.), а одночасно намагався обмежити впливи католицької ієрархії, домагався дешевого будівництва житлових будинків для робітників (4.I.1938) та широкої розбудови бібліотек

для населення. Не дивлячись на суперечності в житті і творчості Серошевського, значна кількість його творів має незаперечну цінність, і тому на Україні переложено кілька його творів, а саме: «На дні страждання» 1930, «Пригоди тигра» 1958, «Втеча» 1962, «Юань-Мін-Тзі» 1930 та інші.

А. В.

Дослідник української літератури

8 вересня 1965 року минає 55 років з дня народження професора Вроцлавського університету, керівника українського літературознавства в Закладі слов'янознавства Польської Академії наук, — Мар'яна Якубця.

Він народився в Гіновичах Бережанського повіту в селянській родині. Гімназію закінчив у Бережанах, вчився у Львівському, Празькому і Белградському університетах. Докторську дисертацію захистив у 1935 р. Професор М. Якубець — визначний знавець слов'янських літератур, зокрема польсько-російських взаємин і української літератури.

У розвідці «Джерела і дороги розвитку української культури» він високо оцінює українську народну творчість:

«Багатство українського фольклору незаперечне. На Київській Русі виник східнослов'янський героїчний епос, який у постаті билин зберігся серед російського народу на півночі. На Україні виникли та з уст до уст переказувались українські думи і історичні пісні. Вони являють собою єдину в світовому фольклорі неписану історію народу, що показує не тільки факти, але й дає їх оцінку, висловлює ставлення народних мас до минулого та його представників у житті народу.

Український народ створив найбагатшу в слов'янському фольклорі ліричну поезію. Його обрядові пісні: колядки і щедрівки, гаївки і веснянки, купальні і русальні, дожинкові, весільні, похоронні, любовні та танцювальні пісні, його проза є великим вкладом до загальнослов'янської і загальнолюдської культури».

Мар'ян Якубець має немалі досягнення у розвитку наукового українознавства Народної Польщі. Він брав активну участь в наукових сесіях з нагоди 300-річчя возз'єднання України з Росією (1954), в науковій сесії на честь Івана Франка (1956) та сесіях присвячених Т. Шевченкові (1961, 1964). У славістичних наукових журналах надрукував чималу кількість розвідок і статей про українську літературу. В журналі «Квартальник інституту польсько-радзецького» надрукував такі праці: «Про мистецтво творчості М. Коцюбинського» (№ 1, 1954), «Тарас Шевченко» (№ 2, 1954), «Джерела і дороги розвитку української культури» (№ 1—2, 1955). У журналі «Славія орієнталіс» М. Якубець надрукував статтю «Про план досліджень творчості Івана Франка» (№ 1, 1958), «Іван Франко а Віртослав Ягіч» (№ 2—3, 1959) та ін.

До книжок, виданих для ширшого кола читачів, професор написав чимало вступних статей. Обширна стаття Якубця надрукована в передмові до «Слова о полку Ігоревім» (1950). Широкі інформаційні

статті він написав до «Вибраних творів» Франка (1955), «Вибраних творів» М. Коцюбинського (1954), «Вибраних творів» Т. Шевченка (1955). В 1958 р. у видавництві «Всѣда повшехна» вийшла книжечка М. Якубця «Іван Франко». З-під його пера вийшла також стаття «Про селянську тематику в літературній творчості Івана Франка», яка зберігається в архіві Інституту літературних досліджень у Варшаві (№ 115).

Чимало уваги вчений приділив Т. Шевченкові. Крім згаданих праць він написав у 1961 році кілька обширніших статей «Поезія Т. Шевченка». Одна з них була надрукована в тижневику «Жице літерацке» (16.IV.1961), а друга в публікації «Т. Шевченко в 100-річчя смерті». У 1964 р. Якубець у тижневику «Культура» (8.III.) надрукував статтю про Шевченка. До 150-річчя з дня народження Шевченка він підготовляв велику монографію. Немале значення має видання опрацьованої М. Якубцем і Т. Голінською хрестоматії «Українська література» (1962).

У вступній статті до хрестоматії проф. Якубець про українську літературу писав:

«Це література з власним обличчям. Вона вказує на духову відрубність народу, який її створив. Вже давно пролунали голоси великоруських шовіністичних публіцистів, вчених і критиків, які вважали її за провінціальне відгалуження російської літератури. Сьогодні бачимо в ній самотню, високо розвинену ділянку духового життя другого на світі за численністю слов'янського народу.

Українська література розвивалась безперервно без огляду на надзвичайно складні умовини, в яких жив український народ...

Українська література на фоні інших літератур відзначається перш за все тісним зв'язком з народною культурою, з великим і багатогранним багатством народної художньої традиції. Спираючись на цю традицію вдосконалювалась її мова і художні форми. З народного джерела вона брала сюжети і теми. Народність української літератури виявляється також в її ідеології, в нерозривному зв'язку її шедеврів з життям широких мас, у постійному стремлінні визначних українських письменників до показування в художніх формах необхідностей та прямих українського народу. Характерною рисою української літератури є особлива її художність, ліризм, перевага поезії над прозою, гумор і сатиричність. Сполучення цих рис надає їй виняткову барвність і простоту. Розлогий степовий пейзаж, картини українського села, соковитість кольорів, простота характерів, драматизм дії, вирізняють українську літературу навіть серед російської і білоруської. Завдяки суспільним і пізнавальним цінностям та завдяки особливому артизмові вона здобула собі важливе місце серед інших слов'янських і західноєвропейських літератур».

Ті теплі слова міг написати тільки друг українського народу, людина, яка влучно зауважила, що за східним кордоном Народної Польщі виростає велика і оригінальна література, — і яка поставила собі почесне завдання — популяризувати цю літературу серед братнього польського народу.

А. С.

КАРОЛЬ КУРПІНСЬКИЙ (6.III.1785—18.IX.1857) — польський композитор, диригент і музичний діяч, один з творців польської національної опери. Автор багатьох опер (важливіші: «Ядвіга», «Краков'яки і гуралі», «Замок на Чорштині»), балетів, симфоній, увертюр і ін. Його творчість має значення для розвитку музичної культури в Польщі.

МІХАЛ ОГІНСЬКИЙ (25.IX.1765—18.X.1833) — польський композитор-любитель, учасник повстання Т. Костюшка. З 1815 р. жив у Флоренції. Автор полонезів, з яких найбільш відомий «Прощання з батьківщиною» і багатьох патріотичних маршів, вальсів, романсів, які здобули йому широку популярність у польських шляхетських колах.

ГЕНРИК ВЕНЯВСЬКИЙ (10.VII.1835—31.III.1880) — польський скрипач і композитор. Народився в Любліні. Музичну освіту здобув у Парижі. Належить до найбільших скрипачів-віртуозів світу. Мав великий вплив на розвиток російської скрипкової школи, будучи в роках 1860—72 придворним солістом у Петербурзі, а також в 1862—68 професором Петербурзької консерваторії. В 1851 р. виступав з концертами в Києві. В рр. 1875—77 професор консерваторії в Брюсселі. Венявський був талановитим інтерпретатором класичних і власних творів (концертів, полонезів, мазурок, етюдів і ін.), які відзначаються мелодійністю і романтичністю скрипкової фактури.

В Польщі, починаючи з 1935 р., що п'ять років проводяться міжнародні конкурси ім. Венявського, лауреатами яких є м. ін. і українські скрипачі О. Пархоменко, Р. Файн і ін.

СВІТОВІ ЮВІЛЯРИ

ДАНТЕ АЛІГІЄРИ

(12.V.1265—14.IX.1321)

Світової слави італійський поет, Данте Алігїєрі був політичним діячем, але пам'ять про нього збереглась, як про творця літературної італійської мови, як про автора присвяченої коханій Беатрічі.

Книги «Нове життя», трактатів «Банкет», «Про народну мову», «Про монархію», а гад усе поеми «Божественна комедія».

Останній твір складається з трьох частин: «Пекло», «Чистилище» і «Рай». Кожна з них має по 33 пісні.

«Божественна комедія» є доказом завершення процесу формування італійської літературної мови.

На Україні творами Данте цікавився Т. Шевченко, перекладали його І. Франко, В. Самійленко, М. Вороний, про нього писала Л. Українка.

Повний переклад I частини трилогії — «Пекла» здійснили П. Карманський та М. Рильський.

Подаємо уривок з цієї частини.

БОЖЕСТВЕННА КОМЕДІЯ

ПЕКЛО

(Уривок)

Коли мені він їх назвати радив,
Побачив двох я; вищий на малого
Себе немовби шапку нагромадив.

Неначе той, що з голоду лихого
Вгризається у хліб черствий зубами,
Гриз голову сусіда він свого.

«Подобо ненажерної тварини,
Що так терзаєш жертву цю криваво, —
Промовив я, — відкрий тому причини.

Коли на це ти дійсно маєш право,
То викрию твого я лиходія,
Щоб знали люди, як належить, справу,

Якщо язик мені не заніміє».

Рот одірвавши від гидкої страви,
Він об волосся, крізь яке вгризався
У мозок, вид свій весь обтер кривавий,

Тоді почав: «Ти хочеш, щоб я вдався
У спомини про чорну ту годину,
З якої розпач мій гіркий почався?

Коли посіять маю я зернину,
Тому прокляття виросте хай з неї,
Кому гризу я голову звірину.

Хтозна, як ями ти сягнув цієї,
Та вгадую, що родом ти з Тоскани,
Дається чути з мови це твоєї.

Граф Уголіно я, широко знаний,
Він — був архієпископом Руджері;
Нікому сил нас розірвать нестане.

На вдачу він подібний був гетері;
Шахрай мене обплутав клеветою,
І зачинив мені од світу двері, —

Це знає всяк. Та що було зо мною
В темниці, як я там зустрів кончину, —
Про те скажу по правді, за чергою.

Приміщений у ту тісну клітину,
Що Баштою Голодною назвали,
Як я дійшов — чи тільки я? — до згину?

Пробув я в муках місяців немало,
Коли зловісний сон мені приснився
Майбутнього зірвавши покривало.

Руджері з ловчими мені з'явився,
Гнав вовка й вовченят від їх стоянки
Туди, де Лукки мур горбком затьмився.

Як стріли, суки мчались до заманки;
Перед мисливцем головним летіли,
Гваланді і Сісмонді та Ланфранкі,

І батько, й діти кості там зложили:
Мисливці їх дорізали ножами,
А пси у ребра зуби запустили.

Прокинувшись до сходу сонця саме,
Почув я, як мої чотири сини
У сні благають хліба із сльозами.

Коли ти чув голодний плач дитини
І сам не поривався до ридання,
То ні над чим ти не зронив сльозини..

Вони прокинулись. Було світання,
Той час, коли тюремник хліб і воду
Носив, — та зле пекло передчування.

І от я чуо — забивають входи
Тюрми моєї; з жаху занімілий,
Дивлюсь па парості мого роду.

Закаменів я, і стогнать безсилий,
Та Ансельмуччо мовив крізь ридання:
«Чому так дивишся, мій батьку милий?»

Та я не плакав; криючи страждання,
Я німував, скорботний, у темниці
І день і ніч похмуру аж до рання.

Коли ж заглянув одсвіт зоряниці,
Своє лице, що вихудло докраю,
Я угадав, на їх зирнувши лица.

Собі я руки покусав з одчаю,
Але на голод це звернули діти,
І я почув — навіки пам'ятаю:

«Ти нами можеш голод вдовольнити,
Наш батеньку! Ти дав нам наше тіло, —
Ти можеш сам його і умертвити!»

Хоч серце в мене з болю защеміло,
Промовчав я. Німі три дні минули...
О, чом у землю нас не провалило!

Настав четвертий. Гаддо мій знебулий
Враз захитався з криком: «Тату, тату!
Рятуй мене!» — і долу впав нечулий,

Замовк навіки. Я ж добу і п'яту,
І шосту жив... Як я тобі видимий,
Так бачив я синів моїх утрату

Всіх трьох. Тоді з очима вже сліпими
Блукав я, їх шукаючи... Не можу
Сказать, як мучив голод невситимий!»

І вгородив у голову ворожу
Він знов міцні, як у собаки, зуби,
Сам на собаку в озвірінні схожий.

Переклад П. Карманського та М. Рильського

ДЖОВАННІ БОККАЧЧО

(1313—1375)

Джованні Боккаччо — великий італійський письменник-гуманіст син флорентійського купця і французьки. Батько бажав зробити зі свого сина комерсанта. Молодий Боккаччо вже досить рано проявляв потяг до науки і літератури. В Неаполі Боккаччо зближується з гуртком гуманістів і починає вивчати грецьку мову та античну літературу. За посередництва своїх нових друзів він попав на двір короля Роберта Анжуйського, який сприяв розвитку науки та мистецтва. Тут він познайомився з Марією Аквіно — позашлюбною донькою короля, яку пізніше оспівав під іменем Ф'яметти. Любов до Ф'яметти стала одним з головних поштовхів до літературної діяльності.

Боккаччо свій творчий шлях розпочав від розвитку традицій римської рицарської літератури, яка притягала його світськими мотивами і переказами сюжетів античної літератури та міфології, близької йому своїм земним гуманістичним пафосом. Поема в октавах «Філострато» і вінок сонетів зробили його відомим поетом. На початку 40-х рр. Боккаччо повернувся до Флоренції, де працював на багатьох відповідальних становищах. Підтримував дружні зв'язки з багатьма видатними людьми науки тогочасної Італії, а особливо приятелював з Ф. Петраркою, який мав на нього великий вплив, зокрема в пізніших роках життя.

Найвизначнішою перемогою Боккаччо на шляху до змалювання реального життя був «Декамерон» — книга новел об'єднаних загальною ідеєю, які становлять єдину художню цілість. В основу цих новел лягли життєві події, які відбулися у Флоренції і її околицях; місцеві анекдоти і легенди, химерні східні притчи. Інколи Боккаччо переказує маленькі французькі гумористичні оповідання, зміст так званих фавлю. Герої деяких новел — це реальні люди, напр. художник Джотто, поет Гвідо Кавальканті і ін. Боккаччо використав середньовічні оповідання з латинських збірників. Сам він виступає в ролі сповідача анекдотів і життєвих подій, а як художник-митець, взяв схематично накреслені образи і ситуації і перемалював їх, опрацював у світлі нових гуманістичних потреб, створив соковиті і рельєфні реалістичні картини. Звертаючись до творів інших літератур, Боккаччо переносить дію до Італії (в 87 на 100 новел), рисує італійські типи і суспільні відносини, пояснює їх в національному дусі. Боккаччо створив рамку, яка надає цілій книзі закінченості і вияснює, звідки взявся збірник новел. Декамерон по-грецьки — десятиденник. На протязі 10 днів члени цього веселого суспільства (3 юнаки і 7 дівчат) співають, танцюють і розповідають собі взаємно новели. Всі вони високо освічені і чужі аскетичній моралі середньовіччя. Вірять в людину і в щастя на землі. Вони є носіями гуманістичних ідей.

Творчість Боккаччо мала величезне значення для розвитку італійської культури в епоху Відродження. Він проклав шлях пізнішим новелістам в італійській літературі і відіграв велику роль у формуванні реалізму всієї прогресивної літератури.

Михайло Баранович

ЯН ГУС

В XIV столітті за панування Карла I церква придбала великі маєтки. Священники й вище духовенство жили в добробуті. Вони одягались в пишні вбрання та дбали тільки про світське майно. Церква зовсім відійшла від первісного християнського вчення. Разом із шляхтою вона гнобила народ. Піддані жили у великій біді. Вони бачили, що приблизно третина всіх маєтків у країні належала церковним сановникам і німецьким панам. Багато нечесних людей ішло в священники тільки заради легкого життя і добробуту. Священники і церковні сановники дбали тільки про те, щоб церква мала якнайбільше великих земельних володінь, лісів, сіл і замків. Релігію вони використовували для свого збагачення. Заради багатства вони занебували свої

В. Палф'юв
«Єретик»

повинності. Піддані бачили, що священники жили цілком іншим життям, ніж самі вчили. Через те вони й домагалися усунення церковних непорядків.

Особливо рішуче виступив проти церковних непорядків Ян Гус. Він походив із села Гусинця. Його батьки були бідні. Він навчався у Празі. Будучи бідним студентом Гус ходив співати в церквах і по домах релігійні пісні, щоб заробити на життя. Він вчився дуже добре, вивчився на священника, а пізніше став ректором (керівником) Празького університету.

В ті часи у всіх празьких церквах проповіді виголошували по-німецьки. Тільки у Віфлеємській каплиці проповідували по-чеськи. В цій каплиці проповідував і магістр Ян Гус. У своїх проповідях він різко виступав проти непристойного життя і зажерливості духовенства, короля, шляхтичів і міщан. Він умовляв їх не використовувати праці підданих для свого збагачування і не забирати в бідних останній гріш під різними вигадками. Він казав, що священники, єпископи і все духовенство повинні виконувати свої духовні обов'язки, а не нагромаджувати багатства. Казав, що церкві не треба великих земельних володінь та іншого майна, бо це відвертає духовенство від його правдивих повинностей і зводить його на грішне життя. Гус ці свої погляди проповідував і в своїх творах.

Духовенство, шляхта і багаті міщани сердились на Гуса, що він проповідує такі думки. Найбільше на нього гнівались папа римський і архієпископ празький. Вони заборонили йому проповідувати у Віфлеємській каплиці. Потім примусили його покинути Прагу. Гус подався у південну Чехію в Козі Градок, потім на Краковецький замок. Але й там він не перестав навчати людей. На його проповіді люди сходились з далеких околиць. Приходили й деякі сільські священники, що потім Гусові думки поширювали по цілому краю. Ненависть до панів і духовенства зростала.

Церква, шляхта і багаті міщани бачили, що вони не можуть примусити Гуса мовчати. Тому вони об'єднались з новим німецьким імператором Сігізмундом. Гуса покликали на церковний собор у Констанці, де зібрались церковні сановники з усіх країн. Друзі Гуса остерігали його, щоб він не йшов до Констанці, бо там зібрались переважно вороги народу, а це значить і його вороги. Але Гус не боявся небезпеки, бо був переконаний у правді своїх проповідей і в тому, що метою його вчення було поліпшення життя людей. Він вірив, що на церковному соборі він переконає церковних сановників у своїй правді.

Але на церковному соборі не дозволили Гусові захищати своє вчення. Вимагали від нього прилюдного признання, що він в Чехії проповідував неправду й помилкові погляди. Гус не зміг згодитись на таке проголошення навіть за ціну власного життя. Церковний собор проголосив Гуса непокірним священником, єретиком. Його засудили на смерть спаленням на вогнищі. Магістра Яна Гуса спалено 6-го липня 1415 р.

Вістка про спалення Яна Гуса обурила чеських людей. Тільки мала купка багатців раділа Гусовій смерті. Народ з любов'ю згадував Яна Гуса і старався своє життя упорядкувати згідно з його ученням. Прихильників Гуса почали називати гусами. В багатьох місцевостях почались заворушення. Постав революційний рух. Проти революційного руху і гуситів стали зокрема німецькі багаті міщани. Озброєні гусити повиганяли з чеських міст німецьких багатців. Таким чином

чеські міста зробились чисто чеськими, без німецьких багатів і німецьких управ. Гуситський революційний рух охопив незабаром цілу країну. Народ хотів, щоб більше не було ані панів, ані підданих. Він хотів, щоб чехи були вільні. Смерть Гуса прискорила наростання антифеодального і національно-визвольного руху чеського народу.

А. Кусько

ШАРЛЬ-ЛУІ МОНТЕСК'Є

Великий мислитель, видатний французький просвітитель і письменник XVIII ст., ідеолог ліберальної буржуазії Монтеск'є народився 18 січня 1689 р. поблизу м. Бордо. Був радником, а потім президентом парламенту цього міста.

У своїх історичних дослідженнях Монтеск'є зробив крок вперед від абстрактного підходу до вивчення розвитку людського суспільства, хоч і був дуже далекий від правильного розуміння його законів. Він захищав ту точку зору, що суспільним життям керують природні закономірності, а не випадок і провидіння; прагнув розкрити закономірності у розвитку суспільних явищ, вказати причини відмінностей у державному ладі, пояснити особливості законів і таким чином встановити зв'язок між різними сторонами суспільного життя. Монтеск'є намагався довести, що моральне обличчя народу, характер його законів зумовлені географічними умовами, економікою, релігійними віруваннями, політичними установами даного суспільства.

У своїх творах «Перські листи», «Про дух законів» та інших Монтеск'є піддав критиці феодально-абсолютистський лад Франції. Політичним ідеалом його була конституційна «освічена» монархія з поділом влади на законодавчу, виконавчу і судову.

Погляди Монтеск'є були прогресивними для свого часу, вони послужили ідеологічною зброєю буржуазії в боротьбі проти феодальної монархії. Проте теорія Монтеск'є виправдовувала збереження королівської влади, незалежної від парламенту.

Популярність Монтеск'є як письменнику приніс його соціально-філософський роман «Перські листи», який є гострою сатирою на абсолютистську Францію, деспотизм, деморалізацію вищих класів. «Перські листи» викликали багато наслідувань; під їх впливом написані деякі прозові твори Вольтера.

Ідейна спадщина Монтеск'є відіграла значну роль в ідеологічній підготовці французької буржуазної революції XVIII ст. З великим інтересом Монтеск'є стежив за життям Росії і вважав необхідним для її прогресу скасування кріпацтва.

Помер Монтеск'є 10 лютого 1755 р.

ВІКТОР ГЮГО

1802—1885

Віктор-Марі Гюго, видатний представник прогресивного романізму, пройшов довгий і складний шлях. Виступивши вперше 1821 р. із збіркою віршів «Оди і балади», сповненою ідеалізації середньовіччя і легітимістських настроїв, він уже за кілька років (збірка «Східні мотиви») стає на демокра-

тичні позиції. В 1827 р. Гюго пише п'єсу «Кромвель», передмова до якої стає маніфестом прогресивного романтизму. У художніх творах того часу він вістря таланту скеровує проти тиранії й клерикалізму (п'єси «Ернан», «Маріон Делорм», «Король бавиться», «Рюї Блаз», славнозвісний роман «Собор Паризької богоматері», збірки віршів «Осінні листя», «Пісні в сутінку», «Внутрішні голоси», «Проміння й тіні»). Революцію 1848 року Гюго зустрів переконаним республіканцем. Скоро, переслідуваний монархістами, він змушений був покинути батьківщину. Майже двадцять років прожив Гюго у вигнанні. В той час Гюго написав один із своїх поетичних шедеврів — збірку віршів «Кари», — а також романи «Знедолені», «Трудівники моря» і «Людина, що сміється». Після повалення монархії він повертається до Парижа, де був свідком облоги його пруським військом і подій Паризької Комуни. Хоч Гюго не зрозумів як слід значення Комуни, він все ж активно виступав на захист комунарів під час розправи над ними версальців. Тоді ж він написав книгу віршів про народний героїзм тих часів «Грізний рік». Пізніше він пише відомий історичний роман «93-й рік», епічні поеми «Легенди віків», антиклерикальну драму «Торквемада», антицерковну сатиру «Папа». Твори геніального французького письменника-демократа Віктора Гюго мали величезний світовий відгомін і перекладалися багатьма мовами світу. Його поетичні твори на Україні відомі в перекладах І. Франка, Л. Українки, П. Грабовського, М. Старицького, Б. Грінченка, М. Рильського, М. Ваяна, Б. Тена, М. Лукаша, Є. Дроб'язка та ін.

ДОЛОРЕС ІБАРРУРІ

Долорес Гомес Ібаррурі народилася в сім'ї гірника в містечку Гальярті провінції Біскайя 9 грудня 1895 р.

Під час першої світової війни, коли їй минуло лише 20 років, приймала участь в революційному русі Іспанії. В 1917 р. стала членом соціалістичної організації міста Соморростро. В березні 1919 р. була одним з організаторів загального страйку робітників Іспанії.

15 квітня 1920 р. соціалістичною Спілкою була заснована Комуністична партія Іспанії. Одним з її організаторів була Долорес Ібаррурі. Згодом вона є членом Біскайського обласного комітету КПІ і редактором ряду партійних газет.

В 1923 р. в Іспанії була встановлена воєнно-фашистська диктатура генерала Прімо де Рівери, який розпустив усі політичні партії і заборонив усякі демонстрації. Комуністична партія Іспанії почала діяти в підпіллі нелегально. Диктатура Прімо де Рівери тривала до 1930 р. За цей час Долорес Ібаррурі була 6 разів арештована і ув'язнена. В 1930 р. Д. Ібаррурі була обрана членом ЦК КПІ.

Антинародна політика фашистського уряду викликала масовий опозиційний рух, який в 1931 р. переріс у буржуазно-демократичну революцію, в результаті якої була встановлена республіка. Робітники Астурії, одної з найбільш революційних провінцій Іспанії, обрали молоду комуністку Д. Ібаррурі своїм депутатом в парламент. В 1932 р. вона стала членом Політбюро КПІ та одним з редакторів її центрального органу газети «Мундо обредо».

Реакційні сили Іспанії були незадоволені республікою і прагнули ліквідувати демократичні завоювання народу. Тоді трудящі маси під керівництвом компартії, одним з керівників якої була Д. Ібаррурі, стали на захист республіки. В 1934 р. в Мадриді та в провін-

ціях Астурії і Каталонії вибухло збройне антифашистське повстання. Під впливом цього повстання демократичні сили, очолювані компартією, об'єдналися і створили Єдиний Народний фронт, який в лютому 1937 р. на виборах у парламент (кортеси) здобув більшість і створив республіканський уряд. Д. Ібаррурі була одним з найактивніших організаторів Народного фронту. Її обрано депутатом до кортесів і віце-головою кортесів.

В цьому самому часі Д. Ібаррурі брала активну участь в роботі Комуністичного Інтернаціоналу. В 1935 р. вона була обрана кандидатом у члени Виконкому Комінтерну.

Під час революційної війни (1936—1939 роки) проти фашистських заколотників, очолюваних ген. Франко та італо-німецьких інтервентів, які виступили проти Іспанської республіки, Д. Ібаррурі була заступником генерального секретаря КПІ, керувала відділом масової роботи ЦК та була одним з організаторів республіканської армії.

Після розгромлення в 1939 р. фашистськими силами республіки, КПІ почала працювати в підпіллі. Д. Ібаррурі мігрувала з краю. В 1942 р. її обрано генеральним секретарем КПІ. Під час другої світової війни КПІ під керівництвом Д. Ібаррурі головне вістря своєї боротьби спрямувала проти участі Іспанії в гітлерівських агресивних війнах.

В післявоєнні роки КПІ на чолі з Д. Ібаррурі взяла курс на створення єдиного фронту всіх антифашистських сил Іспанії для боротьби з диктатурою ген. Франко та його зовнішньою політикою.

В 1960 р. Д. Ібаррурі обрано головою КПІ.

Від самого початку вона дуже часто виступала проти теоретичних концепцій і практичних заходів Китайської комуністичної партії.

Крім діяльності в партії, Д. Ібаррурі бере активну участь в роботі Міжнародної демократичної федерації жінок. З 1945 р. є віце-головою Виконкому федерації. Є вона також активним учасником міжнародного руху за мир. В 1964 р. за свою антивоєнну діяльність одержала Ленінську премію «За зміцнення миру між народами».

(МТЩ)

ФРІДРІХ ЕНГЕЛЬС

(28.II.1820 — 5.VIII.1895)

5 серпня ц. р. минає 70 років з дня смерті одного з засновоположників наукового соціалізму — Фрідріха Енгельса.

Ф. Енгельс народився в місті Бармені Рейнської провінції в сім'ї заможного фабриканта, який, коли син підріс, намагався зробити з нього свого наступника. З цією метою послав він молодого Фрідріха здобувати комерційну освіту і практику до міста Бремена. Але молодий допитливий хлопець зустрівся тут з творами тодішніх прогресивних письменників «Молода Німеччина» і почав брати участь в їх літературному русі.

Спільно з іншими прогресивними письменниками і публіцистами він пропагував співчуття до гнобленого народу, ненависть до тогочасних монархічних порядків та обстоював ідею демократичної республіки. Дуже гостро почав також виступати проти релігійних забобонів. Згодом він познайомився з діалектичними поглядами німецького філософа Гегеля. Це дозволило йому проникнути глибше в суть суспільних явищ і виробити собі нові погляди на життя.

Восени 1842 р. Ф. Енгельс переїхав до Англії, де в текстильній фабриці в Манчестері мав далі займатися комерційною освітою. Тут він зустрівся з масовим робітничим рухом і почав пильно вивчати становище англійських робітників. В результаті цього появилася його стаття «Нариси до критики політичної економії», в якій він гостро скритикував основні суперечності капіталістичного ладу.

В серпні 1844 р., перебуваючи в Парижі, Ф. Енгельс подружився з К. Марксом і відтоді їх шляхи вже не розходилися.

В 1845 р. вони опільно написали і видали книжку «Святе сімейство», в якій з позицій діалектичного матеріалізму обґрунтували історичну місію пролетаріату як грабаря капіталізму.

В цьому ж році Ф. Енгельс видав свою працю «Становище робітничого класу в Англії», в якій він показав, що пролетаріат не тільки страждає, а й бореться. В. І. Ленін назвав цю працю «Жахливим обвинуваченням капіталізму і буржуазії».

Весною 1875 р. Ф. Енгельс переселився до Брюсселя, де проживав К. Маркс. Тут вони видали свою другу спільну працю «Німецька ідеологія», в якій уперше сформулювали основні засади історичного матеріалізму і наукового комунізму.

В січні 1847 р. вони вступили до прогресивної організації «Союз справедливих» і згодом перетворили її в «Союз комуністів», девізом якого став клич «Пролетарі всіх країн єднайтеся!».

На початку 1848 р. вони видали свій знаменитий «Маніфест комуністичної партії», який став першою програмою комуністів.

Разом з К. Марксом Енгельс брав участь в революції 1848 р. у Німеччині і видаванні прогресивної газети «Нова Рейнська газета». Після придушення революції виїхав до Англії. Тут в 1850 р. видав книжку «Селянська війна в Німеччині», а в 1852 р. спільно з К. Марксом — твір «Революція і контрреволюція в Німеччині».

В 1864 р. був одним з організаторів I Інтернаціоналу. В Інтернаціоналі увесь час вів боротьбу з анархістами, на чолі яких стояв російський емігрант М. Бакунін. Написав чимало статей.

В 1878 р. видав велику працю «Анти-Дюрінг», в якій дав всебічний і глибокий виклад усіх складових частин марксизму — філософії, політичної економії та наукового комунізму.

В 1883 р. вийшла фундаментальна праця Ф. Енгельса «Діалектика природи», в якій дано зразок застосування діалектики до проблем природи.

Видаючи теоретичні праці, Енгельс у той же час керував практично комуністичним рухом.

Після смерті К. Маркса видав 2-ий і 3-тій томи Марксового «Капіталу». В 1884 р. — видав свою працю «Походження сім'ї, приватної власності і держави», а в 1886 р. — «Людвіг Фейрбах і кінець класичної німецької філософії».

Був одним з організаторів II Інтернаціоналу і вів у ньому боротьбу з тогочасними ревізіоністами. Його праця «Критика Готської програми», видана в 1891 р. присвячена цьому питанні.

Спільно з К. Марксом Енгельс захищав право українського народу на соціальне і національне визволення. Був знайомий з українськими прогресивними діячами І. Фесенком, М. Зібером, С. Подолинським та іншими.

Твори Енгельса на українську мову перекладали Л. Українка і І. Франко. Нині вже більшість творів перекладена на українську мову.
(мтщ)

ДЖОЗЕФ КІПЛІНГ

(1865—1936)

Джозеф Редіард Кіплінг, сторіччя з дня народження якого минає в 1965 році, належить до найбільш популяризованих англосакською пресою авторів, хоча й твори його не стали хлібом насущним для людей доброї волі всього світу, ані самої Англії. Прекрасний знавець екзотичного Сходу, зокрема царства джунглів, сильний талант і стиліст, майстер художнього слова, він відомий насамперед як наполегливий бард так званого «тягара білої людини», співець і ідеолог колонізаторства.

Народився Редіард Кіплінг 1865 року в сім'ї інтелігента. Батько його був досить відомим літератором та директором школи мистецтв у Лагорі — на той час головному місті однієї з індобританських областей. Місцем народження майбутнього письменника є Бомбей. Вчився Кіплінг спочатку в школі самої колонії, а згодом — в Англії, звідки повернувся лише в 1882 р.

Після повернення до Індії Кіплінг стає співредактором «Лагорської цивільної та військової газети», де й працює до 1889 р. На сторінках цієї та інших газет друкує ряд статей, нарисів, оповідань, віршів, пісень та репортажів.

У цих творах молодий туземнонароджений Кіплінг захоплююче змалював «свою» Індію, розкрив окремі з її екзотичних драм. На матеріалі з життя індусів-тубільців та англійців-завойовників він зумів вигадувати цікаві оповіді, що полонили читачів своєю незвичністю і оригінальністю. Багато писав Кіплінг про нібито героїчне життя покорителів Індії — її солдатів. В кінці минулого та на початку нинішнього сторіччя чимало ранніх творів було перекладено на багато мов світу, в тому числі на польську і українську.

Згодом Кіплінг стає професіональним романістом, дає читачам ряд прозових, поетичних та драматичних творів, добивається небувалої популярності, дочекується навіть прижиттєвого багатотомного видання своїх творів, що для тогочасної Англії було своєрідною сенсаційною новиною.

Р. Кіплінг своєю другою батьківщиною вважав Індію. Індійськими нарисами, оповіданнями та баладами й почав він свій літературний шлях. Найцікавішим твором раннього Кіплінга є його «Книга джунглів» та «Друга книга джунглів» (1894, 1895 рр.). У першій з них розповідається пригодницька історія про індійського хлопчика Мауглі, «всиновленого» і «вихованого» вовками. Мауглі змужнівши, згодом знову попадає в коло людей, однак спостерігаючи, як жадоба багатств, підступність, зрадливість та інше зло руйнує людське щастя і людські почуття, розчаровується в своїх співродичах і знову повертається до царства джунглів.

Багато уваги приділив Кіплінг возвеличуванню нібито цивілізаційної ролі англосакських завойовників-колонізаторів, що вогнем і мечем прибор-

кували Індію, грабили «туземців», руйнували їх культуру і мову, а синів її робили рабами або зрадниками-шпигунами, до яких приєднався і герой роману «Кім».

Представників завойовницького стану, «непомітних» «будівників імперії» зобразив автор зокрема в творі «Історія родини Гетсбі» (1898), в романах «Світло погасло» (1891) та «Кім», в багатьох баладах та віршах. В одній з відомих балад «Захід і Схід» Кіплінг оспівує культ сили «білого», зштовхує двоє сильних представників двох цих світів і примушує одного з них (звісно, індійця) добровільно підкоритися сильному «білому» та ще й радіти з цього. Перетворюючи лозунги англійських завойовників, що мріяли про світове панування, в рядки поезії, Кіплінг прикрашає згадану баладу досить характерним рефреном:

Захід є Захід, Схід таки Схід,
З місця обом їм ніяк не зійти,
Поки увесь не підніметься світ,
Щоб на останнє судилище йти.

(Переклад автора статті)

Кіплінг завжди стояв в авангарді отих «будівників імперії» і ревниво слідкував за всіма потенціальними її противниками та всіма тими, що могли спробувати відірвати від Англії Індію чи якусь іншу колонію. Цим, здається, можна пояснити і його досить сильну ненависть до «північного ведмеда» — царської Росії. Цю ненависть він різко висловив у кількох своїх творах, зокрема в таких як «Кім», «Перемир'я з Ведмедем», «Людина, що існувала» тощо. Досить люто нападав письменник і на німців.

При всьому тому в Кіплінга, особливо в ранніх творах, є чимало своєрідних сторінок. В окремих творах письменника — в «Книзі джунглів», в романі «Кім», в оповіданні «Полк, що загинув», у вірші «Туземнонароджений» та в деяких баладах — Кіплінг досить співчутливо ставиться до індуського населення, радить поводитися з індусами гуманно, як з дітьми. Інколи, скажемо в тій же «Історії родини Гетсбі», автор навіть відважується критикувати чиновництво та байдужість метрополії. «Половинчастий гуманізм» Кіплінга є, однак, лише даниною духові часу, а його Кіплінгівська критика декотрих темних сторін дійсності є лише критикою, яка повинна оздоровити і ще більш зміцнити оспівану ним імперію-рай.

Одним із кращих творів письменника є роман «Світло погасло». В основі твору — історія життя і смерті художника Діка Гілдара, співця імперіалістичної агресії та англосакської воячини. В усьому творі і його автор і його герой могутність і непереможність британської воєнної машини змальовують завзято і ретельно. Однак й тут правда життя пішла проти задуму романіста: убогість і безперспективність «одописного мистецтва» спустошує душу Діка Гілдара, примушує його приховати сліпоту, вибратися на передній край колоніальної війни і загинути там.

Переклади творів Кіплінга з'явилися рано, майже одночасно з виходом їх по-англійськи. Романи, оповідання, балади співця «місії вибраних англосаксів» припали до смаку власть імущим. У царській Росії, цій «тюрмі народів» (вислів В. І. Леніна) з особливою ретельністю та захопленням пропонувалися кіплінгівські книги, що прищеплювали покірливість і преклоніння перед «сильними» та виховували ненависть і презирство до «неповноцінних іногородців».

Дещо з незначних кіплінгівських творів з'явилося в минулому сторіччі і в Україні, однак та кіплінгіада сьогодні має лише певне історико-літературне значення. Кілька більших книг Кіплінга українською мовою побачило світ на початку нашого сторіччя. Серед них найцікавішими є книга «У джун-

глях», перекладена і видана львівськими шанувальниками британського барда ще у 1905 р. та книга «Оповідання», опублікована в Києві 1910 р. На українській землі перекладали Кіплінга й після 1917 р.

Однаке найкращі збірки української кіплінгіади потрапили до рук читачів уже в післявоєнний час. Читачами тими були в основному діти. Бо до збірок вибрано найкращі оповідання з обох «Книг джунглів» та казки. Однією з перших таких книг була досить товста, майже тристасторінкова книга, що вийшла у видавництві «Молодь» під назвою «Мауглі» та інші оповідання з «Книги джунглів» (1956). До першої половини збірки ввійшли розповіді з книги про вихованого вовками Мауглі, «Брати Мауглі», «Полювання Каа», «Як страх прийшов», «Тигр! тигр!», «Нашестя джунглів», «Князівський анкас» та ін. До другої частини книги вміщено такі цікаві для дітей твори, як оповідання «Рікі-Тікі-Таві», «Маленький Тумаї», «Білий Тюлень» та «Квікверн». Додані до цих творів пісні також перекладені. Книгу відтворили перекладачі: В. Прокопчук, П. Гандзюра та Л. Солонька (останньому належать і всі віршовані тексти). Якого видання текст ліг в основу перекладу — невідомо, на жаль, однак стилістика його багато завдячує чомусь текстові російському. Видання гарно оформило кілька художників. Книга користується значним попитом юних читачів. Тираж її досить великий — вісімдесят тисяч примірників.

У 1957 році діти України одержали ще одне кіплінгівське видання — книгу його цікавих дивних оповідей-казок «Як і чому». Довгий час в Україні не сходить з екрану подарований ще у війну англійським режисером Кородом фільм за книгою Кіплінга «Джунглі». Дещо про Кіплінга написали і наші вчені.

Іван Глинський

ЖЮЛЬ ВЕРН

Катастрофа в повітрі

Уривок «Катастрофа в повітрі» взятий з роману французького письменника Жюль-Верна (1828—1905) п. н. «Таємничий острів». Дія відбувається під час громадянської війни в США, що виникла у зв'язку з поневоленням тубільців.

Група бійців, яка боролася проти рабовласників, потрапила в полон. Щоб визволитись з полону, бійці вибирають незвичайний спосіб втечі — на аеростаті підіймаються в повітря над океаном.

- Ми піднімаємось!
- Ні! Навпаки! Ми спускаємось!
- Я чую ніби плюскіт хвиль!
- Під нами море!
- До моря, мабуть, не більш, як п'ятсот футів!
- Викидайте за борт увесь вантаж!... Увесь!

Ці слова прозвучали над безмежною пустинею Тихого океану біля, четвертої години дня 23 березня 1865 року.

Всі, очевидно, пам'ятають жахливий ураган, що розпочався під час рівнодення цього року. Барометр упав до семисот десяти мілі-

метрів. Страшний норд-ост дув безперервно від 18 до 26 березня. Він наробив великих спустошень в Америці, Європі та Азії. Зруйновані міста, вирвані з корінням ліси, спустошені повіддю узбережжя, сотні викинутих на берег кораблів, цілі області, зруйновані смерчем, що змітав усе на своєму шляху, тисячі людей, що загинули на землі або потонули в морі, — такі були наслідки несамовитого лютування цього урагану.

В той самий час, коли стільки катастроф сталося на землі й на морі, не менш страшна драма відбувалась і в розбурханому повітряному просторі.

Аеростат, що його, як кулю, несло на верховини смерчу, підхоплений коловоротом повітряного стовпа, пролітав в просторі зі швидкістю не менше двох тисяч миль на добу.

У всякому разі, пасажирів, не мали можливості визначити швидкості свого руху і відстань, яку вони пролетіли від початку своєї подорожі, бо їм ні на що було орієнтуватися. Хоч і дивно це, але рухаючись з неймовірною швидкістю серед могутньої бурі, вони навіть не відчували її, їхні погляди не могли не пронизати густий туман, що клубочився під корзиною. Все навколо них було в непроглядному тумані. Їх оточували такі густі хмари, що вони навіть не могли сказати, чи була це ніч, чи день.

Ні відблиск світла, ні звуки з населених земель, ні рев океану не доходили до них у цю густу темряву, поки вони тримались у верхніх шарах повітря. Лише почавши швидко спускатися, пасажирів зрозуміли ту небезпеку, що чекала їх серед хвиль.

Тимчасом, аеростат, позбувшись свого вантажу — спорядження, зброї, харчів — піднявся у верхні шари повітря на висоту в чотири тисячі п'ятсот футів. Дізнавшись, що під ними море, пасажирів зрозуміли, що вгорі менша небезпека, ніж внизу. Не вагаючись, вони повикидали за борт навіть найпотрібніші речі, щоб тільки зберегти газ, за допомогою якого аеростат тримався над безоднею.

Ніч проминула в хвилюванні, що могло бути смертельним для менш енергійних людей. І коли знову настав день, ураган почав ніби затихати. На світанку легші хмари піднялися вгору. За кілька годин смерч розвіявся і зник. Ураган перейшов у «свіжий вітер», тобто швидкість пересування атмосферних шарів зменшилася вдвоє. Такий вітер моряки називають «бриз у три рифи». Погода значно поліпшилася.

Але одночасно можна було помітити, що аеростат почав знову повільно й безупинно спускатися. Він став потроху зменшуватись, і його оболонка змінила свою форму з круглої на овальну.

В цей час пасажирів викинули останні речі, які могли ще обтяжувати корзину, продукти, які вони зберігали, все, навіть найдрібніші речі, що були у них в кишенях, а один з них, вхопившись за круг, до якого була прикріплена сітка, намагався міцніше зав'язати випускний клапан аеростата, щоб не виходив газ.

Ніде не було ніякого клаптика землі, ніякої твердої поверхні, за яку міг би зачепитись якір аеростата.

Яке страшне було становище цих нещасних! Вони більше не могли керувати аеростатом. Марні були всі їх зусилля. Оболонка аеростата дедалі зменшувалась. Опускання аеростата помітно прискорювалось. Якщо до вечора не з'явиться якась земля, корзина, пасажирів і аеростат напевно загинуть у хвилях.

Пасажири аеростата були, очевидно, людьми енергійними, які не боялися дивитись смерті в обличчя. Жодної скарги не чулося від них. Вони вирішили боротися до останньої секунди, зробити все можливе, щоб віддалити свою загибель.

О другій годині від аеростата до поверхні моря було не більше чотирьохсот футів.

В цю мить мужній голос — голос людини, серце якої не знало страху, — пролунав над морем. Йому відповіли двоє голосів не менш енергійних.

— Чи все викинуто?

— Ні! Ще залилось десять тисяч франків золотом! Важкий мішок одразу ж полетів у воду.

— Що можна ще викинути?

— Нічого!

— Можна. Корзину!

— Чіпляйтесь за сітку! У море корзину!

Справді, це був єдиний і останній спосіб полегшити аеростат. Шнури, якими корзина була прив'язана до кулі, було перерізано, і аеростат піднявся знову вгору на дві тисячі футів.

П'ятеро пасажирів, учепившись за сітку навколо оболонки, дивилися в безодню.

Але, продержавшись кілька хвилин у верхніх шарах повітря, аеростат почав знову спускатися. Газ виходив крізь дірку в оболонці, і не було змоги затримати його.

Раптом почулося голосне гавкання. На аеростаті був собака, який тримався, вчепившись за сітку, поруч із своїм хазяїном.

— Топ щось побачив! — вигукнув один з пасажирів.

І відразу ж інший гучний голос крикнув:

— Земля! Земля!

Але до цієї землі було ще близько тридцяти миль. Потрібно було не менше години, щоб долетіти до неї, якщо не зміниться швидкість і напрям вітру. Нарешті, через дві хвилини, аеростат навскоси наблизився до суходолу і впав на прибережний пісок, куди не доходили хвилі.

Пасажири насилу виплуталися з сітки. Аеростат, звільнений від ваги пасажирів, був підхоплений вітром і, як поранений птах, зібравши останні сили, піднявся вгору і зник серед хмар.

У корзині було п'ятеро пасажирів і собака, але аеростат викинув на берег лише чотирьох людей.

П'ятого пасажиря, мабуть змило хвилею, яка вдарилась об сітку, і це дало змогу полегшеному аеростатові піднятися востаннє і за кілька хвилин досягти землі.

Не встигло четверо потерпілих від катастрофи — їх можна так назвати — звестися на ноги, як усі згадали про відсутнього і закричали:

— Може він намагатиметься припливти до берега! Врятуймо його! Врятуймо його!

І всі четверо, забувши про виснаження і втому, почали розшуки.

Було близько шостої години вечора. Згустився туман, і ніч стала ще темнішою. Потерпілі від катастрофи йшли в північному напрямку по цій, невідомій їм землі, куди закинув їх випадок. Вони відчували під ногами піскуватий, перемішаний з дрібними камінцями ґрунт, позбавлений, здавалося, всякої рослинності.

Час від часу подорожуючі спиналися, голосно гукали і прислухалися, чи не чути якогось відгуку з боку океану. Маленький загін знову просувався вперед, обшукуючи кожний куточок узбережжя.

Потяглися довгі; безрадісні години чекання. Було дуже холодно. Потерпілі сильно промерзли, але майже не помічали цього. Вони не думали навіть про найкоротший відпочинок. Забуваючи про себе, мандрівники думали тільки про загубленого; не втрачаючи надії, вони ходили скрізь по пустому острову, повертаючись раз у раз до його північного кінця, ближче до місця катастрофи. Їхні голоси можна було чути на далеку відстань, бо в атмосфері почувалося деяке заспокоєння, море вже не так сильно хвилювалося й шуміло.

АНРІ БАРБЮС НА УКРАЇНІ

10 вересня 1927 року, напередодні святкування десятих роковин Великого Жовтня, до Радянського Союзу прибув видатний французький письменник Анрі Барбюс.

У бесіді з представниками преси Анрі Барбюс сказав, що він зворушений тією гостинністю, з якою його прийняли в нашій країні; розповів, що він має намір дати західноєвропейській публіці справжнє уявлення про СРСР, бо «...більшість з тих, хто досі писав про Радянський Союз, дивилися на нього буржуазними очима».

4 жовтня 1927 року Анрі Барбюс прибув до тодішньої столиці Радянської України — міста Харкова.

Ось згадка про ту зустріч письменника Ізана Микитека: «...могутня блискавка розуму, що освітлювала його (Барбюса — М. Б.) велику любов до трудящих цілого світу, до нашої соціалістичної Батьківщини і до нас, молодих письменників Радянської України, — це все назавжди окреслило його натхненний образ якимись вічно пломенючими лініями...».

Перебуваючи в Харкові, Анрі Барбюс відвідав Будинок державної промисловості, побував на Харківському паровозному заводі, в дитячій трудовій колонії імені Горького, зустрівся з численними кореспондентами українських центральних газет і журналів.

Під час відвідання редакції газети «Пролетарий» 4 жовтня 1927 року, Барбюс залишив таке привітання харків'янам: «Харківським пролетарам я висловлюю свої найщиріші почуття братерської відданості».

Все привернуло увагу пристрасного солдата миру. Доброзичливий друг бачив грандіозні зрушення, що відбулися в нашій країні. Його гаряче хвилювало питання про французько-радянські відносини.

З батьківською турботою оглядав Барбюс територію колонії імені Горького в Куряжі, розмовляв з комунарами, знайомився з їх побутом і роботою.

Ще раз Барбюс побував на Україні взимку 1929 року і відвідав Одесу та Харків.

Весною 1932 року Анрі Барбюс знов приїздить до нашої країни.

Повертаючись з урочистого пуску Дніпрогесу, письменник 11 жовтня 1932 року ще раз зупиняється в Харкові. Зустрічати Барбюса на Південному вокзалі зібралися представники партійних і профспілкових організацій, українські радянські письменники Петро Панч, Остап Вишня, Мирослав Ірчан, Іван Кириленко, Іцик Фефер та інші. Від імені літературних та громадських організацій столиці щиро вітали Барбюса Мирослав Ірчан та Остап Вишня.

Відповідаючи на привітання, Барбюс сказав, що йому відомі велетенські успіхи на господарському та, зокрема, культурному фронті, що їх домоглася Радянська Україна, і що в цьому він знову переконався, побувавши на Дніпрогесі. Це був останній приїзд Анрі Барбюса на українську землю. Під час наступних відвідин Радянського Союзу в 1933 та 1934 роках йому на Україні не довелось побувати.

Для газети «Комсомолец України» Барбюс написав такі слова:

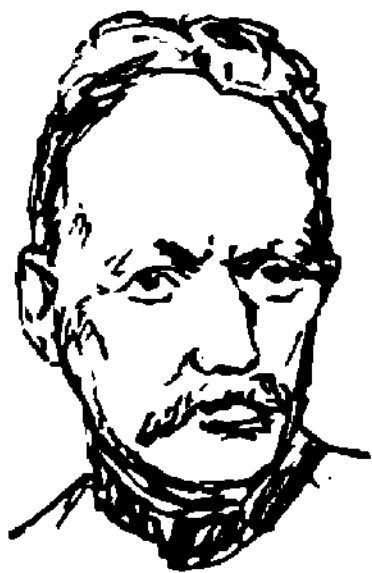
«Я надзвичайно щасливий, що маю змогу вітати друзів і переказати привіт молодим комуністам України від молодих комуністів Франції та Німеччини, з якими я маю зв'язок». 4 жовтня 1927 року. Анрі Барбюс.

М. Буговий

МИХАЙЛО ШОЛОХОВ

Великий російський радянський письменник, лауреат Ленінської премії М. О. Шолохов належить до числа тих літераторів, творчість яких ще за життя оголошується класичною. Таких авторів, безумовно, мало. А подібне визнання їх заслуг з боку народу — найвища нагорода для митця, найкраща оцінка діяльності художника.

Колишній генеральний секретар Спілки письменників СРСР, видатний російський прозаїк Олександр Фадєєв (автор «Молодої гвардії» та інших відомих творів), виступаючи в 1949 році в Парижі, говорив про життєвий і літературний шлях своїх найбільш здібних побратимів і колег, що разом з ним прийшли в художню літературу з фронтів громадянської війни. Таким, в першу чергу, був шлях Дмитра Фурманова і Миколи Островського. «Таким, — зазначав Фадєєв, — був шлях молодшого і, можливо, найбільш талановитого серед нас Шолохова...».

В чому ж полягає секрет надзвичайної популярності М. Шолохова? — Відповідь дуже проста: в творчості. А вона в нього, перш за все, відзначається художньою довершеністю, революційним гуманізмом, історизмом епохи, ліризмом поетичного стилю прози. Крім того, тема партії і народу — домінуюча тема письменника.

...Михайло Олександрович Шолохов народився буремного 1905 року на Донщині в родині з середніми сільськими достатками. Після одержання шкільної освіти приймав участь у громадянській війні на Донщині та Україні.

В перші післяреволюційні роки Шолохов активно включається в нове радянське будівництво на рідній Донщині.

Тему народу і його революційної боротьби вісімнадцятирічний Шолохов піднімає і в своїх перших оповіданнях, об'єднаних пізніше в ранніх збірках «Лазуревий степ» і «Донські оповідання». Перше, що кидається в очі, коли читаєш ці твори, — людяність і гуманізм молодого автора. Цікавий у цьому відношенні приклад можна навести з оповідання «Продкомісар». Герой твору тікає від білих, він вже майже врятувався, але випадково зустрічає в засніженому степу малого хлопчика, який знесилив і замерзав. Комісар, не квап-

лячись і не роздумуючи, віддає йому свого коня, хоч і усвідомлює, що врятувавши хлопчика, загине сам.

Свою чотиритомну епопею «Тихий Дон», яку окремі критики влучно порівнюють з «Війною і миром» Л. Толстого, Шолохов розпочав ще в 1926 році і працював над нею біля п'ятнадцяти років. Письменник закінчив роман в 1940 році, хоч обіцяв це зробити значно раніше — в 1931 році. Що ж заважало йому? По-перше, Шолохов, як автор, дуже вимогливий до себе, по-друге, темпи роботи в якійсь мірі загальмував Сталін, що іноді ридився в тогу безапеляційного «критика». Він знайшов у «Тихому Доні» ті помилки, яких фактично і не існувало. В листі до видатного діяча революційного руху Польщі та Росії — Фелікса Кона (1929 рік) Сталін писав, що в змалюванні окремих персонажів «...знаменитий письменник нашого часу тов. Шолохов» приступив «...ряд найгрубіших помилок і прямо невірних відомостей» (Й. Сталін, Твори, т. 12, стор. 112).

В «Тихому Доні» розповідається про великі класові суперечності серед донських козаків. Їх верхівка, переважно куркульсько-есерівські елементи, пішла за контрреволюцією. Але станичні низи (в романі це Подтьолков, Кошовий, Бунчук, Кривошликов, Котляров та інші) назавжди пов'язали себе з революцією, з її найбільш рушійною силою — комуністами.

Одним з центральних персонажів твору змалювано також Григорія Мелехова. Він — типовий представник трудового козацтва з середняцьких верств. В. І. Ленін неодноразово підкреслював, що середняки (точніше — дрібна буржуазія) належать до тих класових сил, які хитаються між буржуазією і пролетаріатом. Саме таким і був Григорій Мелехов. Він повинен був залишитись з народом і не залишився. Його рішучості, фактично, вистачило лише на те, щоб розірвати споконвічні родинно-патріархальні забобони і палко покохати одружену красуню-сусідку.

Зовсім новій темі в житті козаків Дону Шолохов присвятив свою «Підняту цілину» — класичний твір про зародження колгоспного будівництва. Письменник працював над тим довго. Кажуть, що він зробив на його друкованих сторінках не менше тисячі поправок. І хоч головні герої цього твору комуністи Давидов і Нагульнов загинули в боротьбі за перші колгоспи, — справа, за яку вони віддають життя, перемагає. Її повинні остаточно завершити їх живі товариші — Размьотнов, Майданніков, Варюха та інші.

З творів, присвячених Великій Вітчизняній війні, слід згадати нарис «Наука ненависті» і роман «Вони билися за Батьківщину», над яким автор продовжує працювати і зараз. Ці твори, крім своїх чудових художніх якостей, сповнені непослабної ненависті до фашизму і любові до людства.

Давні узи дружби і братерства зв'язують М. О. Шолохова з українським народом. Я вже докладно не говорю про те, що письменник по кровній лінії своєї матері належить до наддніпрянських українців. Він повсякденно цікавиться життям Радянської України, а нещодавно написав передмову до книги українського літератора Т. Урадова «Шлях Олексія Гмирьова», яка була опублікована Херсонським видавництвом.

Товариші, які побували в гостях у Шолохова, розповідають, що вони бачили на його подвір'ї велику брилу вугілля — символічний

подарунок з Донбасу. В 1959 році у Шолохова побував прославлений гірник України Микола Мамай, який подарував улюбленому письменникові шахтарську лампу. Бувають у Вешенській і українські письменники. Земляки Шолохова часто згадують приїзд «вусатого запорожця» — Василя Минка.

Коли у Вешенській побував український літературознавець М. Кокта, Шолохов, докладно розпитував у нього про останні київські новини, про творчі справи М. Рильського, О. Гончара, О. Корнійчука і, особливо про Шевченківський ювілей. «Обов'язково, — пообіцяв Михайло Олександрович, — напишу щось до ювілею Тараса Григоровича».

Російсько-українські зв'язки вдало втілені Шолоховим і в його творах. В своєму «Тихому Доні» він згадує і сусідню з російським Доном українську Луганщину. Та й це не дивно, бо письменник живе поблизу географічного і адміністративного кордону Росії з Україною: Ростовська область, до складу якої входить станиця Вешенська, межує з українською Донеччиною. В першій книзі «Тихого Дону» Шолохов писав і про ті землі, де зараз живуть українці в Польщі. На цій території, як відомо, в першу світову війну розгорнулись жорстокі бої між російською армією, з одного боку, і австрійськими і німецькими військами — з другого.

На сторінках творів Шолохова часто зустрічаються і прізвища наших земляків. Наприклад, в госпіталі солдат-революціонер Гаранжа розкриває Григорію Мелехову правду про війну, про існуючі несправедливі порядки царизму. А в «Піднятій ціпні» запам'ятовується інший українець — керівник агітаційної колони комуніст Йосип Кондратько — «Квадратько». Разом з козаком Андрієм Размьотновим він приймав активну участь у визволенні Дону від білогвардійців.

...Своє 60-річчя Михайло Шолохов зустрічає з розквіті творчих сил. Бажаємо йому найкращих успіхів і довгого плідного життя.

Євген Волошко

ЙОГАНН-СЕБАСТЬЯН БАХ (31.III.1685—28.VII.1750) — великий німецький композитор, один з основоположників музики як незалежного самостійного мистецтва. Його багатогранна творчість, яка обіймає понад 500 композицій, з одного боку увібрала в себе весь музичний досвід його попередників, а з другого відкрила нову добу в історії світової музики. Сила ідей, багатство переживань, реалістичне відкриття життя, індивідуальна характеристика образів, а також зв'язок з фольклором виводить музику Баха далеко поза рамки церковного культу, хоч більшість його творів була створена на церковну тематику.

Величезне історичне значення для дальшого розвитку музики і утвердження в ній сучасного т. зв. темперового строю (яким користуються сьогодні всі клавішні інструменти) мають його прелюдії і фуги для клавесина пн. «Добре темперований клавір».

Основною рисою стилю Баха є поліфонічне ведення голосів у хорових і інструментальних творах. Ось тому Бах по-праву вважається найвидатнішим, неперевершеним досі представником поліфонічного стилю в світовій

музичній культурі. Залишив багато хорових творів — кантат, мес, ораторій, а також багато творів для органа, клавесина, скрипки, симфонічного оркестру т. ін.

В деяких його творах з циклу «Добре темперований клавір» дослідники добачуються інтонацій української пісенності. Хоч могло бути і навпаки — його твори могли вплинути на розвиток української народної пісні...

Найбільш відомі твори Баха: «Страсті за Матвієм» і «Меса сі-мінор», а з світських кантати: «Феб і Пан», «Селянська», «Кавова».

Все життя Бах займався музикою. Був церковним співаком, придворним скрипачем, капельмейстером, органістом. З 1723 р. служив органістом і кантором у Лейпцігу в церкві св. Фоми. Сам походив з роду музиків і його чотири сини також були визначними музикантами-композиторами.

В цьому році припадають також роковини народження його сина Йогана Христіана (5.IX.1735—1.I.1782), званого «міланським» або «лондонським». В Італії, а пізніше в Англії, де жив з 1762 р., він користувався популярністю як автор наспівних опер, симфоній і фортепіанових творів, написаних у вишуканому т. зв. «галантному» стилі.

Поліфонічний стиль давно вже здобув право громадянства в українській інструментальній музиці. Блискучі зразки поліфонії дав Ст. Людкевич у своїх кантатах «Заповіт» і «Кавказ». На основі поліфонії побудовані найкращі пісенні твори М. Леонтовича («Щедрик», «Пряля», «Дударик» і ін.). Поліфонією також часто користується наш композитор Л. Гладилевич, а його малу фуґу з кантати «Клич дружби» можна подати як приклад цього трудного мистецтва.

ГЕОРГ-ФРІДРІХ ГЕНДЕЛЬ (23.II.1685—14.IV.1759) — великий англійський композитор німецького походження. Працював органістом, пізніше скрипачем в оперному театрі Гамбурга, придворним капельмейстером в Ганновері, а з 1710 року у Лондоні, де довгі роки керував оперними театрами. Творчість незвичайно багата і різноманітна: понад 40 опер, 32 ораторії, багато органних концертів, вокальних, камерних інструментальних творів і творів церковної музики. Його опери сьогодні мають вже тільки історичну вартість, натомість ораторії, органні концерти та інструментальні твори входять в золотий фонд музичної культури. Творам Генделя властиві монументальність, героїзм, прозорість, епічна величність. В своїх хорових творах використав традиції німецької поліфонії і англійського хорового стилю. Найбільш відомі ораторії «Саул», «Самсон», «Месія».

ОЛЕКСАНДР ГЛАЗУНОВ (10.VIII.1865—21.III.1936) — російський композитор, диригент, педагог. Видатний майстер симфонічної музики. Його монументальним композиціям властиві епічна широта, мелодійність, яскравість і багатство барв, оптимізм. Вніс вклад у розвиток камерної і балетної музики. Важніші твори: симфонії, симфонічні поеми, фантазії, сюїти, фортепіанові і скрипкові концерти, вокальні твори, балети: «Раймонда», «Пори року» і ін. Допомагав укр. композиторам В. Косенкові, Я. Степовому, Ф. Акименкові.

ЯН СІБЕЛІУС (8.XII.1865—20.IX.1957) — визначний фінський композитор, основоположник фінської національної музичної школи. Його творчість найсильніше проявилася в галузі симфонічної музики. Для стилю Сібеліуса характерні яркий національний колорит, монументальність, мелодійне і гармонійне багатство. Починаючи з 1950 р. в Хельсінкі щороку проводиться «Тиждень Сібеліуса». Найважливіші твори: 7 симфоній, симфонічні поеми, концерти для скрипки і пісні, багато з яких стали народними. **К. К.**

Мляхами ІСТОРІЇ

Творець Київської держави

Скупі історичні матеріали з княжих часів не донесли до нас дати народження князя Володимира. Загубилася вона у сумерках померклої доби нашої історії, тому нащадкам доводиться згадувати лише дату смерті будівника Великої Русі — 15 червня 1015 року.

У половині X віку київський князь Ігор мав уже під своєю владою всі племена, що жили над Дніпром і далі на північ. Син Ігоря, Святослав, зайняв навіть Болгарію над Дунаєм. Він хотів цілком вигнати греків, однак болгари порозумілися з греками і спільними силами знівечили плани Святослава. При цьому, вертаючи з походу, загинув і сам Святослав.

Сини Святослава були тоді вже на княжих престолах: Олег у країні деревлян, Володимир — у Новгороді, а Ярополк Святослав залишив у Києві, як виступав у похід.

Після смерті батька між синами вибухла домашня війна. Захланний Ярополк завоював деревлян, при цьому загинув і Олег. Розгніваний смертю брата Володимир вирушив з великим військом на Київ. Ярополк вбили його ж такі прибічні бояри, а Володимир обняв Київський престол.

Користаючи з міжусобної війни в Києві, завойовані племена почали бунтуватися, перестали платити дань. Князя чекали походи. Володимир здобув країну половчан з городом Полоцьком, підкорив знову радимичів, в'ятичів, укріпив Київ перед нападами печенігів, опанував Волинь і збудував там город Володимир, зайняв Галичину включно з Перемишлем, охоплюючи своїм впливом і Закарпаття. На княжих престолах завойованих земель Володимир скрізь порозсаджував своїх синів.

Таким чином, під владою київського князя опинилася більшість Східної Європи, а Київська Русь стала найбільшою і наймогутнішою державою в Європі.

Наймогутнішою державою світу вважалася тоді Візантійська імперія. Але й там вибухла внутрішня війна. Візантійські імператори попросили у Володимира допомоги, хоч досі ворогували з ним. Володимир згодився допомогти, але під умовою, що імператори віддадуть за нього сестру Анну. Руське військо придушило бунт, проте імператори не спішили виконати обіцянку. Тоді князь вирушив на Крим, зайняв там Корсунь (Херсонес) — «очко в голові» Візантії.

Корсунь бо забезпечував Візантії торговельне панування в країнах, розташованих на Чорному морі. Імператори покорились; Володимир прийняв християнство і одружився з Анною. Таке споріднення з монархами принесло Володимирові гідність імператора, поставило Русь на одному рівні з Візантією.

Повернувшись з Корсуня, Володимир наказав охрестити киян (в 988 р.), а за ними і всю Русь. Решта життя великого князя пішла на впорядкування внутрішніх справ Руської держави.

Головні заслуги Володимира полягають в тому, що він зцементував окремі племена в одну державу. Власне — зцементував. Бо коли попередні князі підбивали сусідні племена, то крім плачення данини — ті племена нічим з Руссю не були зв'язані. Вірували вони в різних богів, мали своїх князів, своє право, по-різному формувалася їх культура. Інакше стало тепер. Вперше в історії на багатьох землях засіли сини одного батька, запанувала династія Володимира. З родинного зв'язку виникало почуття єдності, формувалося поняття великої батьківщини, звідти випливав обов'язок спільної оборони інтересів.

Надзвичайно важливим моментом було введення християнства. Воно не тільки об'єднувало населення, але й несло з собою нову високу візантійську культуру, змусило будувати перші школи, підносити освіту.

Убогість писаних джерел з часів формування Київської Русі не приваблювала наших письменників до цієї доби. Хіба вперше у 1938 році вийшла у Львові повість Юліана Опільського «Ідоли падають», присвячена часам Володимира, однак доволі таки бідненька. Щойно кілька років тому появилось два історичні романи на цю тему, пера покійного вже Семена Скляренка: «Святослав» і «Володимир». Романи ці так багаті і цікаві, що варто їх прочитати.

М. Сивіцький

Імператор

(Уривок з роману «Володимир»)

Ніколи ще до цього князь київський не сидів так твердо на своєму престолі.

Корона імператора! О, як багато, виявилось, важили золотий вінець з наверхієм і бармицями¹⁾, в очках-гніздах якого були втоплені червоні гранати, небесні бірюзи, та ще багряне корзно на плечах, червоного хза черевики.

До Києва їхали й їхали, як і раніше, купці константинопольські, вони везли вина, узороччя, паволоки, сосуди церковні, ладан, смирну, різноликі ікони — дорогі, на кипарисових дошках, у золотих і сріб-

---

¹⁾ Бармиці — напліччя, підвіски до корони.

них окладах, і дешеві — вилиті з міді, бронзи, писані на простому дереві, про які говорили: «Згодиться — помолиться, не згодиться — горнець з молоком накриємо».

Разом з ним їхали сли, що мали високі чини магістрів, слафарокандидатів, всі — патрикії, вони з'являлись на очі князя Володимира з грамотами й золотими печатями, великими дарами; інші сли, також патрикії, часом священнослужителі, іноді знатні константинопольські жони, прямували в покої василіси Анни, подовгу в неї гостювали, вели бесіди, радились, пирували — по-грецькому образу.

Імператор Василь тепер поводився і говорив з великим київським князем, як рівня й рідня — раз і другий він просив Володимира дати йому в застав¹⁾ золота й срібла, увесь час наполягав, щоб Русь продавала Візантії більше хліба, меду, воску, шкір, — імперія поглинала все, чим багата була руська земля.

Але імператор Василь мав потребу не тільки в цьому. Він просив князя Володимира дати йому тисячу воїв, які б охороняли його особу й Великий палац, — видно, важко доводилось імператорам, якщо вони не покладались на полки безсмертних і вірили русам більше, ніж ромеям.

Слідом за Візантією йшли й інші. До Києва, здавалося, прикуті були очі всього світу — за короткий час тут побували сли німецького імператора Оттона III, свіонського конунга Олафа, датського — Свена Твескегга.

Князь Володимир знав ціну цим слам, — хоч ті говорили про любов і приязнь до Русі, клялись тримати їх довіку, на знак чого привозили з собою імператорські й конунгські грамоти й дари, — він розмовляв з ними обережно, більше розпитував, ніж повідав.

Більш сердечно, тепло, задушевно вів розмови Володимир з слами польського князя Болеслава, чеського Андріха, угорського князя Стефана. Це були сусіди Русі, з ними здавна руські люди мали любов і дружбу.

Деякі з цих слів натякали на те, що їхні князі не від того, щоб і породичатись з київським князем, — про це розмовляв з князем Володимиром єпископ калобрезький Рейнберн, що приїжджав посланцем від польського князя Болеслава.

— Є в нашого князя дочка Марина, — говорив єпископ, — яку сватають королі Норвегії, Данії й навіть англійці. Але князь Болеслав не хоче видавати своєї дочки за море, краще, каже він, родичатись з сусідами. Подумай, княже Володимире, адже в тебе багато синів, є між ними й той, що полюбитись князівні Марині.

Князь Володимир обіцяв подумати, але не набивався в свати Болеславу, бо не міг забути й простити, що той недавно пробував силою взяти Червенські городи.

Заморські, іноземні сли й гості спочатку дивували князя: де вони з'являлись там виникало стовпище людей, але, як завжди буває, люди київські швидко звикли до цієї диковини, і на Подолі, Оболоні, в передградді вільно вже походжали варяг і грек, хозарин і лях, угорець і навіть жовтошкірі люди із-за Ітиля-ріки, з города Чаньяна²⁾, із-за Джурджанського моря.

¹⁾ Застав — позика.

²⁾ Чаньянь — столиця древнього Китою (біля 1000 року).

Слам, василікам, купцям і священикам, що приїжджали сюди, треба було десь жити, деякі з них сиділи тут уже постійно, одержували в князя двори й ставили на них свої дома — не тільки дерев'яні, а й кам'яні; з'явилися у Києві цілі конці: Угорський, Лядський, Чеський, Варязький, Хозарський.

Князь Володимир приймав слів, гостей на Горі достойно. Він сидів у тій же Золотій палаті, в старому, поточеному шашлем кріслі своїх отців, позад нього стояли вицвілі знамена князів давніх і його нове, з білого оксамиту шите, золотом гаптоване, знамено...

Князь Володимир мав те, про що навіть не думали предки, — на голові сяяла золотом і доротоцінним камінням корона, одягнутий він був у сріблястий з хрестами скарамантій, плечі прикривала багряна хламида, на ногах черевики з червоного хза; поруч з ним сиділа у велеліпних одягах його жона цариця Анна...

Семен Склярєнко

Під «Шапкою Мономаха»

Смерть Ярослава Мудрого (1054) поклала край могутності Київської держави.

Великий князь своїм заповітом поділив руські землі між п'ятьма синами, сподіваючись, що любов між Ярославичами збереже єдність країни. Однак вже сам задум поділу був зловіщим для Русі, а крім того посилювались міжусобиці поодиноких князів та хижацькі зазіхання сусідів з півдня.

Труднощі, які переживала тоді древньоруська держава, не могли подолати малоталановиті «прости умом» інколи жорстокі, а часом надто милосердні київські князівки. Не зуміли вони приєднати до себе молодших братів і здобути довір'я руських людей для захисту південних кордонів від половецької орди. Організований ними похід проти кочівників в 1068 році закінчився повним розгромом княжих військ на річці Альті, а руська земля стала беззахисною. Своєю безпорадністю викликали вони в Києві заворушення. Кияни прогнавши кволих князів, обрали собі володарем Всеволода (1078—1093), людину розумну, яка зуміла об'єднати в одну цілість землі Наддніпрянщини, Смоленська та Поволжя. Боровся він уперто не тільки з ордою, а й з князями-ізгоями, які часто для заспокоєння своїх престольних зазіхань наводили на руську землю половців. Вірним помічником у керуванні державою був його син переяславський князь Володимир Мономах (1113—1125), воєнні подвиги, широкі культурно-торговельні зв'язки та політично-гнучка мудрість якого відомі нам з автобіографічного твору «Поученіє дітям». Володимир був князем освіченим, ще замолоду пройшов тверду школу життя. За дорученням свого батька Всеволода він часто бував з дипломатичними місіями в різних державах Сходу, Півдня і Заходу. Здобуваючи таким чином, широкий погляд на державні справи. Свої обов'язки виконував сумлінно.

Згодом він писав: «Що мав зробити слуга мій, то я сам робив, на війні і на ловах, вночі і вдень, у спеку та в холод, не даючи собі відпочинку. Не дивився я на посадників, ані на бирічів, сам робив, що було треба, всю управу в своєму домі сам держав».

Володимир Мономах, будучи ще переяславським князем, поста-

А. Добжанський
Кирило і Мефодій
Поліхромія в Єленій Горі

вив перед собою мету: об'єднати усіх руських князів для боротьби проти половців.

На Любецькому з'їзді у 1097 році він звернувся до князів: «Пощо губимо руську землю, зводячи ворожнечу між собою? Половці руйнують руську землю і радіють, що боротьба між нами ще досі триває. Віднині будьмо одностудні і обороняймо руську землю!».

Володимир був вірний своїм словам — настановам. Одразу після з'їзду, не гаячи часу, він зайнявся військовими справами, наслідки якої відбилися широким відгомонам у пізніших літописах (про Хана Боняка, Отрока, Євшан-Зілля). Поєднавшись з цілою руською дружиною він подолав у степах войовничу орду, відкинув її з київських степів аж до Кавказу і надовго від своєї держави відвернув половецьке лихо.

Владу в столичному місті Києві Володимир не здобув братовбивством чи міжусобними інтригами, а соціальною революцією, викликану невдоволенням народу тодішніми державними порядками.

Своїм авторитетом і розумом князь Мономах за короткий час об'єднав майже всі землі Київської держави, а в непокірних князів завоював собі шану, безоглядний послух.

Багато уваги присвятив Володимир також добросусідським відносинам з Візантією, Скандинавськими країнами, Польщею, Німеччиною, Англією та ін. В свою чергу візантійський імператор намагався дарами і родинними зв'язками здобути прихильність руського володаря.

Крім політично-державної діяльності Мономах уславився ще як письменник, твори якого дійшли до наших днів. На схилі свого життя величезний життєвий досвід, свої спомини та поради для нащадків виклав він у збірці під з. «Поученіє дітям».

Твір композиційно добре побудований, відповідає всім вимогам візантійського барвистого стилю. В «Поученні» немов віддзеркалюється образами та порівняннями поетичність і психологічна вразливість Володимира Мономаха. По-мистецьки він висловлював свої найпростіші думки. Про половців говорить: «облизувалися на нас, як вовки», про вбитого князя Із'яслава пише: «побачив кров його і тіло зів'яле, ніби молоду квітку..., ніби ягня заколоте», дуже пластично розповідає про мисливські пригоди: «два тури кидали мене з конем рогами»..., «дикий звір скочив мені на стегна і перекинув мене з конем», «два лосі: один топтав ногами, другий бодав» і ін.

Можливо, що до певної міри постать князя Мономаха ідеалізувалась тогочасними літописцями, можливо панегірична тенденційність характеристики діяльності князя не дає нам правдивого образу, проте, не можна заперечити факту, що Мономах в історії Київської Русі був непересічною одиницею, ідеалом якої була єдність східних слов'ян і боротьба за їх незалежність. Під «Шапкою Мономаха», яка збереглася до наших днів Київська Русь переживала черговий політичний та культурний розквіт. (МБ)

«Московські статті 1665 року»

«Московські статті» — це договірні умови між козацькою старшиною і царським урядом, підписані 11 жовтня 1665 р. гетьманом Іваном Брюховецьким під час його перебування у Москві.

Після Ніжинської Чорної ради (1663) Правобережна Україна опинилася під Польщею, а Лівобережна Україна — під Росією. Гетьманом Лівобережної України у 1663 р. був обраний Іван Брюховецький. Через два роки Правобережжя визволилося від польсько-шляхетського панування, але козацька верхівка не побажала прилучитися до Росії і почала переговори з Кримом. Правобережний гетьман Петро Дорошенко признав султана своїм зверхником і разом з татарами почав підготовку до походу на Лівобережну Україну.

В той час Іван Брюховецький постановив заручитися підтримкою царського уряду. В 1665 р. виїхав він до Москви «на поклін» до царя, одружився там з дочкою боярина Салтикова. Виконуючи царську волю, гетьман підписав від імені козацької старшини т. зв. «Московські статті», які, хоч і підтверджували права і привілеї української козацької старшини, в значній мірі зміцнювали позиції царизму на Україні, посилювали адміністративну і фінансову залежність України від царського уряду.

Наприклад, за першою статтею українські міста і землі переходили у володіння російського монарха. П'ята стаття дозволяла значно збільшити російські військові гарнізони у Києві, Чернігові, Переяславі, Ніжині. Крім того в інших містах, зокрема Полтаві, Кременчуці, Каневі, на Запоріжжі (фортеця Кодак) додатково розмістилися царські війська. Хлібні запаси для військ поповнювалися за рахунок місцевих ресурсів.

«Московські статті» дозволяли російським чиновникам провести у 1666 р. перепис селян і міщан на Україні для обкладення їх новими податками на користь російського царя.

Позиція Брюховецького сподобалася російському монархові. Цар наділив гетьмана боярським чином, подарував йому Шепатаківську сотню («сотня» — територіальна одиниця в складі полку) на Сіверщині.

Але «Московські статті» не принесли користі українському народові. Вони, навпаки, посилили гноблення населення. Незрівняно високі податки, поглиблення класових суперечностей спричинилися до вибуху у 1666 р. народного повстання проти Брюховецького за його царелюбну політику. Українські феодали і російські чиновники жорстоко розправилися з повстанцями. Багато з них було страчено, інші покарані засланням.

У 1668 р. почалося нове народне повстання. Смерть гетьмана Брюховецького звела нанівець його спроби зблизитися з Дорошенком і скерувати повстання проти російських воєвод.

«Московські статті» 1665 р. свідчать про те, що українська феодальна верхівка (козацька старшина) при кожній нагоді нехтувала інтересами народу. В умовах загострення класової боротьби на Україні, українські і російські феодали завжди знаходили спільну мову і добивалися єдності в боротьбі проти визвольних рухів народних мас.

І. Красовський

В. Куткін. «Сліпий».

Занепад козаччини

В другій половині XVIII ст. зростає могутність російської держави. Цариця Катерина II, вступаючи на престол, вже на самому початку вирішила завести однакові права для всіх своїх «провінцій», скасувала «всякі вольності» і кермо правління взяти в свої руки. Вона чекала лише слушного моменту, щоб здійснити свої плани та відкрити собі шлях для колонізації південних степів України і вихід у Чорне море.

Царський уряд вже віддавна почав заселяти сербами (вихідцями з Австро-угорщини) територію Запорізького війська. Така політика дратувала козаків.

Згодом почались непорозуміння між сербами і козаками. Відгомін чварів доходив до царського уряду. Скарги на запорожців йшли також з Польщі, яка обвинувачувала козаків, і небезпідставно, у підтримці Коліївщини. Запоріжжя в очах російського уряду ставало небезпечним вогнищем, а тим більше пануючі там демократичні порядки. Вільне козацьке населення було також сіллю в оці царського абсолютизму. Уряд Катерини чекав лише вигідного моменту, щоб раз назавжди покінчити з «козацьким свавіллям». Такий момент настав після переможного закінчення російсько-турецької війни (1768—1774), в якій запорожці брали активну участь і для царського уряду були великою підмогою. Але їхні бойові заслуги Катерина II і так не взяла до уваги в своїх політичних міркуваннях.

Восени 1775 року російська армія під командуванням генерала Текелії дістала наказ знищити Запоріжжя. Текелія несподівано оточив Січ і жерлами гармат змусив козаків до капітуляції. Генерал-чужинець арештував автохтона Петра Кальнишевського, зруйнував козацькі курені.

Запорожці, які вирвалися з рук генералів подались за Дунай шукати кращої долі. Інші розбрелись по Україні з кобзами співати славу козацьку. Кобзарі поєдналися з селянськими лірниками, переплутались два репертуари — козацький епос з побутовою лірикою.

Політика Катерини II-гої призвела до зруйнування Січі, проте «вовчиця німкень» не змогла знищити запорізького війська. П'ять тисяч козаків у момент руйнування Січі, вирвавшись з рук генералові Текелію, подалось до турецького міста Білгороду. Звідти козаків вислали своїх послів до султана, щоб той прийняв їх у своє підданство. За згодою турецького уряду вони оселились у гирлі Дунаю. З кожним роком за рахунок втікачів зростало число козацького вій-

Ю. Логвин, Ілюстрація до «Сліпого» Т. Шевченка.

ська. Задунайська Січ була захистом для тих, хто не мирився царською сваволею.

Правлячі круги Петербурга, щоб протидіяти козацькій еміграції в турецькій землі доручили Антонові Головатому сформувати з колишніх запорожців відділи, відводячи їм землі між Бугом і Дніпром.

Після російсько-турецької війни 1791 року Бузьке козацьке військо було перейменоване на «Військо вірних чорноморських козаків» і переселене на Кубань для захисту території, здобутих російськими військами у війні з Туреччиною. Становище козаків під султанською «опікою» було надто важким. Туреччина дуже часто використовувала задунайців для придушення сербських та грецьких повстань, що часто спалахували проти турецької займанщини. Участь Задунайців у російсько-турецьких війнах була ще важчою, бо доводилось ставати брат проти брата. Нічого дивного, що час від часу невеликі козацькі групи залишали Задунайську Січ та верталися на Україну.

Критичним стало становище Задунайської Січі у 1827 році, коли російсько-турецькі непорозуміння посилювались настільки, що обидві сторони почали готуватись до нової війни.

Царський уряд своїми закликами намагався з'єднати для себе Задунайську Січ, а турки знову, боячись спалаху козацьких повстань носились з планами переселити Задунайську Січ до Малої Азії. У 1828 році почалась російсько-турецька війна. Султан звелів кошовому Йосипові Гладкому мобілізувати козаків до турецької армії. Задунайці з відразою виконували турецький наказ, а кошовий Гладкий поспішно шукав способу, щоб перейти разом з козаками на сторону російського війська. Використавши влучну хвилину, кошовий з частиною Задунайського війська залишив турецький табір і з'єднався з армією Миколи I, допомагаючи їй переправитись через Дунай.

Турки жорстоко розправились з козаками, що не встигли прилучитися до свого кошового. Задунайську Січ було зруйновано, а околишнє козацьке населення вирізано в пеня.

З козацьких відділів Гладкого царський уряд створив т. зв. «Азівське військо», яке спочатку поселилось на берегах Азовського моря, а в 1865 році переведено їх на Кубань і приєднано до Кубанського Козацького війська, яке поволі втрачало свій військовий характер. Козаки почали жити родинами, кожний завів собі господарство і лише назви станиць нагадують про колишні традиції славних запорізьких куренів.

М. Б.

ПРИКАЗКИ

Рад не рад, а мусив.
Раз а гаразд.
З рака мала познака.
Раз шиє, раз поре.
Чепився рак льоду.
Що рано, те не погано.
Рахуби повні губи, а гаманець порожній.
Ржа залізо з'їдає, а печаль серце.
Роком день стає.

Є. Соловйов. Барикади. 1905 рік.

Повстання саперів у Києві в 1905 р.

Сьогодні в караул не підемо! Не підемо на вечірню перевірку!
— Вимагаємо теплого одягу і кращого харчування!

16 листопада 1905 р. в казармі 3-ї роти 5-го понтонного батальйону, розміщеного в Києві, почався відкритий виступ солдатів.

О 2 годині вночі до казарми прибув командир роти самодур і деспот Смирнов. Загрожуючи розстрілом і каторгою, він примушував солдат ставати на коліна, цілувати підлогу й клястися, що не будуть бунтувати. Але зупинити солдат було вже пізно.

У Росії відбувалася революція, яка охопила робітників, селян і останню опору царизму — армію. Солдати царської армії — це робітники й селяни, одягнуті в сірі шинелі. Тому їх думки, настрої і прагнення відбивали настрої робітників і селян.

Солдати в царській армії жили в жахливих умовах. Вони були позбавлені будь-яких прав. Над ними знущалися офіцери.

Незважаючи на жорстокі розправи, солдати час від часу виявляли своє незадоволення і обурення. На військові частини дедалі більше впливала революційна боротьба робітників і селян.

З перших днів свого виникнення більшовицькі організації розгорнули революційну роботу в армії. Вони надавали великого зна-

чення переходу військ на бік повсталого народу. У військових частинах більшовики розповсюджували революційну літературу, прокламації та інші нелегальні видання. В деяких військових частинах провадилась і усна агітація, а подекуди виникали солдатські революційні гуртки.

Під впливом більшовицької пропаганди і революційного руху зростала і політична свідомість солдатів. Вони вже вимагали не лише поліпшення матеріального становища, а й громадянських прав. У прокламаціях більшовики пояснювали солдатам безглуздість російсько-японської війни, доводили, що війна ведеться в інтересах царя, поміщиків і капіталістів. Солдат закликали до боротьби проти самодержавства.

Значний вплив на зростання революційної свідомості солдатських мас мала поразка царської Росії у війні з Японією та листи, що їх одержували солдати з дому, в яких рідні і близькі писали про своє злиденне, безправне життя.

Після подій 9 січня 1905 р. в Петербурзі в багатьох частинах Київського військового округу були поширені листівки і прокламації.

Найсприятливіший ґрунт для агітації і пропаганди був у саперних військах, які в основному комплектувались з фабрично-заводських робітників.

У червні вже було чимало військовослужбовців, які різко засуджували безправне становище солдат та знущання над ними офіцерів. Вони відвідували таємні збори, які влаштовувались в ровах Васильківського укріплення і в Голосіївському лісі. Тут солдат закликали не виступати проти робітників, які боролися проти царського уряду, підтримувати трудящих в боротьбі проти царських сатрапів. Створена в серпні 1905 р. за прикладом Петербурга і Москви, Київська військова організація РСДРП найенергійніше розгорнула роботу в 3-й саперній бригаді.

Значний вплив на саперів мало повстання на броненосці «Потемкин», повстання матросів у Іронштадті, Владивостоку, революційний виступ у Севастополі та багато інших виступів солдат і матросів.

Величезна революційна хвиля наростала в цей час і серед робітників і службовців Києва. 16 листопада 1905 р. до страйкуючих приєднались службовці Київського відділення пошти і телеграфу. Був перерваний зв'язок з іншими адміністративними центрами.

Щоб зірвати страйк, місцева влада вирішила замінити страйкуючих службовців військовими телеграфістами з саперного батальйону. Солдати-телеграфісти, яким було наказано зайняти місця біля телеграфних апаратів, категорично відмовились виконати наказ. Вони не хотіли бути штрейкбрехерами.

Становище в саперних частинах стало вкрай напруженим. Досить було найменшого приводу, щоб розпочався виступ солдат. Таким приводом і стали події, що відбулись у 3-й роті 5-го понтонного батальйону. В приміщенні, де містилась 3-я рота, не було своєї кухні, і тому солдати змушені були щодня ходити обідати і вечеряти у Михайлівські казарми, які знаходились від них кілька кілометрів. Харчі солдатам видавали погані. Зовсім непридатним було для зими і солдатське обмундирування. І до всього цього ще над ними жорстоко знущався командир роти самодур штабс-капітан Смирнов.

Ще вранці 16 листопада солдати 3-ї роти з величезною увагою і захопленням слухали, коли їм читали вимоги гродненських артилеристів.

Гродненські артилеристи вимагали від царського уряду і військових властей поліпшення їхнього економічного і правового становища, вимагали політичних прав. Сапери вирішили приєднатись до них. Цілий день серед солдат точились жваві розмови, в яких відчувалась готовність виступити на боротьбу за свої права.

Увечері того самого дня рота, як завжди, пішла вечеряти в Микільські казарми. Вечеря була дуже погана, і це ще більше обурило солдат. Вони заявили, що в караул не підуть, доки їм не видадуть теплого обмундирування. Повернувшись до своїх казарм, солдати довго не лягали спати.

І ось о 2 годині ночі до роти прибув Смирнов, який викликав до себе трьох найактивніших солдат, знущався над ними, а потім наказав заарештувати їх. Однак, побоюючись обурення солдат, яке щохвилини наростало, він скасував свій наказ. Це було першою перемогою саперів і початком їх рішучого виступу.

На другий день солдати категорично відмовились вийти на навчання й виконувати накази командирів. Вони поставили перед командиром роти свої вимоги. Смирнов перелякався. Тоді прибув командир батальйону полковник Гласков. Він вишикував солдат і наказав підкоритись наказам офіцерів. Але замість цього солдати повторили полковникові свої вимоги і відмовились іти в караул. Не пішли солдати і на обід, вони боялись, що коли підуть в Микільські казарми, їхнє приміщення захоплять козак.

Звістка про виступ солдат 3-ї роти блискавично поширилась серед солдат, які вітали цей виступ і вирішили підтримати його.

Щоб вирішити, як діяти, що робити далі, солдати обрали своїх уповноважених представників.

Увечері 17 листопада ці представники зібрались на одній з квартир у будинку № 31 по вул. Московській на конференцію. Тут було кілька представників від військових частин та військових організацій РСДРП. Крім солдат, в роботі конференції брали участь офіцери Жаданівський, Баранов, Зубков та Пількевич.

Палко і довго говорили присутні про наступні дії. Вони домовились розпочати 18 листопада демонстрацію і, як тільки до них приєднаються інші військові частини (зокрема піхота), перетворити демонстрацію в збройне повстання.

В ніч з 17 на 18 листопада сапери готувались до вирішального виступу. Вони перервали телефонний та телеграфний зв'язок між установами і підготували прокламацію з текстом солдатських вимог: поліпшення матеріального становища, людського ставлення, збільшення грошового утримання, заміни військового суду судом присяжних, свободи слова, свободи зборів у казармах, на яких можна було б обговорити свої справи. Солдати рішуче вимагали, щоб їх не посиляли придушувати виступи робітників і селян.

Вранці 18 листопада сапери повстали: спочатку 3-я рота 4-го понтонного батальйону. До неї приєдналась 3-я рота 5-го батальйону та телеграфна рота.

Озброєні гвинтівками, ці роти попрямували Московською вулицею до Микільських казарм, де до них приєднались 1-а і 2-а роти 4-го понтонного батальйону. Серед солдат була група прихильників військової соціал-демократичної організації. З Микільських казарм повстанці рушили на Печерський базар, розраховуючи на те, що по дорозі до них приєднаються інші військові частини. Перелякані офіцери намагались умовити солдат припинити виступ і повернутись до

своїх казарм. Але ні умовлення, ні загрози вже не помагали. Тоді офіцери вирішили силою зупинити солдат. Проти повстанців виставили 1-у роту 7-го саперного батальйону, але солдати відмовились стріляти в своїх товаришів. Частина солдат 1-ї роти приєдналась до повстанців, які попрямували до казарм 125-го піхотного Курського полку. Проте тут до повстанців приєдналась лише музична команда. Згодом до них приєдналось ще 2 роти 14-го саперного батальйону. Кількість повстанців становила вже 1000 чоловік.

Однак повстанцям бракувало керівництва. Дуже багато зусиль довелось докласти одному з ватажків повстання Б. Жаданівському, щоб роти вишикувались і організовано пішли до однієї з найбільших вулиць Києва — Великої Васильківської. По дорозі до повстанців приєднувались невеликі групи солдат, робітники і шкільна молодь.

Під звуки «Марсельєзи» повстанці рухались вперед. Але раптом вони побачили, що Велику Васильківську перегородила колона з 6 сотень козаків, готових до атаки. Козачий полковник відмовився пропустити саперів. У ці напружені хвилини Жаданівський швидко скликав військову раду, яка вирішила ні на які умови не погоджуватись: «Козаки негайно мусять дати дорогу — інакше: вогонь». Козачий полковник знову став погрожувати, але козаки розступились і сапери з рушницями в руках пішли далі.

Ця перемога піднесла революційний настрій саперів. Веселіше заграла музика. До повстанців приєднувались все нові і нові групи людей.

Однак «відступ» козаків був лише частиною тактичного плану місцевих властей — оточити і розбити повстанців. Пропустивши повстанців, козаки вишикувались і пішли за ними.

На Жилианській (тепер вул. Жаданівського), де були казарми 33-ї артилерійської бригади, повсталі сапери зупинились і майже 2 години умовляли артилеристів приєднатись до них. Коли ж, нарешті, артилеристи приєднались, виявилось, що гармати непридатні для стрільби — з них заздалегідь було знято замки. Затримались повстанці біля артилерійської бригади ще й тому, що до них звернувся командуючий корпусом генерал Драке. Він довго погрожував повстанцям, умовляв припинити виступ. Більшість саперів не пішла на обіцянки царського генерала.

Прогаявши тут марно дві години, повстанці рушили на Брест-Литовське шосе, де містився Азовський піхотний полк, який вони хотіли приєднати до себе.

Рухаючись до Брест-Литовського шосе, сапери мусили пройти біля Південноросійського заводу (тепер «Ленінська кузня»), робітники якого ще 17 листопада знали про підготовку повстання саперів. Як тільки повсталі підійшли до заводу, робітники припинили роботу і після короткого мітингу вийшли на вулицю. Понад 4 тис. робітників з'єднались з солдатами і почали брататись. Коли про цю подію дізнались робітники інших заводів і фабрик, вони так само залишили роботу і з усіх кінців міста вирушили на допомогу своїм товаришам.

Саперів підтримала маса робітників, але до повстання вони не були готові. Не було єдиного плану дій. Коли робітники влились до саперів, військовий порядок порушився. Це й використало місцеве командування.

Для розгрому повстанців на Брест-Литовському шосе було розташовано учбову команду Миргородського полку.

Ось як описує даліші події Б. Жаданівський:

«Раптом повідомили: «Спереду видно роту піхоти». Я скомандував: «Стій!», але натовп раптом, наче завіса, подався на два боки — прямо перед нами, кроків за 60, стояла «з коліна» рота піхоти. Гримнули постріли. Передні ряди повстанців почали падати. Натовп, на який теж, очевидно, сипались кулі, знову посунувся на середину вулиці і нестримною лавиною кинувся тікати.

...Коли юрба промчала і я вийшов на брук, саперів уже не було: їх змив натовп, а за ним навздогін свистіли кулі».

Через кілька хвилин сапери зупинились і разом з робітниками, що нашвидку озброїлись гвинтівками забитих і поранених солдат, організували стійкий опір карателям. Заховавшись за рундики, купи каміння та інші прикриття, вони вели вогонь і навіть примусили карателів відступити.

Однак ця часткова перемога не дала позитивних результатів. Повстання зазнало поразки. Близько 250 чоловік було поранено і забито. Серед них були й діти.

Повстання зазнало поразки тому, що воно було погано організоване, мало стихійний характер, у його організаторів не було чіткого плану дій. Робітники, що поспішили на допомогу, прийшли пізно і до того ж майже без зброї. Повстанці не перейшли до рішучих наступальних дій.

Повстання саперів зазнало поразки, але воно показало, що під час революції 1905 р. від царизму вже почала відходити остання його опора — армія.

Ю. Митрохін. Ранок. Ліногравюра.

Шляхом скореної пихи

(З воєнних споминів)

— Польську армію доведеться вам шукати на власну руку — сказав мені черговий капітан розподільного пункту в Котласі, простягаючи залізничний білет і пакет з документами, прикрашений лаковими печатками. — Найдете її в Житомирі, або аж в Любліні. Пішли тепер наші!

Був кінець лютого 1945 року. Весна благовістилася рання. Вже там, на далекій півночі, теплий вітрець під'їдав снігову шкаралупу. Вся природа купалася в морі сонячного проміння. Здавалося, кожна билинка жила моєю радістю, що південь біжить назустріч і стає все ближче і ближче. Як настирливу муху свідомість проганяла думку про те, що десь там далеко летиться ще кров.

В Кірові, Горькому, де на пересядках доводилось днювати, війни не відчувалося. Дихнула нею щойно Москва — сувора, насторожена, закутана в солдатську шинелю.

Чим далі на південь, тим сумніші перед вікнами попливли картини. Обабіч залізничного насипу валялись поіржавлені, обгорілі скелети вагонів. Цегляні рештки станційних будинків лякали чорними плахтами віконних дір. Ліси, навпіл пересічені вогнем батарей, зеленими кучерями покрили всю землю, лише подекуди самотні стовбури вистромили в небо свої лісі голови.

У вагоні стемніло; пасажери прикипіли до вікон. Обмірковуючи диявольські здібності людей двадцятого віку, поїзд тихенько сунувся по насипу, ніби вуж. Злегка погойдуючись, заскрипіли кругляки дерев'яного мосту. Молочною піною розбивалась річка внизу на чавунних перилах.

Розмови притихли. У прорізі вікна, мов на ленті фільму, пролітали давні населені пункти. Бовваніли на їх місці обсмалені садки, валялись обгорілі бальки й одвірки, а з попелищ тягнулися вгору закіптюжені, розмиті дощами печі, немовби велетні, що благають помсти.

Сніг танув, чорніла дерниста земля. Як тіло, подзьобане віспою, поле вкрили ями від бомб і снарядів. Понад льодом злегка мружнїлась дрібними хвилями весняна вода. Врешті простягся в безкрайню далеч величезний — без хрестів — цвинтар.

— Орел, Орел... — побігло тихенько коридором.

Тут не було й кістяків печей. Глина, цегла, залізо, брили асфальту, каміння, телефонні дроти, паркани, стовпи електричного освітлення — все це, як видно, сотні, тисячі разів здіймалося в повітря, мішалось в гамуз і безладною масою валилося вниз на розгаратану землю. Для поняття «зрівняне з землею» — обласне місто Орел стало типовим прикладом. Зникло воно в ті важкі дні, як ефір протинали зведення про бої в Орловському напрямі.

Нестало на землі міста. Проте, не зміг його супостат. Воно — жило!

На розчищеному тупику стояли зняті з коліс вагони. «Дежурный по вокзалу», «Билетная касса», «Телеграфное отделение», «Буфет» — сповіщали чорні літери на білих таблицях. Пасажири формували чергу до залізної бочки з написом «Кипяток», що довкола бухкала парою. Над безмежними руїнами стирчали бляшані труби, а з них сивими клубочками підіймався і розтавав у небесних просторах дим. Не в місті, а під ним, вкриті звалищами, в уцілілих льохах, у землянках, сиділи жінки з дітьми, що вертались з біженців.

Ось грузовик. З усіх боків молодиці, підростки, дівчата. Лопатами, вилами, чи просто — руками, накидають в машину груз. Всміхається до сонця клаттик вулиці, що їй знімають з грудей тягар. Шофер у хустці лізе в кабінку. Чоловіки ж — там, на фронті. Вже рештки Польщі визволяють. Б'ють, відплачують, гонять. Щоб не вернувся. Вже — ніколи.

Свисток. Ідемо.
— На Захід!

Люблін. Сьоме березня. Цокотять коні. Торгують крамниці. Проходжі розхоплюють газети, висмоктують їх очима. Місто пульсує життям.

Сьомий запасний полк піхоти стоїть на Майданку. Мандрую пішки. Шлях за містом опадає вниз. Там в полі направо, довжезні ряди бараків. Кругом висока дротяна сітка, наїжена колючками. Дріжаки іскрами по плечах розійшлися; оце ж і вишки сторожеві, до болю знайомі...

Височенний комин з червоної цегли над усім стовбичить. Як у фабриці.

Мундир непоганий попав, шинеля зовсім нова. Обмотки під коліна, черевики аж світяться. Просто жаль, що наречена ген! — зосталась над тихою Іквою, не побачить...

Та думать про неї ніколи.

— Нуж-ка ви-жей нуж-ка ви-жей! — муштра муштру поганяє. Тільки й легше, як на заняття в поле виведуть. Крізь діру в сітці, якраз коло того високого коминя.

Росте він з довжезного мурованого будинку. Проходити доводиться бігом, затикаючи носа; сморід з будинку несе, що вдушитися можна. У відкритих дверях приклеївся до рейок візок для підвозки трупів. Беззубими щелепами шкіряться з цеху печі, начинені туго людським попелом.

Карабінів бойових не було, замість них — учбові з просвердленими дірами. Стрільба ставала недосяжною мрією. Вчилися рити окопи, формували розстрільну, за ногами тягали пуди розмоклої глини.

Чого тільки не було в тій люблінській глині! Пачки патронів, обломки валізок, зубні протези, прибуттілі капці, розкидані черепи, ями забиті людськими кістями... Мабуть, з часів, доки не розкрутилася ще фабрика смерті, яка в дим все перевела.

Ліси довкруги аж кишіли бандами. Валкували про них без кінця на політзаняттях, а ще більше — між собою, «по-колеженськи». Стар-

ші від мене «військовим стажем» потерпали, — ось-ось, мовляв, на акцію визначать. А це було гірше фронту. Тільки й чути було: там пеперівців побили, солтиса повісили, мілицейський пост гранатами закидали, село вирізали.

Темними ночами виряджалися підрозділи зустрічати ВІН, АК, НСЗ. Мовчки стискали руки на прощання. Верталися — не всі. Що ж — «Соколи» та «Бори» не учбові карабіни мали.... Почесними сальвами провозжали ми потім в останній путь бійців, що так і фронту не бачили.

Атмосфера ставала нестерпною. Притискав голод. «Крупинка за крупинкою ганялася з дубинкою!» в зупі. Рвалися навипередки, щоб нести в роту щоденний пайок з магазину та подорожі шкуринку з хліба обломити. Усі з нетерпінням чекали формування маршової роти. Домагалися справжньої зброї, щоб стріляти вчитися.

Аж тут надвечір 15 квітня — алярм!

На площі між бараками полк вишикувався в бойовому порядку. Командир став на якесь підвищення.

— Жолнеже! Фашизм конає, але ще живий. Добити його треба в його ж таки лігвищі. Наш обов'язок — взяти в цьому участь.

— Цілий світ, всі народи ідуть вже роками в смертельний бій. І на цій площі ми, поляки, не самі стоїмо. Між нами українці є й білоруси, і вони прийшли битись за нашу волю. Усіх ждуть жінки з дітьми, матері чи дівчата, які очі вже виплакали, нас виглядаючи. Ще скачок — і кінець війні. Чим скорше — тим краще.

— Отже — вперед, на Берлін!

В поїзд погрузилися швидко. Рушили коло півночі.

Вагон ритмічно постукував. Хлопці почали хропіти. Лише мій друг з-під Вілейки, майже однофамілець — Савицький Іван — перевертався з боку на бік.

— Слухай, сябра, — обізвався спроквола — та якже ж ми в чорта воювати будемо, як ми ще зроду й не стріляли?

Снідали в Острові Велькопольському. Поїзд помчав на північ. Десь спереду тірлікала гармонія. В нашому вагоні затягнули «Оку». Ледве змовкли останні акорди, білоруси з кутка відгукнулись «Катюшею». Хоч їхали не до тітки в гості, але молодість свої права мала.

Останнім «прощайте» майнули нам хустини познанських вулиць. Старий німецько-польський кордон залишився позаду.

З Кшижа, де затримались на обід, круто повернули на захід. Пролітали муровані села, гарні містечка, не було тільки видно їх господарів. Сонячне досі небо затяглося хмарами. Сильно тугоніли колеса. Моментами тугін зростав, вибухав, чим далі — більше, частіше. Аж перейшов ніби в далекий, розкотистий грім.

То над Одрою залпами біла артилерія.

Вигрузились уночі в районі Кюстріна. Тут був Перший Білоруський фронт. Ми влилися в третій запасний полк піхоти. Кудись ішли. верталися, щось обходили, цілу ніч по бездоріжжях товклися. Над ранком, по понтонному мосту, перейшли вже сфорсовану Одру. До схід сонця отаборились в якомусь селі.

Скрізь тиша і пустка. На столах недоїджена страва, в каструлях на плитах парене молоко. Благально мукає в хліві худоба, квічить під ножем поросля. Оськажений кіт де-не-де кулею перетне дорогу. Десь з боку Франкфурту доносилась канонада. Горою вуркотіли ескадри бомбовозів.

Вдень спали, вночі йшли. Минули Еберсвальде. Берлін залишався зліва; було ясне, що беремо його в кільце.

Під Оранієнбургом приїхали за нами «купці». Перекинули автомашинами в 5 Колобжезький піхотний полк. Це була друга дивізія імені Ярослава Домбровського. Кожної хвилини слід було чекати зустрічі з ворогом.

На жаль — чи на щастя, небагато нам війни залишилося. Німці тікали чимдуж. Аби як найдалше, аби на захід, в полон американцям. Нашій дивізії випав бій над каналом Нойрупін.

Стратегічний розвиток дій відтворити сірому солдатові трудно. Але картина бою, коли нічну тишу розпорює нагло пекельний удар «катюш», від снарядів ген! — високо море вогню спалахує, з усіх боків реве кільканадцятитисячголосо «гур-ра-а-а-а!!!!», вторить йому зойк поранених, летять вгору дерева, земля, обломки заліза — не забудеться це до смерті...

Пішки, машинами, на дулах батальйонних «сорокп'яток» вганялись лісами, чесали гущавину, вимацуючи дрібні групи ворога. Для спочинку не стало часу. Йшли вночі, йшли і в день, спали ідучи. Месершміти все ще плювалися оливом, то крізь міста й села мандрували ночами. Обабіч вулиць язики вогню лизали темряву. Душа гіркотою проймалася, легені — димом.

Берлін відсунувся на південний схід.

Похмурий ранок третього травня застав нас на лісовій галявині. Мряч'єв дощик. Якось дивно, ніхто нікуди не спішився. По сніданку затяглася пол'тінформація. Аж десь на десятку полк вистроївся в похід. Щойно тут шеф штабу, майор Фомін, подав нам радісну звістку: вчора гарнізон Берліна склав зброю. Гітлер, як кажуть, скінчив самогубством.

Пішли вже вдень, відкритим шляхом. В населених пунктах далі ні душі, проте на кожній хаті тріпався білий прапор, або просто — ганчірка з простирала. Ні сліду війська, чи цивільних людей.

Останніх таки знайшли. Сиділи в куточках льохів, скулившись — старі бабці, діти, трусилились зі страху. На приказ «виходьте!» діставали спазмів, падали на коліна. Думали, вбивати їх будемо. Виходили врешті, кленучи Гітлера.

«Горе переможеним!» — товкся у мозку латинський цитат, що дійшов з староримських часів і все ще був актуальним.

На другий день шлях пересікло широке плесо Ельби. По той бік — муравлище людей, одностроїв. Ми зайняли позиції понад рікою. Підчистили окопи, навели — по звичці — гармати на захід. За годину прийшов наказ: повернути дула за бігом річки, бо ж за нею — американці!

До нас пливли вже човни з вояками в блюзах кольору хакі.

Три дні стояли над Ельбою, а на четвертий дивізія відійшла взад кілометрів десять. Отаборились, за звичкою, в лісі. Солдати вештались хто-куди. Я відійшов трохи далі. Трапилась невеличка

галявинка. Приліг на купі хворосту. Задрімав, гріючись у проміннях весняного сонця.

Раптом загупало, застугоніло. Рвалися гранати, цокотіли серії «пепеш», звідусіль неслася безладна стрілянина. В окликах «гурра!» брєніла незнана, безмежно-радісна якась нотка.

Миттю був я у своїй роті. Першим на шию кинувся Іван Штука — земляк з-під Почаєва.

— Миколо! — Друже! — Кінець війні! Німці скапітулювали!

Ми йшли на схід, німці — на захід. Не ті — молоді, в сталь заковані, що на мотоциклах, автох, гусеницях, — а похилені віком, сивиною припалі, зморшками порисовані. Одні з клунками на плечах, з палицями в руках, інші, зігнувшись, возики з майном тягли, дитячі коляски пхали попереду. Біля спідниць малеча дріботіла, а ще менші грудь притримували, навчаючись пити на-ходу. Безперервним шнурком тягся назустріч мовчазний похід горя, нужди і печалі.

Хвилинами — очі мокріли. Природний людський жаль кліщами давив серце.

Та в уяві воскресав образ місця, де город Орел колись був. Мерехтіли червоним привидом комини Майданка, сторожові вишки, колючий дріг, розкидані кості, могил мільйони — і просохлі очі дивились, питаючи:

— Де ж ти поділася, пихо треклятая, що мала весь світ підкорити?...

МАРК ТВЕН
(1835—1910)

АФОРИЗМИ

МОЛОДОМУ АВТОРУ. Так, Агассіс *)дійсно рекомендує письменникам їсти рибу, тому що фосфор, який в ній міститься, розвиває мозок. Тут Ви не помилились. Однак я не можу допомогти Вам встановити необхідну для Вас мінімальну норму риби, — в кожному разі, трудно вказати її з абсолютною точністю. Якщо прислане Вами оповідання — типовий зразок Вашої творчості, то пара китів, може, тим часом Вам вистачить. Не якихось-то особливо великих, ні, — самих звичайних китів середньої ваги.

Сенатор, людина, що видає закони в Вашингтоні в той час, коли не сидить в тюрмі за кримінальні злочини.

Правильна доза афоризму: мінімум слів, максимум думки.

Мир, щастя, братерство людей — ось що потрібне нам на цім світі.

Як правило, ліпше заслужувати почесні й одержувати їх, ніж користуватись ними незаслужено.

Шукай любові серцем, а не головою.

*) Агассіс — американський вчений-іхтіолог (швейцарського походження) — (1807—1873 рр.).

Засновники і діячі КПЗУ

«Де ви, мої товариші колишні...»
Л. Українка

Про засновників Комуністичної партії Східної Галичини (КПСГ), яка на II з'їзді КПП прибрала назву Комуністичної партії Західної України (КПЗУ) дуже мало писалося в історичній літературі. А якщо писалося, то було це під час і після розколу в КПЗУ в 1928 р., що його по суті викликав тодішній секретар КПУ Каганович та його одноподумці, коли все керівництво КПЗУ обвинувачувало в т. зв. шумськізмі, націоналізмі, зраді, фашизмі і т. д. Навіть після появи в липні 1963 року відомої статті в теоретичному органі КПРС «Коммунист» (№ 10 за 1963 р.) під заголовком «За правильное освещение истории КПЗУ», яку слід розглядати як перший крок в напрямі представлення славної історії КПЗУ в правильному світлі, навіть після згаданої статті не бачимо поки що ніяких матеріалів про керівних діячів КПЗУ, про генеалогію цієї партії.

Період культу особи був характерний між іншим і тим, що ігноровано правдиві історичні факти і роль окремих діячів, стосовано перекручення і фальсифікації. Виникнення КПСГ—КПЗУ зводжено в основному до «чемоданної» теорії, тобто, що комуністичні ідеї привезли на Західну Україну військовополонені, які повернулися з Росії.

Звичайно, не можна заперечувати факту, що деяка частина активу КПСГ—КПЗУ познайомилась з ідеями Леніна в Росії, деякі з них брали участь в революційних боях і здобутий досвід застосовували в революційній роботі на Західній Україні. Про робітників-емігрантів, що брали участь в робітничому русі Америки й Канади, а потім вернулися на рідну землю — можна те саме сказати. Але основна група, яка грала вирішальну роль у заснуванні КПСГ—КПЗУ і вела її до 1928 р. виводиться з інтернаціональної революційної соціал-демократії молоді (ІРСДМ), організованої під час другої світової війни.

Історія ІРСДМ ще чекає свого дослідника, тим більше, що ще живуть деякі її члени. В цій короткій статті можу подати лише деякі дані про ІРСДМ, щоб читач мав уяву про виникнення КПЗУ.

Як відомо, в Східній Галичині майже у всіх гімназіях та вчительських семінаріях існували Драгоманівки, що прийшли на зміну давнім «Громадам» 1860—80 рр. Драгоманівки були ліво-прогресивними організаціями не зовсім виразного соціалістичного характеру, а тим менш марксистського, хоча соціалісти, будучи найбільш активним елементом, завдавали тон в їх роботі. Свідоміша частина драгоманівців (Мекіліта, Данилович, Огоновський, Л. Розенберг, Квас, Фляш, Палащук, брати Дідушки і інші) зачитувалась популярнішими творами Маркса, Енгельса, Кавтського, Богданова і інших.

В Драгоманівках діяла також націоналістична опозиція. До гострих спорів дійшло на всекрайовому з'їзді Драгоманівок в 1913 р. Треба відмітити, що в той час і деякі члени соціалістичного крила Драгоманівців не були вільні від націоналістичних настроїв. Саме

в тому часі почав діяти у Львові молодий соціал-демократ (сьогодні український фашист) Донцов, виступаючи зі своєю пропагандою опертою на австрійських штиках української незалежності («австрофільська орієнтація»). З початком I світової війни Драгоманівки розпалися, більшість драгоманівців пішла в Українські Січові Стрільці.

Найбільш свідомі і активні частини соціалістів: Осип Крілик (Васильків), Роман Кузьма (Турянський), Т. Прокопович, Іван Хлонь (Іко), Антін Березинський, Паньківський, Спроїжка і ряд інших протягом 1915—1916 року почала заходитися довкола відновлення Драгоманівки, але вже як соціалістичної організації. Тут треба сказати, що в міру продовження війни в 1915 і 1916 рр. проавстрійські настрої українського громадянства в Галичині різко охолонули, почалася радикалізація настроїв, викликана важкими умовами життя і масовою гибеллю людей на фронтах.

Згадана група товаришів надала Драгоманівці виразно соціалістичний, революційний характер, який мав дуже мало спільного з «соціалізмом» керівництва УСДП. Група виступила з гострою критикою австрофільської орієнтації вождів УСДП та «Союзу Визволення України» у Відні.

Завдяки організаційній праці О. Крілика і А. Березинського вже в 1916 р. соціалістичні драгоманівські організації засновано у Львові, Дрогобичі, Тернополі, Стрию, Перемишлі, Самборі. Одночасно група почала видавати на 16-ти сторінках «Вістник Драгоманівської організації» під керівництвом Прокоповича, тиражем 200 примірників, друкованих таємно на гектографі.

В тяжких нелегальних умовах, а ще у воєнному часі, на всеукраїнському з'їзді нових змістом і духом Драгоманівки, за пропозицією Турянського прийнято назву «Інтернаціональна революційна соціал-демократія молоді». Після з'їзду вийшло 2 номери «Кличів» редактованих Р. Кузьмою (Турянський) та один номер «Вільної школи». Слід відмітити, що на першій сторінці кожного номера «Вістника» був вміщений клич: «Хай живе Інтернаціональна революційна соціал-демократія!».

Як «Вістник», так і «Кличі» вели активну антивоєнну пропаганду. В антивоєнній відозві група писала, між іншим: «В тюрмі сидять Карло Лібкнехт і Роза Люксембург. Як же посміла німецька с. д. «Форвертс» назвати вчинок Фр. Адлера вчинком божевільного...» (Фр. Адлер вбив австрійського прем'єра Штюка — прим автора).

ІРСДМ з захопленням привітала Лютневу і Жовтневу революції в Росії. Не розбираючись докладно у всіх складних питаннях тактики більшовиків у 1917 році, ІРСДМ вітала революцію як зірку, яка вказувала замученій війною людськості шлях соціального визволення і братерства народів. Згаданий «Вістник» у вип. 2 з грудня 1917 р., вітаючи Жовтневу революцію писав, що вона є «вістуном нових світових надій» та що ця революція «підняла високо соціалістичне знам'я, ясно висказала всі наші кличі: мир без анексій, право кожного народу на самовизначення... Ми підемо рука в руку з тими, що промощують стежки кращої будучності».

В III випуску (січень 1918 р.) «Вістник» вмістив статтю «Декрет Леніна», в якій популяризував ленінський декрет про землю.

Можна б навести багато інших матеріалів, але й сказаного досить, щоб мати уяву про політичне обличчя ІРСДМ та її революційну позицію. Ніхто не твердить, що ІРСДМ була партією, в повному розумінні цього слова, зопрацьованою чіткою програмою, стратегією і тактикою революційної боротьби. Але ІРСДМ була в Східній Галичині єдиною і першою політичною організацією, яка виступила проти угодської політики УСДП, проти шовінізму, проти війни, яка привітала Жовтневу революцію, бачила неминучість і закликала до соціальної революції. Легальний теоретичний орган КПЗУ «Культура» (Львів, 1929 р., № 2—6) так писав про ІРСДМ: «ІРСДМ це є та організація, яка була протиставленням до соціал-угоди, яка стала на шлях справжнього пролетарського інтернаціоналізму, яка й становить той первісний зав'язок, з якого вийшло нинішнє ліве крило західноукраїнського робітничого руху, нинішня західноукраїнська робітнича лівиця» (так в легальній пресі називано компартію — прим. моя А. Г.).

Журнал «Західна Україна» в № 4 з 1929 р. згадує, що вже в грудні 1918 р. на нараді представників ІРСДМ, окремих комуністичних груп, лівих радикалів та інших молодіжних організацій були спроби об'єднати різні резолюційні елементи в одну партію, однак більшість учасників не погодилася на створення Комуністичної партії, бо, мовляв, боротьба з урядом ЗУНР послабила б опір проти агресивної армії Галлера.

За даними газети «Киевский коммунист» від 8 лютого 1919 р., щойно в лютому 1919 р. відбулася в Станіславі перша конференція комуністичних груп Східної Галичини, на якій вибрано ЦК КПСГ на чолі з Максимовичем. Про цю конференцію згадує делегат КПСГ на I Конгрес Комуністичного Інтернаціоналу М. Фрайліх.

Цікаво відмітити, що на Радянській Україні в травні 1919 р. робилися спроби підняти повстання в Тернополі і в шістьох сх.-галицьких повітах, не зайнятих ще армією Галлера. Про це пише згаданий вище М. Фрайліх в листі до Виконкому Комінтерну від 31 травня 1919 р. з м. Проскурова. Він звітує, що до Проскурова прибули Затонський і Антонов (йдеться, мабуть, про Антонова-Овсієнка, командуючого Червоної Армії — А. Г.), боротьбісти О. Шумський і Михайличенко та трьох товаришів з Тернополя. Згадані особи створили Орг.-Бюро для Східної Галичини в складі: Затонський — голова, Фрайліх — секретар, Шумський, Михайличенко і Гінсберг — члени. Намічається організувати в Тернополі повстання, яке має поширитися на 6 сусідніх повітів. Михайличенка і Гінсберга відряджено в Тернопіль, Шумський поїхав на фронт організувати Червоних січових стрільців, а Затонський і Фрайліх залишилися в Проскурові.

З моментом завершення окупації буржуазною Польщею Східної Галичини почалася кропітка організаційна робота над створенням у містах і селах організації КПСГ. Увійшла до неї, як найбільш свідомо і згуртована група, бувші члени ІРСДМ. Між іншим, треба згадати, що член ІРСДМ тов. Михаць очолював Дрогобицьке повстання проти влади ЗУНР в 1919 році.

Найвидатнішими засновниками і діячами КПСГ—КПЗУ, які від 1919 до 1928 р. становили керівне ядро КПЗУ і під проводом яких КПЗУ росла і становилася партією ленінського типу, — це були

О. Васильків, Р. Турянський, К. Максимович, П. Крайківський, М. Теслюк і ряд інших товаришів. Названі товариші були членами ЦК КПЗУ і його політичного бюро. І якщо теоретичний орган ЦК КПРС «Коммунист» в 1963 р. в згаданій вище статті стверджує, що «В цілому КПЗУ твердо стояла на ленінських позиціях» та перелічує імена названих вище і десятків інших діячів КПСГ—КПЗУ, то віддає належне їх ролі в комуністичному русі на Західній Україні. В роки найбільшого цькування тих справжніх більшовиків в період культу особи чимало партійних діячів ні на мить не вірило в правдивість цього всього, що їм закинуто.

На підставі з трудом зібраних даних, а також листування з живучими діячами ІРСДМ і КПЗУ та особистих зустрічей і співпраці з ними, подаю деякі біографічні дані про тт. Василькова, Турянського, Максимовича, Крайківського і Теслюка.

ОСИП КРИЛИК (Васильків) народився в 1898 р. у Львові на Знесінні в сім'ї дрібного податкового службовця. До I світової війни належав до лівого крила таємної Драгоманівської організації. В 1915—16 роках разом з А. Березинським відбудовував нову, соціалістичну Драгоманівку, яка потім прибрала назву «Інтернаціональна революційна соціал-демократія молоді» (ІРСДМ). Був членом її Головної Управи. В 1917 р. Васильків у військовій частині організує нелегальне видавництво (на гектографі) органу під назвою «Вістник Драгоманівської організації» з кличем «Хай живе Інтернаціональна революційна соціал-демократія». «Вістник» перевозили до Львова Прокопович, Березинський і Сироїжка в бляшаних банках від молока.

Васильків був одним з тих членів ІРСДМ, які на чароді активу УСДП і ІРСДМ перед переворотом в листопаді 1918 р. виступали за возз'єднання Сх. Галичини з соціалістичною Україною. Він брав також участь в згаданій нараді в грудні 1918 р. і виступав за об'єднання всіх революційних груп в Сх. Галичині в комуністичну партію.

Поранений в руку під час боїв з армією Галлера за Львів, Васильків у другій половині 1919 р. та на початку 1920 р. знаходиться в Чехословаччині, організує комуністичні гуртки в таборах військовополонених, встановлює зв'язок з Мих. Левицьким та Калюжним — радниками посольства УРСР в Празі. Тоді ж організує в Празі Комітет допомоги революційному рухові в Сх. Галичині разом з Федом Бесем, Т. Прокоповичем, Марущаком і Олененком, і пізніше у Відні Закордонний комітет КПСГ. Через Федя Бея організує транспорт літератури в Сх. Галичину і підтримує зв'язок з КПСГ.

В кінці 1920 р. Васильків повертається до Львова, стає керівним членом ЦК КПСГ. Встановлює зв'язок з керівництвом КПРП та послом УРСР у Варшаві — О. Шумським.

В січні 1921 р. виступає проти лінії КПРП в національному, земельному і організаційному питаннях. Доходить до розколу і Васильків очолює «розломців». Арештований в 1921 р., Васильків виступає на Святоюрському процесі як один з головних обвинувачених, сміливо захищає лінію партії. Засуджений на 3 роки тюрми.

В 1923 році бере участь в II з'їзді КПРП, де дійшло до виправлення лінії КПРП в національному, земельному і орг. питаннях, зміни назви КПСГ на КПЗУ та поширення її діяльності на всю територію Західної України. Василькова обрано на II з'їзді членом ЦК КПРП.

На III з'їзді КПРП Василькова обрано кандидатом ЦК, а на IV з'їзді КПРП членом ЦК і членом Політичного бюро ЦК КПРП.

Особливо великий вклад Василькова був у роботі V Конференції (1924 р.) і II з'їзду (1925 р.) КПЗУ, на яких він зробив основні доповіді і накреслив шляхи поглиблення більшовизації партії.

В трагічні дні викликаного Кагановичем і його однодумцями розколу КПЗУ в 1928 р., Васильків, повернувшись тоді з Комінтерну, станув разом

з іншими членами Політбюро на чолі виключеної пізніше з Комінтерну більшості КПЗУ.

Зацькований, проголошений зрадником, націоналістом і т. д. Васильків у 1929 р. повернувся до краю і у Львові та Дрогобичі відсидів решту ви-року по Святоюрському процесі.

В 1932 р. Васильків з сім'єю (дружина Марія з дому Олійник і двос дітей) добровільно виїхав на Україну, де працював у Харкові в Головліті. В травні 1933 р. Василькова безпідставно заарештовано, а в квітні 1934 р. його разом з Ірчаном, Вікулом, Букшованим, Курбасом та іншими перевезено в Карелію, де його бачили в таборі мої знайомі ще в 1938 році. Після цього слід по ньому загинув, так як це сталося з багатьма комуністичними діячами в період панування культу особи. Невідомо також досі про долю його дружини і дітей.

Уперше зустрівся я з Васильковим у Берліні в 1923 р. і до 1928 р. часто з ним бачився, отримуючи завжди чіткі поради і вказівки по роботі в краю.

В особі Василькова комуністичний рух втратив визначного керівника, загартованого і стійкого більшовика, який виріс на західноукраїнському ґрунті, вмілого тактика і політика, послідовного борця за ленінську лінію в національному, земельному і організаційному питаннях.

РОМАН КУЗЬМА (Турянський) народився в 1896 р. в с. Стріївці, Збаразького повіту на Тернопільщині. Будучи учнем гімназії, а потім студентом медичного факультету у Львові, був членом Драгоманівки до її розпаду в 1914 р. Після її відновлення в 1915—16 рр. як соціалістичної організації, Турянський запропонував назвати її Інтернаціональною революційною соціалдемократією молоді (ІРСДМ), що й було схвалено крайовим з'їздом нової Драгоманівки. Вже тоді Турянський поруч Прокоповича вибивався, як один з найбільш підготованих марксистів. У «Вістнику Драгоманівської організації» вип. IV 1918 р. Турянський написав статтю під заг. «Мілітаризм», фотокопію якої читач знайде поруч. Автор виступає проти імперіалістичної війни і висловлює віру, що нестримна сила соціалізму знищить мілітаризм та що прийде час і «встане народ і зірве свої пута». Небагато соціалістів в Європі займало таку позицію під час I світової війни, а тут маємо діло з молодими людьми 18—20 років, які поділяли позиції Леніна на конференціях в Цімервальді і Кінталі.

Після відступу Української Галицької армії під натиском військ Галлера за Збруч («Ой та й зажурились стрільці, як Збруч-річку проходили...»). Турянський перейшов у 1919 р. до Червоної Армії і брав участь в громадянській війні як полковий лікар. До КП(б)У вступив у 1919 р. В 1920 р. був членом ревкому одного з галицьких повітів. Висланий в 1920 р. на підпільну роботу був арештований польською жандармерією і після 1½ місяця звільнений армією Будьонного. Від 1921 до 1924 р. Турянський був членом райкому і окр. парткому Бердичівщини, головою Київського губвідділу Роботос'у, членом губпрофради (тоді в Києві головою окрвиконкому був Гринько), лектором соціології і політекономії.

Весною 1924 р. Турянський прибув до Берліна для роботи в КПЗУ. Був він учасником V Конференції і II з'їзду КПЗУ, членом ЦК і Політбюро КПЗУ до 1928 р. У 1926 р. був представником КПЗУ в польській секції Комінтерну.

В ЦК КПЗУ очолював відділ пропаганди. Написав велику кількість статей в «Нашій правді», «Культурі», «Новій культурі», «Світлі» і т. д. під псевдонімами Турянський, Лазаркевич, Задернівський, Комар, К-р. Він був автором майже всіх резолюцій від V по IX Конференцій, II з'їзду КПЗУ, пленумів ЦК тощо.

Турянський був теоретиком партії, чудово володів діалектичним методом, був всебічно освіченою людиною. Тяжко хворіючи туберкульозом легенів, він ніколи не переставав працювати, захоплював інших своєю бадьорістю і енергією.

Після розколу 1928 р. і виключення з КПЗУ майже всього керівництва Турянський, так як і Васильків, добровільно поїхав в Москву в 1932 році, де працював у профспілковій пресі. В 1933 р. його заарештовано і від того

часу немає ніяких вістей про його дальшу долю. Не дивлячись на розшуки, немає також жодних вісток про його дружину Олександру і доньку Ніну.

Турянський увійде в історію ІРСДМ і КПЗУ як один з її найбільш талановитих діячів і теоретиків.

КАРЛО САВРИЧ (Максимович) народився в 1892 р. в с. Конкольники Рогатинського повіту в селянській сім'ї. Під час I світової війни опинився на Україні. В 1917—18 рр. лівий есер-боротьбист. В 1919 р. член КП(б)У, післаний в лютому 1919 р. на партійну роботу в Сх. Галичину, Максимович організував Станіславську I Конференцію КПСГ, де був обраний ЦК КПСГ на чолі з ним. В 1920 р. разом з Мих. Левицьким працює в КПСГ. Польська поліція визначила нагороду за його голову. В 1921 р. Максимович прибув до Чехословаччини, а потім до Відня, де в порозумінні з Васильковим організував Закордонний Комітет КПСГ в складі: Максимович, Федь Бей, (Іскра, Орловський), Остап Лянгер (Длуський), Дятлів (Юрченко). Максимович розвиває кипучу діяльність — видає у Відні партійну літературу і пересилає її через Чехословаччину до краю, організовує збір грошей на революційний фонд серед укр. робітничої еміграції в США і Канаді, робить заходи по ліквідації розколу в КПСГ на базі ленінських організаційних принципів, видає орган КПСГ «Наша правда». В 1922—23 рр. Максимович був секретарем посольства УРСР у Варшаві, де я його і посла УРСР Шумського перший раз зустрів у 1922 р. В 1922—26 рр. був представником наркомату закордонних справ у Харкові. На V Конференції КПЗУ в 1924 р. Максимовича обрано в члени ЦК КПЗУ, членом якого був до 1927 р. Також до 1927 р. був секретарем Закордонного Бюро Допомоги рев. рухові на Зах. Україні. Був одночасно членом ЦК КП(б)У.

В 1927 р., як обвинуваченого в т. зв. шумськізмі, Максимовича переведено на роботу до Москви, опісля в Астрахань. В період арештів діячі КПЗУ, у 1933 р. Максимовича заарештовано і від того часу про нього загинув слух.

Максимович був надзвичайно сміливою людиною. Опанований та стійкий умів з'єднувати собі людей. В його харківській квартирі я мав змогу познайомитися в 1927 р. майже зі всіма видатними українськими поетами і письменниками. Васильків і Максимович були найкращими в КПЗУ організаторами і політиками.

ПАНТЕЛЕЙМОН КРАЙКІВСЬКИЙ (Дятко, Дрешер, Гарасим), народжений 22 березня 1891 р. в с. Різдвяни Рогатинського повіту. Вчитель. Під час I світової війни як солдат австрійської армії попав в полон і знаходився в Сибірі. Брав участь в Жовтневій революції. Вступив до партії в 1919 р., в цьому ж році вернувся і в Сх. Галичину. В 1919 р. заарештований органами ЗУНР втікає з тюрми. В 1920—1921 рр. організує гуртки КПСГ в своєму повіті. Після арешту Святоюрської конференції КПСГ член спільного ЦК КПСГ (з Камілем), а в 1922 р. проводить крайову нараду КПСГ «розламівців», член «розламівського» ЦК КПСГ. На об'єднавчій конференції КПСГ в 1923 р., що поклала край розколу, Крайківського обрано в члени ЦК КПСГ. Від 1923 до 1928 р. був членом ЦК КПЗУ і його Політичного бюро. Учасник II з'їзду КПЗУ і III з'їзду КПП.

Від 1926 до 1930 р. був головою створеного за ініціативою Василькова Сельробу, в якому бореться з націоналістичними тенденціями деяких діячів б. Союзу та з недооцінкою національного питання б. групи «Воля народу» (Вальницький, Заяць, Пелехатий), яка в 1927 р. за інспірацією Кагановича і його однодумців вчинила розкол в Сельробі під фірмою «Сельроб-Лівиці», розбиваючи спільний революційний фронт антифашистської боротьби.

Під крикливою фразою воленародовців скривався часто яскравий опортунізм. В 1927 р. мені довелося з рамені КПЗУ провадити міжпартійну нараду в справі підписання лівими угрупованнями Виборчої платформи Робітничо-селянського блоку по виборах до самоуправління. Від КПЗУ (Робітничо-Лівиця) брали участь: А. Гошовський, Стронський, Шварц і Рудик, від Сельробу — Крайківський і Заяць, від ППС-Лівиці — Вл. Гомулка і Б'ялобок і від Поалей-Сіон-Лівиці — Літвак. Коли дійшло до підписання платформи, Заяць виступив проти Крайківського і заявив, що від Сельробу

«ніхто платформи не підпише, бо підписання платформи означало б закриття Сельробу» (звіт з наради Ст. Рудика).

Про долю Крайківського після 1930 р. немає точних даних. За неперевіреними слухами його вбила банда УПА в 1944 чи 1945 році.

ТЕСЛЮК МИХАЙЛО (Ернест) народився 12 листопада 1899 р. в Кам'янці Струмиловій Львівської області в сім'ї робітника. В 1912—1916 рр. належав до нелегального соціалістичного гуртка молоді в Кам'янці Струмиловій, де зазнався з творами наукового соціалізму. В 1916—19 рр. член ІРСДМ, складав і поширював як солдат австрійської армії антивоєнні листочки серед солдат і населення. Виступав в обороні Жовтневої революції, проти реакційної політики ЗУНР. Після втечі в 1919 р. з польської тюрми, Теслюк, будучи вже комуністом, проводить більшовицьку агітацію проти окупаційної польської влади. В 1920 р. організує в своєму, Радеківському і Бузькому повітах перші організації КПСГ. В 1921 р. через Хомика і Ціховського зв'язується з Васильковим і як секретар Струмилівського пов. комітету КПСГ підготовляє Святоюрську конференцію КПСГ. Арештований в зв'язку з цією конференцією сидів в тюрмі від листопада 1921 р. до лютого 1923 р. Після виходу з тюрми Теслюка кооптовано до Окр. Комітету КПСГ («розламо-

вої»). Був секретарем Окр. Комітету КПСГ в Дрогобичі. В червні 1923 р. на Об'єднавчій конференції робить співдоповідь по національному питанню. Потім був секретарем Львівського підміського округу об'єднаної КПСГ. Від жовтня 1923 р. до червня 1924 р. Теслюк знову в тюрмі по т. зв. золочівській справі. В серпні 1924 р. його кооптовано до ЦК КПЗУ, членом якого він залишається до кінця 1928 р. Від 1925 р. кандидат, а від 1926 р. член Політбюро ЦК КПЗУ. В цьому часі провадить організаційну роботу в краю, організовує Дрогобицько-Стрийський округ, керує профспілковим, сільським і єврейським відділами ЦК КПЗУ.

В 1925 р. Теслюк разом з польським комуністичним діячем Здзярським організував замах на відомого провокатора Цехновського, якого вбив у Львові уродженець с. Руда Сілецька к/Струмилівського повіту, Нафталі Ботвин.

В тому ж році Теслюк делегат III з'їзду КПП, а потім як член Оргкомісії, створеної Комінтерном, підготовляє в Москві II з'їзд КПЗУ. Після закінчення з'їзду Теслюк разом з Крайківським, Васильковим і О. Шумським відбув розмову з Сталіном, під час якої Шумський поставив, між іншим, питання про визначення на Україні першим секретарем ЦК КП(б)У українця, що, як відомо, ще більше загострило відносини з тодішнім I секретарем ЦК КП(б)У — Кагановичем.

В 1928 р. Теслюк брав участь в VIII і IX Конференціях КПЗУ (більшості), що виступала проти неправильних політичних вивихів Кагановича і його однодумців.

В 1929—32 рр. рядовий член КПЗУ і секретар ком. гуртка на Богданівці у Львові. Не погоджуючись з лівацькими перегибами тодішнього керівництва КПЗУ, переїхав у Харків, в розпорядження ЦК КП(б)У, працював доцентом (в 1929—32 рр. закінчив історичний факультет у Львові), а в 1933 р. разом з іншими попав під незаконні репресії. До 1949 р. працював шахтарем в Запляр'ї, потім до 1956 р. засвоював цілині землі, а в 1956 р. цілковито звільнений і реабілітований.

В 1957 р. його поновлено в рядах КПРС та згодом залічено йому партійний стаж від дня вступлення до КПСГ.

Зараз тов. Теслюк працює науковим працівником Львівського державного архіву, бореться за здійснення XX—XXII з'їздів КПРС та за правильне освітлення історії комуністичного руху на західноукраїнських землях.

В цьому короткому нарисі про виникнення КПСГ та її джерела з необхідності обмежуюсь до території Сх. Галичини, де діяла ІРСДМ і де засновано КПСГ, якої діяльність від 1923 р. під назвою

КПЗУ, поширилася на Волинь, Холмщину, Полісся і Підляшшя, де вже існували комуністичні організації та видатні революційні діячі. Історія виникнення на цих землях комуністичного руху — це тема, яка ще чекає свого дослідника.

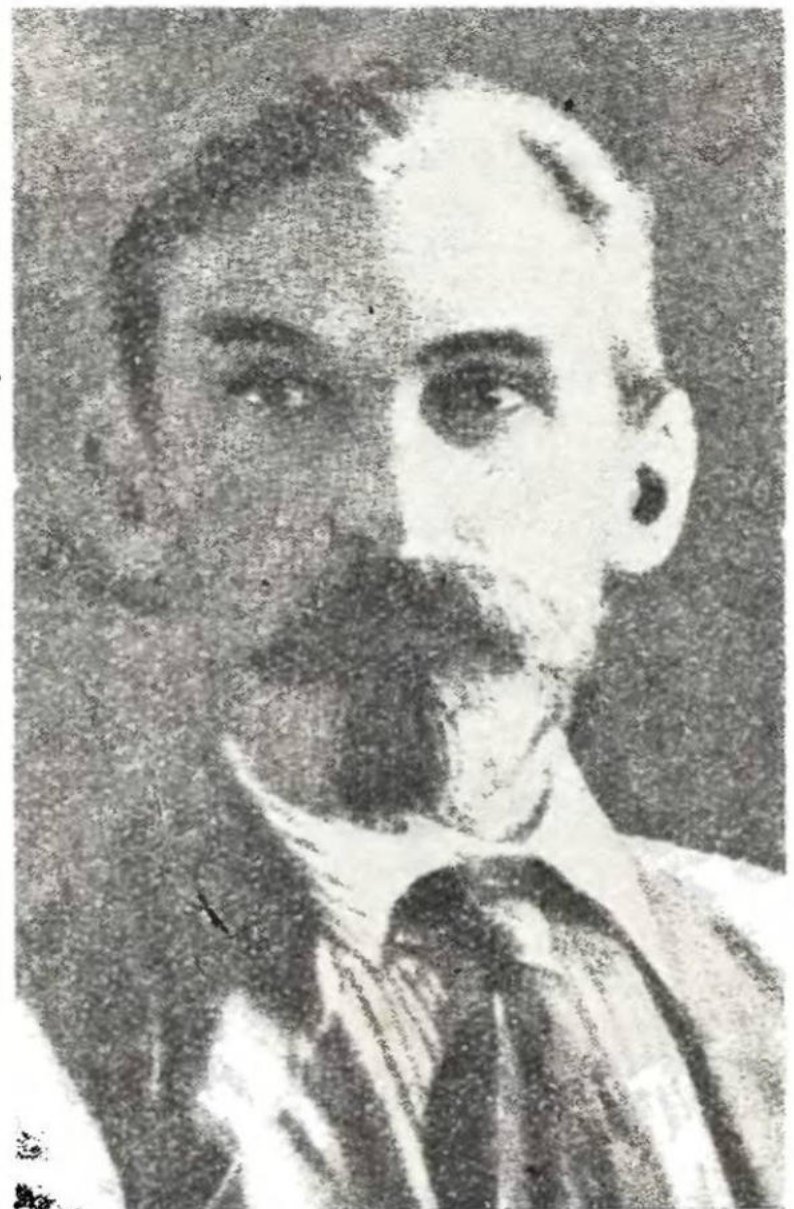
На кінець треба підкреслити, що процес становлення КПСГ — КПЗУ, як партії більшовицького типу, її ідеологічна загартованість і принципіальність, відбувалися в тісному зв'язку і за допомогою КП України, передовсім і головню в особах т. т. Миколи Скрипника і Олександра Шумського, імена яких пестріють в протоколах конференцій і з'їздів КПЗУ і КПП, та які були і порадиниками, і друзями керівного активу КПЗУ.

Одночасно треба вказати на велике значення, яке мали для КПЗУ тісна співпраця в єдиних лавах з КПП та досвід цієї партії в тактиці і стратегії ведення класової боротьби. Імена таких досвідчених керівників КПП, як Варський, Костшева, Север, Круліковський, Здзярський та інших ніколи не будуть забуті.

Адріан Гошовський

ОЛЕКСАНДР ШУМСЬКИЙ
Знімок з 1920 р.

МИКОЛА СКРИПНИК
Знімок з 1920 р.

II з'їзд КПЗУ

Бажко відокремити II з'їзд від цілої дотогочасної історії Комуністичної партії Західної України, бо він міцно зв'язаний з усім періодом розвитку і його логічним закінченням.

Комуністична партія Східної Галичини (назва партії до 1923 р.) сформувалась як самостійна комуністична партія на терені Східної Галичини, яка в той час (початок 1919 р.) була під контролем адміністрації ЗУНР. Коли Східну Галичину зайняло польське військо, виникла проблема об'єднання КПСГ з діловою в Польщі КІРП. Це однак була нелегка справа.

Молодий актив українських комуністів, що виростав з національно-визвольної боротьби свого краю та був міцно зв'язаний з селянським рухом, легко і без вагань сприйняв нові на той час принципи ленінської стратегії. Бо ж її головні аспекти (селянське питання і національна проблема) були українським комуністам органічно близькими.

Інакше було ще тоді в польській партії. Там — по-перше — велася (зі змінним щастям) боротьба за сприйняття ленінської стратегії. По-друге — значна частина керівного активу була навантажена антиселянськими упередженнями і національним нігілізмом, винесе ними з рядів СДКПІЛ.

Почався період непорозумінь і суперечок між обома партіями. До основних ідеологічних розбіжностей дійшла ще додаткова справа — форми організаційного пов'язання обох партій. Суперечки довели до розколу в КПСГ. Фракцію «розкольників» очолили засновники КПСГ — О. Крілик (псевдонім Васильків), П. Крайківський (псевд. Дрешер) та інші. Натомість прихильників курсу КІРП називали «капеерповцями». Періоди були різні; то наступало зближення, то знову розпалювалась боротьба.

В кінці 1923 р. відбувся II з'їзд КІРП. Рішучу перемогу здобув на з'їзді ленінський напрям, очолюваний Варським, Костшевою, Валецьким і Прухняком. Опозиція, в якій визначною постаттю був Домський, не здобула жодної підтримки. Тим самим підстави до суперечки з КПЗУ були усунуті і наступав помітне зближення обох партій.

В липні 1924 р. на V Конгресі Комінтерну керівників польської партії (Варського, Костшеву, Валецького) усунуто з керівництва партії, обвинувачуючи їх у веденні правої політики партії в країні і в підтримці опозиції Троцького в РКП(б), що знайшло своє відбиття в листі КІРП до Виконавчого комітету Комуністичного Інтернаціоналу і ЦК РКП(б), який був висланий в грудні 1923 року.

Зараз, після дослідження справи, стверджуємо, що тодішні обвинувачення надто упрощували справу. ЦК КІРП, турбуючись про добро радянської партії, в своєму листі перестерігав перед негативними наслідками невідповідного ведення дискусії і вирішування внутрішньо-партійних проблем. ЦК КІРП не відмежовував в ньому однак від опозиційних поглядів, і це — хоча попередньо в капенівській пресі опубліковано цілу серію статей, де критично розглядалися по-

гляди опозиції в РКП (робилось це також пізніше) — вирішило, що той лист був оцінений дуже негативно.

Обвинувачення в проведенні правої політики в країні частково спиралося на помилках, значення яких значно перебільшено, а частково взагалі не відповідало дійсності.

Утворено нове керівництво, в якому Домський — переконаний опозиціонер на II з'їзді КППРП — здобуває невдовзі вирішальну роль. Домський не мав більшої в КППРП, але зміг сформувати і потягнути за собою частину керівничого активу, який накинув всій партії свою політику. Вже на III з'їзді КПП (січень 1925) представник КПЗУ Васильків висловив побоювання, чи зможе Домський перемогти свої дотеперішні, ультраліві погляди. Ці побоювання не були безпідставні. Майже у всіх галузях партійної діяльності керівництво на чолі з Домським вело ультраліву політику, яка, про що свідчать збережені до сьогодні матеріали партійних округів, була причиною зменшення впливів в багатьох округах. Конфлікт з керівниками Комінтерну в справі тактики деяких європейських партій привів влітку 1925 р. до усунення Домського.

КПЗУ в меншій мірі потерпіла від помилкової ультраліві політики. Маючи організаційну автономію і стійке керівництво, комуністи Західної України загалом змогли не піддатися натискові скандальної політики. Це привело однак до нового різкого загострення у відносинах з польською партією. Восени 1925 р., коли революційний рух в Польщі здавав вже собі справу з допущених помилок, виникла необхідність ще глибшої оцінки пережитого періоду. Перш за все цю потребу відчували в КПЗУ.

Ця партія мала вже за собою довший період спорів і ідеологічної боротьби всередині революційного руху, а також боротьби з класовим ворогом. Нагромаджений досвід не був ще власне кажучи систематично обговорений і проаналізований.

У конференція, яка відбулася в квітні 1924 року, мала важливе значення, але проведена з великим поспіхом, не охопила цілого ряду справ. Не була вона також повністю репрезентативною, якщо говорити про склад делегатів.

В тій ситуації вирішено скликати з'їзд партії (під час наради вирішили з'їзд назвати другим, вважаючи за перший святоюрську конференцію). З'їзд проходив під Москвою і тривав від 11 до 28 жовтня 1925 р. Нараду відкрив О. Крілик (Васильків).

Серед гостей, крім визначних діячів КПП, як К. Ціховський (Роман), Е. Прухняк (Север) і КП(б)У — О. Шумський і М. Скрипник та В. Затонський, які приймали активну участь в з'їзді, — були також представники Комуністичної партії Франції, Балканської федерації та інші.

Від Виконавчого комітету III Інтернаціоналу активну участь у праці з'їзду взяли: його голова Г. Зінов'єв і член Виконавчого комітету В. Міцкевич-Капсукас. Порядок з'їзду передбачав обговорення таких тем: 1) звіт ЦК КПП, 2) звіт ЦК КПЗУ, 3) політична ситуація і завдання партії, 4) більшовизація партії і партійне будівництво, 5) ситуація на селі, 6) профспілковий рух на З.У. і завдання партії, 7) Комуністична спілка молоді і робота серед жінок.

Від ЦК КПП з великим звітом виступив Казімеж Ціховський (Роман). Значна частина звіту була присвячена загальнополітичній си-

туації в Польщі. Обговорюючи політику ЦК КПП за звітний період він повністю відмежувався від лінії Домського, але підтримав закиди тодішнього ЦК про сепаратистичні тенденції в КПЗУ.

Від ЦК КПЗУ зі звітом виступив О. Крілик. Він аналізував політичну обстановку на З.У., характеризував окремі політичні партії, які працювали на цій території, обговорював стратегічний напрямок, тактику і стратегію партії, вказував на нові напрямки праці. Головний стратегічний напрямок партії, як відзначено в звіті — це поєднання трьох революційних фактів: робітничого, селянського і національного рухів.

Гостра дискусія виникла з причин вищезгаданого закиду Ціховського о проявах сепаратизму.

Вела з ним полеміку значна кількість учасників. Істотне значення мав виступ М. Здзярського (пс. Завадзкі). До голосу цього старого діяча польського робітничого руху, члена ЦК КПП і ЦК КПЗУ прислуховувались з особливою увагою, коли він говорив про відношення польської і української партій. М. Здзярський відкинув закид про сепаратистські стремління керівництва КПЗУ і навів факти, які свідчать, що деякі діячі КПП недооцінювали ролі КПЗУ як самостійного фактора в суспільстві Західної України. Однак зробив він закид активу КПЗУ, що вони не відмовились досі від фракційної діяльності, що вони упереджені щодо бувших капеерповців відсувають їх від активної праці. Це викликало гостру реакцію з боку багатьох делегатів, які в свою чергу закиди свої скерували проти КПП і бувших капеерповців. В дискусії приймали участь М. Скрипник і В. Міцкевич-Капсукас, полемізуючи між собою.

Значну увагу привернула до себе промова О. Шумського. Він почав від висвітлення помилкової лінії Домського, вказав на негативні наслідки, які вийшли з цієї лінії у відношеннях КПП—КПЗУ, на кризу, яку переживає польська партія, але пригадав, що КПП є партією, яка має великі заслуги, величезний революційний досвід, і що криза ця є перехідним явищем. Перестерігав він перед надмірною критикою, яка утруднює вихід партії з кризи. Комінтерн вже протягом довшого часу гостро критикує КПП, що утруднює їй створення постійного керівництва. «Ми вже три роки б'ємо і б'ємо, і може вже черезчур б'ємо... бо партія страждає через те, що немає керівництва» (АЗНР с 1356/1 Протоколи II з'їзду КПЗУ, промова Шумського, стор. 231). «Що означає биття в період шукань і коливань, — продовжував промовець, — українські делегати хіба знають. Під час V конференції КПЗУ почувалось, що якби вдарити по ній так, як Комінтерн б'є по польській партії, вижовуючи її керівництво, то на всі боки посипалась би» (там же).

«Зараз, — стверджує Шумський, — неправильним було б твердження, що керівництво КПЗУ не відповідає вимогам ситуації, воно є сильним і видержало би навіть важку ідеологічну боротьбу». Повертаючись до відносин в середині КПЗУ — промовець відзначив, що залишки старих суперечок ще живі, бо партія щойно входить в період об'єднання. Аналізуючи деякі промови своїх попередників — українських делегатів — Шумський доказав, що в їх надрах звучать ще часом думки «ми українці і ви поляки». Ці віддільності вже зменшуються і будуть переможені, хоча ще зустрічаються. Ця промова вияснила багато спірних справ, вияснила положення і у визначний

спосіб причинилася до консолідації. Такий зміст мали наступні промови багатьох делегатів, в тому числі бувших капеерповців.

Велику суперечку викликала справа лозунга про приєднання Західної України до УРСР. Цей лозунг, прийнятий II з'їздом КПРП, V конференції КПЗУ і затверджений на V конгресі III Інтернаціоналу Г. Зінов'єв запропонував зняти. Його підтримали майже всі гості з'їзду — представники МК, КПП і КП(б)У. Лише М. Скрипник в своїй промові в ілюзійний спосіб дав зрозуміти, що не погоджується зі зняттям лозунга. Пропозиції про зняття лозунга про об'єднання з Радянською Україною обґрунтовували тим, що він орієнтує маси на пасивне очікування на визволення Червоною Армією, отже, є шкідливим. Замість цього лозунга необхідно висунути такий лозунг, який би орієнтував маси на спільну боротьбу з польським пролетаріатом. Таким лозунгом є домагання створення робітничо-селянського уряду в Польщі.

Проти цієї пропозиції виступили майже всі делегати на з'їзд — члени КПЗУ, але особливо в полеміці виділились своїм виробленням і знанням ситуації на Західній Україні — Турянський (Р. Кузьма) і Васильків. Доводили вони, що лозунг про об'єднання з Радянською Україною не є основним лозунгом і на сучасному етапі мобілізуючим, але як лозунг остаточний, який виражає прагнення мас, повинен залишитись. Маси хочуть національного визволення, землі і пам'ятають, що Червона Армія, коли на короткий час ввійшла до Східної Галичини, це їм давала. Маси хочуть цього лозунга, отже мусять його отримати. Залишаючи цей лозунг, необхідно одночасно, як мобілізуючий до спільної дії з польським пролетаріатом і вказуючий найближчу ціль тієї дії, висунути лозунг «робітничо-селянського уряду» в Польщі. Лозунги ці, як найближча і дальша ціль — всупереч твердженням — собі не суперечать. Дискусія над цією проблемою була перенесена до політичної комісії і після довгої боротьби була вирішена згідно з думкою керівників КПЗУ.

Згідно з ленінськими засадами з'їзд обговорив і прийняв відповідний статут партії.

Доповідь про земельне питання виголосив член ЦК КПЗУ П. Крайківський (Дрешер). Делегати докладно обговорювали організаційну форму, яку слід було надати селянському рухові. Вкінці була прийнята пропозиція про необхідність створення масової селянської партії під керівництвом КПЗУ.

Проблему профспілкового руху обговорювано після доповіді члена ЦК Турянського. Цю проблему порушувано в дискусіях на інші теми, коли йшлося про перемогу над помилковою ультралівою лінією Домського, протиставляючи працю в фабричних комітетах праці в профспілках. З'їзд відзначив, що слід за всяку ціну перемогти роздрібнення профспілкових організацій і створити сильні і могутні профспілки.

Справа пролетаризації партії обговорювана була досить детально.

Більшість членів партії (біля 70%) — це селяни, решту становлять робітники. Під час тимчасового спаду революційної хвилі, коли партія змушена була до концентрації своєї праці в легальних установах, як освітні товариства, кооперативи і т. п., що може послабити її революційну енергію і загрожує втраченням класової лінії, особливо гостро виникла справа, як відзначали делегати, «угрунтування

її на міцному пролетарському фундаменті». Відзначено, що її слід зв'язати з життям робітничого класу, навіть коли б це загрожувало частковими втратами впливів у селянському середовищі.

З'їзд обговорив також детально справи праці серед молоді і жінок.

До ЦК обрано діячів, які керували партією з моменту її заснування, а також ряд інших. Були то: О. Крілик (Васильків), К. Саврич (Максимович), Р. Кузьма (Турянський), П. Крайківський (Дрешер), М. Теслюк (Ернест), Т. Приступа (Польовий), М. Здзярський та інші. Всього 13 осіб.

II з'їзд мав велике значення для партії. Він об'єднав її ряди, створив сильну і могутню організацію. Обширна резолюція з'їзду — як директиви для діяльності, передбачала різні варіанти тактичних розв'язань в окремих галузях суспільного життя. Суперечки, а часом гострі сутички під час з'їзду не перешкодили консолідації делегатів. Вони є неминучі там, де праця колективу має творчий характер, де ведуться правдиві пошуки.

Януш Радзейовський

Об'єднання Закарпаття з Україною

Довгий і важкий історичний шлях пройшли закарпатські українці. Ще на початку XI століття Закарпаття було відірване від Київської Русі. Але поневолювачі не могли вбити в народі прагнення до соціального і національного визволення, до об'єднання. Закарпатські українці весь час не припиняли боротьби. Особливо широкого розмаху набрала визвольна боротьба після Жовтневої революції.

21 січня 1919 року в Хусті відбувся з'їзд представників усього Закарпаття, на якому були присутні 420 делегатів. З'їзд одностайно висловився за об'єднання Закарпаття з Радянською Україною.

21 березня 1919 р. в Угорщині, в тому числі й на Закарпатті, була встановлена Радянська влада. При цьому натиск робітників і селян був таким сильним, що буржуазія розгубилась і революція перемогла мирним шляхом, без збройного повстання.

Скориставшись з того, що Радянська Росія боролась на фронтах громадянської війни і не могла допомогти угорським і закарпатським українцям, міжнародна контрреволюція задушила Угорську Радянську Республіку і розгромила Радянську владу на Закарпатті. За допомогою буржуазно-націоналістичних агентів А. Волошина, А. Бескида та контрреволюційних емігрантських організацій, створених в Америці, американсько-англійські монополісти за Сен-Жерменським (1919 р.) і Тріанонським (1920 р.) договорами включили Закарпаття до складу Чехословацької республіки.

Згідно з конституцією буржуазної Чехословаччини Закарпатська Україна проголошувалась автономною територією з правом мати сейм. Проте автономії Закарпатська Україна не одержала. Правлячі

кола Чехословаччини поступово перетворили її у свою внутрішню колонію — ринок збуту товарів і джерело дешевої робочої сили.

У 1938 році, в результаті ганебної Мюнхенської змови, Чехословаччина була окупована гітлерівською Німеччиною, а Закарпаття було загарбане хортистською Угорщиною.

Роки фашистського панування були найтяжчими в історії населення Закарпатської України.

Згідно з актом Надзвичайної комісії по розслідуванню злочинів німецько-угорських загарбників на Закарпатті за період окупації фашистами було розстріляно і замучено 10 805 українців. Лише на одному процесі, що відбувся в Мармарош-Сігеті у квітні—червні 1944 року, до смертної кари було засуджено 34 чоловік, а більш як 600 чоловік — на каторгу і тюремне ув'язнення. У жовтні 1942 року в будапештській тюрмі був страчений крайовий секретар партії Закарпаття — Олекса Борканюк. Незважаючи на жорстокий терор і криваві репресії, закарпатці під керівництвом Комуністичної партії все рішучіше боролися за соціальне і національне визволення. Ця боротьба не припинялася аж до незабутніх жовтневих днів 1944 року, коли Радянська Армія визволила територію Закарпаття.

19 листопада 1944 року відбулась перша конференція Комуністичної партії Закарпатської України, яка одностайно прийняла ре-

Семен Корпанюк з онуком Василем

золюцію про об'єднання з Радянською Україною. 26 листопада в Мукачеві був скликаний перший з'їзд Народних комітетів Закарпатської України, який прийняв Маніфест про об'єднання і обрав Народну Раду Закарпатської України.

До влади в Чехословаччині прийшов уряд Національної єдності. В результаті переговорів 29 червня 1945 року був підписаний «Договір між Союзом Радянських Соціалістичних Республік і Чехословацькою Республікою про Закарпатську Україну», який 27 листопада 1945 року був ратифікований Президією Верховної Ради СРСР. За цим договором Закарпаття було об'єднане з УРСР.

22 січня 1946 р. указом Президії Верховної Ради СРСР була створена Закарпатська область у складі Української РСР, а 24 січня 1946 р. указом Президії Верховної Ради УРСР на всій території Закарпатської області було введено законодавство Української Радянської Соціалістичної Республіки.

За роки радянської влади Закарпаття з відсталого в економічному і культурному відношенні краю перетворилося в промислову область з високорозвинутим механізованим сільським господарством. Тут створено нові галузі промисловості — буровугільну і легку, реконструйовано старі і споруджено нові підприємства лісової, мебльової, харчової промисловостей. За успіхи, досягнуті в сільському господарстві, указом Президії Верховної Ради СРСР від 26 лютого 1958 року Закарпатська область нагороджена орденом Леніна.

Назавжди покінчено з неписьменністю на Закарпатті. Навчанням охоплені всі діти шкільного віку. Вчаться і дорослі. Працює Ужгородський державний університет — перший вищий навчальний заклад на Закарпатті.

В. Кульчицький

АФОРИЗМИ

Виховання — це все. Персик, колись був гірким мигдалем; кольорова капуста — це лише проста капуста з вищою освітою.

Сумно буває слухати музику без слів, але ще сумніше — слухати музику без музики.

Горе можна переживати в самотності, але радість — щоб пережити її повністю — треба розділити з іншою людиною.

Уникайте тих, хто старається підірвати вашу віру в себе. Ця риса притаманна дріб'язковим людям. Велика людина, навпаки, переконає вас, що і ви можете стати великим.

Коли сумніваєшся, говори правду.

Говори правду, і тоді не доведеться нічого запам'ятовувати.

Існує три вірних способи завоювати прихильність письменника. Оце вони в зростаючому порядку: 1) сказати йому, що ви прочитали одну з його книжок; 2) сказати йому, що ви прочитали всі його книжки; 3) попросити, щоб він дозволив вам прочитати рукопис своєї нової книжки. Номер перший викличе у нього повагу до вас, номер два породить симпатію, а третім номером ви завоюєте місце в його серці.

МАРК ТВЕН

Гроші на українських землях

Київська Русь займала одне з найважливіших місць в міжнародній торгівлі середньовіччя. Через українські землі проходили шляхи світової торгівлі, що сполучали країни Західної і Центральної Європи з Візантією, Закавказзям і Середньою Європою. Купці Київської Русі прокладали шлях товарам місцевого виробництва у сусідні країни і нав'язували зносини з чужоземними купцями для постачання товарів із чужих країн на Русь.

Такий розмах торгівлі немислимий без грошового обігу. Якими грошми послуговувались наші предки?

Як вказують численні археологічні знахідки, на Русі в обігу були різні гроші: чужоземні монети, монети місцевого карбування, шкурки звірів. Ці останні були найдавнішим видом грошей. Він існував у східних слов'ян ще перед утворенням Київської Русі. Цікаво знати, що в VIII—XI сторіччях найбільш поширеним видом грошей були арабські диргеми, які у великій кількості трапляються на території Київської Русі у вигляді скарбів і окремих знахідок. Разом з арабськими диргемами були в обігу візантійські монети, проте їх було значно менше. У X сторіччі почали потрапляти на Русь західноєвропейські монети. Одночасно в обігу були і монети власного карбування з ім'ям князів Володимира Святославовича, Ярослава Мудрого і Святополка. В княжому гербі цих монет одні геральдики добачуються стилізованого символу миру — голуба, інші тризуба, в Середземномор'ї символу влади.

З XI сторіччя увійшли в обіг срібні злитки. Вони були трьох типів, що різнилися формою: київські — шестикутні, плоскі; чернігівські — плоскі або півкруглі з розплащеними кінцями; новгородські — довгі, півкруглі в перерізі.

В історичній літературі срібні злитки, що були в обігу на Русі як гроші, одержали назву гривень, від назви великої древньоруської грошової одиниці — гривні. Слід відмітити, що ця назва віджила на грошових знаках, випущених на Україні в 1918 році. Але вартість срібних злитків не відповідала вартості гривні як грошовій одиниці. Вага злитків коливалася від 95 до 197 г. Очевидно, вони не відігравали ролі грошових знаків, а були в обігу на ринку як цінний метал і їх вартість визначали по їх вазі.

Усі грошові знаки, що були в обігу в стародавній Русі, шкурки звірів і срібні злитки поєднувались у певну грошову систему. Основною грошовою одиницею була гривня, тому і вся система зветься гривенною. Гривня поділялась на дрібніші грошові одиниці і дорівнювала 20 ногатам, або 25 кунам, або 100 веверицям, або 100 векшам. До цих грошових одиниць прирівнювали цінність шкурок звірів і злитків срібла.

Цікаво відмітити, що для українських земель зайнятих тимчасово сусідами були карбовані окремі гроші, як наприклад динари з слов'янським написом, вибиті Болеславом I. Для земель Галицько-Волинського князівства, що були деякий час під пануванням угорського

короля Людвика, а потім були здобуті польським королем Казимиром — випускалися окремі гроші з слов'янськими написами кирилицею.

Східні українські землі, що попали під монгольське ярмо а потім увійшли до складу литовського князівства, мали свої окремі гроші. про що свідчить київська монета князя Володимира Олердовича з його ім'ям, гербом і татарським написом. Київські монети, випущені в XIV ст., зустрічались (завдяки торговельним зноси́нам) у Московії — й навпаки.

Після Люблінської унії на українських землях панувала монетна система ягайлонської держави. Щойно після визвольної боротьби 1648—1654 рр. і встановлення козацької держави при гетьманському уряді повстав монетний двір, який мав карбувати монету для України, проте окремі українські гроші цього часу невідомі.

Окремі українські гроші появились щойно в 1918 році. Випускалися вони в постаті паперових грошових знаків усіми тодішніми урядами і були в обігу на Україні до 1922 року, тобто до впровадження загально-радянського червінця.

Ю. І. П.

ПРО АЛКОГОЛІЗМ

У 19 проц. алкоголіків спостерігається ахілія — відсутність виділення шлункового соку, в 52 проц. — кислотний катар шлунка, у 20 проц. — гострий катар. Тільки у п'яти процентів алкоголіків не виявлено шлункових захворювань.

У воді, що містить тільки один процент алкоголю, не можуть жити ніякі водянні тварини.

Зловживання алкоголем скорочує вік людини в середньому на десять—двадцять років.

Під час епідемії холери на сто хворих серед непитущих померло 19 чоловік, а серед питущих — 81.

Алкоголіки хворіють на туберкульоз втриє частіше, ніж непитущі.

Сто—сто п'ятдесят грамів горілки є смертельною дозою для дитини шести—восьми років.

90 проц. хуліганських дій чиниться в стані сп'яніння.

Під час змагань з марафонського бігу в США бігун, що йшов другим, за кілометр від фінішу, став відчувати втому. Для «підкріплення» йому дали випити півсклянки віскі. Бігун вирвався вперед, перегнав свого суперника, але не дівавшись фінішу, впав і помер від паралічу серця.

Свіжим ПЕРОМ

Є. СІРОМАХА

Максимові Рильському

Аристократ ума, безстрашний лицар слова,
Володар пристрастей і ніжності душі.
Життя громадського надихана основа,
Ініціатор діл суспільних і рушій...

Таким тебе народ у пам'яті запише, —
(Давно тебе таким у серці записав):
З тобою нам було і дихати вільніше,
І боронить гуртом багато слухних справ.

О ні, не видерти неублаганній смерті
Достоїнства твоїх невичерпних чеснот!
В складних обставинах, в розгубленості впертій
До тебе звернеться з порадою народ.

Ти будеш, мов бальзам цілющий, хоч незримий
Успішно лікувать і тіло наше й кров.
Наш незаступлений, вічноживий Максиме,
Наша об'єднаність, і сила, і любов.

Серпень 1964

3 циклу „Зимові записи“

Вони між нами ходять — і на зборах
Промови виголошують гучні,
Вони не знають тонів небадьорих,
Та очі в них — пригляньтесь! — скляні!

Погляньте пильно — ось вони спінились,
Ті очі бистрі й мертві водночас!
Чи в скельцях тих їх жертви не відбились?
Чи відблиск совісті навіки згас?

Дарма питати! Де вже там сумління,
Де іскра честі в непроглядній тьмі,
Коли їм тільки сите животіння
І травлення нормальне на умі!

Братопродавці з білими руками
І з чорними серцями — ось вони,
Що вслали анонімними листами
Дорогу у кар'єру та в чини!

І ходять ще! І ще земля їх носить,
І ми їм досі руку подаєм,
І піт кривавий їм чола не росить
Під каяття нестерпним тягарем!

Не сняться діти їм осиротілі
І на могилах скорбні матері,
Вони живуть, вони у добрім тілі,
Їх не зловили на нечесній грі!

Хай зле про них говорять у народі,
Зневага хай бичує світова, —
У них є щит: не впійманий — не злодій!
У них є меч: фальшовані слова!

Та стать людьми — нема, нема надії
Тим, хто життя проповз, немов змія!
Нехай їх вітер вічності розвіє,
Нехай в огні останнім спопеліє
Наклепника останнього ім'я!

О. Ковальов. Портрет М. Рильського.

ВІТАЛІЙ КОРОТИЧ

К н и г и

Ніхто не бачить, як вмирають книги.
Ніхто.

На білих цвинтарях полиць
Холодні, мов тверді уламки криги,
Вони лягають мовчки долілиць.
Вони мовчать

Думок зотлілих клоччя,
Рядки, що час на пил їх розмолот.

Тьм'янішають слова,
Мов мертві очі,
І тліє текст в лабетах передмов
Аристократки в синім ледерині
Й метелики тонких, дешевих книг
І ті, мертвонароджені богині,
В яких ніхто повірити не встиг.
Вони вмирають різно, як і люди,
На них чатують слава та біда.
Томи, невелеслівні, наче Буди,
Брошури, гомінки, мов та вода.

Хто вивчить?

Хто розсудить?

Хто пізнає,

У чому суть народної хули,
Коли, у безвість книга поринає,
Якій безсмертя вчора прорекли.

Не вірте суєсловам!

Їхні кроки,

Мов шрами, на собі несуть роки.

Блюзніри тягнуть в немічні пророки

Безкровні,

Марнословні книжечки.

Нас порахують час

Народ

Та правда.

Лиш істина — творіння зміст і тло.

Пости!

Пильно вірші свої правте,

Щоб потім вам не соромно було!

Панас Заливаха. «Пролог». Вітраж.

* *
*

Бабине літо, бабине,
бабине — не моє.
Тут би мені радіти,
Що все-таки літо є.
Хоч бабине, а хоч бісове —
а врунється сміхом сонце,
І павутинь розструння
набринькують сон, сон...
І присипляють тихого
з довірним блаженним личком,
Ховають під золотінням
заковані в лід стежки,
Копиць синювату паморозь.
І кожному-кожному стрічному
Нашіптують на осонні
казки, казки...
Тепла облудність квіту,
Баб золота фантазія!
Де йому взятись, літу,
Біля твоєї мазанки?
Осінь же, осінь, бачиш?
Тільки не мруж очей...
Бабині очі плачуть:
— Літа... дайте... ще!
Геть, не торкай мій усміх,
Ще ж у пелюстках квіти,
Ще ж і душа в пелюстках,
Літо ще, літо, літо!... —
Серце, не треба боліти,
Хочеться, знаю, й тобі
Вірити в сонячні сни ті
На вересневій гарбі.
Тільки ж ніяк не звабить
Тишею окоєм.
Бабине літо, бабине,
Бабине — не моє.

Василь Перевальський.
Ілюстрація до книги «Народні пісні
про жіночу долю на слова Т. Шевченка».

* *
*

А час минав, на дні поділений,
І я помалу осягав
Закономірність несподіванок,
Тупих частковостей загал.

І без удаваної гордості,
Мов на видовище, спішив
На ще не бачене збіговисько
Підстав, обставин і причин.

Тепер спішив би ще скоріше, та...
Часу все менше й менше є;
Стає все важче розумнішати
І — необхідніше стає!

К о н і

Сіра, непевна дрижить каламуть.
Берег та баржі навколо.
З берега коней на баржі женуть.
Очі зав'язують коням...

Слизько на палубі, важко зійти
Ковзають коні коліньми,
Ходять по ребрах їх пуги й кнути,
Тягнуть за шию їх линви.

Стрімко ушима прядуть стригунці,
Сторожко зирять, німіють...
Що вони бачать в таємині цій?
Що вони в ній розуміють?

Решта — байдуже соломучують,
Втупившись мордами в прірву.
Як, і для чого, й куди повезуть —
Коням хіба не все рівно?...

Л. Фейгін. Ранок. Ліцогравюра.

ЯКІВ ГУДЕМЧУК

Слово про любов

Люблю, коли дерзання творчі
Тривожає душу до глибин,
Коли, протерши сині очі,
Світанок зводиться з колін...

Коли багріє горобина
В хустині зітканій з зірниць...
Коли не зна проста людина
Добру і приязні границь...

Коли усміхнені обличчя
У друзів всіх моїх навкіл...
А мирний труд мого сторіччя
З піснями спориться навпіл...

Тоді я певен — ми замкнули
На сім замків шляхи війні,
Що не повториться минуле,
Що вже повік цвісти весні!

Я не хочу

Я нізачо не хочу удруге
Брати в руки важкий автомат,
Щоб крізь бурі, і зливи, і хуги
Йти у наступ у реві гармат.

Я не хочу, щоб знову дружина
З непокоєм чекала листів
І від мене, й від тебе, мій сину,
З бездоріжних, далеких фронтів.

Я не хочу, щоб згарища чорні
Знов стирчали на місці осель,
Щоб весна спопеліла у горні
І кружляла війни карусель...

Я не хочу, щоб в ночі безсонні
При холодному сяйві зорі
Безнадійно зложивши долоні
Виглядали синів матері...

І. Селіванов.
Ілюстрація до трилогії
О. Гончара «Прапороносці».

От, комедія

Якось раз, буде вже тому кілька років, приїхала з міста Мариська. — Мамо, — гварит, — в нас є такий дім, де наші люди сходяться. — Як то? — питаю.

А так! У місті є багато наших людей, тай нам таке товариство заложили, гускате... Що вечера сходимося, читаємо книжки і газети, співаємо, робимо забави. На другу неділю будут давати в театрі представлене «Наталку Полтавку». І я маю там ролю і буду грати на сцені. Ци схотілиби ви приїхати, тай на то всьо подивитисе?

А я, по правді сказати — ще ніколи в театрі не била, тай комедій не виділа. А тепер скортіло. Як-же би ні! Та ж там моя Мариська має відігравати. Сіли ми всі до вечері, а я кажу до своїх, же так лем і так. А Бронка, моя невістка: — Ой, мамо, я також хотіла би на то наше українське представлене поїхати. А ти, Миколо? — звертаєсі до свого чоловіка, а мого сина.

— З вискоком я поїхав би, але треба комусь у хаті з дитинов лишитись. — І урадили ми: Миколо лишится в хаті, а ми обі, я і Бронка, поїдемо. Так уже мене цікавит на ту комедию.

Ледви-м діждалися тої неділі. Виїхали ми зрана і заїхали до свахи. Я кажу, як і що. А сваха із доньков також хочут іти. Добре, буде нас більше.

Ледви-неледви я дочекалась вечера. Ідемо в чвірку. А в мені так серце б'ється, що то буде. Входимо. А тут знов море голов: люде сидет на кріслах і пошепки щось до себе гварят. Одні так як у нас, на лемках, інші якось так ніби з книжки читают, ще інші по польськи. Ралтом дзвінок, за хвильку другий, а потім третій. Всьо стихло. А в тім заграла музика якось так дивно, що аж душа дрогнула. Я дивлюсь, а та плахта, що перед нами, — їде в гору. Показалася кернице, а при ній стоїт дівка, так вам красна, та пишна, що годі сказати. Я вирачила очи. Ех, як заспіває тота дівка!

Віють вітри, віють буйні,
Аж дерева гнуться,
Ой, як болить мене серце,
А слюзи не ллються.

Ба, та не сама співає, а з музикою. І скрипиці тут більші і менші, і підбаски, і баси... Так вам той спів з музиков сплітавсь, що здавалось мені, що моя душа з тіла десь вилетіла. Ой, Господи, а що ж то таке?

Як дівка скінчила співати, люде заплескали в долоні. А я й собі, як варіятка, плещу. А тут чую, хтось на салі крикнув «біс!» А за ним усі «біс, біс!» А мене аж холера бере: — То ви біси рогаті, що на таку дівку кричите «біс», — погадала-м си. Та люде, як по-дуріли, кричет «біс, біс!» — А дівчина усміхнулася і знов то саме заспівала. — Ага, ось воно як! — шибнуло мені в голову. Як скінчила, то я сама крикнула «біс», але вона вже не співала третій раз, бо до неї підійшов якийсь старий підпанок, тай почев її по вченому, ніби дяк у церкві, підмовлети, щоби вона за нього заміж вийшла. — Де, де! — гадаю си, — де кум, а де коровай! По тобі незадовго вже будут мухи лазити, а вона, як ягідка, їй молодого треба. Що дальш било, то вже мене так розлостило, що годі висказати. Бо то вийшла

якась подібна до моєї Мариськи, тільки старша, ніби мама, і вона зачала намовлєти доньку, щоби за того старцуна вийшла, бо він богач і панок. Вже-м хотїла кричєти, щоби дала спокїй, бо як то так? Де розум, що примушєє таку молоденьку красуню за старого виходити? А вона, ніби тота мама, Терпелихою її звали, щось ніби відчула, бо жинула на мене оком і раз і другий, і ніби просит, щоби я мовчала. Аж я придивляюсї... Ой, божечку, та ж то моя Мариська, точно її голос і очі, лєм підмалювали її на таку стару... І я дала собі спокїй. Та деж би я їй такий стид зробила! Видко, так треба... Бувають же усякі мами, як той казав...

А потїм всьо добре скінчилосї. Вернув її Петро, що про нього в піснї співала і молодї посваталїсь. Кажу вам, що я сама не своя була: раз смїяла-м сє до розпуки, другий раз затискала-м кулаки, коли не по-моєму било. Ось що наші люде потрафїли, — коби здоровї! Як ми вийшли з теятру, то менї та штука, як фіра сїна, в голову заїхала. Кїлька ночий снїлось менї що я видїла: і Наталка, і її мама, і Петро, і Виборний, і Возьний — не снїв би сє. — Кажу вам, що заки чоловік умре, то повинен на ту комедию подивитись, бо, здаєсє, — що лекше бєде під землев лежєти. А моя Бронка причепиласї від тої пори, щоби її навчити по нашому. А як в радїо почує наші піснї, то — кажу вам — всяку роботу кине. І все чїпляєсї Миколи, щоби їй спровадив тоту плиту з піснею, що співала Наталка...

Ой, яка шкода, що ви, кумунцю, не були тодї з нами! Ото би ви лєм утїшилисї!

І. Гребінчишин

СЕРГІЙ ЄСЕНІН
(1895—1923)

Молитва матерї

На краю оселї
Хаточка маленька,
Там, біля ікони,
Матїнка старенька.

Молитьсє, сердешна,
Сина споминає,
Що в чужїй сторонцї
Край свїй захищає.

Молитьсє матусє
Щиро, як умїє,
Спом'яне минуле
Дрібнї сльози сїє.

Бачить вона поле
Нерівного бою,
Син її упав там
Смертю героя.

На широких грудях
Рана, наче рожє,
Руки затискають
Знамено ворожє.

І від щастєя з горем
Вона занїмїла,
Голівоньку сиву
На руки склонила.

І закрили брови
Посивїлі скронї
І котились сльози
Щєдрї і солонї.

* * *

Я покинув свій рідний край,
Я залишив блакитну Русь,
В три зорі березник і ручай
І в скорботі неньку стару.

Місяченько в прозорій воді
Золотим мотильком вирина,
І сяє в отця бороді,
Наче яблуні цвіт — сивина.

Я не скоро туди повернусь,
Ще шуміти не раз пурзі, —
Зберігає блакитну Русь
Клен старий на одній нозі.

І від того радість бува,
Коли дощик цілує лист,
Що кленова та голова
Завершає скитання зміст.

Переклад з російської
Є. СІРОМАХИ

МЕЧИСЛАВ ЯСТРУН

Перші уроки

Раз в кав'ярні, потім у кіно прекрасна незнайома,
То в театрі дивишся на неї з ластівки гнізда,
Дивитись тільки можеш, більш нічого.
Згодом білизна, записана рукою збудженою,
Гасовою лампою осяяне пришестья первістків,
Твоїх рядків з отруйними зірками «Круля Духа» і «Нетоти».
Чим була поезія у Польщі? Чорний Ахерону плин.
То листопад пронизливий, погіблх виють юрби,
Вітер чорний Ахерону, Вісли сірий блиск.
Зима. Запряжені «орлом» вихрястим сани,
Верби «в далі» ідуть, кульгаючи,
На костурах. Ліси глухі, як тюрми.
Це — поезія у Польщі, чорна Ахерону течія.
Дебелі попередники плечисті, наче стовбури
Старих дерев, оброслих мохом. Їх уроки вже ніщо.
Проварені неволею, насичені примарами
Та краденим в чужих богів вогнем,
Чим можете ви бути юнакові, що жадає виходу?
Приховуваний соромливо зошит в палітурках,
Серця соромливість у роки, коли передчувається:
Вона, поезія самих лиш недоволень мова.
Чи ж не краще за м'ячем було стреміти до воріт
Або собак в полярні сани запрягати?
Значень слів ти не збагнув ще. Прийдуть, жди!
Обличчя справжнього не розгадав під маскою
І довго величатимеш її — своєю Музою,
Трагічною немов Висоцька в ролі, наскрізь провінційальною.

Переклад Остапа Лапського

Смерть

Пам'яті брата

Вона живе секундами
Останньої свідомості Твоєї.
Таємницю умирання молодого
Я розгадую то наяву, то в снах,
Що сняться трудно
Зачарованою пусткою,
В якій Ти є й нема Тебе.
Мати вже не молиться.
Як страшно на порозі ночі
Замість шепоту покори
Чути «не боюсь нічого».
Ех, Альоша, це ж як вчора
Ми в Ошийку перелогі
Засівали вбогим житом,
А в Погоню бігали
Переконалися чи гриб,
Побачений у світанкових сутінках,
Підвівся чи зачах
Від погляду людини.
Бранево і Потереб,
Вороняча садиба Грудки —
Територія роздолля,
Де в хвилини вітропінні
Під берези шумом
Кільчився мій вірш,
Який тепер додумую.
І мисль і почуття
Кирилицею в камінь
Врилися і кричать там
Над Тобою. Нам прославсь габою
Біль, і жевріють наймення
Тих квіток, що їх збирався Ти
Плекати у вікні, в якому
В темну ніч червиеву
Забуття Тобі розквітло
Папороттю смерті.

Апострофа

Я ще потрібний споминам,
Які відлунням глухуватим
Бродять там у хвилюванні
Ячменів, журбою журавлиною
Вплітаючись у веремію днів
Сучасності, розказують
Про корінь твій, землі якої с'к
Він п'є, силкуються
Оберегти себе від часу ржі —
Картини давньої пори!
Без вас, мого дитинства
Сторожі, без споминів
Я у всесвітній порожнечі
Не посмів би підійняти
Самоти, коли б ви не звалились
Тягарем мені на плечі.

О. Новаківський.
Довбуш.
Олія.

Біля руського світильника

Знов старе
в пилюзі зілля
тільки стіл
і схлипування свічки

Біля руського світильника
я в ореолі полум'я калинового
ніч проводжу — вартовий

Добро церковне бережу
Преображенський
святий Юрій
проганяючи мечем
і тьму і тать

А киш рску
міністрам в золоті
які м-ні повелівають
грамогу
із літер сухозлітицю
солодкий медяник спекти
володареві у чоботях
подив чолом битий
виявити однозначно

Тим котрі повірили
що мудрості царевої
за рік не оббіжиш
над велич царську
не злетиш птахом

А що мені
церковникові
взагалі церковникам

Хай хтось
над короаєм
кесареві воспос хвалу

Хай інший
батенькові сонечку
торбан ладнає

Стільки на Олімпі
стряпчих всяких

Біля руського світильника
проводжу ніч як вартовий
із гусячим пером *)

Переклад
ОСТАПА ЛАПСЬКОГО

*) Уривск поеми.

Василь Перевальський.
«Закувала зозуленька».

ЄВГЕН БЕДНАРЧУК

К. А. Яворському

Тридцять вже,
а може й більше літ
минуло —
не пам'ятаю.
Сьогодні спомину букет,
блакитних незабудок
і троянд любові,
з вдячністю складаю я
Тобі — поете.
За серце,
за пошану роботящих рук,
за жінцям Холмщини
посвячену на уроках
сльозу не одну.
За слова хліб,
за «Камену»,
за лагідність і доброту до нас
за смуток Твоїх переживань,
за першотравневі червоні кравати,
за «Марсильезу»,
що Тобі
юнацьке серце наше грало,
за спомин пісні,
яка і досі
ще звучить
«О, честь вам панове, магнати».
За все це
букет з блакитних незабудок
і троянд
Тобі — поете мій —
складаю.

С. Караффа-Корбут.
Чернець.
Лінографюра.

Над морем

Павло Хміль не міг заснути. Перевертався з боку на бік. Перешкоджав йому місяць. Заглянув у вічі і поліз по стіні, завішеній вишитими рушниками, проповз по столі, де стояли тарілки з недоїденою ковбасою та блищала пляшка, яку висушив з братом, що приїхав оце з Америки у відвідини. Потім поліз у другу кімнату, де спала Оля. Цього вже Павло не міг пробачити.

— Вернись, навіжений, дочку обудиш! — розізлився Павло на місяця. Обережно встав, щоб стара не чула. Взявся за клямку, легенько причиняв двері до другої кімнати і... завмер зі страху: дочки на ліжку не було. В дівочій кімнаті віяло пусткою. За відкритим вікном гойдалися галузки бозу. Ген, у пасіці майнула біла сукенка.

— Куди ж вона полетіла? То ж досі нікого не знала, нікуди не ходила. Оце тільки й ходіння, що недавно на забаву побігла, похвалитися «шпильками» і ручним годинником.

У груди влазила тривога. За дочку, що може випурхнути з гнізда і батьків самих залишити, за господарство.

— Ох, та любов, — зітхав батько. — Нема в світі більшої несподіванки. Не зчуєшся, коли підкрадеться, як злодій. Як шуляк, вхопить серце і понесе, невідомо куди.

Сукенка з пасіки зникла. Було тихо. Тільки солов'ї голосніше затьохкали. Солов'їха на одній вишні, а соловей на другій. Потім злетілись на одну — і удвох почали задушеву мелодію:

— Тьох-тьох, тьох-тьох, тьох-тьох!

Павло хотів гукнути дочку, та не насмівся. Гріх було зрушити тишу кохання. Солов'їний щебет насунув згадку про давню молодість. Потягнуло й самого на двір.

Гуси смачно спали на моріжку, завернувши шиї на білі крила. Було парно; худоба в хліві аж кашляла. Повідчиняв двері. Заскрипіли нові завіси. Взяв з кутка бляшанку, напхав лопаткою в завіси товоту. Коло криниці провірив шнури, чи не перевернулися у воді баньки з молоком.

Сів на колоді і позіхнув. Але знову ліз у вічі настирливий місяць. Мов козак, танцював бісів син на даху нової стодоли. Павло сонно похитав головою. Спогади, мов рій, кружляли в мозку. Згадалось давнє бідняцьке життя, вівсяні перепічки, дрібна бараболя, тяжка поденщина — літом у фільварку, а зимою в лісі. Старші брати не витримали, по світу розлетілись, а він далі мучився. Буревій розвернув глиняну хату, перезимували з дружиною в землянці. Мов татарська орда насунула страшна окупація. Теж не сидів, склавши руки. Йшов до Берліна, визволяв старопольські землі, на яких тепер став хазяїном.

Згадав брата, що вчора приїхав після довгої розлуки. Здивувала його поведінка. Брат думав, що до жебрака в гості їде.

— А я, Павле, не сподівався, що ти так тут живеш! Що тобі бракує? Молодих літ та доброго зятя...

Здригнувся. Коротке слівце нагадало білу сукенку. А що, як зять своє має, не схоче до мене прийти? Як дочку забере?

Аж холодний піт обілляв. Зірвався з колоди і неспокійно заходив по подвір'ї. Сперся на паркан, задививсь на море, що синіло за

вербами. Місяць вже й там був, стелив по морі золотисту стежку. А воно сріблилося і тихо співало. Обрізана, обскубана з заходу Польща двадцять років тому вузьким коридором до моря доходила, а тепер має 500 кілометрів узбережжя. Як Червона Армія зіпхнула фашистів у море, воно тепер співає. Вся земля співає, на всіх мовах, від моря до гір:

Хай завжди буде сонце!

Хай завжди буде небо!

Щоб лише цей спів краще розуміла наша молодь і не втікала від землі.

Думки сполохав шелест у саду. Щось гупнуло, ніби яблуко впало. Підійшов тихенько до тину при пасіці. Дві постаті, притулені, сиділи на лавочці.

— Любиш мене, Олю?

— Іванку, серденько, у снах тебе бачу!

— А пойдеш на мене, поки студії скінчу?

— Тато вже другу хату хочуть ставити! Для нас, коханий...

У Павла відлягло від серця. Радів за Олю, за Іванка. Знав цього розумного допитливого хлопця змалку. Син Панаса Квоки, давнього сусіда з гір. Діти з малих літ разом бавились, овечки пасли. Потім їх розвезли в різні сторони; Павла — на Помор'я, Квока зостався в Ольштинщині. Потім затужив за горами, вернувся на Горличчину і більше колишні сусіди не бачились. А діти, проте, знайшли себе, зійшлися. А як вони зійшлися — цього вже Павло не міг збагнути.

Шиба відчиненого вікна блиснула проти місяця. Вихилилась збуджена дружина. Її сива голова біліла проти місяця. Буркнула невдоволено, аж солов'ї притихли.

— Знов не спиш? Лазиш, як мара, по ночах!

Павло підбіг до вікна.

— Тихше, змилуйся — налякаєш!

— Кого? Де? Що тобі приверзлося?

— Оля з Іванком... Там... — показав рукою в бік пасіки, що ховалася за розквітлою грушею.

Мовчки дивились у розсвітлену ніч. Втомлений місяць сідав за високі липи над шляхом. Не зчулись, як підкрався світанок. Не встигли втекти за обрій, блідий місяць повис на крайнебі.

Біля стайні заїржав кінь. Побачив Олю коло веза і спитав здивований:

— Ти куди?

— В молочарню! Я нині везу молоко! — усміхнулася й почала витягати з криниці баньки.

— То вези, — усміхнувся й собі, вдаючи, що нічого не знає і нікого не бачив.

Оля цвїюгнула батіжком і резинові колеса м'яко покотились з подвір'я. Віз вже ховався між житами, але старечі очі добачили, як на повороті перемаїнував над полудрабком Іванко — майбутній зять і взяв у руки віжки.

— Що ж — нехай їдуть! Хай вдень поговорять, як ночі мало було...

Фурманку скрили високі жита. Над шляхом простяглась смуга куряви. Закрила молодих, як завіса в театрі.

Скінчилась перша дія «Знайденого щастя».

Іван Шелюк

Гостинець ДІТЯМ

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ

Нащадок

Може, я записую останні
Сторінки у зошиті своїм, —
А десь близько, в білій тиші ранній
Хлопчєня із чубчиком льняним,
Тільки що навчившись говорити,
Підбира, ласкаве і сердите,
Перші пари непокірних рим.

Світ навколо хвилями ясними
Б'є у невідомі береги, —
А в хлопчини серце невситиме,
Повен розум чистої жаги,
Все ж то хоче знати, обійняти...
І в поля від батьківської хати
В'ється слід маленької ноги.

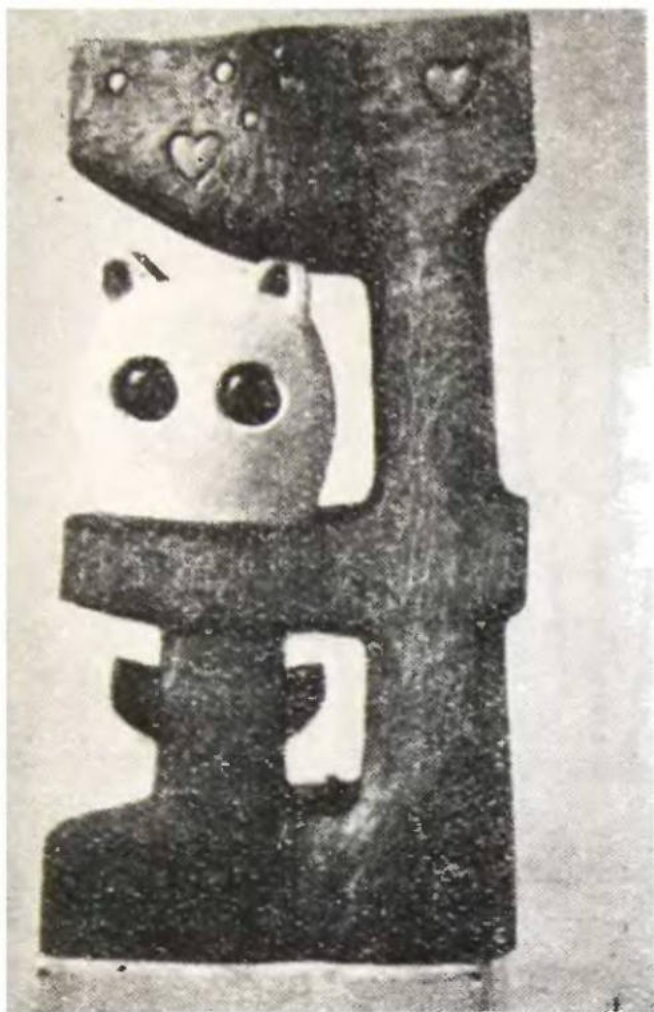
Бачить хлопчик, як людська робота
Сходить ще невиданим зелом *),
Мову людську і пісні він потай
Слухає з наморщеним чолом —
І співа дедалі сміливіше...
Не мого він зошита допише, —
Свій почне новим своїм пером!

1948

---

*) Зелo — зелень, рослинність — М. Р.

Г. Печух. Пригода.
Дерево.

Пан Коцький

(Українська народна казка)

В одного чоловіка був кіт старий, що вже нездужав і мишей ловити. Чоловік подумав: «Нащо він мені здався? Тільки дурно буду годувати. Нехай краще в лісі ходить». Взяв ко- та та й вивів у ліс.

Покинув його а сам поїхав.

Коли це приходить до кота лисичка та й питає:

— Хто ти такий?

А він каже:

— Я — пан Коцький.

Лисичка тоді каже:

Будь ти мені за чоловіка, а я тобі за жінку буду.

Він і згодився. Веде його лисичка до своєї хати, так уже йому годить: уловить де курочку, то сама не з'їсть, а йому принесе.

От колись зайчик побачив лисичку та й каже їй:

— Лисичко-сестричко, прийду я до тебе в гості.

А вона йому каже:

— Є у мене тепер пан Коцький, то він тебе розірве.

Тоді заєць розказав про пана Коцького вовкові, ведмедеві і ди- кому кабанові. Зійшлись вони до купи, стали думати, як би тут по- бачити пана Коцького, та й кажуть:

— А зготуймо обід.

От і почали міркувати, кому по що йти.

Вовк каже:

— Я піду по м'ясо, щоб було що до борщу.

А дикий кабан каже:

— А я піду по буряки, по картоплю.

Ведмідь:

— А я меду принесу на закуску.

Заєць:

— А я капусти.

Подобували вони всього, почали обід варити. Як зварили, стали радитись: кому кликати на обід пана Коцького.

Ведмідь каже:

— Я не підбіжу, як доведеться втікати.

А кабан:

— Я теж неповороткий.

Вовк:

— Я старий уже і трохи недобачаю.

Доводиться зайчикові йти.

Прибіг заєць до лисичиної нори. Лисичка вибігає, бачить що зай- чик стоїть на двох лапках біля хати, та й питає його:

— А чого ти прийшов?

Він каже:

— Просили вовк, ведмідь, дикий кабан і я прошу, щоб ти прийшла з своїм паном Коцьким до нас на обід!

А вона каже йому:

— Я з ним прийду, але ви поховайтесь, бо він вас розірве.

Зайчик прибігає до них та й хвалиться:

— Ховайтесь, казала лисичка, бо він як прийде, то й подушить нас!

Вони й поховалися: ведмідь поліз на дерево, вовк сів за кущем, кабан зарився у хмиз, а зайчик заліз у кущ.

Коли це — веде лисичка свого пана Коцького. Доводить до стола, а він побачив, що на столі м'яса багато, та й каже:

— Ма-у,... ма-у... ма-у...

А їм здалося — він кричить «ма-ло... мало...» — та й шепочуть одне одному:

— От вражого сина син, ще йому мало! Це він і нас поїсть!

Заліз пан Коцький на стіл та й почав їсти, аж за вухами лящить. А як наївся, так простягся на столі — спить.

А кабан лежить близько стола в хмизі, та якось його жомар вкусив за хвіст, а він хвостом і крутнув. Кіт подумав, що то миша, та туди... Кабан як схопиться та навітки. Пан Коцький, злякався кабана, скочив на дерево та й подрався туди, де ведмідь сидів. Ведмідь як побачив, що кіт лізе до нього, почав вище лізти по дереву та до такого доліз, що й дерево не здержало. Так він додолу впав — гуш! Та просто на вовка.

Як схопляться вони, як дременуть, то тільки видко. А заснь і собі за ниви — забіг не знать куди... А потім вовк, ведмідь, кабан і заєць посходились та й кажуть:

— Який малий, а тільки-тільки нас усіх не поїв.

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ

Білі мухи

Білі мухи налетіли,
Все подвір'я стало біле.
Не злічити білих мух,
Що летять, неначе пух.

— Галю, Петрику, Кіндрате,
Годі, ледарі, вам спати! —
І побігли до санчат
Галя, Петрик і Кіндрат.

Всі з гори летять щодуху,
Щоб піймати білу муху,
А санчата їм усім
Змайстрував старий Максим.

Фазани

Дідусю, а коли ти мене на полювання візьмеш? Я теж хочу зайчика стрелити!

Отак завжди маленький Павлик прохав свого дідуся-мисливця, як тільки той брався за рушницю.

— Візьму, Павлику, ти ще маленький, підростай, тоді й візьму...

Дідусь дуже любив свого маленького онука і завжди йому розповідав про зайців і вовків, про лисичок та про всіх звірів, яких він полював.

А одного разу прийшов із лісу та й каже:

— Павлику, а я фазана бачив.

— Якого фазана?

— Такого як у зоологічному парку.

— Із отаким червоним хвостом? З отаким великим, що отак аж дугою загинається?

— З отаким самим! Фазанів, Павлику, привезли у наш ліс аж із далекого Казахстану! Тепер вони у нас житимуть.

— Дідусю, візьми мене, будь ласка, в ліс фазанів полювати!

Дідусь загадково підсміхнувся та й каже:

— Добре, Павлику! Завтра підемо в ліс до фазанів.

Маленькому Павликові так хотілося піти з дідом, що він і вночі прокидався та все питав маму:

— Мамо! Чи скоро вже ранок?

— Спи, Павлику! Спи! Дідусь без тебе в ліс не піде! Раз уже він сказав, що тебе візьме, то, значить, візьме.

Рано-рано прокинувся Павлик, бачить, дід уже ходить по кімнаті, одягнений у повстяки, у ватяні штани і кожушок...

— Дідусю, — захвилювався Павлик, — а мене хіба не візьмеш?

— Візьму, Павлику, візьму! Одягайся! Тільки добре одягайся, бо бачиш, скільки за ніч снігу намело!

Павлик тепло одягся: і светр, і теплі рейтузи надів, і валянки, шапку-вушанку...

— Ну, я вже готовий, дідусю! Бери рушницю та й підемо!

— Ні, Павлику, ми сьогодні рушниці не братимемо. Ми щось інше сьогодні візьмемо. Ходімо!

Вийшли дідусь з Павликом з хати. Підійшли до повідки.

А там дідусь ще вчора наготував кілька снопів ячменю. Не ви́молочених, із зерном.

Та серед великих снопів і кілька маленьких було — для Павлика.

— От з якими «рушницями» полюватимемо на фазанів ми з тобою, Павлику!

Та й розповів дідусь онукові про те, як треба оберегати взимку птицю, та не лише фазанів, що їх оце недавно до нашого лісу привезли, а й куріпок, синичок і щигликів, які взимку, як випаде сніг, не можуть знайти собі їжу...

І от пішли дідусь з Павликом до лісу, розгорнули на галявині сніг і поклали снопики ячменю..

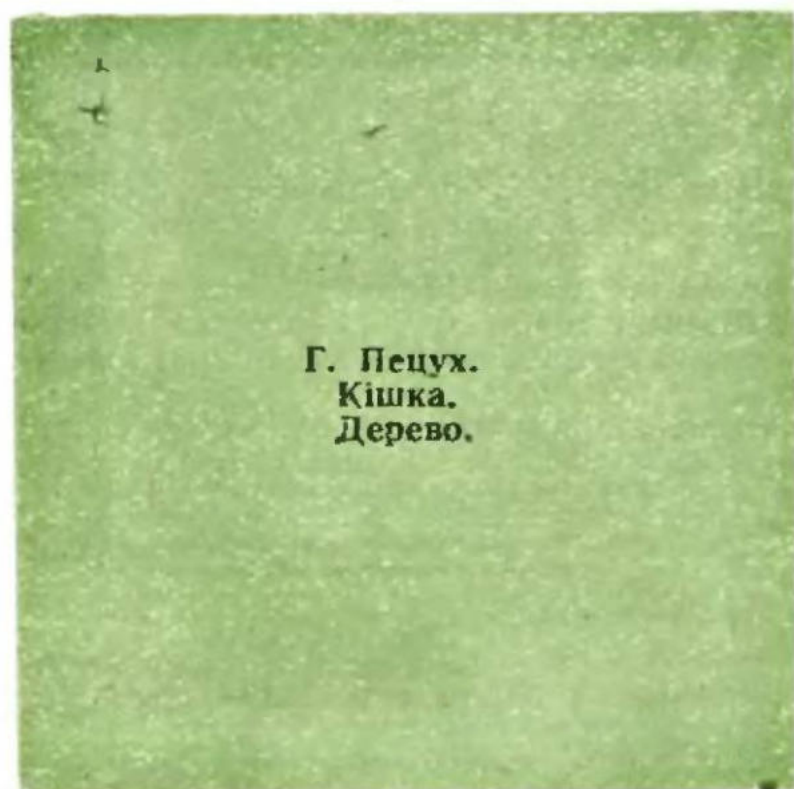
— Давай, Павлику, заховаємося отут за ліщиною! Подивишся, який красунь-фазан зараз до ячменю прибіжить.

І справді — тільки-но вони присіли за кущем ліщини, збоку щось завоктало, залопотіло крилами... Чудесний, червоний красень-фазан із хвостом-дугою підбіг до снопа і почав клювати зерно. Дідусь обняв Павлика та й каже:

— Отак, Павлику, завжди роби! Взимку, коли багато снігу, підгодовуй пташку в лісі! Добре?

— Добре, — відповів Павлик.

О. Вишня

Приказки

Нема роду без виро́ду.

Один робить очима, а другий плечима.

Не з розгоном, а з розумом, панове.

Доскочив панської ласки.

Ложка дощу, а бочка болота.

Дуплавий, бо старий.

За дурня доля дбає.

Дурний дурне торочить.

Живий про живе гадає.

Така погань все опоганить.

Коваль клепає, поки тепле.

Мокрого поліна вогонь не йметься.

Цього й на зати́чку мало.

Звук пес за возом бігти.

Тіло в злоті, а душа в мерзлоті.

Знайшов таке, чого не шукав.

Ось шапка, а он двері.

Яке їхало, таке й здибало.

Здається, що дружить, а гадючку
пустив.

Оце так друг, щоб йому в роті
поприщи́ло.

Кисне, як розчина.

Був кінь, та з'їздився.

Гарно колишуть, та сон не бере.

Г. Пецух.
Старий кавалер.
Дерево.

Гуляй

Спитав хтось Черчіля, до скількох років може людина приєднувати собі друзів?

Дипломат відказав:

— Здобувати друзів можна завжди, але під умовою, що нічого від них не хотітимеш.

Коли грецький філософ Сократ зажадав медяника, хтось здивувався:

— Невже й філософи мед їдять?

— Чому б ні? — посміхнувся лукаво мудрець. — По-твоєму, бджоли тільки дурням мед носять?

Молодій людині, що любила спокій, довелося жити між ковалем та боднарем. Не витримавши дзенькання та брязкання, людина дала клятву: якщо вони видворяться, я їх щедро обдарую. Одної гарної днини «ковалі» з'явилися у тонкослухого мешканця.

— Ми переїздимо на інші квартири. Хочемо нагороди.

Господар вітав їх радо. Почастувавши, спитався:

— А куди ж ви переїжджаєте?

— Я до ковалевої господи, а він до моєї.

ВИЯСНИВ

Мати: Вранці я залишила в буфеті два тістечка, а зараз там лише одно.

Івасю, ти не знаєш в чому справа?

Івась: Вранці було темно. Можливо, мамо, я друге просто не помітив.

ПОЗИЧТЕ

У сусідів весь час грає радіола. Раптом стук у двері. Це Семен, син другої сусідки.

Семен: Мама просить позичити нам вашу радіолу.

Сусід: Ви хочете так пізно танцювати?

Семен: Ні, ми хочемо спати.

В ОПЕРІ

Що ви чули вчора в опері?

О, чимало цікавого: Кравчика перенесли до міністерства, Маруся пофарбувала волосся, а Губко четвертий раз жениться.

І ТЕ І ДРУГЕ

Два приятелі зустрічаються після довгої розлуки:

— Як живеш, друже? Одружився, чи як і раніше, сам готуєш собі обід?

— І те і друге.

ПОМИЛКА

— Чому ви заявляєте про кражу з таким опізненням? Адже ви говорите, що злодії перевернули все в домі догори дном?

— Так, але спочатку я вирішила, що це мій чоловік шукав чисту сорочку.

ЖИДІВСЬКІ УСМІШКИ

Рабин з Отиня був не тільки блискучим знавцем синагогальної музики, але й прославився також непомильністю арбітра — людиною з природним нахилом до справедливості.

Проте судів він недолюбливав, уникав їх, доказом чого хай послужить хоч би такий випадок.

Одного разу — ще задовго до першої світової війни — заманулося рабинові помандрувати з Коломиї до Косова. Їхав він допотопною колісницею, поперед якої шкутильгала сухоребра кобила.

Наблизившись до Косова, де вже треба було спускатися вниз з Косівської гори, цадик несподівано вискочив з таратайки.

— Равві, що з вами, що сталося? — занепокоєно обізвався візник.

— Пусте... Нічого... У тебе віз без гальма.

— Равві! — здивувався візник. — І ви лякаєтесь? Ви, святий муж, кому Бог сприяє?

— Чоловіче добрий! — осміхнувся цадик. — Коли б цей кінь поносив і внаслідок цього я б опинився по той бік світу і там за заподіяння мені смерті постажив би цю шкапину перед судом Всевишнього — знаю, процес би я виграв! Але чи мені потрібно судитися з дурним конем?!

Питалася жидівка рабина:

— Чи не гріх зарізати курку, маму, що водить курчат?

— Заріж собі — відповів рабин. — Гріху не буде.

— Але чи можна таке зробити, будучи певним, що курчатка без матері не виживуть?

Цадик не сподівався такого запитання і велів жінці зайти на другий день.

— За цей час Бог мені допоможе відповідь знайти.

Мудрець до пізньої ночі гортає Талмуд, але розв'язки не знаходить.

Вранці жидівка репетуючи вбігає до кімнати рабина:

— Равві! Цієї ночі лис виніс курку разом з малятками.

— А бачиш, жінко — з полегшенням відповів вчений, — я ж казав тобі, що Бог допоможе!

В божниці.

Хусит, заслуханий в набожні зойки цадика, щораз голосніше проказує молитви.

— Ти, — шепнув йому збоку Гершко — криком Бога не злякаєш, добротою більше вдієш...

Холмський жидок їде до Америки.

На океані схопилася буря. Громаддя хвиль валиться на палубу. Пароплав потопляє...

Лементування, молитви, крики розпачу... Тільки холмянин по-камінному спокійний.

— Іцек, — гримнув на нього з боку собрат, — бійся Бога, чом ти не хвилюєшся?

— А чого мені хвилюватися?

— Чоловіче! Пароплав топиться.

— А чи він мій?...

Пізнього вечора холмський лихвар посилає Лейзора, свого слугу, до зятятого боржника. Вернувшись за дві години, слуга стукає в надвірні двері.

— Це ти, Лейзоре? — спитала куховарка.

Не обізвався ніхто.

За десять хвилин знов хтось стукає.

— Лейзоре, це ти?

Мовчить.

Вже як благословилося на світ, куховарка прочинила двері і розглянулася з підозрою...

На сходині, скоцюрблений від холоду, сидів Лейзор.
— Це ти вчора, Лейзоре, вночі стукав?
— Ну, я, а що?
— Чому ж ти не обізвався, як я тебе питала?
— Не обізвався?! Я ж кивав тобі головою.

Сторож холмської рогатки: Що ти там, Шмулю, везеш у мішках?
Балагула: Вам я скажу, але пошепки.
Сторож (зацікавлений підходить до воза ближче): Ну?
Балагула (ледве чутно): Овес везу.
Сторож (розчаровано): Яка ж це таємниця?
Балагула: Перед конем таюсь!

Йосель заложився на карбованця, що ввійде до холмської молочарні і з'їсть там двадцять п'ять вареників зі сливками. На жаль, він надто понадіявся на себе. Увібгав тільки двадцять вареників.
Задивлений меланхолійно в останні п'ять, сумно промовив:
— Коли б знаття, що так воно вийде, то останні вареники з'їв би напочатку.

— Любий мій! — звернулася пані Сара до свого чоловіка - банкира. — Цей твій касир, чию ти чесність так вихваляв...
— Ой, — схопивсь за серце банкир. — Сталося.
— Твій слуга у коханні признався мені сьогодні.
— Слава тобі господи, а я вже думав, що з касою втік.

Розмова двох купців:
— Давиде, цієї ночі мені твоя дружина наснилась.
— Ну, що вона говорила?
— Уяви собі, ані відізналася.
— Знаєш, це, мабуть, не моя була.

Багатій докоряє настирливому жебракові:
— Що, знов прийшов? Вчора ти невинним купцем прикидався, а тепер видаєш себе за музиканта зубожілого?
— Це правда, — зітхнув старець. — В наш тяжкий час з однієї професії не проживеш.

Аврам раз у раз задивляється на гарних молодичь.
— Авраме, — дорікнула йому Сара, — я бачу, що кожна славна жінка приковує до себе твою увагу. Ти забуваєш про свою дружину.
— Навпаки, моя люба, навпаки — зітхнув Аврам.

У Ліберманів сварка.
Дружина, вичерпавши запас образливих для чоловіка слів і погроз, вигукує:
— Тільки умреш, відразу вийду заміж за іншого.
Ліберман спокійно:
— Люба моя! Нещастя людини, якої я не знаю, мене анітрохи не тривожить *).

Переклали: Михайло Балій, Остап Лапський

---

*) За книгою Г. Сафріна: „Przy szabasowych świecach”, Łódź, 1963 г.

У закутках ЗЕМНОЇ КУЛІ

В країні карликів і гіпопотамів

Пігмей

Вага — 43 кілограми. Зріст: жінки — 133 см, чоловіки — 143 см. Брудно-смагла або ясно-шоколадна з жовтим відтінком шкіра. Темне кучеряве волосся. Склеплене вперед лице, широко розставлені очі, гудзикуватий ніс, широкі уста — все це приміщене природою на великій незграбній голові. На коротких ногах довгий тулуб, при ньому — довгі руки, зате з делікатними долонями.

Оце вигляд пігмеїв — африканського племені, що живе в Конго — республіці зі столицею в Браззавілі, у глибині тропічної джунглі, в товаристві слонів, гіпопотамів, крокодилів та людиноподібних мавп.

Люди це, чи не люди? — ставляють ще й досі сумнівне питання деякі африканці. Та, хіба, й не тільки африканці; невизначене відношення було навіть серед недавніх колонізаторів Конго, французів і бельгійців. При переписі населення пігмеїв не брали до уваги, не обкладали їх податками, як це робили з неграми, а як з пущі творили тзв. народні парки і при цьому переселяли всіх жителів — пігмеїв не чіпали, хоч є їх коло 80 тисяч.

Сліди цього племені карликів виринають з глибокої темряви тисячоліть. Староєгипетські джерела з перед 4 тисяч літ згадували про карликів-танцюристів, жителів Центральної Африки. Єгипетські фараони висилали по течії Нілу коштовні експедиції під командуванням найславніших вождів, щоб здобути — не золото, не нові землі, а власне... пігмеїв! Бо мати хоч одного з тих дивних, малих представників пралісу — навіть на дворі всемогучого фараона вважалося неабияким здобутком. Писали про них далі поети і письменники древнього Риму та Греції — Гомер, Геродот, Кресій, Пліній.

Пізніше про пігмеїв і слух загинув. Пройшло середньовіччя, настали новітні часи, про карликів ніхто не згадував, крім, хіба, романістів, що фантастикою займалися. Коли хтось і заглянув до писань старовини, то згадку про карликів також причисляв до казок.

Аж десь коло 1870 років європейські дослідники викрили, що пігмеї таки справді живуть на світі. Звістка електризувала вчених. Етнографи і антропологи, історики і соціологи зайнялися дослідженням таємничої групи населення земної кулі. Майже столітні дослідні дали багато цікавого матеріалу. Виросла досі чимала, але... знаменито розсварена у всіх висновках «пігмейська наукова» література. До сьогодні вчені не договорились, чи пігмеї — це останні представники вимираючої прараси людського роду, чи — живий доказ дегенерації людських груп, зіпхнутих в винятково примітивні умови існування.

Розглядаючи суперечні теорії можна все-таки дійти до висновку, що пігмеї належать дійсно до найстарших рас людства, про які згадували старовинні джерела. Проте, не є вони предками рас, які тепер заселяють землю. Найновіші антропологічні дослідження пояснюють, що ще в добу найстаршого палеоліту (перша епоха кам'яної доби, яка за обчисленням вчених тривала від 2 мільйонів до 160—200 тисяч років) пігмейська пракультура відгалузилась від основного пня найстаршої пракультури і тим самим відокремилась від дальшого розвитку. Завдяки цьому дійшла вона в первісному вигляді до наших часів.

Можливо, якби пігмеї жили деінде, їх розвиток проходив би іншим шляхом. Але в африканській джунглі для прожиття особливо працювати не треба. Хліб тут росте на дереві, банани — також, дичини повно, дров на зиму не треба, та й ходити можна, як мати родила. Правда, серед культурних рас виробилось почуття стиду, яке заставляє прикриватися одягом, але пігмеї його не знають. Тому-то пігмеї у господарському відношенні репрезентують найнижчий з мешканців земної кулі рівень культури людства. Їжу збирають вони в пущі, кочуючи з місця на місце, отже не мають потреби запасатися господарським знаряддям. Інколи майструють нашивку куріні, а то просто сплять на утрамбованій землі чи на оберемку листя, нічим не прикриваючись. Переходячи на нове місце несуть з собою вогонь у жевріючій губці, хоч і вміють видобувати його тертям. Через річку переїжджають на великих колодах.

Жінки тут рівноправні з мужчинами. Є лише розподіл праці: чоловіки займаються полюванням, жінки — домашнім господарством та збиранням рослинних продуктів, інколи ще й пранням, хоч великої потреби в цьому немає. В сімейному житті панує одношлюбність; коли вмирає чоловік, його заступає в шлюбі старший брат. Дбають особливо про старих і хворих. М'ясо, мед та іншу їжу пігмеї зносять до старости, а цей розділяє її серед тих, що не можуть власними силами роздобути харчів.

Мають пігмеї власну мову. Перетривала вона тисячоліття і лише дещо призбирала нашарування сусідніх негритянських племен. Вона розбивається на три головних діалекти. Ближчих даних про мову пігмеїв дізнаємось з матеріалів, зібраних німецькими вченими, що підготовляться вже до друку. Це буде важливий доробок у лінгвістичній науці. Цікавий факт, що серед неграмотних пігмеїв (лічити вміють вони тільки до трьох, а далі кажуть «багато») трапляються типові поліглоти, які знають по кільканадцять негритянських мов.

Вірять пігмеї в найвищого бога, якого можна назвати богом лісової дичини і всіх мисливців. Різні племена називають його по-різ-

ному. Практикують також магію. Не знають культу предків і померлих, проте вірять в загробне життя.

Примітивні умови життя сильно позначаються на пігмеях. Вже при народженні вмирає коло 60 процентів дітей, а дальших 20 процент в вмирає в дитячому віці. Але ті, що виживають — це вже здорові і сильні, витривалі люди. Коли європейські мандрівники, йдучи крізь джунглю, падають з ніг від перемучення і жахливої спеки, то пігмеї, обвантажені багажем, йдуть, непомітно лише підсміхуючись.

Незвичну до африканської пущі людину очікують тут тисячі небезпек. Лише пігмеї потраплять від них вміло боронитися. Ось, напр. можна тут зустріти мурашків-людоджерів, які йдуть натовпами і з'їдають всі живі створіння, що натраплять на своєму шляху. Якщо когось присуджена смерть, то вистачить його зв'язати і залишити на землі; по якомусь часі зостануться з нього самі лише докладні обгризені кістки. Польський журналіст, Ольгерд Будревіч, що в 1963 р. побував серед пігмеїв, напад мурашок описує дуже рельєфно:

«Ворожа армія рухалася зімкнутими колонами, блискавично окупує кожний зустрічний предмет. Потрапивши на ноги людей, мурашки миттю видиралися аж на голову.

Те, що діялося в наступні хвилини, балансувало на межі трагедії і гротеску. Мисливці, які сміливо полювали хижих звірів, підстрибували зараз, наче малі хлопчики. Відбувався загальний стриптиз: скидалися сорочки, штани, навіть білизна. Табір був вкритий мільйонами мурашок!

Не уявляю, чим би скінчилася ця велика битва в джунглях, якби не наші лісові ангели. Рухаючись обачливо і спокійно у цьому пеклі, бабінги (плем'я пігмеїв) посипали мурашині загони жаринками з вогнища. Пігмеї діяли за правилами найсучаснішої воєнної тактики — вони вражали ворога у різних пунктах, а головне, на флангах. Зрештою було створене ціле диявольське коло вогню з єдиним виходом для втечі «ворога».

Дві години тривала ця лісова сутичка. Нарешті мурашки-людоджери відступили вглиб джунглів... Європейці і навіть більшість негрів звичайно капітулюють перед мурашками і переносять свій табір в інше місце. Бабінги ж винайшли свій метод боротьби з ними. Вони не бояться ні горил, ні будь-яких інших тварин».

На випадок хвороби пігмеї лікуються за допомогою власної медицини. Так напр. укуси змії, смертельні вже через 15 хвилин, пігмеї вилікують дуже швидко. Однак таємницю, з чого і як виготовляють вони свої ліки — не виявляють нікому. Не виключено, що коли вдасться згодом пігмеїв «цивілізувати», скористає на цьому і наша медицина.

Проте, станеться це, мабуть, не скоро. Немалою перешкодою є тут негри. Важко сказати — чому, але пігмеї чуються дуже залежними від негрів. Кожна сім'я має свого «патрона»-негра, якого забезпечує м'ясом, медом, ягідьми тощо. Негри дають за це сіль, олію, банани, тютюн, але неймовірно при цьому ошукують. Пігмеї не обіжаються, бо взагалі не мають почуття вартості предметів. Вони не уявляють, що можна б визволитися від залежності негрів. Зате негри це дуже добре розуміють. Нічого дивного, що коли місію-

негри спробували вчити пігмеїв грамоти, то негри так почали гонити своїх «підопічних» до праці, що ті не мали часу на науку. Школу довелося закрити.

Пігмеїв зараховують до найбільш музикальних племен Африки. Їх музичні інструменти нескладні — флейти і бубни, але цією музикою пігмеї просто впиваються. Такт музики зливається з виттям мелодії. Музиканти викривлюють уста, нахиляють взад голови, пересякають з ноги на ногу. Наливаються кров'ю обличчя, піт спливає по всьому тілі. Несамовита радість охоплює музикантів і танцюристів — чоловіків, жінок, дітей. В основному всі голі, одинока «прикраса» дівчат — пучок трави на задній частині тіла. Б'ють п'ятами об землю. Шалені жести, стиснуті уста, скам'янілі обличчя. Впадають у екстаз, танцюють до упаду. Все це має свій зміст — полювання на слона, бій з горилою, показ сонної хвороби — лише невтаємниченому важко той зміст вхопити.

Дуже рідко, але можна вже серед пігмеїв зустріти білих людей. Це місіонери, науковці або аматори торговельної наживи. Дістаються вони майже до екватору літаком, тут кінчається цивілізований світ. Дальший шлях веде рікою Убангою, а вбік від неї — лише пішки, по стежках, протоптаних слонами. Дарма, що відгомін переворотів у своїй таїї державі Конго (якими тут ніхто не цікавиться) чи вістки про такі події, як вибух II світової війни, доходять сюди по кількох тижнях: про ваше прибуття негайно довідаються всі пігмеї за посередництвом відповідної мелодії тамтамів.

На кінець варто ще згадати причину, яка притягає сюди людей, жадібних до гроша. Це — крокодили. Наша мода не передбачає досі плащів зі шкур крокодила, але гарні (і заможні!) парижанки та американки платять за них сотні доларів. Вода і ліс на батьківщині пігмеїв прямо кишить усім тим, що ми оглядаємо в зоологічних парках — крокодилами, ягуарами, скорпіонами, трьохтонними гіпопотамами.

М. С.

Астрономи повідомляють

В 1965 році відбудеться два сонячних і два місячних затемнення:

1) Повне затемнення Сонця — 30 травня, видиме в Тихому океані від Південної Америки до східних берегів Австралії. Як часткове, воно буде видиме і в південній частині Північної Америки.

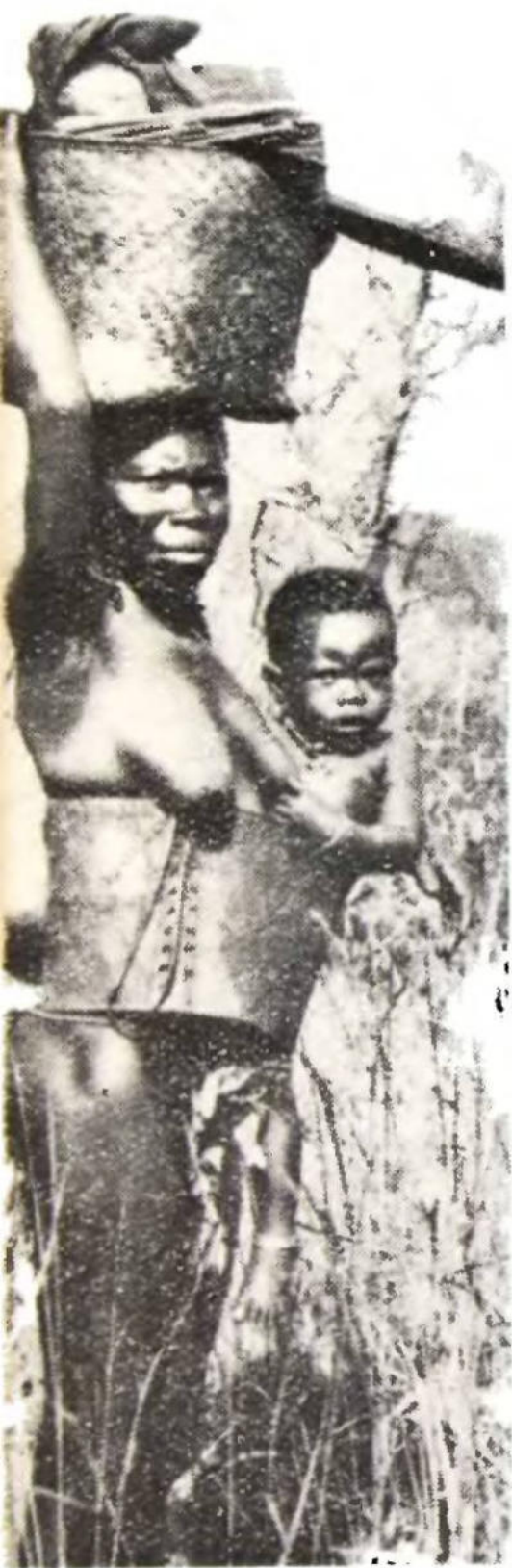
2) Кільцеподібне затемнення Сонця — 23 листопада. Затемнення розпочинається в 1 год. 25 хв. за всесвітнім часом і буде видиме в Азії, в Індійському океані, в Австралії та на західній частині Тихого океану.

Місячні затемнення:

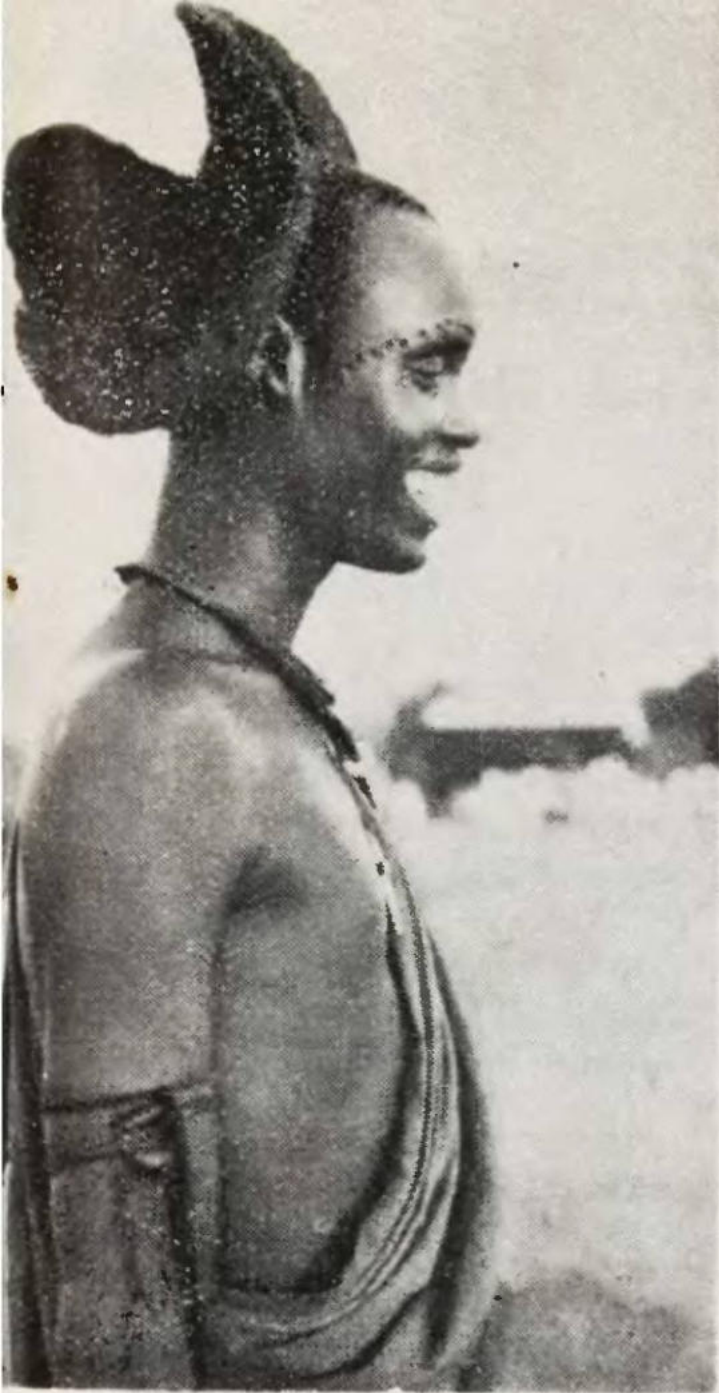
1) Часткове місячне затемнення 13—14 червня. Місяць увійде в півтінь о 23 год. 16 хв. (за всесвітнім часом), в тінь Землі входить о 0 год. 59 хв., момент найбільшої фази — в 1 год. 49 хв., вихід Місяця з тіні — о 2 год. 40 хв. Затемнення буде видиме і в нас.

2) Півтіневе місячне затемнення 8 грудня 1965 р. Місяць входить в півтінь о 15 год. 0 хв., момент найбільшої фази о 17 год. 10 хв., вихід Місяця з півтіні — о 19 год. 13 хв.

І. КЛИМИШИН

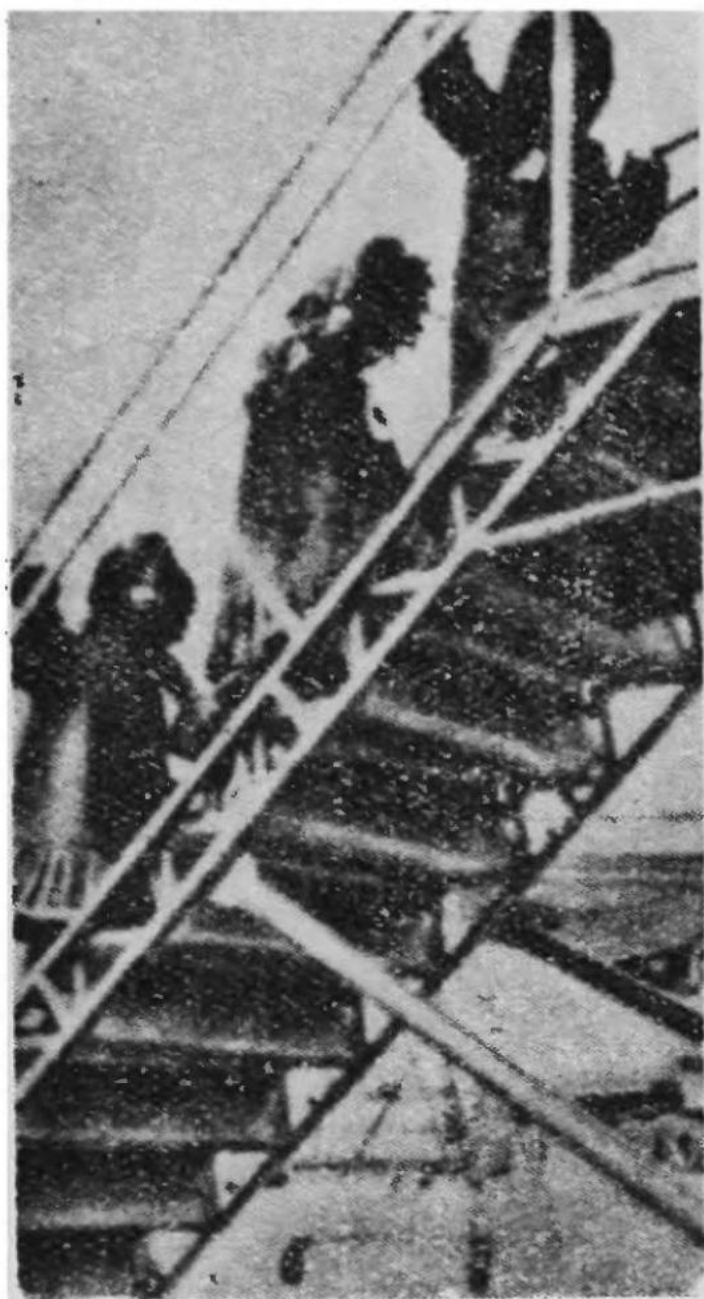

Фоторепортаж з Південного Судану

На північному аеродромі.
Діти йдуть до школи.

Ескімоси на порозі НОВОЇ ДОБИ

Дивно відчуває себе людина, вихована серед європейської природи, під'їжджаючи до Заполяр'я. Чим далі на північ, тим ніч влітку стає ясніша, робиться все видніше, так що опівночі надворі можна читати газету. Аж врешті ночі зовсім нестає. Надвечір (як у нас кажуть) сонце спускається нижче й нижче, затримується над горизонтом, постоїть трохи — і знову підіймається вгору. Якщо б вдалося нам ось так їхати аж до північного полюса — оглядали б сонце на небі цілого півроку.

Зате друге півріччя — це ніч. Ніч, мороз і пурга, тобто заметіль, про яку нашим людям і не снилося. Досить згадати, що у вугільних ба-

сейнах Заполяр'я від шахт до житла проводяться мотузки, яких держаться шахтарі йдучи з праці чи до праці, коли нагло заскочить їх в дорозі пурга. Без цього, інколи, така подорож буває останньою в житті.

Здавалося б — як же тут жити? — А ось для ескімосів — це рідний край...

— Чому не переселяєтесь на південь, де тепліше? — запитав автор цих рядків одягненого з ніг до голови у виправлену оленячу шкіру мешканця Заполяр'я, йдучи з ним крізь безмежну снігову пустиню в санках, запряжених трьома парами оленів.

— А пощо? — перепитав здивовано мій супутник, помахуючи чотирьохметровим пужалом над оленями, хоч вони й так неслися стрілою. — Бував я у вас, на Україні. Аж недобре робиться, як згадаю... Спекота, дихнути нічим. Гедзь як впече — мертвий би підскочив! В землі увесь час люди порпаються, мов кроти... В нас простіше; м'яса з оленів досить, часом тюленя витягнеш, пітніти ніколи не доводиться. Хіба ж є де краще, як у нас? Ми ж тут народилися, тут виростили...

Батьківщина ескімосів — Арктика — займає величезну поверхню 25 млн км. Коли відчислити 60% на воду і лід, залишиться 10 млн км суші, на якій живуть докруги північного полюса ескімоси. Є їх у Гренландії приблизно 25 тисяч, на Алясці — 16 тис., в Канаді — коло 10 тис., та в Радянському Союзі (півострів Чукотка, острів Врангеля) більше тисячі.

Радянські ескімоси займаються в основному колгоспним мисливством у лісах і на морі. Письменними стали вони щойно за радянської влади.

На Алясці частина ескімосів живе в містах, проте більшість розкидана в невеличких селищах, де по-давньому займається мисливством, або годує оленів. Ці довгоногі створіння знаменито надаються для транспорту в сніговій рівнині. Сани, запряжені лосями чи собаками, що їх побачите в містах Аляски — це тут зовсім нормальне явище.

Зимою день на Алясці триває від 10 до 14 годин, а у червні — 21 годину. На червневу ніч залишається всього три години.

Арктичний клімат не сприяє розвитку культури. Люди з культурних осередків не дуже рвуться в країну, де мороз сягає 60—70 градусів. Нічого дивного, що серед ескімосів — найпівнічнішого народу земної кулі — ще на початку XX віку існував первіснообщинний лад, а навіть після II світової війни над ескімоськими селами, скритими в льодових «землянках», панувала споконвічна тиша полярного краєвиду.

І ось тепер, з небаченою в історії нашої планети швидкістю, проходить між ескімосами глибокий процес культурного розвитку. А що почався він пізно, то це веде безпосередньо до найвищого рівня технічної культури, репрезентованої радаром і стратосферичними реактивними літаками.

Що ж сталося? — Отож мертвечина Заполяр'я несподівано скінчилася, коли в 1954 р. стверджено, що простори віковичного полярного льодовика не страшні для пасажирського транспорту, а в 1957 році встановлено регулярне авіосполучення Копенгага — Північний полюс — Ток'ю. Над льодовими пустинями загуркотіли літаки, з землі, а точніше — з льоду, мов гриби після дощу, почали рости будівлі до обслуги радару і рад'о та метеорологічних станцій. Прийшли нові люди з цивілізованих осередків, принесли свою культуру, почали втягати до праці тубільців, необхідною стала наука. Ось так, з вчорашніх рибаків та мисливців, що досі орудували гарпуном і луком, на наших очах росте нове ескімоське суспільство. Багато ескімосів стає кваліфікованими технічними працівниками аеродромів та полярних станцій.

Концентрується життя в Заполяр'ї там, де земля не покрита льодом. Будівельники мають там особливі труднощі — аджеж не заложиш нормального фундаменту на вічній мерзлоті? Тим більше, що життя там не завжди зовсім спокійне. Напр. в березні 1964 р. Аляскою стрепенув землетрус. Катастрофа була тим жахливіша, що сталася вночі, коли жителі спали в домах.

Інженери вирішили, що найкраще свердлити паровим свердлом діри крізь кількадеметрову мерзлоту до твердого ґрунту і бити в них капаром грубезні дерев'яні палі.

На такому пал'овому фундаменті виросло останніми роками в Заполяр'ї Канади (дельта ріки Макенз') ескімоське місто Інвік, що в 1961 р. мало вже 1500 жителів. Це неабияке число, коли зважити, що в цілому канадському Заполяр'ї, площею у пів-Європи, живе тільки 35 тис. людей.

В Інвіку є все, що треба. Крім великого універмагу, банку та міської управи, є тут величезна школа, два гуртожитки, лікарня, пральня, електроенергетична станція, аеропорт, казарми пожежної команди, тракторний парк для вивозу снігу. Є ресторани, театр, народний дім, два костьоли тощо. Водопостачально-каналізаційні і тепло-

провідні труби, відповідно упаковані і забезпечені сталним кожухом, проведено не в мерзлому ґрунті, а на поверхні землі.

Гордість Інвіка — це школа на 900 учнів з чудовими лекційними залами і кабінетами до різних занять. Половина її учнів — ескімоси, друга половина — діти білих робітників та урядовців. Школа охоплює найбільший, хіба, район у світі, від границь Аляски до півострова Бутія, де знаходиться магнетичний полюс землі.

З Бутії до Інвіка — 2000 кілометрів. На школярські ноги трохи далекувато... Отже, до школи діти їдуть літаком. Правда, не щодня. Під кінець серпня літаки звозять їх у школу, 9 місяців живуть вони в гуртожитку, а весною — як у нас птахи — вертаються під батьківську стріху.

Ескімоська школа не має готових програм: мусить вона їх будувати з важкого виховного досвіду, подекуди відступаючи навіть від точки зору західної цивілізації. Бо школа для ескімосів дає не тільки теоретичне і практичне знання, але й приносить основну зміну культурних умов, закоренілих віковими традиціями.

Молоді випускники — це вже люди менш чи більш вирвані з традиційного середовища. Чи це добре чи зле для культури суспільства? Рішати важко. Проте саме життя іноді швидше вирішує, ніж теоретичні міркування.

Новітня цивілізація вже й так зруйнувала спокійне життя первісного суспільства ескімосів. Звірина Заполяр'я винищена вже до такого стану, що канадським ескімосам вкінці прийдеться вибирати голод і смерть — або життєвий шлях в умовах нової культури. Пере-
М. С.

Мініатюрне королівство

Ніби маком, вкрита дрібненькими цяточками географічна карта Тихого океану. Це острови, розташовані поодинокі, або групами. На межі двох великих груп островів — Полінезії та Меланезії — є невеличка група островів Елліса, які відкрив у 1767 р. англійський капітан Самуїл Елліс. Раз чи два в рік запливає сюди вантажний пароплав, раз у місяць прилетить літак, здебільшого порожняком, — оце й увесь контакт з широким світом. Забуває про цей архіпелаг навіть французька адміністрація Нової Каледонії, віддалена від островів Елліса на 200 км, так що мешканці й не відчують цієї зверхності.

Столиця архіпелагу — це найбільший острів Увеа. Править тут король. Необмежена влада короля охоплює територію в 96 кв. км, бо острів у найширшому місці має 10 км, а його довжина — 15 км. Звичайно, трудно вимагати, щоб його королівська величність займалася щоденними справами 6000 підвладних увейської монархії. До цього є уряд з міністрами до справ рільництва, судівництва, житла, охорони здоров'я, шкільництва і плантацій кокосових пальм. На чолі уряду стоїть прем'єр. Урядові підлягають губернатори трьох округів.

Всі члени уряду ходять босо, носять національні костюми «Кі», що мають форму зморщених в поясі різнокольорових спідниць. По кольорі спідниці можна розпізнати становище і приналежність до суспільного класу її власника.

Пошана влади, не лише королівської, але й місцевої, поставлена в монархії дуже високо. Так, їдучи біля королівського палацу, треба злазити з коня чи велосипеда, щоб не вивищуватись над королем, а жінка мусить зложити парасольку. Що перед королем не вільно стояти з накритою головою — це ясне. Але цю засаду прийняли по шаблях і менші начальники: місіонери, вчителі, та врешті ці найнижчі, тобто сільські старости. А щоб не доводилось пригадувати людям правил чемності — кожний староста видав на своїй території грізну заборону ношення капелюхів, хоч тоді, під промінням тропічного сонця, вічно болітиме голова.

Хто спроможний на штраф, може закон ламати. За 20 франків можна тиждень ходити в капелюсі, за 30 франків — курити на вулиці, за порося — звести чужу жінку (дівчина коштує лише півпоросяти). Раз у тиждень міністр судівництва накладає рішення на карні протоколи, а троє ексекторів стягають пізніше штрафи.

Заняття валійців — це збір кокосів з пальм та рибальство. Діти плавають вже змалку. Коли мають по років 15, цілими громадами вибираються човнами (хлопці окремо від дівчат, останні під опікою духовних сестриць з монастирів) в мандрівки на сусідні острови. Це щось подібне до нашого автостопу, лише без наплечників з їжею, бо в дорозі їдять вони рибу, молюски, корінці і фрукти, варені в провізоричних печах. При великому багатті всю ніч лунають співи та бренькотять гітари. Однак рокенроль чи твіст не мають там перспективи. Танець навстоячки вважається неморальним для валійської дівчини; може вона танцювати лише навпочіпки...

Цікавим витвором валійської національної культури є виробництво килимів т. зв. тап. Роблять їх з кори шовковичного дерева, малюють різні узорі і сцени з життя, вкінці виходить чудова тканина. На жаль, це прегарне мистецтво занепадає. Жінки воліють вже фабричні тканини і комплект 3—6 тап вважається тепер багатим весільним подарунком. Останнім часом на традиційне виробництво звернули увагу валійські школи; на практичних заняттях учні виробляють тапи, а учениці розвивають свої мистецькі здібності в їх розмальованні.

М. С.

АФОРИЗМИ

Дощ, як відомо, не перебирає: він поливає однаково і добрих і злих людей. Ось коли б мені дозволили розприділяти силу дощу, я тоді добрих людей поливав би легенько, а коли б побачив на вулиці злочинця, то залив би його з головою.

* * *

Треба жити так, щоб навіть тому, що робить труни, жаль було, коли дома особа вмирає.

* * *

З ласки божої ми в Америці одержали три неоцінені дари: свободу слова, свободу совісті і розсудливість, яка втримує нас від того, щоб ними користуватись.

МАРК ТВЕН

Мандрівка школи до учнів

Коли в 1492 році Христофор Колумб відкрив Америку — він думав, що це Індія і назвав місцеве населення індіанцями. Згодом помилку виявлено, проте назва за тубільцями залишилася. Згрубша обраховано, що було їх 40 мільйонів, але скільки в цьому рахувалося племен і мов — так і не вдалося обчислити, хоч займалося цим питанням багато вчених.

В 17—18 століттях Америку завоювали європейці. «Завоювали» — окреслення, може, надто слабе; не була це війна рівних з рівними, а жахлива різня індіанців, спихання їх у найгірші трущоби, в гори, пустині, непотрібні колонізаторам. Ось тут і криється причина, що тепер індіанців є менш, як 25 мільйонів (1960 р.). З обличчя землі зникли цілі племена — пенобскотів, абенаків, котава, туетло, шайкура, манге, парахуано, кекетіо, абіпонів, пайягуа, ботокудів, пуельче, теуельче, она — і багато інших. В одних тільки Сполучених Штатах було більш як 600 індіанських племен. Тепер нараховується їх коло 200, загальною численністю 357 тис. людей (1950 р.).

Повних 400 літ (1523—1925 р.р.) воювали індіанці з колонізаторами. Кожне плем'я боролось поодиноким, у різному часі, ось такі й наслідки вийшли. Та й сьогодні там ще до добра далеко. Якщо важко було нам зрозуміти спосіб мислення фашистів з їх табличками на вагонах, кіно чи ресторанах — «тільки для німців», то ще важче уявити життя індіанців, до яких немала частина американців просто звірячу ненависть відчуває. Уряд, щоправда, протидіє цьому, — але чи багато зможуть закони там, де навіть вбивство президента минає безкарно?

200 племен індіанців США — то величезний конгломерат різноманітних культур, способу життя, мовних відтінків, людських характеристик та окремих прикмет, що деяким з них наші «білі раси» можуть лише заздрити. Особливо характерним в цьому відношенні є найбільше тепер в США індіанське плем'я навагів.

Ще 100 років тому, після остаточного «приборкання» європейськими колонізаторами, навагів було всього вісім тисяч. Зараз є вже їх близько 80 тисяч. Живуть вони в Південній Америці, на границі штатів Арізона, Нова Мексика, Утаг і Колорадо. Живуть — як і всі індіанці — в примітивних умовах, в диких пустелях, що її культура здалека обминала. Займаються випасом кіз та овець.

Наваги — люди з високою вродженою інтелігентністю та широким обсягом природних здібностей. Ніколи не жили вони в містах, як білі, не відчули впливу звиродніння, створюваного умовами боротьби за існування в середовищах «культурного світу». Помагати слабшим, ділитися з ними останнім шматком хліба, працювати і співпрацювати для їх добра — це найвищий наказ етики навагів. Якби хтось осмілювався «недочути» просьби про поміч, не поділився майном з тим, кого доля скривдила — таку людину вигнали б наваги поза межі своєї громадськості. Суперництво, конкуренцію вважають вони чимсь недопустимим. Моляться за всіх людей на світі, навіть за «білих», які їм стільки кривд зробили. Думати лише про себе, про

свої інтереси — це для навагів нижче людської гідності. Грошам не надають значення, за продукти ж платять здебільшого натурою: шкірами, вовною чи килимами.

Наваги — вроджені естети. Про свою зовнішність не забували вони і в часи найбільшого утиску та біди. Чорноокі, чорноволосі, спритні і звинні, захоплені (як жінки, так і чоловіки) прикрасами з бірюзи і срібла, як кульчики, персні, браслети, пояси, ланцюжки на шию. Прикраси чудово згармонізовані з різнобарвним одягом. Їх улюблені кольори — пурпуровий, золотий, червоний, зелений, горіховий.

Про умови життя свідчить такий приклад: маленький хлопчина побачив вогонь на газовій плиті. Важко описати його переляк! Як то — вогонь без дров? Взівець обертались всілякі пояснення, бо газ був дитині поняттям незнаним. — Інше дитя, покладене в ліжко вчительки, тряслось як у пропасниці, бо привикло зроду на землі спати, прикритій овечою шкурою.

З 1953 року навагами дуже зацікавився уряд США. Були на це дві причини. По-перше — спостереження під час останньої війни у солдатів цього племені їх вродженої інтелігентності та надзвичайних здібностей, по-друге — відкриття в резерваті навагів природних багатств: урану, гелію, газу, особливо ж покладів нафти, яку заплановано постачати нафтопроводом у Південну Каліфорнію.

Щоб піднести культуру, а з нею життєвий рівень, вирішено почати від навчання грамоти. Та відкрити школи було не так просто. Вже в минулому були такі спроби, але дещо своєрідні: дітей силою забирали з дому в далекі шкільні гуртожитки, вони тікали до батьків і часто замерзали на смерть в засніжених гірських бездоріжжях. Наслідки — відомі: наваги стали боятися шкіл, як вогню. Тим більше, що батьки — пастухи, ось і міркують, як селяни в нас до війни: школа — школою, а худобу хто пожене? — З другого боку, творити сітку шкіл на рідко заселених просторах, знайти вчителів у пустиню — теж проблема неабияка.

«Якщо діти не можуть прийти до школи — школа мусить прийти до дітей» — вирішила освітня влада. І поїхали в різні сторони, крізь гори й пустині, трактори з причепами, а на них панелі (префабрикати) шкіл.

Швидко будується школа з готових плит. На причепах влаштовується житло вчителя. Тут діти снідають, миються, купаються під душем, а часом і сплять. Куховарка — індіанка та завхоз — індієць ломають перші льоди, заохочують населення, виконують роль перекладачів.

Не всі вчителі витримують умови такого життя. Проте багатьох захоплює вдача, характер, поведінка учнів, що заслуговують п'ятірки з плюсом. Поняття дітей «трудних», непокірливих, збиточних — у навагів не існує. Про злочинність малолітніх ніхто тут не чув. Такого феноменального — як на теперішній час — явища американці не вміють собі з'ясувати. Припускають, що це наслідки відповідного способу життя і виховання, а між іншим великої любові батьків до своїх дітей.

Зникає поволі недовір'я, в'яжуться нитки симпатії та розуміння. Подекуди стало вже вчитися й старше покоління. Діти ж набирають

у початкових класах охоти до дальшої науки і пізніше радо їдуть вчитися до центральних шкіл. Мешкають там в гуртожитках.

10 років тому у школах було вже 24 тисячі навазьких дітей, — тобто, майже $\frac{1}{3}$ населення. В 1957 році 300 молодих дівчат і хлопців покінчили вищі учбові заклади.

Мільовими кроками поступає розвиток молодого покоління індійського племені. Дослідники вже сьогодні задумуються: чи зі своїми здібностями, спритом, прикметами характеру не випередять наваги своїх вчителів — американців?

М. С.

Мертвий острів

Острів Трістан-да-Кунья, описаний ще Жюлем Верном у «Дітях капітана Гранта», протягом багатьох років жив спокійним життям, яке пожвалювалося хіба що візитами кораблів. У 1961 р. населення цього невеликого островця становило 264 чоловіка, а тепер там не залишилося й жодного.

Острів мертвий. Колонія припинила своє існування.

Всі жителі острова зв'язували родинні вузи, тому їх легше було розрізнити на ім'я, ніж за прізвищем. Адже на 264 чоловіка було лише сім прізвищ! Усі остров'яни жили в одному невеликому селі. Їхнє життя мало в чому змінилося від часів Жюля Верна: на острові не було жодного автомобіля чи телевізора. Практично остров'яни зовсім не були обізнані з багатьма досягненнями цивілізації. Проте колонія жила за ustalеними традиціями та звичаями.

Катастрофа сталася восени 1961 р. Кілька днів підряд відчувалися численні підземні поштовхи. Однак учені, які дізналися про землетрус, не припускали, що причиною його є пробудження вулкана. Вони помилилися.

Виверження почалося вночі. Над кратером вулкана зависли хмари попелу й диму. Потім з'явилася лава. Незабаром поселення було зруйновано. Люди не потерпіли, удалося врятувати навіть майно багатьох з них.

Так острів, що був населений протягом ста п'ятидесяти років, знов став безлюдною скелею в океані.

АФОРИЗМИ

Історія більше наповнена прикладами про вірність собак, як про вірність приятелів.

Гі де Мопасан

Помилка настільки небезпечніша, наскільки має в собі більше правди.

Томас Манн

Знайди причину того, що діється, а визнаєш, що буде діятися

Ф. Шіллер

Ми ненавидимо критика, рахуючи, що він злісно і жорстоко несправедливий, але він міг би заперечити нам з повною обґрунтовністю: «Якщо ви прочитаєте вашу книжку за десять років, то цілковито погодитесь з моїми зауваженнями».

М. Твен

Литература і МИСТЕЦТВО

Різьба та кераміка на Україні

Багатовікова народна творчість України, що зродилась із бажання прикрасити побут, із захоплення красою рідної природи, та творчої наснаги стала джерелом натхнення для професійного мистецтва, виявом культури народу. Вона з року на рік щораз набуває світової популярності, викликає подив своєрідністю форм. Силою стихійного декоративного хисту відзначаються килими України, гончарні вироби, різьба по дереву, настінний розпис, розпис писанок, вироби із свобідно видувного гутного скла т. і. Виставки українського народного мистецтва приваблюють широкі маси народу, мистецькі та літературні кола. І кожний раз відвідувачі відкривають ще цікавіші зразки народної творчості, захоплюються їх красою, декоративністю і своєрідністю.

Народна творчість України є пульсом життя народу, який проходячи крізь неволю та злидні, завжди зберігав животворну силу, переказуючи її майбутнім поколінням як естафету культури. В найважчі часи поневолення, коли здавалось би культура народу вже

Вироби Київської школи прикладного мистецтва

завмирала, народна творчість жевріла глибоко в народі, щоб при першій нагоді спалахнути яскравим полум'ям.

Україна, особливо її західні області лежать на рубежі культур сходу та заходу. Як у тиглі тут плавляться своєрідні цінності, сплавляючись з традиційними місцевими у міцні, вирізні форми. В результаті виходить сплав багатий та яскравий своєрідністю. Окремі райони України, перебуваючи іноді віками у неволі, відірвані від матірнього пня, витворювали свій локальний стиль у народній творчості, що мало свою подекуди добру сторону збагачування скарбниці культури народу новими цінностями.

Після возз'єднання усіх українських земель в єдиній радянській державі стало можливим підведення підсумків культурним змаганням усіх районів України, та визначення шляхів розвитку народної творчості. Сприяють цьому і велика увага партійних радянських та громадських мистецьких організацій, дослідницька робота наукових працівників, організація виставок, діяльність Будинків народної творчості музеїв та численні публікації з цієї галузі.

Координуючи роботу усіх мистецьких установ, коригуючи уважно деякі помилки у минулому, питання організації майстрів народної творчості ставиться в центрі уваги.

Капіталістична система, право приватної торгівлі закабалювало майстрів. Залежність від скупників, спонукала потурати міщанським смакам, які нищили своєрідність стилю. Відтак згуртування майстрів в артілях системи Укрхудожпромспілки, які не мали відповідного фахового керівництва, також не дало добрих результатів. Найкращою формою організації народного мистецтва виявилось залучення їх до праці в майстернях системи Художнього фонду, які підлягають контролю Спілки художників. Художній фонд забезпечує майстрів необхідними художніми матеріалами, організовує збут продукції, а художні ради перевіряють її якість. Більшість майстрів, які не потребують для своєї праці складного обладнання, працюють надомниками на місцях. Це стосується передовсім різьбярів, вишивальниць та подекуди гончарів. Для килимарства, художнього гутного скла обладнано спеціальні цехи. Найбільш поширеним на Україні видом народної творчості поруч з вишивкою було споконвіку гончарство. Початків його треба шукати ще в доісторичній добі в III та II сторіччі до нашої ери. В добі т. зв. трипільської культури, гончарство на наших землях стояло вже на високому рівні: посуд був точений на гончарному колі та прикрашуваний ритими та штампованими і ліпними орнаментами. Розвиток гончарства завжди обумовлений не тільки її необхідністю у щоденному побуті народу, але ще й наявністю сировини, тобто відповідної глини, близькості води та палива, необхідних при формуванні та випалі. Україна багата всякого роду глинами. В старовину, в багатьох її районах, виникли центри гончарного виробництва, які в XIX сторіччі вже мали чіткий своєрідний стиль у формах та декорванні.

До найвизначніших центрів на Придніпрянщині належать села: Опішня над рікою Ворсклою, Васильків, Адамівка, Буднівка, Зіньків, а в західних областях Пістиль, Кути, Сокаль, на Закарпатті сс. Вільхівка, Іршавського району, Хуст, Дубовинка, Драгове, Гудя т. ін. Всі названі центри завдяки багатій творчій індивідуальності окремих майстрів витворили своєрідний стиль у керамічних виробах з яскравими стилістичними відмінностями у формах та декорванні. Опішню

в минулому сторіччі звали «Афінами української кераміки». Долина ріки Ворскли таїть в своїх надрах великі поклади керамічних глин, з надзвичайними пластичними якостями та колоритом. Глину називали колись «святою землею», з якої працюючі вмілі руки можуть зробити все необхідне у побуті. Керамічний промисел Опішні має свої віковічні традиції, сягаючи скіфських часів. Опішнянська кераміка, київські кахлі були предметом експорту Київської Русі, та розходились широко від Середземного моря, сягаючи Швеції. Крім ужиткового, побутового асортименту появляються в Опішні в ХІХ сторіччі предмети декоративного призначення. Таке явище спостерігається скрізь по Україні.

Гончарний промисел за капіталістичних часів мав характер кустарного. Гончарі працювали надомниками, а їх продукцію скуповували по дешевих цінах скупники, та розвозили її по країні, наживаючи маєтки. Вироби Опішні користувались великим успіхом завдяки своїй художній якості. Посуд тут точили від найдавніших часів на гончарному колі. Вироблений посуд сушили, обливали кольоровими ангобами, тобто глинами, відтак розписували фарбами, які складаються з кольорових глин, окису хрому, міді, кобальту та інших металів. Найстарший посуд був розписуваний по сирому черепку. Розпис виконували за допомогою коров'ячого рогу, в який вкладали гусяче перо, через яке протікала фарба. Крім різка вживали також для розпису т. зв. ключки, тобто дротяні гачки різної форми, якими, розтягуючи фарбу виконували т. зв. «фляндрування» у вигляді затік. Цей спосіб був широко розповсюджений на Східній Україні і подекуди в західних областях.

Орнамент опішнянської кераміки ХІХ сторіччя складався із стилізованих рослинних мотивів, які перекликаються з орнаментом народних килимів с. Золотоноші на Полтавщині. В асортимент посуду входили глечики (збанки), горщики, куманці для напоїв, миски, бокляжки, дитячі забавки тощо. «Дідом» опішнянської кераміки називали підмайстри старої Опішні Наливайко Т., Коломиєць З., Сердюченко М. Пошивайло Г. продовжують працювати на виробництві, навчаючи одночасно молодь. Розписом займаються здебільшого жінки Каша М., Оначко Н., Лінник З., Біляк, Селюченко О. Ця остання виконує також дрібну скульптуру з глини у вигляді дитячих забавок. Спроба ввести в опішнянську кераміку сюжетний розпис привела до зруйнування стилістичних її рис, знизилася художня вартість і тому була припинена.

На базі старої васильківської кераміки створено у Василькові фабрику, яка вдало продовжує традиції у формах та декоруванні, випускає продукцію високої художньої якості. Форми прості, доцільні розпис переважно, фляндрований з м'яким колоритом.

Окрему групу з віртуозним багатим розписом і колоритом творить косівська кераміка, споріднена, щоправда, із старовинною пістинською у формах і колориті, але із значно збагаченим, своєрідним орнаментом. Форми гуцульської кераміки традиційні, як по всій Україні — це збанки, миски, полумиски, баньки, калачі, куманці та ін. Традиційний розпис виконують по легко підсушеному черепку, обливаючи його білим або кольоровим ангобом, по якому, цвяхом, гравірують узор. Відтак розписують зеленою, жовтою та брунатною фарбою різком. Класичний косівський орнамент рослинний у ви-

гляді свobodно виведених гілок з розетками і листям, підкреслених смугами зубчиків та ліній. Батьком старої кераміки називають Олексю Бахметюка та Івана і Йосифа Баранюків, які працювали в кінці ХІХ ст. Продовжував і доповнював їх традиційні узори здібний майстер початку ХХ ст. Кошак Петро, а зараз сім'я Цвіликів Павлина та її дочка і внучка. Петро Кошак народився у 1864 р. у Косові, закінчив Коломийську гончарну школу і відтак працював у Пустині. Старий пустинський розпис був дуже стриманий, складався з горизонтальних ліній, і аркадовидних смуг. Кошак включав у свої роботи ці старі елементи, збагачуючи їх рослинними антропоморфними та зооморфними мотивами. Особливо цікаві його кахлі. Крім родини П. Цвілик у Косові працюють ще: родина Рощибюків, Волощуків та Тим'яків. У виробах Волощуків помічається шкідливий вплив перенесення орнаменту різьби та вишивки у кераміку.

Група закарпатської кераміки відзначається дуже стриманим колоритом і орнаментальними засобами, що надає їй своєрідної краси. Форми перекликаються з загальноукраїнськими з деяким впливом словацьких та угорських, особливо в членуванні. Фон темний, розпис різком, або «урізом» як техніка сграфіто, по ангобам. До розпису вживають чорної, білої та червоної фарби. Найбільш характерною і розповсюдженою формою посуду на молоко є т. зв. довжанка, збанок з підставкою та шийкою однакового розміру, розписаної переважно вертикальними смугами із крапок та ліній, а також «корчаги» з шийкою, з «цідилом» для пиття води чи вина. Центрами гончарства на Закарпатті є Ужгород с. Вільхівка, Гудя, Дубовинка, Драгове, Ужгород т. ін. Розповсюджені також керамічні димарі. Найвизначнішим майстром початку ХХ ст. був Василь Галас з с. Вільхівки. Його традиції продовжують сини Михайло, Іван та Василь Галас, В. Газдик, І. Ребрик т. ін. В с. Дубовинка працюють І. Малета, І. Сидей, Ю. Церковник, В. Полянський. Потураючи в 30-х роках смакам недосвідчених туристів, — гончар Бучінчак Ю. та частково Бендік Я. стали в своїх виробах вводити геометричні, вишивкові мотиви, як це колись робив львівський фабрикант Левинський. Орнамент цей не зв'язувався органічно з формою.

Центрами закарпатської кераміки є здавна с. Вільхівка, Гудя, Дубовинка, Драгове, Ужгород. Найвизначнішими майстрами в даний момент є І. О. Галаси, Газдик В., Макар І., Бендик Я. Форми посуду перекликаються з загальноукраїнськими з деякими локальними змінами напр., в шийках кулястих «Корчаг» посудин для води чи вина. Своєрідним видом закарпатської народної кераміки є т. зв. довжанка, посуд для молока без виразного профілювання, видовжений, з орнаментом із крапок, брунатний. Широко розповсюджені на Закарпатті керамічні димарі.

Різьба по дереву була скрізь на Україні засобом прикрашування дерев'яних знарядь, та архітектурних споруд. В дерев'яних спорудах прикрашували різьбою сволоки, входові брами та фіртки, і причілки дахів у вигляді т. зв. «коників». В речах побутових, народ виявляв стихійну мистецьку творчість прикрашуючи різьбою меблі, посуд, вози, сані, граблі, порохівниці, мисники, палиці, дошки для вибійки, форми для медяників, підкоровайні тарілки, хрести, кужілі, барильця, столи, скрині т. ін. Різьба була якнайтісніше, органічно пов'язана з практичним призначенням виробів, підкреслювала форму не розбиваючи її. Окрему групу становить стара церковна різьба, яка

Вироби Київської школи прикладного мистецтва

особливо розвинулась у XVI та XVII сторіччях. Ця різьба має характер відмінний від загальнонародної різьби, що виникає з її пристосування до ритуалу, є сюжетна, часто об'ємна, орнамент має рослинний, рельєфний, який у народній українській різьбі зустрічається дуже рідко.

Розвиток капіталізму в XIX сторіччі, зростання фабричної продукції від'ємно вплинули на народну різьбу. Різьбярі стали виготовляти речі чисто декоративного характеру, а їх збутом займалися скупники. В погоні за наживою вони нав'язували різьбярям чужі форми: різьба стала «збагачуватись» новими, чужими їй елементами не зв'язаними органічно з функцією предметів, втрачаючи простоту і народність.

Гірські райони східних Карпат т. зв. Гуцульщина, завдяки багатству різних родів деревини, талановитості народу, та умов пастірського побуту стали осередком найсвоєріднішої різьби по дереву, єдиної у світі під оглядом краси та багатства орнаментики. Гуцули, завдяки ізолюваності від чужих впливів, своєму виключному декоративному хисту та здоровим народним традиціям, створили у своїй

мистецькій творчості своєрідний стиль, який завоював популярність у цілому світі і підкорив собі творчість сусідніх районів. Вирішальний вплив на буйний розвиток народної гуцульської різьби мали майстри її, які жили в ХІХ та початку ХХ сторіччя у с. Яворожві Юра Шкрибляк та його три сини Микола, Василь та Федір, а також Мегеденюк Марко з с. Річки, та Девдюк Василь із Старого Косова. Кожний з них вніс свій великий вклад новими прийомами та декоративними засобами.

Різьба на Гуцульщині виключно орнаментальна, плоска, геометрична, збагачена «викладанням» різнокольоровим деревом, рогом, металевим дротиком, перламутром та «пацьорками». Орнамент складається з дуже простих геометричних мотивів, різьблених за допомогою тригранного долотця, з яких, відповідно до мистецьких здібностей майстра, повстають дуже складні композиції. Різьбу без інкрустації (викладанки) називають «сухою» або «писаною». Інкрустацію пацьорками вперше застосував М. Мегеденюк, перламутром — Девдюк В. Спроба в останньому часі ввести в гуцульську різьбу сюжети, які вимагають іншої трактовки не дала позитивних результатів, бо розбивала сувору їх архітектонічність.

Після возз'єднання західноукраїнських земель гуцульська різьба одразу зайняла одне з чолових місць в радянському народному мистецтві, здобуваючи нечувану популярність. Майстри об'єднані при Художньому фонді УРСР, який забезпечує їх необхідними художніми матеріалами та організує збут продукції. Гуцульська різьба широко розходиться по цілому Радянському Союзі та експортується за кордон. В Косові організовано відділення Спілки радянських художників, до якого увійшли кращі народні майстри: Корпанюки Семен та Юрко (племінники Василя Шкрибляка), Балагурак І., Тимків М., Кабин В., Тонюк Я., Медвідчук І., Гавриші В. та Д., Кіщуки М. та В. та інші.

Прийоми різьби та її характер на Наддніпрянщині і Лівобережжі відмінні, хоча різьба теж плоска, і переважно геометрична з введенням інколи рослинних мотивів. Різьблять глибше, рельєфніше. Орнамент складається з розет, багатих і густих їх комбінацій, кривульок, півкол та ін. В різьблених старих іконостасах переважають рослинні мотиви з класичною їх трактовкою. Збереглося дуже мало пам'яток старовинної наддніпрянської різьби. Знайдено в розкопках кахлі, які очевидно були оформлені дерев'яними формами, і по них можемо судити про характер народної різьби. Багата збірка народної різьби з полтавського музею пропала під час другої світової війни. Різьбою прикрашували предмети хатнього вжитку та господарства. Традиційною народною різьбою на Полтавщині в кінці ХІХ ст. займались різьбярі Юхименки. Визначним майстром був Василь Гарбуз, який вдало поєднував у своїх роботах гладкі площини дерева, чергуючи їх з багаторізьбленими. На початку ХХ сторіччя з'являються в українській народній різьбі перші різьбярі об'ємної світської різьби з соціальним забарвленням. Це Бідула Василь із с. Лапшин на Тернопільщині, на Київщині Петро Верна та Халабудний Я. на Полтавщині. Вони зображують образи з народу (Бідула), або героїв літературних творів (Верна). В роботах Бідули дуже загострена характеристика, м'який силует і багато декоративності. Верна П. дає у своїх роботах сміливий виразний силует фігур і знаходить ритм

у композиції. Зараз у Львові працює племінник Бідули старий різьбяр Ярема Микола.

На Закарпатті найвизначнішим майстром різьби є Свида Василь з Ужгорода, в роботах якого поєднується професійність з народністю. Поруч з ним виростають нові народні таланти, це такі, як Барна Іван, Асталош П. та Тулайдан І. Два перші працюють в об'ємній різьбі, Тулайдан у плоскій орнаментальній, спорідненій з гуцульською.

Після Вітчизняної війни велика група різьбярів-лемків переселилася з Польщі на Західну Україну. Традиційна лемківська різьба переважно анімалістична, а плоскорізьба має орнамент рослинний стилізований. Різьбярі-лемки відзначаються віртуозним володінням матеріалом та різцем, що обумовлено потомственими традиціями. Різьблять сім'ями як, наприклад, Красівськ, Одрехівськ, Кіщак, Орісики, Сухорськ, Ілляші, Бенчі та ін. Вони згуртовані також у Художньому фонді. Працюють надомниками. В останніх роках найздібніші з них стали сміливо опрацьовувати сюжетні композиції такі, як Фігель Антін, Сухорський Андрій, Одрехівський Іван, Кіщак Степан та ін., а найстарший з братів Одрехівський Василь закінчивши художній інститут, успішно працює як професійний майстер різьби. Закінчують також худ. інститут брати Амбіцькі, які вже декілька років беруть участь в республіканських виставках. Декілька років після війни працював у Львові один з найздібніших лемківських різьбярів Стецяк Олекса, який однак після важкої хвороби помер у 1960 році, залишивши всього декілька робіт, що є перлинами різьби і придбані львівським музеєм етнографії та художнього промислу.

В Яворові ще живе та працює старенький майстер різьби Лісовський Іван, який в 50 роках поруч анімалістичних виконав декілька вдалих сюжетних композицій, наприклад, «Колгоспна доярка», «Свинарка», «Квартет» (за Криловим) та ін. Крім деякої сухості у виконанні, роботи ці мають дуже багато народності. На ґрунті старої яворівської різьби виріс за радянської влади новий її вид гравірування по політурованому дереві з пристосуванням орнаментики старих яворівських скринь. Прийом цей застосував старий майстер Станько Йосиф, і треба його вважати дуже вдалим, особливо в дрібних декоративних предметах. Різьба Сталька відзначається надзвичайною тонкістю і досконалою композицією орнаменту.

Несподіваним і своєрідним є талант народного різьбяр Степана Чайки. Працюючи лісовим сторожем і спостерігаючи химерні форми коренів, він став доповнювати їх дещо різьбою, досягаючи цим цікавих ефектів. Його роботи стали вже популярними.

Увага, яку присвячує радянський уряд справі народного мистецтва, сприяє його буйному розквітові. Умови творчості майстрів під впливом розвитку промисловості дещо змінилися. Виробництво предметів хатнього сільського вжитку уступило місце декоративному виробництву. Процес кристалізації форм і їх функціональності та мистецького оформлення триває, у відповідності до зростаючих естетичних потреб найширших мас народу.

Софія Вальницька

С. Караффа-Корбут. На чужину (права частина диптиху).

Буяння молодих талантів

Найхарактернішою рисою сучасного мистецтва є тяжіння до синтезу. Це найбільш помітно серед молодого покоління художників, прихід яких у мистецтво був не лише відчутним, а й став віхою в розвитку українського сучасного мистецтва. Для людини, яка широко не ознайоmlена з мистецькою продукцією, зокрема найновішою, досить нагадати прізвища феноменально талановитого графіка Якутовича, неспокійного Авраменка, героїко-рефлексійного Данченка, емоційно-драматичного Гавриленка, драматично-експресійного Куткіна та інших не менш цікавих митців, як Адамович, Шоломій, Глушук. Їх знає кожний, хто має, наприклад, чудове видання «Свічного весілля» Кочерги, «Землі» Кобилянської, «Тіні забутих предків» Коцюбинського та виданого 1964 року «Кобзаря», де ілюстраторами цих видань були названі майстри. У їхніх працях можна легко помітити ті значні зміни, які йдуть у напрямку переваги одного елемента, з числа багатьох, що формують твір мистецтва. Це може бути геометризована чи динамізована форма (ілюстрація до поеми «Сліпий» В. Куткіна), форма лагідна і гармонійна («Садок вишневий коло хати» Г. Гавриленка, «Петрусь» Ф. Глушука) або сповнена внутрішніх конфліктів («Наймичка» О. Донченка, «Не-

вольник» Куткіна). Для передачі психологічного світу героїв митці звертаються до ефектів ліричних (ілюстрація В. Авраменка до поеми «Гайдамаки», «Катерина» Г. Гавриленка), експресивних («У нашій раї на землі» В. Авраменка) та драматичних («Відьма», «Москалева криниця» Данченка, «Сон» Ф. Глущука).

Крім уже названих, у графіці виділяються ілюзорно спокійний з великим ладунком рефлексійності Анатолій Зубок, незрівняно експресивна, з нюансовим чуттєво-емоційним світосприйманням Софія Караффа-Корбут, стриманий, дещо гротескний Євген Безніско, героїко-драматичний Юрко Логвин, неспокійний Іван Катрушенко чи романтична Ярослав Музика. У конфігурації сучасної української графіки і малярства не можна не помітити таких індивідуальностей як вражаюча чародійною малярською грою та композиційною оригінальністю А. Горська, силою уяви, а надто колористикою, настроєм відзначається Л. Семикіна та В. Зарецький. Правдивою малярською проникливістю, темпераментом, захоплюючою колористичною імпровізацією та дещо містико-екзотичним тлом характеризуються праці Юрія Хіміча. Цікавою тонацією звертає на себе увагу Л. Стиль, сміливістю рисунку — М. Туровський. Кращими мозаїками слід вважати Литовченка, Заливаху, Рибачук, Мельниченка, Севрук, Кириченка, Фіголя.

У скульптурі талановитими митцями показали себе Кривавич, Чайка, Зноба, а надто Феодосія Бриж. Андрій Німенко — це не лише талановитий скульптор, а й історик української скульптури. Звернули на себе увагу Грицюк, Сенькевич, Фуженко. Цікаво заповідається Анденко.

Прагнення до простоти, до синтетичності рисунку, до оперування більшими, значно загальнішими, отже з вагомішими формами — це основна риса творчості згаданих митців. У їхніх працях відчувається нове ставлення до проблем творчості: уникання декларативної офіційності, декоративності та фальшивої монументальності. Помітна простота та інтимний тон — це характерні риси, якими відзначається творчість молодих українських художників.

Власне, оригінальною метафоричністю, багатою експресією та інтелектуально-філософським навантаженням характеризуються відомі мені роботи молодих українських митців: «Три шляхи», «Лілея», «Іван Підкова» Софії Караффи-Корбут, «Бандурист» і «Катерина» Анатолія Зубка, «Пролог» Панаса Заливахи, «Сова» Євгена Безніска, «Катерина» Івана Катрушенка, «Ой у полі могила» та «Сліпий» Юрія Логвина, «Базар у Седневі» і «Молодий лісок» Л. Стиля, скульптури Феодосії Бриж: «Потерчата», «Перелесник», «Мавка», «Освенцім», або «Десна» Михайла Андренка чи «Бокораш», «Кобзар Вересай» Валентина Зноби.

Не менш цікаві малярські праці А. Горської, Л. Семиніної, Ю. Хіміча та інших, колористична палітра яких іде в парі з компо-

Юрій Хіміч. Пам'ятка дерев'яної архітектури на Закарпатті з XVIII ст. Туш.

звичайною винахідливістю та досконалою малярською технікою. Кожен з них — це вже сформована індивідуальність. А про індивідуальність митця свідчить не тема ані не форма, яку він вибрав (а він зуміє найкраще вибрати), лише його талант, щирість та інтенсивність його внутрішнього життя.

З цього погляду думається, що Юрій Хіміч є одним з найоригінальніших художників. Найбільше його цікавлять пам'ятники матеріальної культури, зокрема — архітектури. Якось Галина Богданович писала: «Архітектор за освітою, чутливий митець за покликанням, він захоплено відтворює монументальні форми споруд різних часів з усіх куточків нашого Союзу. Архітектурна сюїта Ю. Хмича налічує близько шесті тисяч акварельних, гуашевих і темперних малюнків. На більшості з них зображено будови XI—XVII століть, тобто часу, коли справжніми творцями монументального мистецтва були майстри з народу».

Степан Вербицький

В. Куткін. За мотивами «Гайдамаків» Т. Шевченка.

Головні течії в сучасній літературі

У сучасному літературному світі та й взагалі в мистецтві панують різні художні методи і напрямки. Одним з цих методів є відомий вже в ХІХ ст. критичний реалізм.

Цей метод пройшов довгий шлях удосконалення. Можна в ньому вирізнити чимало відтінків, але основною його рисою є тісний зв'язок з життям і критичне ставлення до описуваної дійсності. Критичний реалізм має в світовій літературі таких визначних представників, як німці Т. Манн і Л. Фейхтвангер, американці М. Уїльсон і Е. Хемінгуей, італієць А. Моравія, полька М. Домбровська, француз А. Лану та ін.

Другим напрямком, який набирає все більшого значення в діяльності світового мистецтва, є соціалістичний реалізм. Чолове місце в розвитку цього методу займає радянська література. Соціалістичний реалізм має чимало спільних рис з критичним реалізмом, але основною його рисою є те, що його ідейне спрямування виникає з марксистсько-ленінської ідеології. Твори представників соціалістичного реалізму пов'язані з народом, вони борються за краще життя народу, за мир і дружбу.

Представники цього методу в соціалістичних країнах — це М. Шолохов, М. Стельмах, В. Василевська та інші, а в капіталістичних — наприклад, у Франції Л. Арагон, у Чілі П. Неруда.

Соціалістичний реалізм проходив і проходить шлях удосконалення і змін, все збагачується творчими, новаторськими досягненнями. Кожна культурна епоха має амбіцію внести в історію мистецтва новаторські цінності. Ці пошуки новаторського мистецького вислову зводять деяких митців на манівці. Такі явища мають особливо місце на Заході. Є там люди, які в погоні за новим мистецтвом намагаються відкинути всю дотеперішню традицію. Художники творять картини, що складаються з абстрактних ліній і плям, прозаїки говорять про антироман, а драматурги — про антип'єсу, тобто про твори побудовані цілком протилежно дотеперішнім. Антироман побудований без сюжету, персонажів у ньому майже не має, вони позбавлені індивідуальних рис, а часом і імен. Не має також давнього оповідача-автора і діалога. У антиромані людина має бути зображена поза будь-якими трудовими функціями, поза її соціальною діяльністю.

Тому не відомо, чим ті персонажі займаються, що роблять, зате вони в трагічній суперечності між світом і людиною. Їх мислення «ловиться» на порозі свідомості. У творах тих митців все частіше появляється песимізм, безідейність, безвихідність.

Ідею антироману звів ще в 30-х роках нашого віку англійський письменник Джеймс Джойс (1882—1941). У своїх поетичних збірках «Камерна музика», «Яблука по копійці», в оповіданнях «Дублінці» і романах «Портрет художника замолоду», «Улліс» та ін. він змальовує песимістичну картину світу, а в романі «Помилки по Фінне-

Н. Лопухова. «І на диво
серед поля тополею стала».
Ліногравюра. 1964.

ганові» пробує розбити загальноприйняті форми літературного вислову, побудови речення тощо. Провадив також детальні досліді психічного життя і розбудував внутрішні монологи героїв.

Шляхами Джойса йшов австрійсько-чеський письменник єврейського походження Франц Кафка (1883—1924).

Він був людиною слабою, нерішучою, хворою туберкульозом. За життя надрукував лише невеличку кількість своїх творів. Значну кількість рукописів спалив сам, а решту казав спалити другові М. Бродові. Цей, однак, не виконав заповіту і завдяки тому читачі мали змогу побачити такі романи Кафки, як «Процес» (1925), «Америка» (1926), «Замок» (1927), а згодом новели, афоризми, щоденники та листи.

Хоч Кафка і не позбавлений таланту і навіть заслуг у викриванні розпаду ладу австро-угорської монархії, а може й передбачення чорної ночі німецького фашизму, проте світ його творів відірваний від дійсності, наскрізь песимістичний, сповнений жахом і безвихідністю та фаталізмом. Свою слабкість, свій песимізм і заляканість письменник переносив на всіх людей, на весь світ.

Світ творів Кафки впливав не з дійсності, а з хворої уяви. Письменник відкинув традиційні літературні форми. Життя, на його думку, це безлад, це прямування до катаклізму та пекла. Щоб вийти з того життєвого тупика, треба, на думку Кафки, все знищити, а щойно після цього з нічого вирине новий зміст життя.

Творчість Кафки малозрозуміла і неясна. Саме через те вона викликає стільки суперечок.

Чимало послідовників Кафки розвиває зараз діяльність у Франції, США, Західній Німеччині, Італії та інших країнах Заходу. Зокрема багато шуму наробив французький «Театр абсурду».

Чільним його представником є Ежен Іонеско. Цей румун за походженням видав такі п'єси, як «Лиса співачка» (1948), «Театр де Ноктамбюль» (1950), «Урок», «Жак або підкорення» (1950), «Стрільці» (1951), «Безплатний вбивця» (1957), «Носорог» (1958).

П'єси Іонеско каламутні і незрозумілі. Він порвав з традиційною побудовою драматичного твору, послуговується драматичним гротеском, абсурдом. Іонеско нападає на літературу соціалістичного табору, а пропагує антигромадський зміст, анархізм, розпад форми, дивовижну гру слів, яка наслідує гру плям в абстрактному малюнку

Прикладом крайнього безглуздя є не тільки діалоги, які не мають нічого спільного з собою, але ось така дивовижна репліка:

Базар, Бейзбол...
Бізнес, Боснія
Ейу, Ейу, Ейу...
Бсдфж, Амнрк, Ретввксз...
До ре мі фа соль сі до...
Пуфф, пуфф, пуфф,
Пуфф, пуфф...

Крім багатьох абсурдальних творів Іонеско написав непогану антифашистську п'єсу «Носорог» (Т. Якимович: «Театр абсурду», «Всесвіт» № 1, 2, 1964).

У таборі екзистенціалістів знайшлися і більш відомі письменники. До них належить Альбер Кам'ю (1913—1960).

Він брав участь у французькому русі опору. З цією епохою зв'язаний його роман «Чума» (1947). Крім цього Кам'ю написав повісті «Падіння», «Сторонній» (1942), нарис «Міф про Сізіфа» (1942), драми «Непорозуміння» (1944) і «Калігула» (1945).

У своїх творах Кам'ю показував безглуздість людського існування, непереможність зла, безцільність боротьби. Кам'ю одержав Нобелівську премію в 1957 році.

Не можна поминути провідного теоретика екзистенціалізму Жан-Поль Сартра (нар. 1905 р.). Він займається філософією, пише повісті, драми, працює в ділянці літературної критики.

Сартр — редактор журналу «Темп модерн». Він був учасником руху опору Франції. Видав збірку новел «Мур», драми «Мухи», «Зачинені двері», «Повія з принципами», «Чорт і бог», «Некрасов», цикл повістей «Дороги свободи», розвідку «Роздуми в єврейській справі» та ін. У 1964 р. його нагороджено Нобелівською премією.

Сартр змальовує безнадійність людської долі і пригніченість людини. Зовнішній світ не має для Сартра ніякої вартості. Він існує постільки,скільки існує людина. Світом керує якась ірраціональна, незбагнена розумом сила. Мистецтво, на його думку, повинно впливати лише на почуття.

Суперечним в поглядах і діяльності Сартра є те, що він при своєму песимістичному погляді на світ став активним борцем за мир та вважає себе марксистом.

Представлені вище письменники належать до течії, яку прийнято називати екзистенціалізмом, від латинського слова «екзистенція» — існування. Ця течія спирається на суб'єктивно-ідеалістичній буржуазній філософії. Екзистенціалісти відкидають загальноприйнятую мораль. На їх думку, кожна людина вирішує сама, що слід вважати моральним. Мистецтво повинно впливати перш за все на почуття. Західнонімецький екзистенціаліст Ясперс пропагує навіть винищення людей при допомозі воєн.

Сучасне абстракціоністично-екзистенціалістичне мистецтво мало зрозуміле. Митці втікають від дійсності, стають над нею, або її спотворюють. Англійський вчений Герберт Рід в книзі «Сучасне мистецтво» — «повчає»:

«Мистецтво не залежить ані від життя, ані від політики. Діяльність художника обумовлюється загальнолюдським духом. Чим вище стоїть сучасний художник по духу, тим більше відірваний від оточення, тим менше зацікавлений ним».

Американський композитор Ернест Гох вважає, що «геній повинен бути незрозумілим і несприйнятним». Також американський критик Уільям Петералл Монтегю у праці «Таке життя» пише: «Щоб утримати у мистецтві більш-менш цінну форму, зміст повинен бути повністю позбавленим глузду».

Теоретики такого мистецтва повинні знати, що відриваючи людей від проблем дійсності, служать інтересам невеликої групи вської масті ділків, інтересам капіталістичної верхівки. Захист абстрактного мистецтва буржуазними критиками «впливає» нібито з наукових абстракцій та формул сучасної фізики. Вони вважають, що ми живемо в ері символів і умовних знаків звільнених від матерії. Саме тому мистецтво повинно порвати з реалізмом.

Слід надіятись, що здорова частина західних суспільств відкине ці занепадницькі течії і віддасть мистецтво на службу благородних ідей для користі людства.

Не означає це, що в цьому мистецтві не має окремих позитивних рис. Вони повинні бути розвинені, і навіть можуть бути використані митцями нашого табору.

А. С.

Українська рукописна література

Українська література, як і література інших народів світу, народилась і протягом тривалого часу розвивалась як література рукописна. Проблема вивчення рукописної традиції в українській літературі дуже важлива, бо вона допомагає науково розв'язувати і висвітлювати закономірності розвитку української мови, літератури, історіографії та фольклору. Вона також дає можливість показати той ґрунт і розкрити ті історичні обставини, за яких з'явилися такі великі культурні діячі, як І. Вишенський, С. Величко, Г. Сковорода, Т. Шевченко та багато інших українських письменників, вчених.

Рукописний стан нашої культури був цілком природним явищем і з сивої давнини тривав аж до останньої чверті XVI ст., коли на Україні виникло друкарство. Проте слід одразу ж зазначити, що переписування книжок на Україні, зокрема книжок світського змісту не припинялось і не завмирало й після появи друкарського верстату. Пояснюється це рядом причин. Друкування книжок вимагало коштів і не завжди можна було знайти людей, які б офірували на це потрібні гроші. Тому ціна друкованої книжки була досить висока, а тиражі мізерні. Відомо, що на Україні, особливо в XVII ст. майже в кожному селі існували школи і багато людей були письменними. А оскільки тогочасне книгодрукування ще не набуло свого високого розвитку, то цілком природно, що воно не могло забезпечити потребу у друкованому слові тих, хто ним цікавився. Друкарство на Україні успішно розвивалось лише протягом 100 років, тобто до кінця XVII ст. коли почалось жорстоке і довготривале переслідування українського друкованого слова.

Так, наприклад, в останній чверті XVII ст. за патріарха Іоакима були заборонені твори кращих українських письменників: Петра Мо-

гили, Сильвестра Косова, Інокентія Гізеля, Лазаря Барановича, Іоанікія Галятовського, Антонія Радивиловського та ін. Через це наприкінці XVII ст. українська книжка — і світська, друкована — починає завмирати. Але українська література не припиняє свого існування. Вона просто повертається до своєї давньої традиційної форми, тобто знову майже цілком стає рукописною.

Рукописному існуванню української літератури певною мірою сприяла та обставина, що в царському законодавстві XVII—XVIII ст. не було відповідної статті, згідно з якою можна було б карати того, хто зберігав рукописну літературу навіть антимонархічного спрямування. Тому і російська література XVII—XIX ст. ст. частково розвивалась на рукописній основі. Відомо, що найпопулярнішим рукописним твором російської літератури першої половини XIX ст. була поема К. Рилєєва «Войнаровський».

Звернувшись до єдино можливої в тих умовах свавілля царизму рукописної форми, українські письменники цією дорогою ціною звільнившись від пильного ока державної цензури, дістали можливість сміливо і відверто висловлювати свої думки та погляди. Їхні твори різко протистояли офіційній «общерусской» літературі не тільки своєю мовою, але й передусім своїм народнодемократичним змістом.

Українська рукописна література дедалі більше переймається демократичними ідеями, сучасним її духом, мріями і прагненнями народу. В усіх її жанрах спостерігається сильний струмінь реалістичний, сатирично-гумористичний фольклорний елемент, нові художні якості, які плинуть безпосередньо з джерел народного життя.

В зв'язку з цим з'явилася ще одна вельми важлива риса української літератури, яка щодалі більше відбивала і захищала інтереси мас і серед творців якої частіше зустрічалися народні таланти, це прилив до неї живої народної мови. Рукописна література широко відчинила двері для розмовної мови, яка руйнувала всі друковані, невластиві для живої мови, канони і штучні граматичні перешкоди, що стояли на шляху її розвитку. Отже, і з боку мови рукописна література поступово ставала зрозумілішою для широкого кола читачів, а в її списках — копіях частіше засвідчувалися місцеві територіальні говіркові елементи.

Останнім видатним українським письменником, творча діяльність якого ще була скута правилами традиційної граматики книжної української мови XVII—XVIII ст. ст., а також впливом церковнослов'янської, російської і латинської мов, був Григорій Сковорода.

Через це, цілком природно, що Котляревський, пишучи свою «Енеїду» українською народною мовою кінця XVIII і початку XIX ст. спирався на живу мову (з її діалектними різновидами) рідної йому Полтавщини, так само як Шевченко — Київщини, Квітка-Основ'яненко — Слобожанщини, Руданський — Поділля, Франко — Галичини, Кобилянська — Буковини і т. д.

До тривалої життєздатності та широкої популяризації літературних творів, особливо віршових, крім демократичного змісту і народної мови, спричинялася й мелодія, музика. Завдяки єднанню поезії з музикою до нас дійшло чимало прекрасних пісень літературного походження («Іхав козак за Дунай», «Гей, на горі жінці жнуть» і багато інших). У XIX ст. це ж саме яскраво бачимо і на прикладах багатьох поезій Шевченка, окремих віршів Котляревського, Глібова, Руданського та ін.

Таким чином, очевидно, що значною мірою рукописна література пояснює безмежні багатства українського фольклору, зокрема народної пісні, думи, легенд, переказів і т. д., які в першій половині XIX ст. стали основою нової української літератури. Народ завжди творив, завжди жив багатим духовним життям, яке в певну добу проявлялось з більшою чи меншою силою у фольклорі і писемній літературі.

Шляхом тісних взаємозв'язків і взаємовпливів літератури, фольклору, історії, мистецтва проходив взагалі розвиток народної культури на Україні в XVI—XVIII ст. ст., в якій відбивається дух вільнодумності, національної самосвідомості, утверджується метод реалістичного відображення дійсності. Типовими зразками таких багатотемних і багатожанрових творів можуть бути так звані «козацькі літописи».

У цей час ще не існують окремо література, історіографія, філологія, фольклористика. Всі ці галузі національної культури взаємно зв'язані і доповнюють одна одну. Їх можна визначити одним словом — писемність.

У XVI—XVIII ст. ст. зв'язок літератури з історією був закономірним явищем. У цей час історія почала тільки виділятися з писемності, хоча вона ще живе і розвивається в рамках літератури як її історичний жанр. Через це українські літописи цього періоду є одночасно пам'ятками літератури та історіографії. Яскравим підтвердженням цього є літопис Самійла Величка (кінець XVII—початок XVIII ст.). Ця пам'ятка являє собою справжній скарб з літературної, історичної фольклористичної точок зору, є своєрідною енциклопедією українського життя другої половини XVII ст.

Хоч у XVII—XVIII ст. українська писемність дедалі виразніше починає диференціюватись на окремі самостійні галузі, про те ще й у XIX ст. чимало українських діячів одночасно працює на багатьох ділянках національної культури. Виходячи з цього, Т. Шевченко був великим знавцем давньої української літератури, фольклору, історичних джерел та інших пам'яток культури свого народу. Так само і численні друзі та сучасники Шевченка — М. Максимович, О. Бодянський, М. Костомаров, П. Куліш, М. Маркевич та ін. залишили глибокий слід в українській літературі, історіографії та фольклористиці. Вони були одночасно і письменниками і істориками і фольклористами.

Національно-визвольна війна українського народу під проводом Б. Хмельницького проти польсько-шляхетського гніту породила багато літературних і фольклорних творів-літописів, діаріюшів, щоденників, універсалів, листів, спогадів, віршів, легенд, переказів, історичних пісень і дум — багато з яких дійшло до нас з історичної давнини.

Крім того, збереглося чимало давніх документів гетьманської канцелярії й запорізького коша, реєстрів полків і сотень козацького війська, договорів з іноземними державами, коротеньких хронік та описів подій, а також багато чужоземних джерел, особливо польських.

Серед усіх цих літературних та історичних пам'яток на першому місці стоять літописи та історичні пісні й думи. Українські літописці творили по гарячих слідах народно-визвольної війни, продовжуючи давні національні літописні традиції і зазнаючи водночас впливу західноєвропейської історичної літератури, зокрема польської і латинської.

Автори літописів, для свого часу освічені й передові люди, ставили перед собою почесну мету — зберегти для пам'яті нащадків опис тих героїчних подій, свідками яких вони були або про які чи то читали в різних документах, чи то чули з розповідей сучасників та очевидців. Так писали автори «Львівського літопису», «Самовидця», а також Г. Грабянка, С. Велико, С. Лукомський, О. Рігельман, О. Симоновський, автор «Історії русів» та багато інших.

Поява українських літописів була також виявом реакції тогочасної української інтелігенції, козацької старшини та представників народу на конкретні суспільно-політичні обставини, в яких царат поступово ліквідував українську державність, обмежував автономні права, за висловом літописців «давні права і вольності козацькі». Захист цих давніх прав і вольностей червоною ниткою проходить через усю рукописну літературу і особливо через козацькі літописи.

Позаяк твори української писемності XVII—XVIII ст. ст. не могли свого часу потрапити до друку, вони поширювались у багатьох рукописних списках, стаючи анонімними чи псевдонімними. Відомо, наприклад, багато списків «Історії русів», літописів «Самовидця», «Граб'янки» та ін. Чимало рукописних пам'яток, в тім числі й творів XIX ст., не потрапивши до друку, загинули назавжди. Все ж і в рукописному вигляді вони справили великий вплив на духовне життя українського народу, залишили глибокий слід в українській літературі, історіографії та фольклорі.

Іван Франко, характеризуючи давню українську літературу, підкреслював: «Ми не повинні забувати, що й перед Котляревським у нас було письменство і були письменники, було духовне життя, були люди, що сяк чи так шукали янихось ідеалів і доріг для їх досягнення».

Чимало рукописних творів (часто анонімних), оригіналів і копій давніх пам'яток української літератури та історії стали відомі читачеві лише в XIX ст. ст.: були опубліковані твори Івана Вишенського, вірші Климентія Зінов'єва, літописи Самовидця, Граб'янки, Величка, української інтермедії та багато інших пам'яток. Всі вони зажили своїм другим життям і стали у великій пригоді українському народові в його духовному розвитку.

В XIX ст. багато слов'янських народів (чехи, серби, болгари, словаки та ін.) переживали своє національне відродження. В цей час у цих народів з'являється великий інтерес до рідної історії, літератури і взагалі національної культури. Так, наприклад, в національному відродженні болгар видатну роль відіграла «Історія словено-болгарська» Паїсія Хілендарського (1762), чехів — т. зв. «Зеленогорський» та «Краледворський» рукописи, сербів — героїчний епос і т. ін.

Це ж саме відбувається і на Україні, де на початку XIX ст. спостерігається великий інтерес до українського фольклору, літописів, історичних джерел і взагалі минулого свого народу. З друку одна за одною виходять фольклорні збірки М. Цертелева, А. Метлинського, П. Лукашевича. Найціннішими фольклорними збірками були збірки пісень М. Максимовича.

З рукописної літератури в 20—30 рр. XIX ст. письменникам та історикам добре була відома знаменита «Історія русів». До речі, О. Пушкін у свій час хотів видати «Історію русів», зазначивши, що деякі місця її «написані пензлем геніального художника». Він як

і Гоголь звертався до цього рукопису при написанні своїх історичних творів.

Відомо також, що «Історію русів» з рукопису читав і молодий Шевченко, що й позначилося на його творчості.

Починаючи з 40 рр. ХІХ ст., на Україні бурхливо розвивається джерелознавство. За свідченням М. Максимовича тоді у нас почався «приплив історичний опублікуванням українських, польських пам'яток, які або «зовсім були невідомі», або були «приступні для дуже небагатьох». Тоді ж було видано багато пам'яток про «добу Хмельницького», які «викликали собою нового діяча і нову літературу, задовільну, за всю попередню».

З метою розшуків, публікації і вивчення літератури, історії та фольклору попередньої доби в 40 рр. ХІХ ст. в багатьох містах (Москві, Одесі, Києві та ін.) були утворені комісії для розгляду давніх пам'яток, а потім археографічні товариства, зусиллями яких було опубліковано багато пам'яток минулого.

Активними членами Київської комісії для розгляду давніх актів були М. Максимович, М. Іванишев, Т. Шевченко, П. Куліш, М. Костомаров та ін.

Ярослав Дзира

ЮЛІАН ПШИБОСЬ

Я р е м а

Білі в танцю у дрібушках щораз швидших
розблискані стопи світла ви дивились,
а бачите
голуби два, як клюють он навперейми
горох спілий на дзвінкому парпеті:
барвні бризки на їх шнях відриваються і мчаться
то золотіш
на синьому, то синіше на тлі злотім
до очей неперемінних,
потім —

Не таїли, і вже знала: за рік умре.

В час відомо вже короткий
вона
далі
несла вируючий колір
від незгасного багрянцю
до над-руху, над-кольору
понад
коло зачароване,
танцюючи, тобто: в шкірі
не затримуючись — окрім
очей,
аби нараз з зіниць своїх
понад семибарвність спектра
знятись,
взріти
позафіалкове сонце —
й затримати...

Переклав Кость Кузик

Мистецтво Марії Яреми

Ім'я Марії Яреми, багатогранного митця-скульптора, маляра, графіка і сценографа — українському читачеві майже неznане. У бібліографії присвяченій її творчості, яка нараховує вже кількасот позицій, занотовано лише одну українську публікацію: «Антифашистський конгрес діячів культури у Львові в 1936 р.», де є згадка про участь артистки в боротьбі з маревом фашизму.

Само ім'я художниці, починаючи з середини п'ятидесятих років стало в Польщі синонімом руху за оновлення мистецтва і прапором авангардизму. Велику популярність принесла артистці участь у численних виставках нового мистецтва в краю і в закордонних центрах культури таких, як Париж, Нью-Йорк, Карлове Вари, Мюнхен, Белград, Любляна, Скоп'є, Венеція, Каїр, Олександрія, Дамаск, Багдад, Берно, Женева, Брукселя, Стокгольм, Рейк'явік, Амстердам, Копенгага, Сан Павльо.

Обличчя Марії Яреми як митця і людини визначають дві риси, нерозривно зв'язані з собою, як два аспекти одного цілого: повне заангажування по стороні суспільного прогресу і безкомпромісова боротьба за нові форми мистецького виразу.

Народилась артистка в сім'ї українського священика в Старому Самборі на Львівщині 24.XI.1908 р. Після закінчення гімназії в Самборі вчиться в 1929—1935 роках у Краківській академії мистецтв на відділі скульптури у відомого митця Ксаверія Дуніковського.

Про становище, яке займала Марія Ярема в тодішній боротьбі за нове мистецтво довідуємось з її відповіді на анкету журналу «Глос плястикув» (Краків 1937, № 1/7), в якій м. ін. читаємо:

«Як виглядає властиво те нинішнє «польське національне мистецтво»? — гуцули, краков'яки, улани, атаки кінноти, гармати. Тобто література і дешева пропаганда, все за винятком мистецької проблеми. Вага теми, як якоїсь ілюстрації, а не внутрішня справа мистецтва... Виглядає то так, якби на картині належало шукати не малярства, але добрих гармат. А при цьому ніякої сирови новаторських пошуків. Загальність цієї дійсності промовляє за тим, що значна частина митців не спостерігає потреб своєї доби. Офіційні представники польського мистецтва не здають собі з того справи, яку відповідальність беруть на себе, підтримуючи гатунок творчості, який є явним відступом назад. Потягає то за собою деморалізацію цілих груп людей слабших, котрі в сприятливих умовах могли б добитись позитивних наслідків».

В різьбі Марія Ярема йде в Академії поруч з Генриком Віцінським шляхом свободної гри уяви. Вона будує скульптуру з динамічно уформованих гладких брил, цупко з собою зціплених. Вони творять живі пружні організми, сповнені великої експресії і власної логіки, логіки зростання, змін і несподіванок, які визирають з-за кожного обрису. До предметної творчості звертається лише зрідка, коли цього вимагає постановка теми (Голова Віцінського, Портрет сестри).

Війна і окупація переривають творчість артистки в галузі скульптури. Вона працює спершу як гардеробниця, пізніше в майстерні ляльок, а у вільні хвилини малює. Співпрацює тоді з прогресивними колами руху опору, свідомством чого є її ілюстрації до конспірацій-

них видань поезії свого чоловіка Корнеля Філіповича і Юліана Пшибося. В акварелях і працях з того часу, темою яких є мотиви людей і квітів, відчувається намагання знайти для реальних предметів постійну синтетичну плястичну форму.

Після війни скульптурний різець остаточно відходить на другий план і артистка в основному присвячується малярству та організаційно-педагогічній роботі. Починається найбільш інтенсивний період її життя. Вона вступає в ряди ППР, якийсь час була навіть членом ексекютиви Кола пластиків. Виїжджає до Парижа, щоб відновити давні зв'язки з західноєвропейським мистецтвом. Малює щораз більше і, переборюючи в собі різні впливи від конструктивізму до сюрреалізму, шукає власну мистецьку ідею. І вкінці знаходить. Це проблема руху і нескінченості. Рухові в неї щораз більше підпорядковуються всі аспекти картини: композиція, лінія, площа, колір («Танас» 1945, «Птахи» 1948).

Ці ідеї займають центральне місце в останній добі творчості художниці, ознаменованої зовнішнім переходом до нової техніки, т. зв. монотипії, що стоїть на межі між малярством і графікою.

Марія Ярема стосує найчастіше мішану техніку, поєднуючи монотипію з закладанням окремих площин темперою. Техніка ця дає артистці змогу працювати швидко і з великою прецизією, цілими серіями, в яких розв'язує вона якусь одну проблему, один задум.

Спочатку вона йде шляхом відреальнення предметів до їх максимального узагальнення, до синтезу, транспонуючи збудники зовнішнього світу на мову пластики («Постаті», «Фігури», «Голови», «Хватки»). В останніх роках зникають зовсім елементи реального світу, а залишається лише плястичне мислення перетворене у гру поза-реальних площин, кольорів і ліній. Плоскі і напівпрозорі, накладені на себе форми в циклах «Вирази», «Ритми», «Обороти», «Пенетрації» зображують неначе профілі однієї мінливої форми, наложені на себе тіні одного мотиву, які проникаються взаємно у безконечному нестримному русі.

В основі тих ясних, чистих і прозорих композицій лежить якесь сильне внутрішнє напруження, підкреслене авторкою в їх назві.

Точність форм, їх взаємовідносини, пенетрації площин і прекрасно згармонізованих кольорів приковують увагу глядача і примушують його слідувати за їх ритмом і рухом, радуватись їх різновидністю, багатством і красою, подивляти незбагненість людської думки і уяви, хвилюватись глибиною незглибленого.

Саме ці останні цикли монотипії принесли артистці найбільше визнання. На ХХІХ Б'єнналі в Венеції одержала за них в 1958 р. нагороду Т-ва Італійсько-Польської дружби ім. Ф. Нулльо. В тому ж році одержала за цілість своєї праці нагороду міста Кракова і Кавалерський хрест Ордеру Відродження Польщі.

До останніх днів життя відстоює безкомпромісно свої мистецькі позиції і старається згуртувати наново мистецьку авангарду, організовуючи разом з Т. Кантором в 1957 р. нову Краківську групу.

Померла 1 листопада 1958 р. у зеніті свого яскравого таланту.

Марія Ярема не даром так гостро підкреслювала міжнародне значення мистецтва. Її творчість збагатила не лише польську культуру. Вона доступна всім народам. Українці можуть її не тільки використовувати, але можуть також нею гордитись.

Кость Кузик

Нев'янучий талант

(До 80-ліття Л. М. Гладіловича)

Життя віддане музиці — так коротко можна схарактеризувати достойного ювіляра, проф. Людовика Миколу Гладіловича. Народився 28 лютого 1885 р. в Коломиї в інтелігентній сім'ї. Музичну обдарованість проявив уже в юнацькі роки, як диригент хорового гуртка і оркестру Самбірської гімназії. Після закінчення середньої школи, ідучи за голосом свого покликання, вступає в 1905 р. на відділ диригентури Українського музичного інституту у Львові, яким керував тоді А. Вахнянин, а одночасно студіює в консерваторії Музичного товариства під проводом відомого польського композитора і педагога М. Солтиса.

Вже тоді молодий адепт музики звертає на себе увагу музичних кіл, а львівське «Діло» від 5.XII.1905 р. пише про нього з нагоди шкільного концерту:

«Се, що нам вчора подав із своєю оркестрою, велить нам покладати на нього повну надію. У веденні оркестру виказав подекуди більш чим звичайне зрозуміння річі».

Поза навчанням молодий музик працює в оперному оркестрі як скрипач, суспільно веде хорові і інструментальні гуртки у львівських читальнях «Просвіти», сам співає в хорах. Окрилений успіхами, в роках 1912—1913 поглиблює музичну освіту на відділах диригентури і композиції спочатку у Вищій музичній школі в Зондерсгаузен у Турингії, а згодом у Лейпцігській консерваторії у проф. Креля. Після закінчення студій приймає посаду диригента в німецькому театрі опери та оперети в Ревлю (Талліні), Ризі і Юр'єві-Дорпаді. Світова війна завела його як австрійського підданого до табору полонених. Астрахань, Єнотаєвськ, Саратов, Царицин (теперішній Волгоград), це чергові етапи його скитань, а одночасно новий етап у гвортчій біографії молодого артиста. В 1917 р. організовується в Царицині український театр під проводом Вадима Петровича Левицького пн. «Общедоступный театр», в якому Л. Гладілович займає посаду диригента і ставить у ньому п'єси з українського репертуару, як «Наталка Полтавка», «Сватання на Гончарівці», «Катерина», «Запорожець за Дунаєм». «Вечорниці» Ніщинського та ін.

Згодом театр цей реорганізується в 1919 р. в «Театр драми ім. В. Леніна», а в 1920 р. в «Театр ім. Фр. Енгельса» і дає також вистави, концерти і сценічні видовища російською, польською і татарською мовами. Молодому диригентові довелося у ньому не лише керувати хорами і оркестром, але також музично опрацьовувати і самому створювати музичний репертуар.

Тут уперше молодий диригент зустрівся з широким масовим глядачем, що тягнувся до мистецтва від фабричного станка, з військових відділів молоді Червоної Армії, з станиць і хуторів, які не раз рятували артистів від голодування, ділячись з ними останнім шматком чорного хліба, яким оплачували театральні імпрези.

Десь у половині 1921 року з приводу голоду театр остаточно розв'язують і Л. Гладілович разом з усім колективом переїжджає до

Києва, а в 1922 р. вертається до Львова, де працює в 1923—1925 рр. як диригент Народного театру Т-ва «Бесіда» під дирекцією Й. Стадника. Крім традиційного укр. репертуару ставить опери «Продану наречену» Б. Сметани, «Жидієку» Налеві, «Гальку» Ст. Монюшка та ін. Брак власного приміщення і важкі матеріальні умовини не дають змоги театрові розвинути широко крил. Великі українські оперні співаки світової слави, як Соломія Крушельницька, Модест Менцінський, Адам Дідур примушені працювати за кордоном, в чужих театрах працюють також інші професійні співаки.

В таких умовах праця в театрі «Бесіди» не може дати ані матеріального, ані морального задоволення молодому амбітному диригентові. І він переходить до польських професійних театрів. Ось чергові етапи його праці: «Об'їздова опера Вежбіцького» (1925 р.). Польський театр в Катовицях (1926—30), Міський театр у Бидгощі (1930—31), Великий театр у Варшаві (1932—34). З 1935 р. на педагогічній роботі в середніх, спершу в Кельцях, з 1945 р. в Бельську-Бялій, а з 1951 р. як інструктор і диригент Катовицького палацу молоді. Одночасно з педагогічною роботою дбає скрізь про організацію і вирощування музичної культури. Організує і веде хори, оперні студії, симфонічні оркестри. Після війни йому припала також честь бути організатором Опольського симфонічного оркестру на Західних землях.

За цими сухими даними криється багате творче життя і немалий вклад в розвиток польської оперної культури та у виховання музичних кадрів і вирощування музичних інтересів у молоді. Це підтверджують десятки рецензій, які заодно підкреслюють уміння, старання і витонченість музичного опрацювання, добру звучність, чистоту інтонацій, влучність інтерпретації і стильову видержаність, польот, розмах і естетику.

Востаннє ім'я Л. Гладилевича облетіло всю польську пресу в 1948 році в зв'язку з виконанням, спершу в Катовицях, а пізніше у Варшаві з нагоди об'єднання Польської робітничої партії і Польської соціалістичної партії великого музично-театрального видовища пн. «Шахтарська рапсодія», в якій брало участь понад чотириста осіб! Успіх цей був подвійний: Л. Гладилевич не лише диригував «Рапсодією», але й сам створив її на основі польських мелодій і мотивів, написавши до неї власну увертюру і ряд картин.

Катовицька «Трибуна робітніча» від 10.XI.1948 р. так оцінила «Рапсодію»:

«Монтаж цілості в опрацюванні проф. Л. Гладилевича вийшов дуже щасливо, зраджуючи великий смак, відчуття і талант автора як інструменталіста».

Факт вибрання на свято об'єднання саме «Шахтарської рапсодії» має свою вимову, якщо взяти до уваги, що для цієї самої мети були спеціально замовлені і підготовлені в той час музичні твори відомих польських композиторів...

Творчий труд приніс заслужене визнання і пошану, але ніщо не було в силі заступити розірваного зв'язку з своїм народом і заглушити природної потреби — віддати народові те найдорожче, що від нього одержав — свій талант. Тому саме митець сприйняв утворення УСКТ як усміх долі. Те, про що навіть досі в снах не мріяв —

здійснилося, і він дістав змогу працювати з українським хором в Катовицях.

Сковані і приглушені протягом довгих років життя задуми перетворюються тепер у музичну форму. Невеличкий аматорський хор розбуджує уяву, розбурхує емоції. Інспірації достачають народна пісня і поетичне слово. І так народжуються перші після довгої перерви обробки народних пісень і оригінальні твори на слова Т. Шевченка і І. Франка. Мелодійність, яскравість і барвистість, прекрасна звучність, усе чим багатий його талант і його великий досвід, автор вложив в ці великі твори. І ще одно: національний колорит. Він його береже і леліє. І його радує, що він не розгубив його на довгому шляху життя.

Спочатку мав деякі сумніви, чи йде правильним шляхом, тому що будучи повністю відірваним від сучасної української культури керувався лише однією інтуїцією. Стаття про його творчий шлях у «Нашій культурі» у 1 номері 1962 року допомогла митцеві не лише віднайти своїх рідних у світі, але, — що найважливіше — на-в'язати контакти з сучасним музичним життям на Україні. Йому подали дружню руку нові, неznані друзі. Завдяки цьому міг познайомитись з музичною творчістю наших сучасних чільних композиторів. А під кінець 1963 р. сповнилась найбільша мрія маестро: відвідав Львів, вклонився порогам Львівської державної консерваторії ім. Лисенка, пізнав особисто композиторів М. Колессу, А. Кос-Анатольського, Є. Козака і ін., придивився до музичної молоді, побував у наново віднайденого двоюрідного брата проф. Миколи Чайковського, сина відомого письменника Андрія, віддав шану Любові Сухій, науковому працівникові Академії наук, яка перша перервала зачароване коло, що відділювало митця від музичної культури Радянської України.

За останній, порівняно недовгий час, Л. Гладилович створив ряд нових творів. Бачимо тут і мелодекламації, і великі хорові форми, і твори для одного голосу, і обробка народних пісень, зокрема також лемківських. Звертають увагу особливо два великі цикли. Один на слова Т. Шевченка і другий на слова дитячих поетів О. Лупія і Ладизця. Останній цикл, це твори призначені для концертного виконання для дитячої аудиторії. Вони цікаві не лише своїми високими якостями і близьким зв'язком з дитячою психікою, а й тим, що такий рід творів в українській музиці досі майже не znаний. Автора цікавить також сучасна проблематика, доказом чого є знамениті дві кантати «За мир» до слів М. Рильського і «Клич дружби» на слова К. Кузика.

Побут на Україні став новим поштовхом до розгортання творчості композитора. У праці маестро і оперети, і форми великої кантати, і нові цикли хорових і сольних творів. На перешкоді стоять лише труднощі з виданням цих творів і їх виконанням. З одного боку брак фондів, а з другого наші хори часто бояться труднощів і обмежують свій репертуар або до речей легких або оспіваних уже. Щоб допомогти своїм хоровим гурткам ГП УСКТ видало механічним способом зошит вибраних творів Л. Гладиловича, які під силу кожному середньому хорові.

Нехай виконання цих творів буде китицею квітів достойному ювілятові в день його трудного і виповненого творчою працею вісімдесятиліття.

Кость Кузик

Святовид — бог наших предків

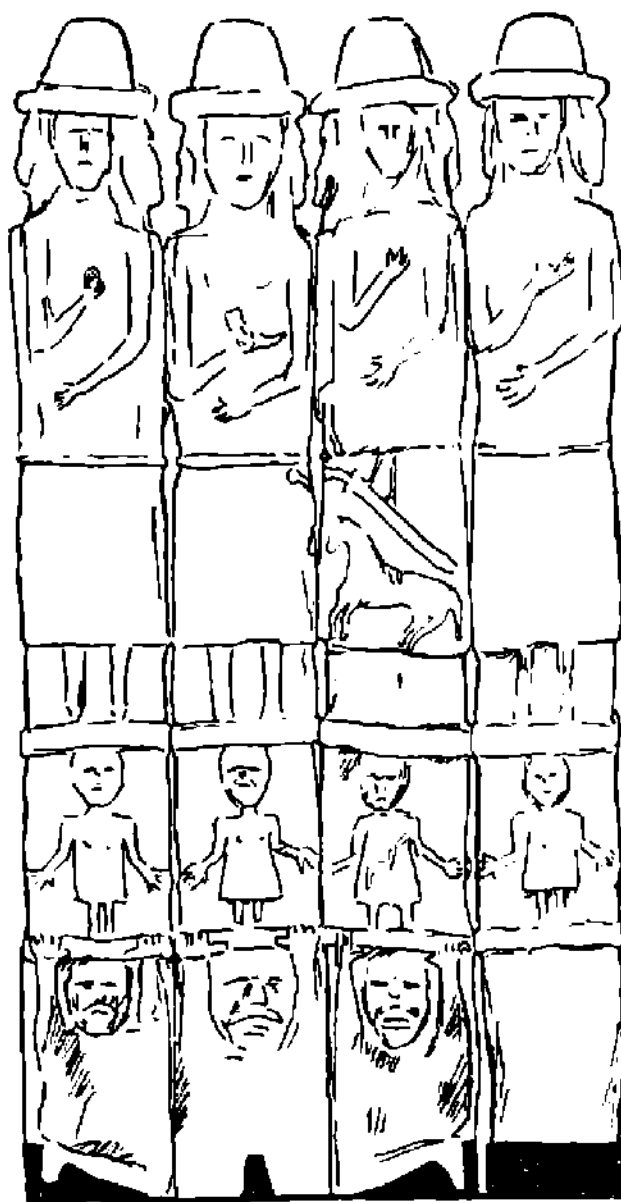
Стародавньою релігією східних слов'ян був політеїзм — багатобожжя. Древньоруська міфологія, що відображає їх вірування дохристиянської доби, являла собою нашарування різних епох. Найдавнішими з них є пережитки тоталізму у вигляді віри в перевертнів-вовкулаків, здатних обертатися в тварин і навпаки, а також обожування сил природи, яку уособлювали русалки, або берегині, лісовики, водяники тощо. Різні сили природи уособлювали також різні божества, як Перун — бог грому, Даждь-бог (Хорс) — бог сонця, Стрибог — бог вітру, Сварог — бог вогню і т. д. Крім того східні слов'яни визнавали також богів, зв'язаних з культом предків, як Род і Рожаниця, домовики і т. ін.

У східних слов'ян були капища або святилища та зображення богів, яким поклонялись. Оскільки більшість тих зображень була зроблена з дерева, вони не збереглися, крім дуже нечисленних винятків.

За радянським ученим Б. Рибаківим («История культуры древней Руси», 1951) збруцький ідол відбиває космогонію древніх слов'ян, тобто зображує їх вірування про походження світа. Ідол цей віднайдений в 1848 р. у річці Збруч біля села Мочківці Гусятинського повіту, має вид чотиригранного стовпа з сірого вапняку, висотою 2,67 м, шириною 31 см, з чотирьох боків покритого трьома ярусами зображень відділених від себе вузькими коло 6 см порогами, які служать одночасно завершенням для нижнього яруса і опорою для верхнього. В долішньому ярусі, висота якого досягає коло 60 см зображено на думку Рибаківа бога «пекла», чи бога підземного царства, який у великій напрузі піддержує своєю головою і обома руками середній ярус, тобто «землю». Бог цей чи скоріше три різні боги з дуже виразними строгими чоловічими обличчями, розміщені з трьох боків статуї. Дуже нагадують атлантів з грецької міфології, які на приказ Зевса піддержують на голові і руках небосхил. Відповідне поле з четвертого боку вільне без ніяких слідів зображення.

В середньому ярусі, що має зображувати «землю» висотою коло 40 см розміщено з чотирьох боків по одній на кожному полі постаті мужчин і жінок, які взявшись за руки ведуть хоровод.

Верхній ярус, висотою коло 160 см, який на думку російського вченого означає «небо», з ідейного і з композиційного погляду зай-

Схематичний рисунок розвороту
збруцького ідола

має в статуї центральне місце. У цьому ярусі зображено в повний ріст чотирьох богів по одному з кожного боку, завершених одною чотириликою головою, на яку надіта древньоруська князівська шапка, обшита навколо хутром.

З уваги на те, що з того боку, де немає зображення «бога пекла» і рельєф бога в «небесному» ярусі дуже невиразний, ледве зазначений прийнято протилежний до нього бік уважати за головний, першоплановий, і так теж експоновано ідола в Краківському археологічному музеї, в якому він перебуває з 1851 р. Отже в «небі» на головному плані зображено жіноче божество з туровим рогом у правій руці. Можливо воно виводиться від скитської Великої богині пра матері життя, а може це слов'янська богиня Род чи Рожаниця? Її сила родючості, на думку Рибаківа підкреслена тим, що постать «земної» жінки на тій же площині в середньому ярусі зображена з дитиною.

На жаль, при найдокладнішому обстеженні статуї нам не вдалося виявити тут згаданої дитини. Можливо вчений зінтерпретував як постать дитини якісь випадкові форми.

На сусідній площі (правій) зображене чоловіче воївниче божество з мечем аварського типу біля пояса і постаттю коня, поміщеного під мечем, якби на полі одягу. Саме на підставі цього меча встановлено, що статуя походить приблизно з IX століття. Можливо, що це Перун, бог князя і дружинників, воїнів?

Дальші два божества, як мало виразні, Рибаків залишає без уваги. В дійсності невиразною, ніби тільки наміченою є лише постать одного божества, на зворотному боці. Натомість на лівому боці від Рожаниці постать бога не менш виразна від попередніх. Це постать чоловіча, яснолика, з гарно модельованим обличчям, яка в правій руці на висоті грудей держить кружок, що є найдавнішим зображенням сонця. Це промовляло б за тим, що саме в цій постаті маємо до діла з богом сонця, Даждь-богом, або інакше Хорсом. Навіть було б дивно, як би цього бога тут забракло!

Мабуть залишиться назавжди таємницею, яка була ієрархічна залежність цих богів в'д себе. Деяке світло на це питання кидає завершення статуї одною чотириликою головою, накритою спільною шапкою. Загально відомо, що в культовому мистецтві не має нічого випадкового. Тут кожна подробиця завжди обумовлена основною ідеєю твору. Якщо навіть зображені боги не були різним втіленням єдиного бога, то вони мусили творити дуже близький колектив. Вони не могли бути ні чужі собі, ні ворожі. Можливо, що цього об'єднання богів вимагала тоді потреба зміцнення княжої влади, а можливо також потреба оборони перед наступом монотеїстичного християнства, якого ідеї щораз глибше проникали в слов'янський світ.

Статуя збруцького ідола є найповнішим досі відомим скульптурним втіленням древньослов'янських вірувань. З того погляду з ним не можуть рівнятися ні новгородський ідол, ні ідоли з с. Іваньковець, Хмельницької обл., хоч і відчувається в них спільна традиція. Не менше значення має збруцький «святovit» з мистецького погляду. Оригінальне і досконале композиційне рішення складного ідейного задуму ставить збруцьку статую на перше місце як видатний пам'ятник статоруського образотворчого мистецтва IX—X ст.

В зв'язку з тим насувається невідкладна потреба виконання скульптурної копії статуї для музеїв України, щоб дати українському суспільству змогу ближче познайомитись з нею. Крім того варто було б організувати археологічну penetрацію околиць села Личковець. Неможливо, щоб не залишилось тут більше ніяких слідів з святилища, в якому був створений «святовит». Невідомо також, що скриває в собі ще Збруч, у тому місці, де виявлено знаменитого ідола і де залишилась на дні його підстава.

Кость Кузик

О. Вінницький. Іменини. Олія.

Наука

і ТЕХНІКА

Видатні вчені

АВЕНАРИУС Михайло Петрович (1835—1895) фізик, член-кореспондент Петербурзької Академії наук. Завідувачий метеорологічною обсерваторією Київського університету (з 1866 року). Спочатку працював у галузі термоелектрики, дав формулу («Формула Авенаріуса») для розрахунку електро-рушійної сили батареї. Також вивчав критичні температури різних рідин. В 1880-ому році запропонував оригінальну систему розподілу змінних струмів, що їх застосували для живлення «свічок Яблочкова». За це одержав за кордоном різні нагороди, зокрема у Франції орден «Почесного легіону». В 1881 році висловив думку, але дослідів не закінчив про існування електричних хвиль. Створив школу фізиків, з якої вийшли: Г. Де-Метц, Й. Косоногов, О. Наєждін, О. Колосовський. Провадив велику науково-громадську роботу.

АВЕРІН Віктор Григорович (18.X.1885—27.XII.1955) — професор Харківського університету, зоолог, громадський діяч. З 1913-го року завідував у Харкові ентомологічним бюро — першим на Україні, а з 1925 року — відділом захисту рослин Народного комісаріату земельних справ УРСР. Він був одним з перших організаторів цієї справи, підготував значну кількість кадрів у цій галузі. Більше 300-х праць з ентомології, орнітології, рибальської та мисливської справи та охорони природи. Провадив велику громадську зокрема профспілкову роботу.

БОНДАРЧУК Володимир Гаврилович (нар. 27.VII.1905 року) — геолог, академік АН Української РСР з 1951 року, член КПРС з 1945 року; з 1951 — 1953 рр. — заступник Голови Ради Міністрів УРСР; з 1953 року — директор Ін-ту геологічних наук УРСР. Праці — загальногеологічні теоретичні та в галузі геологічної будови та геоморфології УРСР. Створив теорію тектоорогенії; в основі її — єдність структури і рельєфу землі. Написав декілька підручників, зокрема із загальної геології, які видано українською мовою.

БЕНАРДОС Микола Миколайович (1842—1905) — видатний український винахідник, винайшов електричне дугове зварювання (1882) і співучасник винаходу контактного електричного зварювання. Зробив також інші винаходи: побічного зварювання дугою та в газовому струмені, автомати зварювати вугільними та металічними електродами, дугове різання (в тому числі і підводне), електролітичне покриття великої поверхні металу шаром міді та багато інших. Не дивлячись на численні його винаходи — він, навіть наприкінці життя був у скрутному матеріальному становищі — вигоди від реалізації його винаходів діставали різні спритні ділки, а не він.

КІСТЯКІВСЬКИЙ Володимир Олександрович (1865—1952 рр.) — видатний фізико-хімік, академік АН СРСР. Його батько професор Київського університету, юрист, був визначним українським громадським діячем. Найвизначніші роботи відносяться до електрохімії, теорії рідин (правило Кістяківського щодо капілярного підняття, формула Кістяківського для теплот випаровування) і до корозії металів — так звана фільмова теорія корозії. Був нагороджений двома орденами Леніна.

ВЕРНАДСЬКИЙ Володимир Іванович (1863—1945) — видатний український вчений, перший президент Української Академії наук, академік АН СРСР, геохімік і мінералог. Створив нові науки: геохімію, біогеохімію, радіогеологію, дав теорію найрозповсюдженіших мінералів — алюмо-силікатів. Висунув низку надзвичайно важливих наукових проблем, які мають також і велике, істотне практичне значення, напр. визначення ролі організмів у геохімічних процесах вивчення рідкісних та рідкоземельних елементів, проблема визначення абсолютного віку гірських періодів та ін.

ЛОМОНОСОВ Михайло Васильович (8.XI.1711—4.IV.1765 рр.) — видатний російський вчений енциклопедист, один з основоположників сучасного природознавства, дав основи сучасній російській літературній мові, вчений матеріаліст, який своїми працями збагатив майже всі галузі знання. Учився в Московській слов'яно-греко-латинській академії, на Україні — в Київській Академії, заснованій Петром Могилою, в університеті при Петербурзькій Академії наук та в Німеччині. Член Петербурзької Академії наук з 1745 року, член Шведської Академії наук з 1760 року, а з 1764 року — почесний член Болонської Академії.

ОСІПОВ Іван Павлович (1855—1918 рр.) — професор Харківського університету (з 1889 року) і Харківського технологічного інституту (з 1906 року), заслужений професор (з 1911 року), директор Харківського технологічного інституту (з 1915 року). Працював у галузі термохімії та органічної хімії. Провадив велику громадську роботу в Харкові, де він народився, жив і працював. Довгий час був на чолі (з 1891 р.) Харківського фізико-хімічного товариства. Завдяки йому стали провадити в Харкові наукову і педагогічну роботу багато молодих наукових робітників, які згодом стали відомими вченими (Ю. В. Коршун, К. В. Ролл, І. Ю. Петренко, М. М. Лашченко, Г. Ю. Тимофєєв, О. С. Федорів та ін.).

БОР НІЛЬС (1885—1963) — видатний фізик ХХ сторіччя, народився і працював у Данії (Копенгаген). Перший створив квантову теорію атома, запропонував нові поняття, які стали вихідним пунктом для сучасної механіки атома. Йому належать також багато робіт і в галузі атомного ядра.

ПАСТЕР ЛУІ (1822—1895) — видатний французький вчений світового значення, біолог, один із засновників мікробіології, його роботи сприяли розвитку антисептики, методів стерилізації, методів пастеризації продуктів та ін.; величезне значення мав розроблений ним метод щеплень особливо проти сказу.

ОЛЕКСАНДР РУСОВ

(1847—1915)

Воєнні події 1915 року спричинили евакуацію київських наукових установ в глибину Росії. Серед українських вчених, які залишали Київ, був викладач Київського комерційного інституту — Олександр Русов, який незабаром — 8 жовтня 1915 р. помер в Саратові.

Спадщина О. Русова налічує біля 40 праць з ділянки статистики, етнографії, фольклору. Праці ті мають сьогодні велике історичне значення, як джерело до пізнання суспільно-економічних відносин на Україні в ХІХ столітті, досить згадати хоч би такі праці, як «Опис Чернігівської губернії» (1898—99), «Херсонський повіт», «Руські торгові шляхи в кінці ХVІІІ і на початку ХІХ століття», «Воздвиженська ярмарка в Чернігові», «Ніжинський повіт». Ця остання нагороджена золотою медаллю Російського географічного товариства. До праць цих використав багаті матеріали т. зв. земської статистики на Україні, одним з організаторів якої був. Слід згадати, що зем-

ська статистика в Росії цих часів перевищує статистику західно-європейських країн. О. Русов брав участь у підготовці і опрацюванні даних перепису на населення Києва 2.III.1874 р. В пізніших роках очолював статистичні роботи в Херсонській, Харківській, Чернігівській та Полтавській губерніях. До О. Русова належать також багато проблем з ділянки теорії статистики (м. ін. з відомим статистиком А. Шликевичем). Був членом Вільного економічного товариства в Петербурзі і досліджував економіку України.

Образ О. Русова був би неповний, якби оминути його громадську діяльність і дослідження з етнографії. Вже по закінченню історично-філологічного факультету Київського університету збирає етнографічні матеріали і займається видавничою діяльністю. Його перу належать цікаві розвідки про урбаністів, про колядки, про творчу діяльність Лисенка і найважливіше з цієї серії «Кобзар Вересай, його музика і пісні, що виконуються ним» (1874 р.). В 1875 році здійснив в Празі видання «Кобзаря» Т. Шевченка.

О. Русов дуже цікавився народною творчістю і сам брав участь в самодіяльних гуртках. Сучасники згадують, що О. Русов був людиною чесною, доброзичливою, інтелігентною, людиною високої культури. А. З.

За краще майбутнє

На суші є жовті плями пустинь, широчезні області вічно замерзлого неврожайного ґрунту і широкі смуги незаселених пустинь. Тільки десять процентів з чотирнадцяти мільярдів гектарів використовує людство для свого існування. Але як? Понад сімдесят процентів хліборобів обробляє ґрунт так, як дві тисячі років тому — мотиками і дерев'яними гаками. Понад 600 мільйонів дітей постійно голодує: щороку з голоду вмирає тридцять—сорок мільйонів людей!

На нашій планеті живе сьогодні приблизно три мільярди людей. Але чому більшість з них має менш як мінімальний життєвий рівень? Чи нема досить місця, невистачає природних багатств?

Земля може дати в багато разів більше, ніж дає сьогодні. Фахівці обчислили, що посівна площа на земній кулі може збільшитись у сім разів. Це вистачило б для життя кількох десятків мільярдів людей.

Швейцарський вчений Жан Жак Бабел обчислив на електронній лічильній машині, що протягом останніх 5559 років людство прожило 14.513 воєн. Загинуло з них 3640 мільйонів людей, отже більше, ніж кількість сучасного населення на земній кулі. А якби тільки це. В цих війнах були знищені неймовірні вартості, утворені працею лісдини, — до 500 квінтильйонів (500 мільярдів) швейцарських франків. Це така величезна сума, що вона дорівнювала б золотому обручу заввишки 8 м і завширшки 10 м, яким можна було б обколесити екватор — отже, довжини 40.000 км.

Неймовірно? Адже тільки протягом останніх 45 років видало людство на війни і озброєння три трильйони доларів. Це в п'ять — шість разів більше, ніж національний дохід семидесяти передових країн!

Сьогодні армії всього світу, крім двадцяти мільйонів солдат, мають ще дальших вісімдесят мільйонів людей. А щорічні витрати на озброєння вже перевищують 120 мільярдів доларів.

«Ми здатні за допомогою науки, яку, на жаль, сьогодні часто використовуємо на шкоду, утворити набагато кращий і щасливіший світ, ніж він був будь-коли перед тим. Ми б могли покінчити з бідю, подолати страх катастрофи, який тепер паралізує населення. І можна було б використати творчі здібності на благо людства, а не на руйнування». Це написав у газеті «Обсервер» англійський філософ Бернард Рассел.

Тільки загальне і повне роззброєння може звільнити всі творчі сили на те, щоб наша земля стала батьківщиною десятків мільярдів щасливих людей, щоб можна було реалізувати всі грандіозні перетворення, на які досі не вистачало фінансових засобів.

На нашій планеті є жовті плями пустинь, широчезні області вічно-замерзлого неврожайного ґрунту, і широкі смуги незаселених пустинь... а все ж таки їх ліквідація — зазеленення цілих континентів вже сьогодні — понад наші сили! Таж, наприклад, лише десять мільярдів доларів, отже, тільки одну п'яту річного американського військового бюджету, коштувало б підвищення родючості великих сахарських областей шляхом здійснення плану американських озер. Опрацював його німецький інженер Герман Сергел. Він звернув увагу на ріку Конго, яка кожної секунди відносить до моря 35 000, а під час дощів 40 000 кубічних метрів води. За його проектом в найвужчій двокілометровій частині Станлей Гіль мають побудувати греблю. Нездорова Середня Африка, заросла пралісами, повна скалистих впадин і болотистих низовин, які є носієм малярії і сплячої хвороби, протягом кількох років зміниться на солодководне озеро з площиною 700 000 квадратних кілометрів.

Однак до моря буде стікати тільки частина води; більшість її буде текти на північ до Чадського озера, яке зараз висихає. Воно за останніх сто років зменшилось наполовину. Вся Чадська низовина таким способом зміниться на величезне озеро, площа якого буде дорівнювати 1 300 000 км². Ця водна рівнина значно змінить клімат цілої Північної Африки і Середземного моря. Навколо берега озера і навколо його стікання, яке буде спрямоване через Сахару до Середземного моря, розквітнуть широкі області родючих полів і пасовиськ, на місці сьогоднішніх сахарських пісків виростуть ліси.

На півдні Сибіру є величезні площі найбільш родючої землі. За обчисленням там могли б жити приблизно 700 мільйонів людей. Однак в цій області немає води. Проте у Північний льодовитий океан тече без використання 60 процентів річного стоку всіх рік СРСР. Тому радянський інженер М. М. Давидов пропонує повернути напрям Обі та Єнісею на південь. На ріці Обі в котловині Андра має бути поставлена гребля заввишки 78 метрів. Його води зіллються у величезне озеро, розміщене від підніжжя Уралу до ріки Єнісей. Канал, який буде проходити через Тургайські ворота, поведе води на південь до Приволжя, до пустині Кара-Кум, Середньої Азії і Казахстану.

У світі є понад 30 мільйонів квадратних кілометрів пустинь. Щоб це уявити собі слід згадати, що вся територія Радянського Союзу має 22 мільйони квадратних кілометрів. В переважній більшості

вони є в географічних пасмах, де вегетаційний час триває майже цілий рік, як, наприклад, в Алжирі або в Єгипті. Однак там невистачає води. Тому, наприклад, єгиптянин Д. Г. Поль пропонує, щоб з Середземного моря до Катарської западини прокопати канал завдовжки 75 км, який би оросив Лібійську пустиню.

Деякі вчені знов пропонують, щоб в пустинях викопати цілі системи артезіанських колодязів, звідки можна було б черпати воду до штучно заснованих оазисів. На достатній глибині є надлишок води і на Сахарі.

Американський океанолог професор Джон Ісаак запропонував зрошувати пустині за допомогою льодовиків. Льодовики, інколи аж п'ятсот метрів висоти, біля чотирьох п'ятих занурені у воду і деколи довжиною вісімдесят—сто кілометрів, вільно пливуть по морях недалеко від Арктики і Антарктиди. Деякі льодовики мають стільки ідеально чистої солодкої води, скільки її протече гирлом Волги за півроку. Тому професор Ісаак пропонує, щоб такого льодовика відтягти шістьма океанськими товарними пароплавами аж на узбережжя до замкнутого порту, якогось штучного резервуара. Там поступово буде таяти і вода зрошувальними каналами буде відводитись у пустині. Крім того, льодовик буде спричинювати конденсацію водяної пари у повітрі. Так досягнуть майже ще на четвертину води більше. До узбережжя Каліфорнії, пустині Калагарії чи Австралії можна льодовики відтягти за допомогою холодних морських течій. Витрати на здійснення цілого проекту, в тому числі і на побудову резервуара, коштували б мільйон доларів. Континентальні області Південної Америки ще майже не досліджені. Дійсно, там знаходиться багато корисних копалин, приблизно дев'ять мільйонів квадратних кілометрів лісів, ґрунт підхожий для розвитку сільського господарства як і величезні джерела водяної енергії. А все ж таки дві третини населення цього континенту голодує. Впоперек південно-американського континенту проходять тільки дві залізничні дороги. З півдня на північ не проходить ніяка магістраль, хоч з самої природи вона напрошується. Вже в 1909 році уругвайський географ Луї Чінчімато Беліо пропонував «канал трьох великих ріж» — Оріноко, Амазонки і Парани — за допомогою якого утворився б річковий шлях завдовжки 8500 кілометрів. Він сполучить усі південноамериканські країни, крім Еквадору і Чілі.

Як пропонують чилійські інженери, можна його побудувати під Кордильєрами. Рахують з системою двох великих і одного меншого тунелю довжини 121 кілометрів. Через два великі тунелі могли б плавати й найбільші пароплави, менший служив би для залізничного транспорту.

Проект трансконтинентальної залізниці передбачає сполучення Африки, Європи і Азії з Північною і Південною Америкою! По ній би проходили атомні товарні і швидкі поїзди з швидкістю до 250 кілометрів на годину. Відстань між рейками 4,5—5 метрів дозволяє будувати вагони вантажністю 1600 тонн, що в двадцять сім раз більше, ніж вантажність звичайного товарного вагона. Вагони швидкого поїзду, шириною в шість метрів, можуть бути обладнані з повним комфортом. Залізниця проходила б через гібралтарський тунель, проект якого опрацював француз — інженер Берлі, та через греблю або міст в Берінговій котловині на південь через обидва континенти

Америку. Між іншим, американець Т. Лен вже опрацював і проект моста через Берінгову котловину: 7 кілометрів довгий міст з спеціального бетону збудував би за більше, ніж п'ять років і коштував би приблизно один мільярд доларів. Трансконтинентальна залізниця мала б прямі поїзди з Лондона, Делі, Пекіна, Владивостока і Нью-Йорка.

Можливості, які напрошуються для співробітництва людей усього світу, є непорівняно великі. На це є досить знань і сил. Треба тільки одне — припинити озброєння.

Іван Циганек

Земля — планета невідома

Можна дуже привабливо говорити про Землю, про космічну коліску людства, як про планету невідому. І це до певної міри здається не досить правильним. Адже коли говоримо про Землю як про одну з великих планет нашої сонячної системи, тоді без сумніву сьогодні про неї знаємо незрівняно більше, як про будь-яке небесне тіло, яке рухається навколо Сонця.

Але якраз сьогодні, коли прямо бурхливим темпом розвиваються майже всі наукові і технічні дисципліни, можемо про Землю з повним правом говорити як про невідому планету. Наперекір багатій кількості цінних відкриттів, які принесли і в галузі пізнання нашої Землі дослідження на протязі кількох останніх років, виявляється, що і тут — пропорціонально з постійним накопичуванням нових фактів і даних накопичуються і нові, спочатку невідомі проблеми.

Правда, тут, зрозуміло, є винятки — в Азії, Африці, Південній Америці (не говорячи вже про полярні області) треба ще новітніми картографічними методами закреслити значну частину поверхні Землі. Напевно при тому відкриється багато цікавого. Так, наприклад, тільки декілька місяців тому у загальному вже добре дослідженій області Східних Саян — на північних схилах гірських хребтів на висоті понад 2000 м над рівнем моря було відкрито шість досі неведомих льодовиків.

Від 1910 року, коли в цій галузі було проведено досить досконале дослідження, географи гадали, що тут є тільки один льодовик Станева.

Однак що робити, коли виявиться, що ця остання карта, виготовлена при застосуванні найновітніших методів, вже через кілька років не відповідатиме дійсності? В таку ситуацію якраз при удосконалюванні роботи попадають географи і землеміри багатьох країн.

Так, наприклад, Північна Європа:

Узбережжя Скандинавського півострова постійно піднімається. Знаки, які у XVIII столітті витесали на узбережних скелях при рівні Балтійського моря, є сьогодні на висоті від півтора метра до двох метрів над рівнем моря. У північній частині Фінляндії узбережжя піднімається до одного сантиметра в рік. Узбережне пасмо тут зменшується, глибина переливів між численними островами зменшується,

окремі малі островці сполучаються у більші і нарешті приєднуються до суші. Може здаватись: що ж це один сантиметр за рік? Однак в середньому за сто років таким чином площа Фінляндії зростає на повних сімсот квадратних кілометрів. В рік це становить в середньому сімсот гектарів.

Природні явища, які спочатку могли ігноруватися, попадають сьогодні в центр уваги. І якщо ними нехтують, то це може спричинити і великі шкоди: під час Великої Вітчизняної війни в Каліфорнії побудували великі верфі, на які було інвестовано 170 мільйонів доларів. Однак при просуванні забули проте, що верфі побудовані якраз на тій частині тихоокеанського узбережжя, яка порівняно швидко падає у море (в декотрих роках до 30 см). Вже через декілька років верфям, побудованим в цій частині, загрожувала небезпека. Треба було заздалегідь побудувати насип, який сьогодні постійно збільшують.

Не наводимо тут якісь курйозні випадки. Постійні зміни поверхні Землі, викликані рухами земної кори — її підвищенням або пониженням — можна сьогодні спостерігати повсюди. Немає у світі найменшого кусника ґрунту, який би знаходився в абсолютному спокої і не підпорядковувався цим рухам. Правда, це не завжди виразні рухи: в більшості мова йде і про кілька міліметрів на протязі року.

Як сьогодні вчені уявляють собі склад Землі?

Наверху є земна кора, товщина якої до значної міри рухається — від кількох кілометрів під дном океанів до сімдесяти кілометрів під сушею. Під корою є так звана оболонка, яка обгортає ядро Землі.

Ядро складається з двох шарів, ядра зовнішнього і внутрішнього.

Це говорять сьогоднішні уявлення. Вчені не спираються в них на одні випадки. Однак правдою є, що постійно ще набагато краще знаємо те, що відбувається в навколишньому космічному просторі на висоті сотень кілометрів над нашими головами, ніж те, що відбувається на кількох десятках кілометрів під нашими ногами. Однак, наперекір тому, вчені не зовсім безсильні.

Для досліджування внутрішньої частини Землі тимчасово існує тільки один достовірний прилад — сейсмограф, прилад, який записує хвилі, що виникають при землетрусах.

Записи сейсмографів після розшифрування дають вченим уявлення про області, через які сейсмічні хвилі пройшли, тобто про властивості і структуру окремих шарів Землі всередині.

Кора Землі, яка з усіх шарів найлегша, ніяк не однорідна. Значну частину кори творять різні осадки і взагалі продукти, які утворились в результаті розпаду гірських порід. Середній «поверх» кори творять гранітні шари. Під ними знаходиться базальтний шар, про який наука поки що знає тільки дуже мало.

Кора не межує безпосередньо з оболонкою Землі, від неї вона відокремлена слабким шаром, так званою площиною незв'язки Могоровича. Про її властивості наука поки що не має ніякого уявлення — відомо тільки те, що землетрусні хвилі сильно збільшують швидкість — що і є переконливою ознакою того, що вони входять в інше середовище.

Вивчення землетрусних хвиль все ж таки дало вченим достатнє уявлення, щоб наблизитись до погляду, що це не є матерія в рідко-

му стані. Від кори оболонка Землі відрізняється в основному своєю густотою. Що торкається її хімічної будови, то вона має кремнійовий характер — подібно як і кора Землі. Цікаво, що при лабораторних дослідах було встановлено, що через сполуки кремнія з залізом або магнієм проходять хвилі — при достатньо сильному тиску — з такою швидкістю, з якою землетрусні хвилі поширюються в земній оболонці.

З якої маси складається ядро Землі? — Як відомо, воно рідке. Відомо теж, що воно порівняно важке: за своїм об'ємом займає тільки одну шосту нашої планети (дві третини припадають на оболонку, а цілком мала частина $1/250$ на кору Землі). Отже, це важка і рідка речовина. Докладно досліджуючи один елемент за другим, вчені одностайно згодилися, що це залізо. На їх думку, тільки залізо може бути достатньо компактне і при такому високому тиску, який є в ядрі Землі, одночасно залишатися в рідкому стані при такій високій температурі.

Однак все це лише уявлення і гіпотези створені на основі порівняння. Пряме спостереження і точний дослід, який можна повторювати — це для науки означає найбільше. Довгий час здавалось, що якраз (коли йдеться про пізнання глибин нашої Землі) такий шлях вченим ніколи не буде відкритим. Аж останні визначні успіхи техніки і знайдення цілком нових дотепних методів дали змогу вченим взятися за проекти дуже глибоких бурінь. Такими буріннями, які б проникли через усю широту земної кори, досягли площини Могоровичича, а і земну оболонку і стало можливим винести з цих областей на денне світло зразки корисних копалин. За таку наполегливу роботу взяли вже дослідники і техніки багатьох країн.

Дуже багату і точну програму прямого пізнання земної кори і областей, які лежать тісно під нею, недавно оголосили радянські вчені. Поки що вже встановили місця п'яти дуже глибоких бурінь.

Перше буріння буде біля Каспійського моря, де знаходиться величезний шар опадів. Буріння має служити дослідженню гранітного шару. Його практичне завдання — встановити нижню межу покладів нафти і уточнити відомості про неї.

На півночі європейської частини СРСР у Карелії буде проведене друге буріння. Його завданням є проникнути до прастарих гранітних покладів нашої суші, які утворюють кристалеві копалини, що стверділи вже мільярд років тому, і досягти базальтної області.

Третє буріння намічається в районі Уралу. Вчені хочуть дістатись аж до базальтних основ цих старих гір, дослідити шляхи, через які в земній корі сто мільйонів років тому валились розжарені струми з великим обсягом руд. Так само вони хочуть дослідити, як змінюються корисні копалини під дією великих тисків і температур.

Четверте буріння в Закавказзі має проникнути через весь базальтний шар, який тут починається порівняно низько, в глибині 6—8 км. Воно допоможе точніше пізнати шляхи маси в цих специфічних умовах, і вчені сподіваються, що за його допомогою могли б знайти найбільш відповідні способи передачі теплоти з глибин на поверхню Землі.

Безпосередньому дослідженню площини Могоровичича нез'єднаності і гірських областей земної оболонки буде служити п'яте буріння, яке здійсниться на одному з Курільських островів, де земна

кора порівняно слабка. Тут також вперше здобудуть зразки таємничої маси із земної оболонки.

Після виконання цієї величезної програми, яка буде доповнена й глибоким сейсмічним дослідженням, радянські вчені дістануть реальне уявлення про всі шари, які творять земну кору. А в цьому їхня програма ґрунтовно відрізняється від програми американських вчених. Американська програма в основному розраховує тільки на одне буріння, яке б здійснилось з корабля. Американці тут хочуть використати відомість, що під дном океанів знаходиться земна кора, товщина якої тільки чотири кілометри. Вони тут хочуть досягти площини Могоровичича, або захопити і земну оболонку.

З технічного боку цей проект дуже цікавий. Однак його недосконалість полягає в тому, що проникнення до земної кори під океаном може тільки дуже мало допомогти пізнанню земної кори під континентами, що для людства має найбільше практичне значення.

Виконання сміливого проекту радянських дослідників незрівняно збагатить світову науку і, напевно, буде мати революційне значення при пізнаванні можливостей як використати величезні запаси сировини і теплову енергію, які до сьогодні скриті в глибинах Землі.

К. С.

МИРОСЛАВ ПУЛЕЦЬ

П О Т О П

З давніх-давен збереглося уявлення про потоп світу. За ним цілий світ за сім днів і сім ночей був зметений натиском вітру, і вода затопила всю Землю. Тільки корабель Ноя захистив все живе від потоплення. На сьомий день рівень води спав, і на сухій Землі знов почало вирувати життя.

Так біблія списує потоп світу. Подивимося, як виникла ця релігійна легенда про потоп світу, і де приховуються її корені з погляду історичного та геологічного. Ще до 1872 року ніхто не сумнівався в правдивості та оригінальності релігійного уявлення про потоп. Однак в 1872 році Г. Сміт знайшов і розшифрував уривок старої поеми з XV—X століття до нашої ери, в якому говорилось про потоп світу майже тими самими словами, як в біблій. У своїх лекціях на цю тему Сміт доводив, що текст поеми відноситься до того часу, коли ще не існувала біблія і що біблія перейняла з цього вірша пригоду про потоп світу. Його виступи були зустрінуті сильним опором з боку церкви. Церква вважала цю поему неправдивою, тому що була неповною. Тому Г. Сміт рішив зробити неможливе. В 1873 році відправився шукати відсутні частини поеми в руїні Нініве на річці Тигр. Після наполегливої праці йому вдалося знайти відсутні частини поеми, яка сьогодні відома під назвою «Елос про Гілламеша». Цією знахідкою Сміт довів, що біблійна легенда про потоп світу є тільки вільною переробкою ассірійсько-вавілонського міфу і що біблійний Ной в цій poemі називався Утанашітим.

Однак і ассірійсько-вавілонський міф про потоп світу не належить до найдавніших міфів. Археологічна експедиція університету в 20-х роках н. ст. у Філадельфії викопала з руїн Месопотамського міста

Ніппуру таблички з уривками поеми поета найдавнішого народу — сумерів. Вік цих табличок вчені відносять до XX—XXV ст. до нашої ери. Наука таким чином довела, що легенду про потоп світу перейняли євреї від ассірійців та вавілонців, а ці від сумерів.

Проте виникають інші запитання. А саме, чи був взагалі потоп світу? Якщо був, то чи вода залила цілий світ зразу або ні? На ці запитання геологи дають нам однозначну відповідь. Потоп світу був. Геологи довели, що хоч кожний клаттик нашої Землі був залитий водою більше разів, але вся Земля ніколи не була залита водою в той самий час.

Наша Земля на протязі довгого геологічного минулого (3 мільярди років) мінjala свою поверхню. Перший потоп світу був два мільярди років тому. Виник тоді, коли повітря навколо Землі охолодилось настільки, що гарячі пари, які оточували Землю, перетворились у воду і утворили океани і моря. З цього часу існує кругообіг води в природі. Під час опадів третина води випаровується, третина всякає в Землю, а третина стікає в океани і моря або озера. Ця текуча вода приносить з собою у водосховища дрібний пісок і намул, який осідає тут. Таким чином виникають відкладення. Це й є відкритою книгою минулої історії нашої Землі, бо той, хто навчиться читати з неї, відкриє подробиці довшого розвитку нашої Землі. Геологи на основі різних ознак цих осадків вміють визначити рух Землі, переміщення морів і океанів колись та визначити, чи осадок, який сьогодні є переважно на материку, осів в море, в озеро або на сушу.

При спаді материка під рівень моря зникали інколи і цілі міста. Така доля спіткала, наприклад, місто Іс на узбережжі південно-західної Франції або Вінетта під хвилями Балтійського моря. Море затопило і острів Гелголанд разом зі всіма містами та селами. Такі сповзання ґрунту повільні і тому не дуже небезпечні. Набагато небезпечніші є сповзання материків там, де всередині материка знаходяться великі западини, поверхня яких нижча від рівня моря і від широкого моря відділена лише вузькою смугою материка. Якщо ця смуга на узбережжі потоне під рівнем моря, то вода швидко з гуркотом затопить велику частину материка. Подібним способом, мабуть, дійшло до катастрофальної повені в Південній Месопотамії, де вода затопила велику територію, зруйнувала і занесла щебенем, піском та намулом старі людські поселення. Це затоплення сталося до заселення сумерами Месопотамії, тобто вже більше, ніж п'ять тисяч років тому. Виявив його Л. Валей під час археологічного дослідження одного з найдавніших міст сумерів — Уру. Під час дослідження руїн цього міста вчений натрапив під його фундаментами на шар намулу без слідів людської діяльності, а під ним на сліди ще давнішого людського поселення, ніж було сумерське.

Люди, що були в минулому свідками катастрофальної повені, напевно, догадувались, що раніше могли бути ще більші повені і на основі цих міркувань та історичної дійсності, мабуть, і виникла найдавніша сумерська поема, яка вперше описує потоп.

Своїми дослідженнями археологи однозначно довели неоригінальність біблійної легенди про потоп світу, а геологи знову довели, що не міг бути потоп всього світу в один і той же часовий період.

Науковці своєю працею вияснили те, що теологи затьмарювали, проникли до суті справи біблійної легенди про потоп світу.

Електромотор з перспективою

Електричний мотор потрібний не тільки в промисловості; в останні часи щораз більше необхідний він і в побуті. Як джерело руху пирососа, млинка до кави, пральної чи швейної машини, полегшує він працю господині.

Є багато видів і моделей електромоторів, широкий діапазон їх потужностей — від кількох ват (для іграшок і точних наукових приладів) до тисяч кіловат (важке машинобудування). Передача руху з мотора на машину буває різна. Там, де шестерня машини обертається з швидкістю мотора, вистачає звичайне зчеплення. Але так буває рідко, тому застосовуються додаткові механічні або гідравлічні передачі. Для зміни швидкості під час руху доводиться вмонтовувати поміж електромотором і машиною коробки швидкостей, варіатори та гідравлічні передачі. Вони збільшують кошти, ускладнюють конструкцію, вимагають запасних частин, дбайливого обслуговування тощо.

Як досі, праця без тих додаткових приладів неможлива. На металообробному верстаті треба різати всілякі метали, заготовляти різного розміру частини, міняти різці. При цьому необхідно достосовувати обороти шпинделя до кожного роду праці. Тому при верстаті потрібна коробка до зміни швидкостей, повна зубчатих коліс і точних підшипників.

Конструктори здавна міркували, щоб створити електромотор зі змінною кількістю оборотів. Винайшли врешті такі мотори, що дають дві або й три швидкості, напр. 750, 1 500 і 3 000 об/мін. До мотора з регульованим числом оборотів — від нуля до максимального розрахункового 1 500 чи 3 000 об/мін — залишався проте далекий шлях.

І ось, завдяки винаходу інж. Йосипа Рабія, у політехнічному інституті в Щеціні збудовано в 1958 р. модель електромотора зі змінною швидкістю від нуля до 1 500 об/мін. Винахідник застосував до свого мотора прилад, який дав змогу міняти відстань між одним нерухомим електромагнітом і двома пересувними катушками статора. Зміна магнітного поля викликає зміну швидкості ротора в моторі. Швидкість можна наставляти перед пуском мотора і регулювати під час його руху.

Праця зайняла кілька років. Принесла вона винахідникові габілітацію, і то без перерви в педагогічній роботі. Тепер інж. Рабій є доцентом і водночас деканом електротехнічного факультету політехнічного інституту в Щеціні.

Вже кілька років тому винахід одержав схвальну оцінку наукових установ ПНР. В першу чергу зацікавилась ним легка промисловість. Прототип електромотора потужністю 2 кв закінчує вже перший рік випробувань в текстильній промисловості. М'яку зміну оборотів хвалять особливо робітниці текстильних фабрик Лодзі, бо при новому моторі їм не рвуться нитки на верстатах.

Група конструкторів, очолювана інж. Рабієм, розробляє тепер проект мотора з двома роторами і швидкістю до 6 000 об/мін. Механічне управління електромагнітів буде в ньому замінене електронним (на транзисторах).

Патент інж. Рабія хоче купити одна поважна закордонна фірма, хоч кілька місяців після зголошення патенту на мотор нашого вина-

хідника в ПНР подібний винахід був опатентований також у Великобританії.

Від винаходу до серійного будівництва шлях неблизький. Однак треба сподіватися, що новий мотор знайде незабаром своє місце у виробничих планах електротехнічної промисловості країни.

Ю. І. П.

Радіоактивність

Останнім часом перед людством постала проблема радіоактивності. Використання радіоактивності так з метою мирного будівництва, як і з метою воєнною створює величезну небезпеку — загрозу живим істотам Землі.

Вибух атомної чи водневої бомби розсіває в просторах масу пилу, який довго після вибуху виділяє радіоактивне проміння. Пилінки довгий час кружляють над землею, поки не впадуть на неї. Подібні явища спостерігалися після сильних вибухів вулкана, коли потік вивергнутий з кратера проникав до горішніх шарів повітря. Тому і перед спаданням радіоактивних пилинок немає на Землі безпечного місця. Небезпека радіації, звичайно, більша ближче місця вибуху. Прикладом може послужити Японія — країна скривджена радіоактивністю і під час останньої війни і під час випробувань атомної енергії.

Внаслідок атомних дослідів результати радіоактивності відчуває людство. Не тільки відкриті води, але й вода у водопровідних трубах була насичена радіоактивністю — навіть рослини.

На півдні Японії довгий час заборонено було споживати фрукти, овочі та чай. Також і молоко визнали непридатним для пиття, бо корови на пасовищах разом з пашею і водою заражались радіоактивністю. Від весни до осені 1954 року в Японії ніхто не їв риби, бо більшість привезених риб була радіоактивна. В портах утворено тоді пункти перевірки ступеня радіоактивності риб, але населення, охоплене тривогою, відмовлялося їсти будь-якої морської риби чи рослин, хоч вони були безпечні людського організму. Це призвело японських рибалок до великих злиднів.

Радіоактивність — явище небезпечне для світу, бо це є цепна реакція. Не дивлячись на те, що вибухи робляться в безпечних місцях, наслідки їх швидко доходять до людей.

Після термоядерного вибуху в районі океану переважаюча кількість пилу опадає у воду, а морські течії розносять його далеко, розширюючи таким чином заразну смугу. Внаслідок цього простір зараження після першої експлозії на острові Бікіні охоплював деякий час 1,6 мільйона квадратних кілометрів. Дрібні підводні мікроорганізми локалізують в собі радіоактивні пилінки і через те вони бувають небезпечнішими від навколишньої води. Опадання їх мертвих залишків і самого радіоактивного пилу призвело до того, що в окремих місцях океану вода була зараженою на глибині 500 метрів.

З вибухом водневої бомби на суходолі в повітря підіймається чимало землі. З цієї величезної маси тільки важчі частки падають назад, дрібніші — літають в атмосфері. Підраховано, що після вибуху атомної бомби в повітрі залишається 80—90% виниклого пилу, який у верхніх верствах повітря створює довкола Землі делікатну оболонку. Ця оболонка вбирає в себе частину сонячної енергії. Продовжен-

ня атомних випробувань спричинилося до загушення радіоактивної оболонки, а це з черги в майбутньому може призвести до зміни нашого клімату.

Останнім часом в багатьох країнах помічено посилену радіоактивність. Вже поза самою Японією, де становище щодо цього особливо важке, в повітрі і в ґрунті Америки, Великобританії, Швеції та в інших європейських країнах стверджено значну кількість радіоактивного ізотопу — стронту 90. Від такого стану до зараження через траву, рослинність, м'яса тварин і молока — тільки один крок. Останні американські досліді встановили, що навіть в організмі немовлят знаходяться сліди ізотопу стронту 90.

Особлива небезпека для біологічного світу полягає в тому, що зміни, які dokonуються в організмі, позначаються негативно на потомстві. Чергове покоління з'являється на світ здегенерованим і обтяженим органічним каліцтвом. Мирне використання атомної енергії не загрожує поки що існуванню живих істот на Землі.

З одного боку оволодіння цього джерела енергії відкриває перед людиною величезні перспективи розвитку, з другого — виставляє її на небезпеку заразитися радіоактивною хворобою. Вперше відкрите радіоактивне проміння не здавалося таким небезпечним. Несвідомість цього помстилася на Марії Кюрі-Склодовській і на багатьох пізніших дослідниках, померлих як і вона, внаслідок виникнення на радіоактивному тлі новотворів. Щойно згодом встановлено максимальну дозу радіації для людини. Однак практика визнала її ще надто високою. Статистика доводить, що здоров'я одиниць, які підлягають радіоактивному діянню, легко піддається білокрів'ю або іншим захворюванням новотворного характеру. Такі люди живуть коротше і передають дітям свої фізичні спотворення.

Все це є доказом, що людство наражене на велику небезпеку. Крім вчених, з яких більшість закликає задуматися, загалом люди не уявляють собі трагедії, яка може статися, якщо підходити до цих проблем легковажно.

Кіна-кіна

Батьківщина хінного дерева — Південна Америка. У дикому вигляді ці дерева ростуть переважно на східних схилах Анд невеликими групами або поодинокі. Населення Перу з давніх-давен знало цілющі властивості хінного дерева. Слово «хінін» походить від індіанського «кіна-кіна». Індіанці товкли кору, сипали її у воду й давали настій хворому. Вони зберігали таємницю від завойовників. Та випадково одному іспанському солдатові вдалося вилюкуватися від малярії хінною корою. А коли порошок з кори врятував і дружину віце-короля Перу, про це заговорила вся Європа.

Протягом тривалого часу тільки орден єзуїтів мав право монопольно торгувати хінною корою. Ліки, виготовлені з неї, почали називати «єзуїтським порошком».

Каскарільєро — так звуть людей, що добувають хінну кору, — знищували дерева. Це призвело до того, що в другій половині XIX ст. надходження кори в Європу катастрофічно зменшилось. Закони Перу та Болівії забороняли вивозити насіння хінного дерева за межі країни.

У 1845 р. голландці, підіславши з фальшивим паспортом німецького ботаніка Гасскарля, вчинили зухвалу крадіжку. Кілька хінних дерев та насіння було переправлено через океан спеціальним крейсером.

Хінне дерево росте на Яві, Ямайці, Цейлоні, в Конго. Велика робота по його акліматизації проводиться з 1931 р. в Радянському Союзі. В субтропіках воно культивується як одноклітинна трава, і хінін добувається не з кори, а з усієї рослини.

Разом з новою агротехнікою розроблено й технологію одержання препарату «Хінет», який має високі лікувальні властивості.

М. ЯСИНЧУК

Хлорелла — м'ясо й молоко .

Ще десять літ тому ніхто, крім нечисленних вчених, не цікавився хлореллою — маленьким одноклітинним твором — водоростю (альгою). Ніхто не припускав, щоб ця звичайна водорість так прославилась, зробила таку кар'єру. Її славу вирішив факт, що хлорелла, попри свою дуже просту зовнішню будову, має неабияку здатність присвоювання сонячного проміння, що її здатність в цьому десять разів більша, ніж у високорозвинутих рослинних організмів. Коефіцієнт присвоювання сонячних променів іншими рослинами становить 0,5—2%, а у хлорелли — 10%. При сприятливих умовах навіть 30%.

Хлорелла виявилась дуже корисною і економічною рослиною. Живиться вона повітрям, водою і розчиненими у воді мінералами, перетворюючи ці складники за допомогою сонячної енергії на повновартісні білки, жири і вуглеводи. Що до живильних властивостей, то цей маленький твір природи, ця водорість перевищує свинину, а річна продукція білків та жиру від вирощування хлорелли в одному невеличкому кадовбі дається порівняти з вартістю продукції м'яса від кількох свиней. Вигода від хлорелли стає особливо очевидною, коли пригадати собі ті великі клопоти, зв'язані з годівлею свиней, розміри пасовищ для коров, коли уявити собі гори всяких кормів, потрібних для худоби.

Хлорелла виявляє величезну перевагу в порівнянні з іншими промисловими рослинами. У зернових рослин переважає неїстівна частина: стебло, листя, Цукрова тростина дає з себе тільки сік, картопля — бульбу. Хлорелла в цілості їстівна.

Спеціалісти у вирощуванні хлорелли — це японці. Вже в 1936 році вони добули штучно кількох тисяч тонн водоростей. У великих масштабах використовують вони водорості з морських глибин.

Спеціальні наукові інститути досліджують хлореллу. Проф. Гіроші Накамура подає, що хлорелла постачає білка 50 разів більше від найбагатших на білок стручкових рослин.

Японці і китайці вживають хлорелли як поживний додаток до хліба.

Мурахи-цистерни

Мурахи переживають зиму тільки завдяки тому, що запасують рідку їжу. Що ж тут дивного? — спитаєте ви. Дивовижними є їхні сховища. Як цистерни, мурахи виду *myrmecocystus* використовують своїх живих собратів, яких відгодовують настільки, що ті вже не можуть рухатися. Буває, що живі цистерни навіть лопають.

Мурахи-збирачі викрадають у ос краплини меду й квапливо відносять повні «мішки» додому, в мурашник, де і передають здобич мурахам-цистернам.

Розкормлені живі «цистерни» вже ніколи не залишають житла. Місяць за місяцем висять вони в підземних галереях мурашника, вчепившись крихітними кігтками за «стелю».

Зголодніла мураха висмоктує краплю меду з рота «цистерни». Іноді, вона передає її, в свою чергу, іншій мурашці.

Порозмовляймо про шестилітніх

Шестилітня дитина трудна, галаслива, бурхлива, капризна, вона переходить межу раннього дитинства повна цікавості і надії, повна страху і непевності. Вдень додає собі відваги замашистим рухом, голосним мовленням, почутим на подвір'ї вуличним словом. Шестилітній — лихо дому... дворовий Зорро.

Шестилітній перестає бути милим дитятком — стає хлопцем, дівчинкою. Початкові людські функції повністю ним опановані — правильна мова, збагачена всіма відтінками людських почуттів, справні і звинні рухи. Проявляє велику самостійність в одяганні, їдженні, утриманні особистої чистоти. З цим запасом основних життєвих відомостей стартує з родинного дому в ширше коло громадського життя, входить в процес «культурної» обробки, яка вже через рік приведе його до шкільної лави.

Однак поки що шестилітній Івасик переживає з приводу різного роду сумнівів, непевності. Так, наприклад, у тітки на іменинах стає перед проблемою: яке тісточно вибрати? Вирішення триває довго, і що б він не вибрав — виходить погано. Найгірше в неділю: «підемо в Зоосад чи в парк?» Вибрати так важко, що починають хвилюватися і малий і мама. Так само з Ганею. Яку одягти суконку — рожеву чи голубу? Що хочеш — грушку чи яблуко? — вічне вагання. Хотілося б мати і одно і друге одночасно. Навіть після вирішення триває внутрішнє вагання.

Шестилітній в одну мить змінює свої почуття від ненависті до кохання і навпаки. Бурхливі почуття вимагають бурхливих слів, бурхливих рухів — звідси вживання бридких виразів, гримання дверима в безпідставній злості і т. п. ... Притаманна цьому вікові змінність настрою, бурхлива збудливість, вибухи ніжності, гніву, злості і розпачу ставлять терпеливість батьків не на абияке випробування.

Спроби писати зраджують схильність шестилітнього до дзеркального відтворення літер і цифр, він любить парні числа, добре знає, що 2 плюс 2 буде 4, однак 2 плюс 1 — для нього вже дія складніша.

Немає здібностей узагальнювати. Найкраще підготовляє його до майбутніх уроків арифметики зільна гра з ровесниками. Бо почуття справедливості в цьому віці дуже загострене. Як ти мені, так я тобі. Отже хочеш, не хочеш треба весь час рахувати: скільки разів об'їхано навколо площі? Хто швидше бігає і з яким часом? Хто далі кидає? Скільки хлопців брало участь в підході? Скільки цукерок? Скільки суніць?

Прості питання: а хто? а що? як зветься? поступаються місцем глибшій цікавості, що шукає більших зв'язків — чому?

Чому сонце сходить і заходить?

Навіщо люди повинні спати?

Як запалюють світло на перехрестях?

Як збирають мід бджоли?

Чому тане лід? і т. п., і т. д.

Вже не вистачає щось відповісти «на відчипного», не можна відвернути увагу традиційним «тримайся рівно». Шестилітній дома-

гається логічних відповідей, і не раз треба заглянути до енциклопедії.

Шестилітній відзначається надзвичайною фізичною справністю м'язів кінцівок і тулуба: натомість малі м'язи, що служать для більш точних маніпуляцій, таких, напр., як писання або гра на фортепіано, ще не достигли для праці. Так само не готовий ще для корпіння над книжкою апарат, що координує працю органів зору і рук. Тому шестирічна дитина охоче читає великі літери на вивісках і в газетних заголовках — а над книжкою мусить дуже схилитися. Не вміє також довго сидіти над грою, що вимагає багатьох дрібних рухів, терпеливого зосередження — її стихією є гасання, бігання, вдирання кудись, качання — фізичні зусилля до упаду, які дають можливість витрати енергії, нагромадженої в сильних і спрагнених руху м'язах. Фізичне зусилля, крім того, дає можливість здорово виладувати почуття непевності, яке мучить в цей час більше, ніж коли, почуття страху, охоронить від сонних марень, які ще так важко відділити від дійсності.

Цікавість шестирічного Івасика величезна, а критичний змісл невеликий. Саме в цей період дитина легко приймає за добру монету різні ірраціональні позиції свого оточення, що, напр., торкаються расової ненависті, зневаги до людей іншої національності, інших вірувань і т. п. Усякі пересуди і неправдоподібні історії знаходять в дитині наївного відбирача. Серед розмов шестирічників часто можна почути й такі: «З проковтнутого зерна в животі виросте дерево». «Коли свистіти в хаті, викликаєш чорта». «Через щілину в землі, якщо добре копати, можна дійти до Китаю», «Проковтнеш волос — розведуться в животі хробаки» і багато, багато інших.

Слід оберігати шестилітніх дітей від таких дурниць, не допускати до бурхливих переживань, зв'язаних з читанням різних страшних казок, — вони беруть все ще надто серйозно, надто дослівно. Світ фантазії і світ дійсності для них все ще неподільний.

Якось шестилітній Степанко, коли-то ближні уболівали над не досить класичною формою його кирпатого носика, почувши потішання «нічого, носик у нього зміниться, коли виросте», благально закричав: «не треба змінювати носика, хай вже буде такий, який є».

Поступово дитина зможе піднести своє мислення над дослівністю сучасної хвилини, почне думати більш абстрактно. Однак коли це наступить, йому потрібні будуть тисячі конкретних, особливо пережитих досвідчень, власним розумом відчутих, засвоєних.

Дорослих часто приводить до заклопотання нестримна правдомовність і просто-таки фотографічна пам'ять шестилітніх громадян. Ось приклад. Шестирічний Павлик до гостя батьків: «Як це добре, що ви вже прийшли, бо тато чекав і говорив: той ідіот, Грицько, завжди мусить спізнитися».

Або відоме з анекдотів наївне питання: «То тітка сама прийшла? А де чорт? Адже мама говорила: Вже ось тітку знову чорт несе». І багато, багато інших прикладів.

Отже найкраще не брати наших коханих шестилітніх на іменини!

З невияснених досі причин шестирічний більше ніж інші діти вразливий на біль і навіть на дотик. Ця надмірна вразливість перетворюється інколи в справжню боязнь перев'язки, уколу, а інколи

боязнь ця охоплює і так невинну дію як стрижка волосся, чесання щіткою, миття вух тощо. Шестилітні твердять часто «болить шкіра», «болить волосся» і в зв'язку з тим, що це явище майже загальне, нема підстав не вірити дитині. Тому слід в міру можливості в цьому періоді старатися не робити болісних маніпуляцій.

Перелом шостого року життя і труднощі розвитку в протилежність періоду перекірливості дитини (2—3-річної) і переломного віку дозрівання, це період досить недавно підданий науковим дослідженням як з природно-лікарської сторони, так і з психологічно-виховної.

Отже нічого дивного, що батьки і опікуни часто не підготовлені до подання шестирічним дітям допомоги в одній з чергових метаморфоз, які вони мусять переходити: цим разом від безпомічного пташеняти, безкритично захопленого своїми батьками (моя мама найгарніша, батько найрозумніший, найсильніший і т. п.) і при звичаєного до безпеки дому, до орляти, все сміліше літаючого, задиристого і перекірливого... а одночасно схильного до страху, як ніколи перед тим.

Часто роблять шестирічним дітям кривду, вважаючи їх розумнішими, ніж вони в дійсності є, приймаючи їх надзвичайну, часто фотографічну пам'ять за критерій виняткових здібностей.

Скільки ж таких гідних співчуття геніїв, передчасно висланих до школи, неминуче наражено на поразки і приниження, які виникають з того, що шестилітній не може дати собі раду з писанням (дрібні м'язи рук не досить розвинулися), що перевертає цифри і літери (дзеркальне бачення), що нарешті ні за що не може всидіти на місці і т. п. і т. д.

Поразка на початку шкільної дороги — це велика непоправима кривда дитини, це джерело багатьох непотрібних страждань.

Шостий рік життя повинен залишитись тим, чим є з точки зору розвитку — роком підготовки до шкільної праці в найбільш відповідних для цього умовах.

Найкращі умови для шестирічної дитини створені в доброму дитячому садку, на широкій площадці для ігор, з різними драбинками, качелями, м'ячами, велосипедом, скринькою, кубиком тощо. Все це дасть їй можливість виладувати свою енергію.

Фарби і мольберт, пластелін і глина — це необхідні предмети для художньої діяльності, не тільки з метою заспокоєння творчих потреб, а і відповідний шлях для розладування маси почуттів.

Присутність ровесників, спільна з ними гра (в невеликих групах по 2—3 дітей), бігання наввипередки, дружба і суперечки, звірювання і сварки — це необхідна заправка для громадського життя в школі.

Шестирічні діти важкі, галасливі, безладні, посварені з світом і з собою. Стараймося їх зрозуміти, пізнати причини їх неспокою і внутрішньої боротьби. Цей бурхливий період не триває довго, за кілька або кільканадцять місяців стане перед ним добре організований семирічник, повністю підготовлений для шкільної співпраці.

Крім батьківської любові і почуття обов'язку, яким же потрібним педагогічним знаряддям виявиться в цей час почуття гумору!

А на закінчення ще раз застереження: не переоцінюймо розуму шестирічних дітей, не посилаймо їх передчасно до школи!

Д-р І. Беліцка

Молодь у віці дозрівання

Період статевого дозрівання є, без сумніву, найтяжчим етапом життя не тільки для молодої людини, а і для батьків і вихователів. Отже слід йому приділити досить уваги. Період дозрівання характеризує розріст статевих залоз, які відіграють вирішальну роль в процесі дозрівання. З цим пов'язується ще й фізичне, функціональне і психічне перетворення в організмі дитини. Бо статеві залози не тільки виділяють власні гормони, а під їх впливом посилюється виділення інших гормонів внутрішньої секреції, тобто гормонів надниркової, щитовидної залоз, а передовсім мозкового додатку, в результаті чого утворена протягом попередніх 12 років життя психічна рівновага порушується. Повернення їх до стану спокою, в зв'язку з глибокою перебудовою усього організму, вимагає часу і триває в середньому від 3 до 5 років, а інколи навіть довше.

Отже в період дозрівання в організмі відбуваються зміни фізичні і зміни психічні. Помилково вважають період дозрівання від моменту появи у дівчаток місячних, і від перших ознак статевого потягу у хлопців. В дійсності, органічні зміни розтягаються на час набагато довший, і можна їх зауважити як перед, так і після появи вищезгаданих ознак.

Період дозрівання в нашому кліматі починається у дівчаток у віці 11—12 років, а у хлопчиків 13—14 років і характерний для обох статей збільшенням ваги, причому у обох статей позначаються в цей час виразні диспропорції в будові тіла і починають з'являтися другорядні статеві ознаки: у дівчаток збільшення і набрякання сосків, у хлопців збільшення ядер і чоловічого статевих органу з слідами оволошіння біля нього.

Під кінець цього періоду у дівчат здебільшого з'являється перша менструація, причому перший час вона проходить нерегулярно. У хлопців спостерігається значне збільшення полових органів, ріст волоссяного покриву і мутація голосу. Голос стає тонкий, пискливий, а на вищих нотах зривається, нагадуючи спів півня. У хлопців виразно зазначається формування чоловічої будови тіла.

Окремі частини тіла розвиваються нерівномірно, і з цієї причини, як у дівчат, так і у хлопців, втрачається дотеперішня пропорція між тулубом і кінцівками. Досить часто клопіт справляють досить довгі руки, з цим пов'язується незграбність рухів, зв'язаність, що відбивається й на психіці, викликаючи боязнь бути посміховищем.

Як у дівчат, так і у хлопців, з'являються в цей час вугрі, лойоток шкіри, що викликає гнійну висипку на шкірі.

У дівчаток часто можна зауважити збільшення щитовидної залози.

Порушена рівновага залоз внутрішньої секреції і нервової системи веде за собою ряд фізичних відчуттів порушення діяльності внутрішніх органів, які не встигають за швидким ростом тіла. Адже нерідко буває, що молодому хлопцеві або дівчинці протягом року прибуває кілька сантиметрів зросту.

Діти скаржаться на биття серця, особливо після більших зусиль, на неспокій і біль в області серця, на головокружіння, зомління, болі в шлунку, особливо в області печінки, в мочі інколи стверджується наявність білка.

Діти в період дозрівання швидко стомлюються, мають посилену потребу в сні, важко їх ранком пробудитися.

Через 3 роки настає період, який зветься юнацьким. Відзначається він остаточним відрізненням статі, в цей період часом настає кінцевий стрибок зросту, але значно менший ніж в другій фазі, вирівнюються диспропорції тіла, припиняється будь-яке порушення діяльності залоз внутрішньої секреції і внутрішніх органів, рухи стають плавними і зграбними, шкіра чиста і гладка.

З приводу порушення нервово-гормональної рівноваги організму юнаків та дівчат менш відпирні на всякого роду подразнення і інфекції, звідси і загальновідоме переконання, що в цьому періоді діти особливо схильні до туберкульозу і психічних хвороб. Дійсно, організм ослаблений і в несприятливих умовах усілякі інфекції, як і психічні травми, знаходять сприятливий ґрунт.

Однак, якщо створити відповідні гігієнічні умови, а саме: оточити молодь в цей період особливим піклуванням, дбати про її добре харчування, забезпечити більше сну і відпочинку, а разом з тим створити умови для виладування надміру енергії в спорті, в організованих фізичних вправах, в заняттях на свіжому повітрі — то період дозрівання не становитиме небезпечного повороту і не вимагатиме спеціальних засобів обережності, як думають деякі надмірно чутливі батьки.

Разом з вищеописаними фізичними змінами відбуваються також значні зміни в індивідуальності дитини, які вимагають особливої чутливості і уважного відношення.

Треба ще зазначити, що не завжди період дозрівання проходить так правильно, як вище описано. Часом він виступає раніше, часом пізніше, буває також і так, що появляються тільки певні риси, а інші спізнюються. Останнім часом помічається прискорення періоду дозрівання не стільки під оглядом біологічним, як психічним, але до цього питання ми ще повернемося.

Хиткість нервово-гормональної рівноваги відбивається на психіці юнаків і дівчат у вигляді незрівноваженості і хиткості настрою. Зникає свобода, веселість, дівчача і хлоп'яча чарівність. Швидкий темп розвитку тіла ослаблює організм, відчувається сильна втома, викликана навчанням і фізичною працею, немає ані охоти, ані навіть доброї форми для спорту.

Навчання вимагає значно більших зусиль. Діти скаржаться на послаблення пам'яті, схвилювані фактом, що повинні витрачати значно більше часу на домашні завдання, сидять над ними до пізньої ночі, і то з мінімальними результатами — бо ранком встають з «пустою головою» і з жахом стверджують, що їх зусилля пішли марно. Увага розпорошена — важко зосередитись під натиском багатьох думок і зацікавлень, які не мають нічого спільного з шкільною програмою.

Молодий хлопець і молода дівчина бувають роздратовані, задиркуваті, викликають сутички з оточенням, самі не розуміючи чому, що їх ще більше роздратовує.

Разом з відрізненням статей — відрізняється і психіка хлопців і дівчат.

Дівчата дозрівають раніше від хлопців. Уже в VI—VII класі — тоді, як хлопці ще охочі до бійок і різних витівок, — дівчата вже

поважніші, заобсорбовані питанням статей. Навіть амбітні дівчата, знеохочені труднощами, які в цей час справляє їм навчання, починають гірше вчитися. Вони багато уваги присвячують своїй зовнішності, вимагають нових костюмів, гарних суконок, з особливим перейняттям обговорюють нову зачіску, існуючі моди тощо. На реакцію батьків відповідають вибухом гніву, жалю, потоком сліз. Почувають себе глибоко скривдженими, нещасними, вважають, що вони жертви незрозуміння — в їх розумінні і почутті — зі сторони старшого невибачливого покоління, закостенілого в своїх пересудах і наставленого тільки на те, щоб їх позбавляти радості життя, забороняти всяку забаву.

Під впливом спокійної зичливої розмови самі визнають, що не мали рації, що зауваження батьків були справедливими. Та, на жаль, бажання хоч і дуже сильне, коротко триває, бо воля так само ослаблена, як і пам'ять та увага. Дівчинка, яка не має відповідного міцного опертя в сім'ї, відчуває себе самотньою, відчуває величезну потребу чутливості, любові, ласки. Цим вона відрізняється від хлопця, який намагається заспокоїти розбудження прагнення в статевому стосунку.

Мрійність дівчаток, їх величезна потреба позародинного контакту часто знаходить вихід в «адоруванні» старших товаришок або вчительок. Це почуття завжди позбавлене будь-якого сексуального забарвлення і стає небезпечним тільки тоді, коли предметом адорації є маловартісний об'єкт або навіть шкідливий. Тоді вплив адовоаної подружки може бути трагічним, бо в своєму засліпленні дівчинка безкритично наслідує адововану істоту.

Величезна змінність настрою, швидкий перехід від станів крайнього пригноблення до галасливої веселості, оприскливості, задиркуватості, сварливості, схильність до критиканства, тенденція до ізоляції — приводять до того, що цей період дуже важкий для родини і вимагає багато такту зі сторони батьків і вихователів, яких позування дівчаток на «дорослих» виводить з рівноваги. Трохи інакше проходить період дозрівання у хлопців. У них так само виступає втома, що проявляється в нехиті до навчання, послабленні уваги і пам'яті, в сповільненні розумових процесів. Однак передовсім в результаті посиленої діяльності залоз внутрішньої секреції, в організмі нагромаджується запас нової енергії, яка ще не знаходить умов для натурального, спокійного розладування, приводить до розладу нервової системи дозріваючого хлопця. Збудження його проявляється неопанованим, інколи запальним, грубим чином. Звідси схильність хлопців у цьому віці до викликання сварок і бійок. Підсвідомою причиною брутальної поведінки часто є бажання маніфестувати свою мужність, дозрілість. Колись лагідний хлопець стає тепер понурим, відштовхуючим підлітком, якого все дратує і гніває. Найбільш охоче ізолюється від родини, уникає її. Юнак прагне дружби, але сорониться товаришів. Усякі спроби нав'язання контакту зі сторони родини викликають протест. Він не потребує опертя, живе своїм власним життям, звичайно, не визнає форми і закони життя — прокладає собі дорогу сам, власними силами шукає власної правди. З презирством ставиться до дорослих — бо, зіставляючи їх життєві засади з поведінкою, бачить незгідність, фальш, і це збуджує в ньому презирство до світу дорослих. Він віддає перевагу повній самотності, скрито мріє про кохання — шукає дівчини, але він зв'язаний своєю незграбністю, відсутністю свободи рухів. Боїться бути осміяним і компенсує свою несміливість цинізмом і зухвалістю.

Послаблення волі, бажання визволитися від родинної залежності, прагнення пригоди, розбуджене тим, що діється на широкому світі, зацікавлення, належно не заспокоєне, дуже легко може привести до того, що хлопець під невідповідним впливом зіб'ється з пуття.

Бо як у дівчат, так і у хлопців, спокій, розсудливість, здібність до критичного мислення наступлять пізніше після періоду дозрівання — але тоді вже може бути надто пізно.

В світлі вищеописаного стає зрозумілим, чому період дозрівання називають «важким», «переломним». Він дійсно важкий, не тільки для молоді, а й для батьків і вихователів, від яких вимагає посиленої чутливості, такту і педагогічних здібностей.

Не дивлячись на свою шорсткість, зухвалість, легковажність, цинізм і бажання якось звільнитися від усяких пут, — молодь в цей період відчуває себе загубленою, самотньою і дуже прагне підтримки.

Слід собі усвідомити, що маємо перед собою не дітей, яким можемо наказувати, а молодь, яка підходить до справ критично, розуміє, вимагає, щоб батьки і вихователі рахувалися з її думкою. Відомий вихователю Януш Корчак вимагав пошани для дитини — а що й говорити про молодь. Ставлення до молодого хлопця чи дівчини безапеляційно, безумовно, без права опозиції — викликає зовсім зрозумілий бунт, протест, ненависть. А ці почуття, в свою чергу, викликають у дозріваючого хлопця чи дівчини почуття вини і приводять до терзань і пригноблення.

Часті сутички, скандали, принижуючі фізичні кари підростаючих хлопців чи дівчат до такого ступеня, виснажують нервову систему молодих людей, що часто викликають несподівані, необдумані реакції, що проявляється в утіканні з дому, а навіть в спробах самогубства. Варто підкреслити, що стани глибокої депресії нерідкі у молоді і що треба з ними дуже рахуватися. Великою помилкою, яку дуже часто допускають батьки, є підозрівання в кожній дружбі хлопця і дівчини сексуальних відносин. Перехоплювання листів, публічне висміювання, шпигування, звичайно викликають цілу гаму реакцій і безоднею розділюють батьків і дітей. Дуже малий відсоток батьків обговорює з дітьми причини їх поганого самопочуття в період дозрівання, а між іншим їх обов'язком є не тільки пояснення дітям суті фізіологічних змін, які у них відбуваються, а і підготовка їх до майбутніх обов'язків чоловіка і жінки.

В добросовісно поставленому поясненні, без жодного фальшивого сорому, слід усвідомити молодь, що сексуальна дозрілість не завжди йде в парі з дозрілістю характеру, що кохання, на яке кожна молода людина має повне право, не полягає тільки на заспокоєнні статевого потягу, але повинна бути оперта на взаємному довір'ї, пошані і дружбі.

Як хлопець, так і дівчина повинні знати про небезпеку квапливого заспокоєння статевого потягу, про небезпеку венеричних хвороб, які дуже розповсюджені зараз серед молоді, про можливість вагітності.

Чи родина і школа, на які спадає обов'язок виховання, виконують ці завдання?

Судячи по багатьох висловлюваннях молоді, вона відчуває себе дуже самотньою.

Батьки часто не знають, як взятися за усвідомлення своїх дітей, не можуть позбутися старих звичаїв ставлення до них «по-старому» не знаходять з молоддю спільної мови. Виховують дітей наказом, а не власним прикладом.

Період дозрівання тяжкий для молоді, бо вона повинна тоді перемогти свої фізичні і психічні нездужання, пробитися через життя і вибрати власний світогляд.

Цей період ставить великі вимоги перед батьками і вихователями, бо в цій подорожці молоді на манівці необхідна їх тактовна, доброзичлива, вибачлива і розумна допомога.

Д-р З. Шиманська

В. Васківський. Церква в Підгірцях. Дереворит.

Сільське ГОСПОДАРСТВО

В. Дяченко. На водопой.

Чому селянин повинен стати членом рільничого гуртка

Сучасне сільське господарство, а також методи господарювання селян далеко відійшли від тих, які залишили наші батьки й діди. Ми також донедавна часто вважали, що все те, що ми робимо в наших господарствах, є добре і незмінне. Більше того, багато селян було переконано, що жодних змін в сільському господарстві не можна очікувати ані вводити. Таких голосів тепер щораз менше, залишилися одиниці в окремих селах. Основна маса селян модернізує виробництво.

Є два напрямки, які характеризують зміни в нашому сучасному сільському господарстві, а саме:

- сільське господарство повинно користуватися тим величезним поступом, який охопив весь світ, і постійно підносити продуктивність людської праці;
- систематично підносити рівень виробництва, а одночасно знижувати її собівартість.

Щоб ці напрямки не лишилися пустими словами або мрією, селяни думають, як їх вводити в сільське господарство, маючи на увазі нашу конкретну аграрну систему. Користуватися досягненнями поступу в малих 5—6-гектарних господарствах не так просто як в великих товарних господарствах. Тому головною формою сучасного господарювання повинна бути всестороння співпраця селян. Без цього не можна багато вдіяти. В селі, подібно як і в промисловості, є завжди актуальною приповідка «один в полі не воїн». Ця правда є щораз більше зрозумілою для селян, і тому вони масово горнуть до співпраці в рільничих гуртках.

Ця організація має вже понад мільйон членів і стала значною громадською силою. Але кількість членів не повністю показують той великий розмах господарської діяльності рільничих гуртків, якого вони досягли протягом 5-річного існування. Можна зустрінутись з такими фактами, коли рільничі гуртки не в селах, а навпаки, села зосередились в рільничих гуртках. Більше того, характер сільсько-господарського виробництва такий, що без добре продуманих та організованих заходів цілих сіл не можна взагалі братись за модернізацію виробництва. Навіть передові господарства не в силі багато зробити, якщо відсталі не будуть намагатися дорівнятися до передових. Ось приклади:

Щоб піднести продуктивність праці селян, треба мати відповідні машини та трактори. Чи ці великі та дорогі машини можуть стати власністю окремих господарств? Ні, не можуть, і то з кількох причин.

Не кожний господар може самотійно купити собі та раціонально використати в своєму господарстві трактор і кільканадцять машин,

вартість яких досягає 120—150 тис. зл. Якби навіть кожний господар хотів та мав за що купити, виникає інша проблема, а саме: чи була б господарською і раціональною така політика.

Якщо б кожний господар хотів купити трактор, треба було б на протязі кількох років виробити щонайменше мільйон тракторів. Щоб цього досягти, держава змушена була б вибудувати кілька фабрик тільки для виробництва тракторів. А для виробництва машин треба було б вибудувати кільканадцять фабрик. Припустимо, що таке розширене виробництво тракторів і машин забезпечило б хоч би більші господарства тракторами. А чи менші господарства не хочуть своє виробництво механізувати? А по-друге, трактори в індивідуальних господарствах могли б працювати не 10 років, як прийнято в рільничих гуртках, а 20—30 років. Що ж тоді робити з фабриками? Чи за прикладом капіталістів припинити виробництво, бо немає кому продавати? Адже будова тих фабрик коштувала б величезні гроші. Крім того, для повної механізації сільськогосподарського виробництва треба у всій країні мати 350—400 тис. тракторів, а якби їх продавати тільки господарствам, які мають більше ніж 10 га землі, треба було б цих тракторів майже мільйон, і все-таки справа механізації не була б розв'язана, тому що залишилось би два мільйони менших господарств, не рахуючи зовсім малих. Чи ж не краще було б замість будувати нові фабрики тракторів, призначити ці гроші на продукцію мінеральних добрив і дати землі більші можливості родити збіжжя. Ось чому раціональне планове господарство вимагає, щоб селяни спільно користувались тракторами і машинами. Дає то можливість з однієї сторони раціонально використати фабрики тракторів і машин, а з другої так організувати працю тракторів в селі, щоб один трактор повністю заспокоїв потреби стількох господарств, скільки може обробити в часі корисному для продукції.

Так виглядає проблема механізації.

А тепер гляньмо на інші господарські ділянки, якими займаються рільничі гуртки.

Щоб піднести врожай на сільських полях, треба засівати відповідне кваліфіковане насіння. Не може, однак, цього зробити окремий селянин. Чому? Якщо на одному полі буде засіяно кваліфіковане насіння пшениці чи жита, а на сусідньому полі буде некваліфіковане, можна згори передбачити, що зусилля доброго рільника, який посіяв кваліфіковане зерно, будуть змарновані. Некваліфікована пшениця з сусіднього поля буде запліювати пшеницю кваліфіковану і тому добре зерно втратить свою вартість.

Так само виглядає справа ліквідації на полях та в садах шкідників і хвороб рослин і дерев, а також хімічного винищування бур'янів. Тут не може бути мови про добрі наслідки заходів окремих селян. Треба щоб ці заходи одночасно застосовували не тільки цілі села, але також громади й повіти. Щоб таку співпрацю організувати, селяни мусять мати свою організацію.

Далі. Рільничі гуртки доводять до повної культури пасовиська та луки як громадські, так і державні (ПФЗ). Щоб упорядити ці землі, треба мати сильні трактори та цілі комплекти необхідних машин. Окреме господарство не є в силі цих машин купити. Роблять це рільничі гуртки. В досліді агротехнічних заходів, ці десятки років необроблювані землі доводяться до повної культури, продуктивність пасовиськ і луків побільшується в кілька разів. Є де пасти ціле літо

худобу, а також можна зібрати багато сіна, тим більше, що багатьом господарствам бракує паші. З цих пасовиськ користуються цілі села. Цього не можна було б досягти без згідної співпраці селян, об'єднаних в рільничих гуртках.

Все це можна віднести до багатьох інших господарських та суспільних ділянок села. Рільничі гуртки будують та відновлюють світлиці, дома культури, організовують власними силами бібліотеки, передплачують пресу і т. д.

Рільничі гуртки приносять селянам величезну допомогу в галузі рільничої освіти. В цій галузі і виділяються три групи:

- рільники, а зокрема члени гуртків вивчають агротехніку та зоотехніку, щоб могли краще господарювати;
- жінки вчаться краще господарювати в колах сільських господинь;
- сільська молодь навчається рільничій професії в своїй організації, званій «пшиспособенем рільничим» та в спеціальних школах цієї організації.

В кожному селі, де працюють згадані організації під керівництвом рільничих гуртків, їхню діяльність видно здалека. Видно на полях, в загородах, в домах. Кілька років тому треба було селян заохочувати, щоб купували та застосовували мінеральні добрива. Було так, що добрива в магазинах чекали на покупців. Зараз ситуація змінилась — добрив треба все більше та більше. Не треба нікого агітувати, щоб користувалися ними. Добре організована охорона рослин та дерев, насінне господарство і т. д. Жінки навчилися спільно годувати курчата з інкубаторів, бекони, зразково ведуть городи, смачно готувати та самі часто-густо шиють найпростіший одяг своїм дітям. Молодь підростає і з них будуть добрі сільські господарі, які напевно будуть краще господарювати ніж їхні батьки.

В цій великій організованій громаді селян працює суспільно чимало українців. Багато з них займає висувальні пости в гуртках та повітових радах сільських гуртків. Кожний, хто хоче, знаходить в цих гуртках місце для себе.

П'ятилітня діяльність сільськогосподарських гуртків внесла багато доброго під селянські стріхи, чим можуть заслужено гордитись при нагоді XX-літньої річниці Народної Польщі. І. Г.

Корінні завдання в землеробстві і тваринництві

Всім нашим читачам відомо, що Народна Польща веде велику боротьбу за краще майбуття і кращий добробут населення. Тому приділяє вона значну увагу розвитку сільського господарства.

Наше сільське господарство досі не завжди забезпечувало потреби легкої та харчової промисловості. Є також відставання в розвитку тваринництва. Все це стає гальмом у дальшому швидкому піднесенні народного господарства і є серйозною перешкодою для зростання доходів громадянства.

XV Пленум партії встановив причини такого відставання в ряді життєво важливих галузей сільського господарства і визначив заходи

для швидкого усунення цих причин. Тези XV Пленуму партії накреслюють заходи в сільському господарстві для швидкого розвитку виробництва продуктів сільського господарства, кращого випосаження рільництва в новітні засоби продукції шляхом збільшення інвестиційних планів не тільки в рільництві, але і в промисловості, що працює для рільництва. В сумі біля 26% інвестиційних фондів буде призначено на розвиток сільськогосподарської продукції.

Інвестиційні фонди на сільське господарство порівняно з минулою п'ятирічкою збільшені понад 60%. Будуть вони сконцентровані передовсім на меліорацію, механізацію, забезпечення сільського господарства водою та на розбудову баз усуспільнених рільничих підприємств. Сільське господарство одержить понад 140 тисяч тракторів з відповідною кількістю потрібних машин, біля 16 тисяч зернових комбайнів, 15 тис. тракторних машин для посадки картоплі, 7 тис. комбайнів для буряків, 40 тис. розтрясачів до гною, 220 сушилок зеленої паші та багато інших машин. Кількість машин у рільничих гуртках буде збільшена. От хоч би молотарок буде біля 50 тис. Збільшиться продукція і доставки кінних машин відповідно до запотребування сільських господарств. Особлива увага буде звернена на забезпечення сільських господарств сівалками для зерна і мінеральних добрив, жниварками і машинами для збирання врожаю просапних рослин, на забезпечення рільництва знаряддям до обробки просапних та косянками і возами на гумових колесах.

Будуть розбудовані сільськогосподарські ремонтні верстати. В 1970 р. буде 84% зелектрифікованих господарств, т. зн. 3,1 мільйона. Рільничі гуртки зорганізують різні електричні урядження до спільного користування, як холодильні, сушарні і т.п. услуги для рільництва, побудовані і розбудовані магазини для мінеральних добрив, середники охорони рослин і т. п. Прямуються до того, щоб усунути відбір цукрового буряка, збільшити механізацію його перерадунок та відбору. Будуть розбудовані нові збірні молока, пункти скупку збіжжя, будуть будуватися переховальні овочів та ярини. Організаціям, що обслуговують рільництво буде створена можливість доставки середників продукції безпосередньо до господарства та буде зорганізований відбір рільничих продуктів безпосередньо з господарств.

Сільська кооперація буде чимраз більше розвивати услуги для рільництва. Велику роль у житті села та в розвитку сільського господарства приділяється далі рільничим гурткам, тому всі хлібороби повинні включитися до їх розбудови. Рільництво буде заосмотрене в середники продукції. В 1970 році рільництво одержить на кожний гектар ужитків рільних мінеральних добрив: 130—140 кг чистого складника азоту, фосфору і калію. Загальна кількість мінеральних добрив буде виносити 2 725 тис. тонн, в тому 1 000 000 тонн азоту, 700 000 тонн фосфору, 1 000 000 тонн калію.

Доставка навозового вапна буде виносити в 1970 році біля 2 млн тонн (в переліченні на кисень з вапна).

Час виміни сівного зерна та картоплі буде скорочений. Резерви посівного зерна будуть збільшені, щоб могли забезпечити рільництво навіть в літа, коли будуть за малі врожаї. Охорона рослин перед хворобами і шкідниками буде розтягатися на всю управну поверхню. Праці в годівлі тварин будуть скеровані в напрямі піднесення вартості і ужитковості тварин. Сітка державних лічниць для тварин буде збільшена до 2 000. Все це спрямоване на забезпечення могутнього

розвитку сільського господарства нашої країни. Як бачимо, партія і уряд подбали, щоб дати можливість розвинутися хліборобству.

Маючи це все до диспозиції хлібороби повинні зі своєї сторони доложити всіх зусиль, щоб виконати ось такі корінні завдання хліборобства. В галузі рослинної продукції чекають наших хліборобів ось такі підставові завдання:

- збільшити продукцію 4 підставових зернових культур до біля 21 цтн з кожного гектара.

- поширити поверхню управи пшениці на 11%;

- збільшити продукцію картоплі через збільшення видаєності з кожного гектара, а саме принайменше 170 з кожного гектара. При тому поверхня управи картоплі не повинна збільшитися. Для цього й треба розвинути спеціалізацію продукції;

- збільшити поверхню управи цукрових буряків до 460 тис. гектарів та піднести видаєність до 290 цтн з кожного гектара. Поширити культуру буряків передовсім у східних та центральних районах краю;

- поширити поверхню засівів метелико-цвітних та бобових на зерно. Побільшити управу післяплодів та межиплодів на 550 тис. гектарів;

- збільшити управу олійних рослин на 12% при видаєності з кожного гектара 16 цтн.;

- збільшити поверхню управи і урожаїв ликових рослин, тютюну, городини та зінтенсифікувати садівництво.

В галузі тваринництва всі наші хлібороби повинні:

- подбати про дальший розвиток кількості і якості худоби, збільшити продукцію живини на убій при зменшенні убою телят;

- збільшити поголів'я свиней.

Збільшення поголів'я та тваринної продукції належить оперти на кращому використанні сіножатей та пасовиськ при більшому використанні промислових кормів. Виміна тих кормів буде збільшена в 1970 р. до 4,5 млн тонн. Поголів'я худоби до 1970 року повинно зрости до 12 млн штук, причому повинно бути 6,4 млн корів при середній видаєності 2 300 літрів молока річно.

Науковці вичислили, що число корів, яке припадає на 1 мешканця в Польщі є навіть більше, як в Швеції, Швейцарії, Чехословаччині, Голландії, Франції, Бельгії, Німецьких Республіках — Демократичній і Федеративній. Продукція молока в переліченні на 1 мешканця є також вища, ніж в Чехословаччині, Англії і Америці. Однак в переліченні на пересічну видаєність молока від одної корови відстаємо далеко від країн високої рільничої культури. Тому й треба систематично підносити пересічну річну видаєність молока від кожної корови. Можна це зробити поправою кормлення, дбайливим доглядом, боротьбою з хворобами та ступнево поправляти поголів'я корів, перепроваджуючи раціональну селекцію поголів'я.

Висока видаєність молока дозволить на більш раціональне зужиття кормів та зменшує інші наклади, вложені на одиницю продукції, а тим самим причинитися до обниження коштів продукції.

В наших обставинах, навіть при теперішніх урожаях кормових рослин, можна досягнути більший зріст продукції молока під умовою зменшення недобору кормів в порі зимової годівлі.

В годівлі худоби відчуваємо загальну недостачу кормів в порі зими і на переднівку при рівночаснім їх надмірі восени. Та нерівно-

мірність є причиною в багатьох випадках низької кількості поголів'я і продукції молока і м'яса. Тут з поміччю може прийти квашення паш. Квашення є скарбонкою кормів на зиму і весну. А квашення кормів виконує тільки 24,8% селянських господарств. Поміч державі в тому напрямку є велика, тільки селянство не всюди використовує цю поміч.

Забезпечуючи кормом тваринну продукцію ми повинні до 1970 року досягнути 2 500 тис. штук молоді худоби на убій. На 100 гектарів рілних ужитків припаде тоді 60 штук худоби. Неустанний зріст запотребування на м'ясо зв'язаний зі зміною структури населення у висліді упромисловлення краю, як також зі зростом добробуту. Тому-то хліборобство повинно доложити всіх зусиль, щоб запотребування на м'ясо задовольнити, а можна це зробити збільшуючи продукцію молоді худоби на заріз. На це держава створила корисні обставини.

Звертаючи увагу на худобу не треба забувати і про свині. Селяни повинні використати догідні обставини на контрактацію свиней та збільшити їх поголів'я.

Не маловажною справою в забезпеченні ринку м'ясом є також годівля домашньої птиці. На цьому відтинку також створено добрі обставини і їх треба використати та збільшити годівлю домашньої птиці.

Так коротко накреслили ми корінні завдання, які повинні виконати наші хлібороби. Тому-то кожний хлібороб і всі загально повинні спрямувати всі свої сили на виконання цих завдань на благо всіх громадян.

І. Цеблівський

Хімія в захисті рослин від шкідників і хвороб

Рослинам, вирощуваним на наших полях і господарських угіддях, загрожує біля тисячі різних хвороб і більше двохсот видів різних шкідників. Ці хвороби і шкідники послаблюють і затримують розвиток рослин, або нищать їх зовсім, призводачи до значної шкоди врожаїв. Крім цього, на полях розростається маса бур'янів — найгірніших конкурентів і ворогів сільськогосподарських рослин.

Найшвидшим, найдешевшим і найбільш ефективним засобом боротьби з хворобами, шкідниками і бур'янами є хімічні отруйні речовини. Для винищування шкідників рослин, в залежності від їх роду, застосовують різні комахо- і грибовинищувальні речовини.

Комаховинищувальні отруйні речовини діють на комах:

Внутрішньо (шлунково) — тоді, коли разом з тканиною рослини попадуть до стравоходу.

Зовнішньо (контактно) — через безпосереднє зіткнення з тілом шкідника.

Комплексно — отрута без шкоди для рослини попадає в її соки, які стають отруйними для шкідників.

Останнім часом вводяться також засоби багатосторонньої дії зовнішньої і внутрішньої. Це сильні отрути, в склад яких входить ДДТ, НСН та ін. отруйні речовини.

Найважливіші комаховищувальні отрути: „Azotox” порошкоподібний 5%, „Azotox” рідкий 25%, 33%, 40%, „Azotox” густий 50% (отрути, в які входить ДДТ). Вживаються для винищування більшості комах.

„Owadziak” пилоподібний 1,2% і 2,4%, „Pędraszek” 2%, „Nszycol” 10% (отрути, в склад яких входить HCH lindan) — для нищення ґрунтових шкідників та інших комах та мошок.

„Ditox”, „Tritox” пилоподібний і „Tritox” рідкий 30% (отрути, в які входить ДДТ і HCH lindan або інші складові частини) — для нищення картопляного колерадського жука (стонки) і багатьох інших шкідників.

„Azofos” пилоподібний, „Azofos” рідкий 30% (отрути, в які входять фосфороорганічні елементи) — для нищення мошок і багатьох інших шкідників.

„Metox” рідкий 30% (в склад якого входить „metoxychlor”) — для нищення шкідників городни.

Карболени садівні емульсійні і DNK (з вуглепохідними оліями).

Засоби для боротьби з хворобами. Хвороби с.-г. рослин викликаються грибами, бактеріями та ще не дослідженими докладно вірусами. Для боротьби з цими хворобами застосовуються хімічні засоби з різним складом і назвами, що діють на певні групи хвороб або на деякі їх види.

Протигрибкові засоби застосовуються проти хвороб викликаних грибами, як напр., картопляна зараза, ріжки (тончніки), пархи і т. п.

До найважливіших протигрибових засобів відносяться: „Miedzian” 30% і 50% — для боротьби проти мнімих ріжків, бурячкового хвостика, картопляної зарази, пархів яблуні і інших хвороб.

Каліфорнійська рідина (сірково-вапняна) і „Ciarkol” — для боротьби з багатьма хворобами, а особливо з дійсними ріжками з ріжком яблуневим.

„Sadoplone” 75% і „Gribol” — для боротьби з хворобами в садах і городах, а особливо проти пархів і коричневої гнилизни.

Засоби для боротьби з бур'янами. Для боротьби з бур'янами, що ростуть між с.-г. рослинами, вживаються отрути різного хімічного складу, що діють на бур'яни, обпарюючи їх або гормонально.

Бур'яни в озимих і ярих хлібах (без висівки метеликових), а також в кукурудзі найкраще нищать „Peliki” і „Chwastox” рідкий. Для боротьби з бур'янами в горосі, пелющі, бобику і зернових мішанках з бобиком і пелюшкою стосується „Motylkopieli”. Бур'яни в льоні знищують „Krezomonom” і „Chwastokom” рідким 30% або мішанкою обох цих речовин. Для нищення пирію і інших бур'янів однолистных на орних ґрунтах і городах стосується „Antyperz” рідкий 38%.

Для нищення тяжких бур'янів придомових в городах і на полях, а також диких кущів на луках, в парках і на орних полях стосується „Krzewotox”.

Як користуватися хімічними отрутами?

В залежності від виду хімічної отрути і її призначення, стосуються різні спроби вживання. Найпростішим, добре відомим селянам, способом є протравлювання насіння перед посівом.

В останні роки стосується також протравлювання саджанців деяких рослин (напр. цибулі від цибулянки), а також протравлювання ґрунту отруйними речовинами проти ґрунтових шкідників. До речовин, які застосовуються для нищення в ґрунті багатожерних комах,

відноситься „Pędraszak” 2% — для посипання та пилоподібний „Owadziak”. Для боротьби з деякими грибами застосовується насінна протрава Т. „Terrafum”, формалін.

Протравлювання саджанців робиться при допомозі обпилювачів або шляхом занурення їх на певний час в розчин протрави.

Іншим способом застосування хімічних речовин є обпилювання. Щоб воно дало добрі результати, треба виконувати його дуже старанно, так щоб рослини були повністю і рівномірно покриті порошком. Тому обпилювання слід робити під час доброї погоди, в безвітряні дні, суворо дотримуючись вказівок і порад інструкції. Кращим однак способом є обприскування. Воно полягає на покриванню рослин хімічними отруйними речовинами, розчиненими в воді. Обприскування можна робити не тільки з метою боротьби з хворобами і шкідниками рослин, а також і для нищення бур'янів. Воно дає можливість поєднувати кілька отрут для нищення більшої кількості хвороб і шкідників.

Затуманення або аерозолення полягає на утворенні штучного туману з розчину хімічної речовини за допомогою апарату, що зветься „Pulsory”. Дрібні часточки штучного туману осідають на рослинах, покриваючи їх дуже щільно отруйною речовиною. Затуманення можна робити тільки при безвітряній погоді, щоб отрута не розходилася дуже далеко.

Для боротьби з комахами в жилих будинках, теплицях, підсобних приміщеннях застосовуються так звані аерозольні бомбки, які створюють туман з отрути.

З метою знищення в цих приміщеннях шкідників і хвороб застосовується ще газування шляхом спалювання або підігрівання хімічної речовини.

Я. Ражба.
Кв. тень.

Більше уваги садівництву і городництву

Садівництво і городництво в більшості наших господарств не доцінюється. А ці дві галузі мають велике значення в розвитку як зокрема сільського, так і всього народного господарства. До війни ці дві галузі були в нас занедбані і ніхто ними не займався. Після визволення ця справа набрала розмаху, але ще не зроблено стільки, скільки треба було б зробити. Поверхня управи городини досі не задоволює попиту. Те саме і в садівництві; дерев, ніби, є досить, але овочів мало.

В Польщі поверхня управи городини у відношенні до поверхні всіх інших культур є невелика. Зaledве займає вона 1 до 1,3% загальної поверхні орних ґрунтів. Середня вартість продукції городини з одного гектара є однак вищою від сільського виробництва з такої самої поверхні. Тепер продукція городини вносить у нас менше-більше 3 мільйони тонн. Середньо споживаємо біля 90 кг городини річно. Найбільше в нас садять капусти, менше огірків, буряків, помідорів. По кількості вирощуваної городини на першому місці стоять такі воєводства, як Познанське, Варшавське, Вроцлавське і Краківське, а відстають — Люблінське та Ряшівське.

Продукція городини повинна заспокоїти не тільки потреби внутрішнього ринку, але також дати товари на експорт. Найбільше експортуємо цибулі, менше — помідорів, каляфйорів, капусти, хрону тощо. З консервованої городини вивозимо в першу чергу огірки. А треба знати, що вивіз городини як свіжої, так і в консервах є дуже поплатним. Це повинні знати всі хлібороби і поширити управу цих культур. Це дає більше користі як кожному хліборобові зокрема, так і державі, як управа інших рільничих культур.

Злим проявом в нашому городництві є те, що городини не маємо рівномірно протягом цілого року. Багато маємо городини в порі зборів урожаїв з відкритого ґрунту, а в дальших порах року маємо її дуже мало. В першому півроці кожного року замало споживаємо городини, аж почавши від другого півріччя зачинаємо споживати ярини більше. Це значить, що маємо цілковито замало городництва під склом та ще замало розбудований у нас промисел переробки і консервування городини. Цьому запобігти можна поширюючи управу городини під склом та розбудовуючи відповідний промисел.

Так загально представляється справа городини і її спожиття. Коли б взяти під увагу саме село, то дійдемо до досить дивного висновку, а саме, що село споживає городини менше, як місто. Село, котре повинно продукувати городину, споживає її мало, а це тому, що замало є в нас присадибних городів, а як є, то не управляється всіх сортів городини, щоб мати на власне спожиття. А треба знати, що правильне відживлювання людини без спожиття городини є не можливим. Відживлювання без городини не впливає добре на здоров'я.

Про це треба пам'ятати і дбайливо взятися за поширення управи городини хоч би на власне спожиття.

В галузі садівництва також справа в нас не цілком добра. Маємо вправді багато дерев, але фруктів маємо замало. Спожиття фруктів в перерахунок на одного мешканця є у нас замале. Пересічно повинно воно припадати біля 100 кг на одного мешканця, а в нас споживається менше, як 40 кг.

Наше садівництво є занедбане, потребує воно фахової опіки і то дбайливої. Поодиноким сам хлібороб цього виконати не в силі, тому для науки цієї так пожитечної і доходової галузі сільського господарства хлібороби, що мають сади, або задумують їх закладати, повинні організуватися при рільничих гуртках в садівничі секції, щоб разом дбати про фахову опіку над садами, разом старатися про апаратуру і засоби до охорони садів перед шкідниками і хворобами, разом спроваджувати деревця до нового посадки.

Закладаючи сади треба знати, що рентовними садами можуть бути тільки сади більшої поверхні — принайменше 1 до 2 гектарів.

В галузі садівництва треба поширити управу ягідних культур, як малини, порічки та агрус. Кущові ягідні культури дають високі врожаї та є рентовними. Є відомі приклади, що одержують по 100—200 центнерів порічок з гектара, по 50—60 центнерів малини, по 100 і більше центнерів агрусу. Почисліть, скільки у вас коштує кілограм цих ягід, а переконаєтесь, скільки можете мати доходу з 1 гектара.

Дуже цінними є ягідні культури на присадибних городах кожного господарства. А на це наші хлібороби не звертають уваги. Ягоди малини, порічок і агрусу є цінними продуктами харчування. Вони смачні, містять у собі такі корисні речовини, як цукор, органічні кислоти, мінеральні солі, особливо ж багаті на вітаміни. Чорні порічки мають більше вітаміну «Ц» ніж лимони. Крім споживання у свіжому вигляді, ці ягоди широко використовуються для виготовлення варення.

Не менше значення має також управа суниць (трускавок). А ще є багато сіл, де про цю культуру навіть мало знають. Управа суниць дає великі користі господарству. Є сорти суниць, що дають по 100 і 200 центнерів з гектара. Начисліть, який дохід для господарства хоч би продати по найменшій ціні 4 зл за кілограм.

Плоди суниць досягають раніше ніж інших плодових і ягідних культур. У районах несприятливих для вирощування черешень суниці відкривають сезон спожиття свіжих плодів, є вони тоді дорогими. На власне спожиття є вони також цінним харчовим продуктом. Ягоди є корисні для людського організму як поживний і дієтичний продукт, а також мають вони лікувальні якості при шлункових захворюваннях, неокрів'я тощо.

Назагал наше село мало доцінює справи садівництва та городництва і мало орієнтується в їх доходовості. А на це треба звернути більше уваги і зацікавлюватися цими справами глибше, бо тут ми подали лише коротко вказівки, щоб зацікавити наших читачів тими справами. Радимо подумати глибше над садівництвом і городництвом, бо це дохідні галузі хліборобства.

Інж. І. Цеблівський

Яблуні, груші, сливи...

Всім відоме значення фруктів в живленні як дорослих, так і дітей. Бо фрукти мають в собі такі поживні речовини, необхідні для людського організму: залізо, фосфор, кальцій і т. п., а передовсім цілий комплекс вітамінів, цукрів і органічних кислот.

Найбільше вітамінів і мінеральних речовин мають в собі плоди ягідних кущів — малина, порічки, полуниці.

Однак в нашій країні досить низьке споживання фруктів і ягід.

Як же цьому порадити? В першу чергу, присвячуймо більше уваги і належно доглядаймо наші садки чи ділянки та садімо більше фруктових дерев і кущів!

Вирощування фруктових дерев і кущів в присадибних садках і на ділянках слід вважати як певного роду аматорське зайняття, і не завжди слід вибирати сорти чи види плодів, керуючись їх споживною оплатністю. Однак треба брати до уваги кліматичні і ґрунтові умови. Так, наприклад, в північно-східних районах не рекомендується садити сорти фруктових дерев, які легко примерзають (абрикоси, персики), натомість добре вирощувати там морозостійкі сорти, напр., вишні і деякі сорти яблунь. Для вирощування фруктових дерев і кущів непридатні тільки ґрунти зовсім піщані, сухі, надто важкі або надмірно вологі. Особливо вразливі на якість ґрунту яблуні і груші. Вони люблять ґрунти більш родючі, глибокі, легко глинясті. Черешні і вишні, натомість, добре вдаються на ґрунтах легких, піщано-глинястих, провітряних, але якщо вони добре нагріваються. Ягідні кущі, а особливо полуниці, люблять ґрунт родючий, багатий на перегній, доброї структури і досить вогкий. На важких, глинястих ґрунтах полуниці не родять.

Для розвитку фруктових дерев велике значення має також рід підґрунтя і ґрунтова вода. Найбільш корисне підґрунтя глинясте, яке добре нагромаджує воду. Натомість через піщане підґрунтя вода швидко пропливає до глибших шарів і стає недоступною для коріння дерев, що особливо некорисно під час літньої спеки.

Окремі сорти фруктових дерев відзначаються різною вразливістю на високість досягання ґрунтової води. Це залежить від розвитку їх кореневої системи. Ті сорти, що утворюють глибоку кореневу систему — груші, черешні чи волоські горіхи, більш вразливі на високий рівень ґрунтових вод, ніж, напр., сливи чи вишні, що не так глибоко коріняться. Відносно найвищий рівень ґрунтової води сприяє розвитку садових рослин з неглибокою кореневою системою, як напр., малини чи полуниці.

Досвід показав, що груші і черешні добре ростуть і плодоносять на ґрунтах, в яких ґрунтова вода виступає аж на глибині 150—180 см під поверхнею. Яблуні — прищеплені на дикій, сильно ростучій підкладці — можна садити на ґрунті, в якому ґрунтова вода виступає не нижче ніж 120—150 см. Яблуні, щеплені на карликових підкладах, напр. ЕМ IX або ЕМ VII, а також груші на айві

(пігві), вдаються також на грунтах з вищим рівнем ґрунтової води, бо коріння карликових рослин ростуть слабо і не сягають так глибоко.

Вишні і сливи ростуть добре навіть тоді, коли вода знаходиться в ґрунті на глибині 100—120 см. Для ягідних кущів потрібний рівень води ще вищий — 80—100 см під поверхнею ґрунту.

Окреслити рівень ґрунтової води найкраще на початку травня. Для цієї мети робимо кілька ґрунтових отворів, копаючи ями з одною горизонтальною стіною, глибиною щонайменше на 1,5—2 м. Один отвір може вистачити на кілька га поверхні, бо водні умови значних змін не зазнають, особливо в рівнинних місцевостях.

Вибір сортів для насаджень залежить в певній мірі від площі садка. При надто малій поверхні слід відмовитися від сильно ростучих трав з дуже великою і широкою кроною, а краще вирощувати ягідні кущі — малину, порічки, полуниці, а з дерев — сорти з слабим ростом, передовсім карликові дерева (особливо ті, що найраніше входять в стадію плодоношення, вони родючі і дають смачні плоди). Слід, крім того, добирати сорти з різним часом досягання, щоб давали нам свіжі плоди протягом якнайдовшого часу.

В Польщі найбільш розповсюджуваним видом фрунтових дерев є яблуня. Популярність її полягає в основному на тому, що вона при відповідному зіставленні сортів може протягом 8—10 місяців року давати для споживання свіжі плоди. При насадженнях перевагу треба давати сортам, які рано плодоносять, тим, що плодоносять щороку, або таким, які легко можна змусити щорічно родити (шляхом обприскування «Помонітом» або іншими препаратами). На особливу увагу в малих садках заслуговують згадані вже карликові деревця, прищеплені на слабо ростучих вегетативних підкладках. Підкладка ЕМ IX типово карликова. Прищеплені на ній благородні сорти виростають до 3 м висоти. Плодоносять вже через 2—3 роки після насадки, дають гарні, доброї якості плоди. Деревця на напівкарликових підкладках доростають до 3—4 м висоти, а плодоносять через 3—5 років. Вони більше витривалі як на нестачу води, так і її надмір в ґрунті, ніж щеплені на карликових підкладках.

З ранніх сортів варто садити: **Кльосе**, що досягає ще раніше ніж всім відома Палерівка, також **Джемс Гріве**, з смачними плодами, які можна збирати в кінці серпня або на початку вересня. З сортів пізньоосінніх вартісні: Малинова Оберландевка і Уелсі. Обидва ці сорти неважко вирощувати, вони досить морозостійкі і дають смачні плоди, які можна зберігати до січня. Серед зимових сортів на перше місце висувуються: **Джонатан** і **Банкрофт**, плоди яких у відповідних умовах можуть зберігатися аж до весни. Однак Джонатан вимагає тепліших місць і доброго ґрунту; на легких більш піщаних грунтах не вдається. З інших сортів на увагу заслуговують: помаранчева **Кокса** з дуже смачними пізньоосінніми плодами, а також **Мекінтош** — один з найсмачніших сортів американського походження. Вирощування цих сортів вимагає однак особливо великої старанності, бо помаранчева Кокса, як і Джонатан, вимагає тепла і легко примерзає, а Мекінтош дуже піддається яблуневим паршам.

Джонатан, Кокса і Уелін, — подібно до звичайної Антонівки та Бойкена — вважаються найкращими запилювачами для більшості

сортів яблуні. А, як відомо, від запилювання залежить зав'язування плодів.

З груш найбільш відповідними для ділянки будуть: Фаворитка і Бонкрета Вільямса — як грушки осінні, та Люкасівка і Парижанка — зимові сорти. Парижанка може лежати до січня. Фаворитка поруч з Вільямсом — також добрі запилювачі.

Зі слив рекомендується сорти: Морельова — ранній, Ренклод Альтана, Ренклод зелений — сливки ідеальні для компотів, Рання Ріверса, Угорка Вангенгайма і Угорка Волоська. Остання, правда, досить слабо родить, але прекрасний смак її плодів, як і велика їх придатність для переробки — безконкурентні.

Найбільш відповідними сортами черешні для вирощування на ділянках вважаються: рання **Мархійська**, **Кунса** та **Гедельфінська** і **Козерська**. Всі перелічені сорти, крім Козерського, вважаються добрими обпилювачами.

З кісточкових дерев особливо відрізняється вишня, бо її плоди знаходять широке і дуже різноманітне застосування в домашній переробці. Крім того, вони дуже смачні і поживні в безпосередньому споживанні. З рекомендованих у нас сортів вишні найбільш відповідні для вирощування на ділянці передовсім такі: Ксьонженца, Кєрезер і Лотівка. Ці сорти, крім Кєрезер, рано входять в період плодоношення, дуже родючі.

Для аматорського вирощування з кісточкових дуже надаються морелі і персики. Садити їх можна тільки в південних місцевостях з теплим, сприятливим для них кліматом. Найбільш цінними вважаються абрикоси і морелі Люїзета, Морнерк, Угорська рання, Заліщицька; персики: Амсен, Май флауер, Звицентця, Мінйонка, Вілька рання.

З плодових кущів рекомендуються такі сорти:

Полуниця: Мехеранс Фрюнерте — рання, Регіна, Єжи Сольтведель, Сенга — Сенгана. Талісман, а також з найпізніших — Гікслей.

Малини: Лятам, Малінз Проміг, Малінг Сідлінг, Лойд Георг, Рабін.

Порічки чорні: Голіаф, Даніель Сертембер, Мендін Крос, Ридкноп, Костволд Крос.

Порічки кольорові: Голландська червона, Ерстлінг аус Фірлянден, Герос і Біла з Ютеборга.

Агрус: Ранній з Нойвід, Леді Даламар, Білий тріумф, з сортів менш розповсюджених — Ресістента і Робустента.

Купуйте літературну антологію „Гомін“

Горючий газ...

з рослинних відходів

Яскраво горять блакитні вогні в нзаводських печах, в горілках кухонних плит, у ванних колонках. Для газифікації наших жител, заводів і лазень використовується природний газ, в якому міститься майже 95 процентів метану.

Метан часто називають болотним газом. Справді, на болоті можна помітити пухирці газу. Досить піднести до них запалений сірник, як вони загоряться блакитним вогнем. В болоті живуть і бурхливо розвиваються метанові бактерії. Вони є і в ящиках для відходів, у копиці прілого сіна і в купі вологої тирси. Пухирці метану у воді — це продукти «дихання» цих представників невидимого світу.

Кілька років тому кандидат технічних наук Ананашвілі створив штучне «болото» — бродильну камеру. Її заповнюють рослинними відходами, прілою соломою, тирсою, заливають водою і нагрівають без доступу повітря до 30—35 градусів... І через невеликий проміжок часу в бродильній камері з'являються пухирці горючого газу — метану.

Вставте в камеру трубку, піднесіть запалений сірник і на кінці трубки спалахне блакитний вогник.

Винахідник назвав свою установку БЕС — біоенергетична станція. Зробити її неважко — залізобетонна камера, газгольдер, кілька тонких трубок. Перша БЕС з'явилася в одному з радгоспів Грузинської РСР. Газ нагріває воду в корівнику, в душовій, варить їжу в кухнях робітників і службовців. Тепер уже багато збудовано БЕС в Грузії, Підмосков'ї, на Україні, в Тульській та інших областях.

Підрахунки показують, що ферма з поголів'ям у 200 корів і 50 свиней може повністю забезпечити БЕС рослинними відходами для вироблення 1000 кубометрів газу на добу. Калорійність метану, одержуваного на БЕС, — 6500 калорій. За його допомогою можна опалювати не тільки жилі будинки колгоспників і працівників радгоспів, а й давати паливо в пекарні, обігрівати теплиці, сушити насіння.

БЕС дає можливість одержувати дешеву електроенергію для освітлення жител, шкіл, амбулаторій, дитячого садка. За її допомогою можна електрифікувати трудові роботи на селі.

Б. Розен

Передплачуйте

„Наше слово“

Що таке агромінімум

Зусилля нашої громадськості є спрямовані на те, щоб одержати з кожного гектара землі як найбільше зерна і кормів. Є в нас господарі, які своїми врожаями дорівнюють, а не раз і перевищують врожай хліборобів інших країн, де хліборобство стоїть на дуже високому рівні. Таких хліборобів є однак в нас ще мало. В більшості ж господарств урожай є ще низький і вони впливають на те, що пересічна крайова видайність з гектара є низькою і далеко нам ще до того, щоб дорівнятись видайності країв з високою ріллярною культурою.

Чому в одних господарів урожай високий, а у других — в тих самих обставинах, в тому ж селі, а не раз і по сусідськи — низький? Відповідь нескладна: одні вміють раціонально використати землю, а другі — ні. Одні впору орють, впору сіють, вишукують добірне зерно, сіють сівалкою, нищать бур'яни, добре і з розсудком навозять землю, дбають, щоб мати таку кількість домашніх тварин, яка потрібна до угноєння ґрунту, вміють добре використати мінеральні добрива.

Другі цього всього не роблять, а противно, не вчас сіють, сіють не сівалкою, а з рядна, не вчас орють, не ведуть боротьби з бур'янами, не дають землі навоження ані органічного (гною) ані мінерального стільки, скільки земля потребує. А ялова земля, як то каже народне прислів'я, не накормить, а сама їсти просить. Землю треба добре справляти. Це знають всі добрі хлібороби і тому в них є завжди вищий урожай.

Щоб мати високі урожаї, треба виконати землі всі її найменші потреби, а вона за це винагородить. Коротко це можна назвати одним словом — виконати агромінімум. Слово агромінімум походить з латинського слова агер — рілля, мінімум — найменше.

Маючи на увазі, щоб високі урожаї були у всіх господарів, Рада Міністрів видала ухвалу, котра зобов'язує всі господарства виконувати агромінімум, тобто виконувати в хліборобстві усі підставові господарські праці, так в землеробстві як і в тваринництві, від котрих залежить піднесення сільського господарства.

Ухвала Ради Міністрів рівночасно зобов'язує відповідні чинники:

- навчити ріллярників, як ті підставові праці виконувати;
- переконувати їх про konieczність виконання цих праць в терміні;
- добитись, щоб всі господарства виконували ці праці;
- добитись, щоб всі ці праці причинилися до збільшення продукційних вислідів.

Отже виконуючи агромінімум стремимо до того, щоб:

- покращати насінну господарку;
- стосувати в як найширшій скалі заходи для охорони рослин і хімічної боротьби з бур'янами;
- раціонально господарити добривами, ширше стосувати вапнування піль;

— поширити продукцію кормів і раціонально кормити худобу і свині;

— поліпшити поголів'я домашніх тварин.

А щоб все це могли раціонально виконувати, треба створити обставини, щоб хлібороби могли доповнювати своє фахове знання, а при цьому удосконалити свої господарства. Для цього власне було між іншим організоване зимове школення хліборобів.

Всі ці засоби до піднесення рільництва здавна були мрією хліборобів, а тепер дочекалися вони оформлення ухвалою і будуть обов'язувати всіх хліборобів та держава помагатиме у виконанні цих засобів.

Програма агромінімуму була сконкретизована постановою II з'їзду делегатів Спілки рільничих гуртків та висвітлена зарядженнями Центральної управи Спілки рільничих гуртків і Міністерства рільництва. Програма агромінімуму вимагає:

— загосподарювання цілої поверхні землі, яку кожне господарство займає;

— виконувати підставові праці в управі землі в особливим узгодженням лущення стерні та догляду його, зимової орки, передпосівної управи, засіву сівником та старанного догляду культур під час їх росту;

— відновлювання посівного зерна і картопель згідно з насінним планом. Уживати до засіву добре очищеного насіння;

— збільшення продукції та удішення переховування органічних добрив, передовсім гною, гноївки, компостів та зеленого угноювання. Мінеральні добрива стосувати раціонально та валпувати кислі ґрунти;

— виконувати всі заходи в хімічній боротьбі з бур'янами;

— збільшувати продукцію кормів. У зв'язку з тим поправити сіножаті і пасовиська, збільшувати управу кормових рослин в полі. Дбати про консервування квашених кормів. Дбайливо перепроваджувати кошення та сушення кормових рослин та трави;

— раціонально кормити домашні тварини. Стреміти до поліпшення поголів'я домашніх тварин в напрямі кращої ужитковості і продукції.

Як бачимо, тематика агромінімуму є широка і обнімає ціле хліборобство. А реалізатором цієї тематики має бути кожний хлібороб. Збільшення видаєності з кожного гектара землі це не тільки приватний інтерес кожного хлібороба, але й громадський обов'язок кожного громадянина. І хлібороби українці повинні включитися масово у виконання плану і програми агромінімуму.

Інж. І. Цеблівський

**Організуйте пункти
навчання
української мови!**

Практичні Поради

Здоров'я—десять заповідей

1. Коли тобі перевалить вже за сорок, споживай якнайменше яєць, жиру, м'яса і старайся обмежити кількість молочних продуктів з більшим процентом жиру. Переступивши 50 років свого віку, людина з успадкованою схильністю до серечно-судинних захворювань хай не споживає яєць і жирного м'яса. Для старших людей треба споживати худе безжирне молоко, селянський сир, тваріг та інші білки за малим вмістом жиру.

2. Сповнилось тобі 50 років, забудь про таку кількість рослинних та тваринних жирів, що їх споживав ти раніше. Масло (коров'яче) і маргарин можна споживати, але з обмеженням. Не слід смачити надмірно маслом суп, варену моркву, шпинат, горох, квасолу, картоплю тощо.

3. Якнайменше їж смаженого, соусів, паштетів та солодкого (лагомина). При постійному додержуванні такого режиму невеликі відхилення не мають більшого значення.

4. Страви повинні мати відповідну калорійність залежно від віку і занять людини. Це дуже важливо. Не слід допустити до втрати ваги тіла нижче норми.

5. Звикай їсти свіжі фрукти, овочі замість пудингів, масних десертів, смаженого, нелегкостравної печені. Дбай про насичення свого меню потрібними мінеральними сполуками та вітамінами. Овочі (городину) можна споживати в більшій кількості. Це — помідори, селери, морква, петрушка, салата та вінегрети з малокалорійних овочів без майонезу.

6. Обмежуй кількість солодких напоїв (пляшкових і в кухликах).

7. Інтенсивно і щодня роби гімнастичні вправи, руханку. Прогулянка, здається, одна з найкращих вправ, бо загально доступна. Гімнастику виконуй систематично. Старші особи, обтяжені огрядністю тіла, не при звичаєні до довгих маршів і трудніших вправ, хай розпочинають їх дуже обережно, щоб серце поступово звикало до нових умов своєї праці.

8. Зміни роботу, якщо вона тобі не під силу.

9. Відпочинками та відпусткою користуйся регулярно. Не роби себе добровільно мучеником, бо це не дає хвали.

10. Всі моральні зобов'язання виконуй і май чисту совість супроти себе самого і світу.

ПІДРУЧНА ДОМАШНЯ АПТЕЧКА

Хай кожна сім'я подбає про таку аптечку, в якій напихваті було б все потрібне для першої допомоги у випадку несподіваної хвороби чи жаліцтва. Це важлива річ до приходу лікаря або приїзду каретки швидкої допомоги. До підручної домашньої аптечки зараховуємо також всіляке приладдя та предмети необхідні при догляді хворого. Ліки і перев'язні матеріали найліпше зберігати в стінній невеличкій шафці, помальованій ззовні і зсередини білим лаком. Полички і перегородки робимо з дерева і лакуємо або вставляємо скляні. Якщо вже маємо таку аптечку, то пам'ятаймо про утримання в ній ідеального порядку і чистоти. Мити водою з милом, а ліки і матеріали класти за певним розпорядком, щоб можна було їх завжди швидко знайти. На всіх пляшечках, флакончиках, пачечках повинні бути написи. Пошкоджені замазані етикетки слід замінити новими. Забороняється вкладати таблетки, пілюлі, порошки до порожніх торбинок по вжитих ліках без попередньої зміни напису (назви) вмісту торбинки, бо інакше можна помилково прийняти не те, що потрібне хворому, а така похибка часом здоров'ю дорого коштує. Ліки не можуть залежуватися місяцями чи роками, якщо їх хворий під час хвороби не використає. Таке накопичування ліків із невикористаних залишків дуже небезпечне. Треба знати, що деякі ліки швидко втрачають дату своєї вартості. Особливо розкладові піддаються всякі мікстури, а лікувальне зілля втрачає свою міць (його можна тримати тільки рік часу). На різних стадіях хвороби не раз різні складники вживаємо в неоднакових даванках (дозах) і інакше для кожного хворого. Пропонуючи комусь залежаний лік, можемо йому тільки пошкодити. Ліки без напису (назви) слід викидати.

Аптечка повинна знаходитися в холодному, сухому і темному місці, бо ліки легко втрачають свої лікувальні властивості під впливом світла, вологості чи температури.

В аптечці тримаємо ліки широкого вжитку і в невеликій кількості.

ЛІКИ ДОМАШНЬОЇ АПТЕЧКИ

1. Перев'язні матеріали (бандажі), дезинфікуючі засоби, ліки проти болю, проти гарячки (температури), ліки до шлунка, живота, на вихаркування, кашель, заспокійливі та серцеві ліки, деякі рослинні ліки і несконфігуроване приладдя.

Перев'язні матеріали: декілька бандажів ширших і вузких, довгих і коротких; пачка стерильної марлі, вати; вата в слоїку; лігнін; пластир; престоластир; дерев'яні лопаточки; шпильки; цератка для компресу; ножички; шкіряні або гумові наперсники різної величини; пінцет тощо.

Дезинфікуючі засоби: перекис водню (вода) в темній пляшечці для промивання поранень; тинктура йоду (йодина); сульфамідна присипка (порошок) до ран; чистий спирт для промивання ран і компресів; чистий бензин; засоби для полоскання горла (хімічні і рослинні); хінозоль, шавлія; борна кислота для промивання очей; сульфамідна масть, борна масть для загоювання ран; масть з риб'ячого жиру потрібна для лікування опіків; білий вазелін; рідина Бурова тощо.

Ліки проти болю і температури: аспірин проти грипу; пабіалгін або новалгін; верамон; порошки від болю голови; пірамідон тощо.

Ліки на шлунок і живіт: чиста сода; гірка сіль; таблетки проти запорів; вугіль в таблетках; м'ятні краплі; краплі Іноземцева; сиропи проти кашлю.

Заспокійливі і серцеві ліки: валеріанові краплі; бромураль в таблетках; неокардін і кардіамід в краплях.

Лікувальне зілля: рум'янок на шлунок і для промивання горла та очей; липовий цвіт від простуди; шавлія; вихаркувальна сумішка тощо.

Приладдя: келих з міркою; термометр; банки (25—30 штук); піпетка до крапель; скляна паличка для розмішування рідин; термофор (гумовий мішок); мішок на лід; іригатор.

Увага! Аптечку систематично упорядковуємо: все непотрібне усуваємо, а потрібні речі кладемо.

Дещо про права та обов'язки подружжя

Від 1 січня 1965 р. діє новий сімейний і опікунчий кодекс, схвалений Сеймом ПНР 25 лютого 1964 р. Він набагато різниться від попереднього, вводячи чимало корисних змін, спрямованих перш за все на зміцнення сім'ї та забезпечення відповідних умов виховання молодого покоління Польщі.

За новим кодексом шлюби даються в основному щойно після місячного строку від внесення заяви, однак з важливих причин орган надзору над ЗАГС'ом (ужонд стану цивільного) може дати згоду на одруження перед закінченням цього строку. Особам, життю яких загрожує небезпека, дозволяється одружуватися негайно перед керівником котрого-небудь ЗАГС'у або перед одним з членів президії місцевої народової Ради.

Одружуватися може чоловік віком не менше як 21 рік (а не як колись 18 років), а жінка, як і раніше, — 18 років. З важливих причин опікунчий суд може дозволити одружитися чоловікові, що скінчив 18 років, та жінці, яка скінчила 16 років життя. Одружуватися не можуть: цілковито позбавлені права розпоряджатися своїм майном; психічно хворі або психічно недорозвинені, хіба що суд дозволить (якщо стан здоров'я чи розуму не загрожує подружжю або майбутньому потомству); одружені, які законно не розвелись; батьки у простій лінії, брати і сестри ані споріднені у простій лінії, хіба що цим останнім суд дозволить; усиновителі з усиновленими.

Дружина може послуговуватись своїм дотеперішнім прізвищем або додати до нього прізвище чоловіка, якщо буде зложена відповідна заява. Коли ж її немає, дружина прибирає прізвище чоловіка.

В 23 статті кодексу говориться, що чоловік і дружина «мають рівні права і обов'язки в подружжі. Є вони зобов'язані до спільного співжиття, взаємної допомоги і вірності та спільних дій для добра сім'ї, яку заснували». Якщо чоловік або дружина, які живуть з собою, не виконує своїх обов'язків щодо заспокоювання потреб сім'ї, суд може наказати виплачувати зарплату винного з них до рук другого.

Чоловік і дружина мають рівне право щодо спільного майна та солідарно відповідають за позики, кредити і довги одного з них, зв'язані з заспокоюванням звичайних потреб сім'ї, хіба що суд вирішить інакше.

Якщо між подружжям наступив цілковитий і тривкий розпад співжиття, то дружина, як і чоловік, можуть домагатися судового розводу. Однак, мимо цілковитого і тривкого розпаду співжиття розвід недопустимий, якщо через нього мали б терпіти малолітні діти або якщо з інших поглядів ухвала розводу суперечила б засадам суспільного співжиття. Розвід також недопустимий, якщо його домагається особа винна розпаду подружнього співжиття, хіба що на це годиться друга сторона, або що відмова її згоди на розвід в даних обставинах суперечить засадам суспільного співжиття.

При розводі суд вирішує про права і обов'язки розведених батьків по відношенню до їхніх дітей. Суд може довірити виконувати владу одному з батьків, обмежуючи батьківську владу другого до визначених обов'язків та прав по відношенню до дитини.

Після одержання судового розводу розведена дружина, яка прибрала прізвище чоловіка, може повернутися до свого попереднього прізвища, якщо протягом трьох місяців внесе до ЗАГС'у відповідну заяву.

За новим кодексом особа, яку не визнано виключно винною розпаду подружнього співжиття і яка живе в недостатках, може домагатися від другої сторони удержування в межах виправданих потреб та заробітних і майнових можливостей зобов'язаного. Далі в кодексі говориться, що коли розвід потягає за собою погіршення матеріальної ситуації невинної розведеної особи, суд може зобов'язати особу виключно винну розпаду подружнього співжиття заспокоювати виправдані потреби невинної особи, хоч вона й не живе в недостатках.

Обов'язок удержування розведеної особи вигасає, коли вона одружиться вдруге. Проте, якщо зобов'язаним є розведена особа, яку не визнано винною розпаду подружнього співжиття, цей обов'язок вигасає також після п'яти років від постанови розводу, хіба що з огляду на виняткові обставини суд продовжить цей п'ятирічний строк.

Новий сімейний і опікунчий кодекс також вирішує по-новому багато інших важливих подружніх та родинних справ. Варто отже познайомитися з повним текстом кодексу, який надруковано в 9 номері «Дзенніка устав Польскей Жечипосполітей Людовей» від 5 березня 1964 р. Можна його одержати, між іншим, в:

- кіоску «Дому книжки» в будинку судів у Варшаві, Ал. ген. Сверчевського 127;
- касах воєвідських судів в Білостоку, Катовицях, Кошаліні, Лодзі, Ольштині, Ряшеві, Вроцлаві та Зеленій Горі;
- касах повітових судів в Гданську, Гдині, Кракові, Любліні, Перемишлі та Щеціні.

Ціна одного примірника згаданого «Дзенніка устав...» 3,20 зл.

Степан Демчук

Безалкогольні напої

Донедавна безалкогольні напої, крім лимонаду, фруктових соків і тому подібного, не були у нас в широкому вжитку. Лише нещодавно розпочато виготовлення, особливо в електричних міксерах, різного роду напоїв без домішки алкоголю.

З огляду на велику поживну вартість (вітаміни, мінеральні речовини, білок) вони стають цінним поповненням нашого харчування і урізноманітненням загально вживаних досі напоїв. Найбільш популярним напоєм стає молоко (або солодкі вершки) з домішками різного роду фруктових соків (сиропів) та сирих фруктів, попередньо розтертих. Можна робити суміші, додаючи замість соку чи фруктів мід, карамель, утерті з цукром яйця, шоколад, какао і т. п. Коктейлі можна також робити в кам'яному і фарфоровому посуді. Для збивання або вимішування завжди вживаємо дерев'яну ложку, призначену тільки для цього, добре миємо її гарячою водою після кожного вживання. Свіжі фрукти розтираємо в макітрі дерев'яним макагоном. Молочні коктейлі подають у високих склянках, додаючи, якщо є, соломку або трубочку з пластику. Молочні коктейлі треба подавати дуже холодними.

Щоб краще розуміти, будемо називати коктейлі молоком малиновим, шоколадним і т. п.

ЧАЙ МОРОЖЕНИЙ

Склад: $\frac{1}{2}$ склянки дуже міцного (чорного) чаю, 50 г ванільного морозива, 1 ложка цукру (пудри), 1 ложка збитих на піну вершків.

Спосіб приготування: всі складові частини, крім збитих вершків, змішати, влити до склянки, або до якоїсь кришлатевої посудини (келик, чара, вазочка) і вкинути ложку збитих вершків.

ЙОГУРТ ШОКОЛАДНИЙ

Склад: 1 столова ложка густого шоколаду, 2 столові ложки сметани, 2 чайні ложечки меду, 1 склянка йогурту.

Спосіб приготування: всі складові частини попередньо добре охолоджені в холодильнику або на льоду, добре вимішати і відразу подавати.

ЙОГУРТ МАЛИНОВИЙ

Склад: 2 келишки ($\frac{1}{20}$ літра) малинового сиропу, 1 склянка йогурту, щипта кориці (цинамону) в порошок.

Спосіб приготування: складові частини, дуже холодні, попередньо охолоджені в холодильнику або на льоду, добре вимішати і відразу подавати. Довше тримання після змішання може привести до утворення води на дні суміші.

Замість малинового можна вживати сиропи з інших ягід.

КАВА МОРОЖЕНА

Склад: $\frac{1}{2}$ склянки міцної кави, 50 г вершкового або ванільного морозива, цукор до смаку, 2 ложечки збитих на піну вершків.

Спосіб приготування: як в приписі № 1.

МОЛОКО ЦИТРИНОВО-МЕДОВЕ

Склад: 1 столова ложка меду, 2 чайні ложечки натурального соку з цитрини, 1 склянка молока.

Спосіб приготування: добре все перемішати.

МОЛОКО ШОКОЛАДНЕ

Склад: 1—2 столові ложки густого шоколаду, 1 склянка молока.

Спосіб приготування: добре змішати. Напій можна подавати холодним або гарячим.

МОЛОКО ШОКОЛАДНО-ВАНІЛЬНЕ

Склад: 1 столова ложка густого шоколаду, 5 г ванільного цукру, 1 склянка молока.

Спосіб приготування: ванільний цукор стовкти на пудру і всипати його в молоко, додавши шоколад. Все разом добре вимішати.

МОЛОКО ФІГОВЕ

Склад: 5 сушених фіг, 1 чайна ложечка соку з цитрини, 1 склянка молока, до смаку трохи цукру або меду.

Спосіб приготування: фіги порізати на дрібні кусочки, розтовкти в ступці, а потім розтерти в макітрі макогоном, після чого добре (на протязі 5 хвилин) вимішати з молоком, медом і соком з цитрини.

МОЛОКО КАРАМЕЛЬОВЕ

Склад: 2 столові ложки карамелі (цукор припалений на золотий колір), 1 склянка молока.

Спосіб приготування: як в приписі № 6.

МОЛОКО КАРАМЕЛЬОВО-СУНИЧНЕ

Склад: 2 келишки (1/20 літра) суничного сиропу, 1 ложка карамелі (див. № 9), 1/4 літра молока.

Спосіб приготування: як в приписі № 6.

МОЛОКО КАРОТЕЛЕВЕ

Склад: 2 молоді середні каротелі (моркви), 1/2 склянки молока, щипта солі.

Спосіб приготування: каротелі добре обмити і обскребти, стерти на терці і розтерти в макітрі. Вимішати, як в приписі № 8. Це вітаміновий напій.

МОЛОКО МАЛИНОВЕ

Склад: 2 столові ложки свіжого малинового соку, 1/8 літра молока, цукор (пудра).

Спосіб приготування: ягоди протерти через сито, відкинувши кісточки, і перемішати з молоком, попередньо підсолодивши до смаку. Подавати дуже холодне.

Так само можна приготувати напій іншого фруктового смаку, додаючи в такий же пропорції вишневий, помаранчевий, ананасний, порічковий сік (сироп).

МОЛОКО ТОМАТНЕ

Склад: 2 середні помідори, $\frac{1}{2}$ склянки молока, щипта солі і меленого перцю.

Спосіб приготування: з помідорів обчистити шкірку, протерти через сито, вимішати, як в приписі № 8. Подавати дуже холодним.

МОЛОКО СУНИЧНЕ

Склад: келишок (від $\frac{1}{10}$ до $\frac{1}{20}$ літра) ягідного соку, 1 склянка молока.

Спосіб приготування: добре вимішати в посудині (5 хвилин) швидкими повними оборотами.

Так само можна приготувати коктейлі й з інших свіжих фруктів, передовсім з вишні, дерену, чорних порічок, морелів, персиків, бананів і т. п.

МОЛОКО ВАНІЛЬНЕ

Склад: 5 г ванільного цукру, $\frac{1}{4}$ літра молока.

Спосіб приготування: цукор розтовкти на пудру, добре і довго мішати з молоком. Подавати дуже холодним. Так приготовлене молоко охоче п'ють і дорослі і діти.

ШЕЙК ШОКОЛАДНО-СОЛОДОВИЙ

Склад: 50 г шоколадного добре замороженого морозива, 1 столова ложка карамелі (припалений на золотий колір цукор), 1 ложка добре роздрібнених горіхів, 1 склянка молока.

Спосіб приготування: добре змішати і відразу подавати в ефектному скляному посуді.

ШЕЙК ВАНІЛЬНО-СУНИЧНИЙ

Склад: 50 г добре замороженого вершкового морозива, 1 келишок суничного сиропу, 1 склянка молока.

Спосіб приготування: перед тим, як вийняти з холодильника чи з льоду молоко, протираємо суниці через сито, потім змішуємо добре всі складові частини. Подавати в ефектному скляному посуді з соломкою і ложечкою. Одну суничку вкинути для прикраси.

Ставайте членами
УСКТ

Квіти взимку

Розміщувати квіти треба так, щоб вони не попадали під струмінь холодного повітря, бо може обморозитися листя.

Цикламенам, примулам і камеліям, які цвітуть, необхідна температура в межах плюс 10—12 градусів. Ще нижча температура потрібна агапантусам, араукаріям, пальмам, трояндам. Бенгальські троянди та гортензії краще виносити на зимівлю в теплий підвал. Амариліси, глоксинії та бульбові бегонії можуть зимувати у темному прохолодному місці квартири.

Поливають квіти взимку обережно. Вічнозелені рослини поливають один—два рази на тиждень, замінюючи часте поливання обприскуванням.

Найпоширенішою помилкою зимового догляду за квітами є надмірне зволоження. При надмірному поливанні вода не використовується рослинами повністю, і ґрунт у горщику закисає.

Поливаються квіти водою кімнатної температури, так, щоб земля була повністю змочена і частина води з'явилася на піддоні. Виливати воду з піддону не треба, бо вона має в собі солі, вимиті з ґрунту. Через годину—дві волога звичайно вбирається землею.

Цибулинні та бульбові рослини — панкраціуми, амариліси, цикламени поливаються з піддону або по краях горщика.

Велику увагу приділяти зволоженню повітря. Від надмірної сухості його у цитрусових, наприклад, часто осипаються квіти. Щоб запобігти цьому, квітконіжки обмотують вологою ватою.

Квіти треба щоденно обприскувати по два—три рази з пульверизатора або з невеликої лійки з дрібною сіткою. Добре в сухій кімнаті ставити між горщиками мисочки з водою чи спеціальні зволожувачі, які продаються у магазинах.

Рослини треба тримати в чистоті. Листя, покриті шаром пилу, не буде добре рости. Обмивати рослини і горщики треба теплою водою з милом, користуючись м'якою щіткою, кісточкою або губкою. Добре також давати рослинам додаткове світло за допомогою люмінесцентних або звичайних ламп.

Пересаджувати, обрізувати і підкормлювати квіти взимку не треба. Це краще починати у березні—квітні.

Високий каблук

Якої висоти повинен бути каблук у жіночих туфель?

Це залежить від моди, скаже дехто. Але ж каблук служить не тільки вимогам моди. Надто високий каблук надає нозі неприродного положення, зменшує крок і недостатньо пом'якшує поштовхи і струси, що виникають при ходьбі. Точка опори при цьому зміщується вперед, і тіло всією своєю вагою давить на передню частину стопи.

Наша стопа не стикається всією плоскістю, а подібно до триніжка має свої точки опори. Така будова стопи дозволяє їй витримувати всю вагу тіла людини.

Якщо вага тіла жінки, наприклад, 48 кг, а висота каблука її туфель 3—4 см, то вся вага тіла розподіляється на обидві стопи рівномірно — по 24 кг; з них 18 кг припадає на п'ятку і тільки шість

на передню частину стопи. А при каблуках в 7 см передня частина стопи перевантажується майже в три рази більше норми.

Від постійного ношення високих каблуків на підошві може утворитися хворобливий мозоль. Пальці упираються в носок туфлі, а це іноді викликає їх викривлення, найчастіше — великого пальця з розростанням «кісточки». Ось чому модниці внаслідок цього бувають змушені носити спеціальне ортопедичне взуття, а іноді їм навіть доводиться звертатися за хірургічною допомогою.

За даними наших і зарубіжних вчених, близько половини населення земної кулі має різний ступінь плоскостопості, причому найчастіше воно зустрічається у жінок. Одна з причин розвитку плоскостопості — нераціональне взуття, зокрема взуття з дуже високим каблуком.

Ефективним засобом попередження плоскостопості є правильний добір взуття.

Якщо постійно носити взуття без каблука, то це теж може призвести до розвитку плоскостопості. Погано також проводити цілий день вдома чи на роботі в тапочках.

Отже, взуття для роботи і для ходіння по вулиці повинно бути з невеликим стійким каблуком висотою 3—4 см. Лише святкове взуття, яке надягається на короткий час, може мати високий каблук.

М. Шенінг-Паршина

**СКІЛЬКИ ПОТРІБНО МАТЕРІАЛУ НА ПОШИВ ОДЯГУ ДЛЯ
ОСОБИ, ЯКА МАЄ РІСТ 160 СМ, ОБ'ЄМ ГРУДЕЙ 96 СМ.**

Рід одягу	Вовна шир. 140 см	Шовк 80—90 см
Пальто	2,40—2,50 м	
Костюм	2,25 м	
Сукня проста з рук. $\frac{3}{4}$	1,75 м	3 м
Гарсонка	2,25 м	3,5—4 м
Сукня з коротким рукавом	1,50 м	3 м
Блузка з довгим рукавом		2 м
Блузка з коротким рукавом		1,50 м
Спідничка	0,75—0,80 м	1,5—1,6 м

АДРЕСИ ПРАВЛІНЬ ТОВАРИСТВА

- Zarząd Główny UTSK, Warszawa, ul. Czerniakowska 73/79, I piętro, pokój 101, 115, 116, tel. 41-23-51.
- Redakcja tygodnika „Nasze Słowo”, Warszawa, ul. Wiejska 14, pokój 17, V piętro, tel. 21-31-67, 21-37-55, 21-37-50.
- Zarząd Wojewódzki UTSK, Koszalin, ul. Zwycięstwa 126, pokój 8, tel. 38-70.
- Zarząd Wojewódzki UTSK, Olsztyn, ul. Dąbrowszczaków 6, I piętro, tel. 25-45.
- Zarząd Wojewódzki UTSK, Gdańsk, ul. Długi Targ 8/10, tel. 31-58-78.
- Zarząd Wojewódzki UTSK, Szczecin, ul. Mickiewicza 21, tel. 85-80.
- Zarząd Wojewódzki UTSK, Wrocław, ul. Rуска 46, pokój 20, tel. 347-64.
- Zarząd Powiatowy UTSK, Przemyśl, ul. Kościuszki 5, woj. Rzeszów, tel. 20-29.
- Zarząd Powiatowy UTSK, Banie Mazurskie, p-ta Banie Mazurskie, pow. Gołdap, woj. Białystok.
- Zarząd Powiatowy UTSK, Legnica, ul. Szkolna 10, woj. Wrocław.
- Zarząd Powiatowy UTSK, Ostróda, ul. Armii Ludowej 7, woj. Olsztyn, skrytka pocztowa 100, tel. 820.
- Zarząd Powiatowy UTSK, Bartoszyce, Plac Zwycięstwa 3, woj. Olsztyn, tel. 371.
- Zarząd Koła Miejskiego UTSK, Górowo Iław., ul. Kościuszki 25, woj. Olsztyn.
- Zarząd Koła Miejskiego UTSK, Łódź, ul. Więckowskiego 32, tel. 304-69.
- Zarząd Koła Miejskiego UTSK, Lublin, ul. Okopowa 1, tel. 46-74.
- Zarząd Koła Miejskiego UTSK, Zielona Góra, Plac Obrońców Stalingradu 17, II piętro, tel. 25-39.
- Zarząd Koła Miejskiego UTSK, Trzebiatów, ul. Śluzowa 21, pow. Gryfice, woj. Szczecin.

ШКОЛИ

- Uniwersytet Warszawski, Katedra Filologii Ukraińskiej, Warszawa, ul. Krakowskie Przedmieście 26/28.
- Studium Nauczycielskie, Sekcja Filologii Ukraińskiej (z internatem) Szczecin, ul. Tarczyńskiego 1.
- Liceum Pedagogiczne nr 2, klasy ukraińskie (z internatem), Bartoszyce, ul. Limanowskiego, woj. Olsztyn.
- Liceum Ogólnokształcące nr 4. (z internatem), Legnica, ul. Chojnowska 98, woj. Wrocław.
- Liceum Ogólnokształcące, Przemyśl, ul. Słowackiego 21, woj. Rzeszów.
- Szkoła Podstawowa nr 2 im. Tarasa Szewczenki (z internatem), Biały Bór, p-ta. Biały Bór, pow. Miastko, woj. Koszalin.
- Szkoła Podstawowa (z internatem), Czachowo, p-ta Radowo Małe, pow. Łobez, woj. Szczecin.
- Szkoła Podstawowa, Banie Mazurskie, p-ta Banie Mazurskie, pow. Gołdap, woj. Białystok.

КНИГАРНІ

Księgarnia Wydawnictw Importowanych, Warszawa, ul. Nowy Świat 47,
Klub Międzynarodowej Książki i Prasy, Warszawska, ul. Nowy Świat 20.
Księgarnia „Domu Książki”, Olsztyn, Plac Wolności 2/3, (tel. 30-44).
Klub Międzynarodowej Książki i Prasy, Olsztyn, ul. Mickiewicza 9,
tel. 30-11 (prosić księgarnię).

Księgarnia „Domu Książki”, Szczecin, ul. Al. Wojska Polskiego 44.
Księgarnia „Domu Książki” nr 8, Koszalin, ul. Zwycięstwa 20.
Księgarnia „Domu Książki”, Zielona Góra, ul. Żeromskiego 16.
Księgarnia „Domu Książki”, Gdańsk-Wrzeszcz, ul. Miszewskiego 14.
Księgarnia „Domu Książki”, Rzeszów, ul. 3-go Maja 2.

Подані книгарні, крім нормального, ведуть також висилковий продаж (за винятком Клубу міжнародної преси та книги в Ольштині) українських книжок, а інколи і грампластинок з записом українських пісень на листові замовлення за поштовою післяплатою. «Наше слово» подає своєчасно оголошення про нові українські книжки та грампластинки, що приходять з України до Ольштинської та інших книгарень.

ВАРТО ПРИДБАТИ І ПРОЧИТАТИ

«Правда і кривда» — Михайла Стельмаха. Роман, в якому повному, з великою силою художньої правди відтворено важке життя колгоспного селянства на Україні в умовах панування культу особи Сталіна під кінець Великої Вітчизняної війни та в перші післявоєнні роки.

«Вир» — Григорія Тютюнника. Удостоєний Шевченківської премії роман, події якого розгортаються напередодні і під час останньої світової війни. У романі висвітлюються також деякі негативні явища, що мали місце в період панування культу особи Сталіна.

«Тронка» — Олеся Гончара — Філософський роман про нашого сучасника. В романі чимало картин, в яких зображено конфлікт трудової моралі з залишками бюрократизму, безгосподарності, егоїзму, міщанства та наслідками доби культу особи.

«Дикий мед» — Леоніда Первомайського — Роман, зі сторінок якого дихає суворая правда останньої світової війни, гірка правда про життя народу, про його непохитну віру в Правду і Партію.

«Сонце повинно боліти» — Михайла Стельмаха — Роман, епічне полотно з життя українського народу. Твір розповідає про важкі і суворі тридцять років, роки жорстокої класової боротьби на селі.

«Опришки» — Володимира Гжицького — Історичний роман про романтичного героя і мрійника Олексу Довбуша.

«Богун» — Олександра Сокольського — Історичний роман про видатного подвижника Богдана Хмельницького, одного з героїв визвольної війни українського народу 1648—1654 років Івана Богуна.

«Історія Української РСР». У двох томах. Вид-во Академія наук УРСР.

Увага! Вищеподані книжки шукайте в книгарнях, що займаються продажем української літератури.

УКРАЇНСЬКІ РАДІОПУНКТИ

Ольштин — радіопередачі раз на тиждень на середніх хвилях 187 м (1604 кнз) і 202 м (1484 кнз) та транслюються гучномовцями лише на Ольштинщині. Радіостанція діє в промені 40—70 км.

Адреса: Komitet d/s Radia i Telewizji „Polskie Radio i Telewizja”, Rozgłośnia w Olsztynie, ul. Lumumby 24.

Кошалін — радіопередачі раз на тиждень на середніх хвилях 188 м (1484 кнз). Радіостанція діє в промені 30—50 км.

Адреса: Komitet d/s Radia i Telewizji „Polskie Radio i Telewizja”, Rozgłośnia w Koszalinie, ul. Armii Czerwonej 49.

Ряшів — радіопередачі раз на тиждень на середній хвилі 249 м (1205 кнз) та транслюються гучномовцями по Ряшівщині. Ряшівські радіопередачі чути майже по всій Польщі, слухаючи на хвилях радіостанції Краків.

Адреса: Komitet d/s Radia i Telewizji „Polskie Radio i Telewizja”, Rozgłośnia w Rzeszowie, ul. Świerczewskiego 3.

Люблін — радіопередачі раз на тиждень лише по гучномовцях для Люблінського воєвідства.

Адреса: Komitet d/s Radia i Telewizji „Polskie Radio i Telewizja”, Rozgłośnia w Lublinie, ul. 22 Lipca 5.

За інформацією про докладний час українських радіопередач, тобто день і годину слід звертатися до поданих радіопунктів. Подати його не можемо, бо він хоч не часто, проте змінюється.

Ч и т а ч у!

Піддержуй зв'язок з редакціями українських радіопередач. Ділися своїми враженнями, критичними заувагами та висловлюй свої побажання. Проси, щоб передавали твою улюблену пісню в безплатному концерті побажань. Надсилай інформації про культурно-освітнє і господарське життя свого середовища, звертайся за інформаціями і порадами. Слухай українські передачі і пиши листи до редакції радіомовлення.

Для кращого оволодіння рідною мовою радимо слухати ще українських радіопередач з Пряшева (середня хвиля 243 м — Кошиці). Києва (довга хвиля 1435 м і середня хвиля 283 м та 232 м) та інших радіостанцій, як Львова, Харкова чи Одеси.

З Києва слухайте також радіопередачі українською мовою для українців, що проживають поза межами України. Найкраще їх слухати увечері на коротких хвилях. Враження про радіопередачі та побажання надсилати на адресу: Київ, Радіоцентр.

Варто знати, що кожної неділі радіостанція Москва передає концерти для громадян Польщі, які транслюються радіостанцією Варшава II на середніх хвилях 367 м (818 кнз) та регіональними радіостанціями ПНР. Час передач можна встановити з часопису „Radio i Telewizja” та з щоденних газет. Бажані пісні для польських громадян надаються безплатно. Замовлення слід надсилати на адресу: ССРСР, Москва, Радио, почт. ящик 787.

ВИДАННЯ УСКТ

Літературна антологія «Гомін» 1964 р. — 40 зл. — Це перша уескатівська антологія, в якій вміщено кращі зразки поетичних і прозових творів українських літераторів, що проживають в Польщі. Книга прикрашена репродукціями творів українських місцевих митців. Продажем літературної антології займаються — Головне правління УСКТ у Варшаві, всевідські правління та повітові правління.

«Наше слово» — ілюстрований тижневик, орган Головного правління УСКТ.

Умови передплати «Нашого слова» в краю:

поодинокий номер	0,60 зл.
з додатком «Наша культура»	1,50 зл.
місячна передплата	3,30 зл.
квартальна передплата	9,90 зл.
піврічна передплата	19,80 зл.
річна передплата	39,60 зл.

Замовлення приймають всі місцеві поштові відділи, листоноші та делегатури ПУПіК «Рух» за 20 днів перед строком, від якого бажаємо одержати часопис.

Умови передплати «Нашого слова» для закордону:

квартальна передплата	13,95 зл.
піврічна передплата	27,90 зл.
річна передплата	55,80 зл.

Передплати для закордону висилайте поштовими переказами на адресу: „Ruch”, Warszawa, ul. Wronia 23, konto PKO „Ruch”, W-wa, 1-6-100024.

Умови передплати «Нашого слова» за кордоном.

1. В капіталістичних країнах:

Сполучені Штати Америки — на рік 4,70 дол., пересилка повітряною поштою.

EUROPEEN Publisher, Representatives, Inc. 132 West 43 Rd. str. New York 36 NY.

Канада — на рік 5 дол., пересилка повітряною поштою.

a) Claremont Confekcjonery S. Praszowski 722 Queen str. West Toronto 3 Ontario, Canada.

b) Syrena Book and Travel Agency 2182, Dundas str. 4, Toronto, Ontario, Canada.

Бразилія — на рік 4,70 дол., повітряною поштою.

N. Kisiel Avenida Rio Branco, 18 — Sala 407, Rio de Janeiro.

Уругвай — на рік 4,70 дол., повітряною поштою.

Editione Pueblos Unidos Cacilla, de Sorreo 589, Montevideo.

Західна Німеччина — на рік 19,70 нім. марок.

a) Kuben und Wagner München Schliessfach 68.

b) Presse — Vertiebsgesellschaft, Frankfurt am Mein Bóssen, str. 13/15.

Франція — на рік 23,40 нових франків.

a) M.E.T.C.A.P. 23, Taitbont Paris 9, France.

b) Mesagerie du livre, 16 Rue du Bac Paris VII.

Австрія — на рік 19,70 нім. марок.

Globus Buchvertrieb Abteilung VAZ, Salzgreis 16 Wien I.

Англія — на рік 1,13,6 англійських фунтів.

Crakovia Book Company 58 Pendrake Road, London U. 8.

2. В країнах народної демократії:

Німецька Демократична Республіка — у всіх поштових установах.

Румунія —

— „Cartimex” P.O. 13.134—135, Bucuresti.

Чехословаччина —

Orbis Novinanti Praha II, ul. Wilnohradska 46.

Югославія —

Jugoslovenska Kniga Beograd, Terazije 27.

ГАЗЕТИ І ЖУРНАЛИ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

Г а з е т и:

Літературна Україна — орган правління Спілки письменників України — на рік 52 зл.

Молодь України — щоденник, орган Центрального комітету Ленінської Комуністичної Спілки Молоді України — на рік 76 зл.

Радянська культура — орган Міністерства культури УРСР — на рік 52 зл.

Радянська Україна — щоденник, орган Центрального Комітету Комуністичної партії України, Верховної Ради і Ради Міністрів Української РСР — на рік 90 зл.

Радянський спорт — орган Ради Спілки спортивних товариств і організацій Української РСР і УРРПС — на рік 46 зл.

Ж у р н а л и:

Барвінок — ілюстрований місячник для школярів молодших класів — на рік 18 зл.

Вітчизна — літературно-художній та суспільно-політичний місячник — на рік 84 зл.

Всесвіт — літературно-художній та суспільно-політичний місячник — на рік 84 зл.

Дніпро — літературно-художній та громадсько-політичний місячник — на рік 72 зл.

Жовтень — літературно-художній та суспільно-політичний місячник — на рік 72 зл.

Зміна — ілюстрований місячник для молоді — на рік 30 зл.

Комуніст України — теоретичний і політичний місячник ЦК КПУ — на рік 24 зл.

Малютко — ілюстрований місячник для дошкільників — на рік 24 зл.

Мистецтво — ілюстрований художній двомісячник — на рік 36 зл.

Народна творчість та етнографія — кварталник — на рік 36 зл.

Наука і життя — науково-популярний місячник — на рік 42 зл.

Новини кіноекрану — ілюстрований кіножурнал, місячник — на рік 24 зл.

Перець — сатирично-гумористичний двотижневик — на рік 36 зл.

Прапор — літературно-художній місячник — на рік 72 зл.

Радянська жінка — жіночий суспільно-політичний місячник — на рік 24 зл.

Радянське літературознавство — двомісячник — на рік 54 зл.
Репертуарний збірник «На допомогу художній самодіяльності» — на рік 15 зл.

Україна — ілюстрований суспільно-політичний тижневик — на рік 96 зл.

Український історичний журнал — двомісячник — на рік 54 зл.

Українська мова і література в школі — місячник розрахований на викладачів мови та літератури — на рік 66 зл.

Фізкультура і спорт — ілюстрований спортивний місячник — на рік 36 зл.

Увага! Українські газети та журнали, що видаються на Україні українською мовою, можна замовити (передплатити) на пошті, у листоноші або в делегатурах ПУПіК «Рух», до 15 листопада кожного року. Там же можна дістати повні списки (каталоги) українських газет і журналів.

УКРАЇНСЬКІ ФІЛЬМИ В ПОЛЬЩІ

На протязі останніх п'яти років Centrala Wynajmu Filmów придбала кільканадцять художніх фільмів виробництва українських кіностудій. Ось назви деяких з них:

„**Dwa oblicza Nataszy**” (Літа молодії) — кольорова безпретенсіональна кінокомедія виробництва Київської студії художніх фільмів ім. О. Довженка. Картина насичена українськими народними танцями, ліричними піснями та своєрідним народним гумором. У фільмі виконується широковідома пісня «Рідна мати моя» (Пісня про рушник).

„**Bądź moim synem**” (Два Федори) — чорно-білий фільм виробництва Одеської студії художніх фільмів про перші кроки демобілізованого солдата та його бездомного друга-хлопчика після останньої війни в одному з українських міст.

„**Kosmos wzywa**” (Небо кличе) — кольорова фантастична кінокартина виробництва Київської студії художніх фільмів ім. О. Довженка про космічні польоти.

„**Miasto bez wody**” (Спрага) — чорно-білий кінофільм виробництва Одеської студії художніх фільмів про Одесу, обложену гітлерівськими загарбниками під час останньої війни.

„**Korsarze Pacyfiku**” (Надзвичайна подія) — двосерійний чорно-білий фільм виробництва Київської студії художніх кінофільмів ім. О. Довженка про драматичні переживання екіпажу радянського танкера «Полтава», захопленого безправно в водах Тихого океану розбійниками Чанкайші.

„**Daleki ukochany**” (Катя-Катюша) — чорно-біла кінокомедія виробництва Київської студії художніх фільмів ім. О. Довженка про життя, працю, кохання робітничої молоді.

„**Szybsza od wiatru**” (Швидша від вітру) — чорно-біла кінокартина виробництва Ялтинської студії художніх фільмів про велику любов хлопця до моря, яка виявилась сильнішою любові до дівчини.

„Samolot odlatuje o 9” (Літак відлітає о дев'ятій) — чорно-біла кінокартина виробництва Київської студії художніх фільмів ім. О. Довженка про життя робітничого середовища, турботи дівчини з дитиною.

„Mali muszkieterowie” (Хлопчики) — чорно-біла дитяча кінокартина виробництва Київської студії художніх фільмів ім. О. Довженка про українських піонерів.

„Artysta do wszystkiego” (Артист з Коханівки) — чорно-біла кінокомедія виробництва Київської студії художніх фільмів ім. О. Довженка про сільську молодь.

„Panińskie lata” (Літа дівочі) — кольорова кінодрама виробництва Київської студії художніх фільмів ім. О. Довженка про працівників шовкового комбінату.

„Dwie sroki za ogon” (За двома зайцями) — кольорова кінокомедія, поставлена на Київській студії художніх фільмів ім. О. Довженка за однойменною п'єсою Михайла Старицького.

„Żegnajcie gołębie” (Прощайте, голуби) — чорно-біла кінокартина, виробництво Одеської студії художніх фільмів, про перше кохання.

„Po latach” (Між добрими людьми) — чорно-білий кінофільм поставлений на студії ім. О. Довженка за однойменною повістю Ю. Збанацького. Подія фільму розгортається під час останньої війни.

„My, mężczyźni” (Ми, двоє мужчин) — чорно-біла кінокартина, виробництво Київської студії художніх фільмів ім. О. Довженка, про шофера-хулігана та семилітнього хлопчика, під впливом якого він змінює свою поведінку.

Centrala Wynajmu Filmów купила також кілька російських фільмів, в яких виступає українська тематика, в тому числі кольорові фільми:

„Zapaśnik i błazen”, „Niewidomy muzyk”, „Opowieść płomiennych lat”.

Подані фільми демонструвались в міських кінотеатрах Польщі. Більшість з них демонструвались, демонструються або демонструватимуться сільськими кінотеатрами. При нагоді радимо оглянути ці кінокартини.

***Найкращим подарунком
для рідних і знайомих
буде
„Український календар
на 1965 рік”***

Вироби Косівської школи прикладного мистецтва.

З М І С Т

I. ДОРОГІ ЧИТАЧІ II. КАЛЕНДАРНА ЧАСТИНА III. У НАРОДНІЙ ПОЛЬЩІ

М. Рильський: До Польщі	31
В. Гомулка: З промови в Києві	32
З постанови IV з'їзду ПОРП	35
М. Сивіцький: Місто герой	40
З балансу останньої війни	43
М. Рильський: У Варшаві	45
А. Верба: Визволення	46
М. Вербовий: Договір дружби	52
М. Т. Щ.: І з'їзд ППР	54
І. Зінич: Українці в Польщі	55
О. Колянчук: Вклад українців у за- господарювання Вармії й Мазур	57
М. Лесів: Польські україністи-мово- знавці	60

IV. ПЕРОМ ДРУЗІВ

A. Baumgardten: Przyjaciel Pol- ski	69
Z. Drożdż-Satanowska: * * *	70
M. Rylski: Ojczyźnie	71
W. Słobodnik: Kijów, Do kijow- skiej kelnerki	72
M. Bażan: Karpacki dąb	73
B. I. Antonycz: Weselna, Jar- mark, Las	73—74
J. Harasymowicz: * * *	74

V. НА ЛЕМКІВСЬКІ ТЕМИ

Т. Северин: Спільний фронт	75
Р. Райнфусс: Етнографічні дослід- ження на Лемківщині	77
О. Волинець: Лемківське село Ко- манча	79
В. Хомик: Про брата захланного	83

VI. ЮВІЛЕЙНИЙ СЛОВНИК

Українські ювілеї

«Слово о полку Ігоревім» в Польщі	85
М. Чайковський: Денис Січинський	87
К. Р.: Петро Гулак-Артемівський	88
А. Верба: Михайло Драгоманів	90
К. К.: Історик-громадянин	95
Ф. Неуважний: З Польщею в серці	96
М. Т. Щ.: Двічі народжений	98
С. Козак: Ол. Полторацький	99
В. Гжицький: Опришки	101
Й. Кріль: О. Маковей	104
І. Красовський: Михайло Павлик	108
М. Чайковський: Андрій Чайковський	111
К. К.: Карпенко-Карий	114
К. Р.: Харківський університет	119
І. Прокопів: Заснування Одеського університету	121
І. Прокопів: Перша залізниця на Ук- раїні	122

Польські ювілярі

М. Л.: Микола Рей	111
А. С.: Трагічний герой	111
К. Пшерва-Тетмаєр: Бабська логіка	111
А. В.: Олександр Гроза	111
А. В.: Густав Еренберг	111
А. Верба: Друг українського народу	111
М. С.: Стефан Окшея	111
А. Верба: Т. Т. Єж-Мілковський	111
А. В.: В. С. Реймонт	111
А. В.: Вацлав Серошевський	111
А. С.: Дослідник української літе- ратури	111

Світові ювілярі

Данте Аліг'єрі: Пекло	111
М. Баранович: Джованні Боккаччо	111
А. Кусько: Ян Гус	111
Шарль Луї-Монтеск'є	111
Віктор Гюго	111
М. Т. Щ.: Долорес Ібаррурі	111
М. Т. Щ.: Фрідріх Енгельс	111
І. Глинський: Джозеф Кіплінг	111
Жюль Верн: Катастрофа в повітрі	111
М. Буговий: Анрі Барбюс на Україні	111
Є. Волошко: Михайло Шолохов	111

VII. ШЛЯХАМИ ІСТОРІЇ

М. Сивіцький: Творець Київської дер- жави	111
С. Склярєнко: Імператор	111
М. Б.: Під шапкою Мономаха	111
І. Красовський: Московські статті	111
М. Б.: Занепад козаччини	111
Повстання у Києві 1905 р.	111
М. Сивіцький: Шляхом скореної пихи	111
М. Твен: Афоризми	184
А. Гошовський: Засновники і діячі КПЗУ	111
Я. Радзейовський: II з'їзд КПЗУ	111
В. Кульчицький: Об'єднання Закар- паття з Україною	197
Ю. І. П.: Гроші на українських зе- млях	111
Про алкоголізм	111

VIII. СВИЖИМ ПЕРОМ

Є. Сіромаха: Максимові Рильському	211
М. Рильський: З циклу «Зимові за- писи»	211
В. Коротич: Книги	211
І. Жиленко: * * *	211
Б. Мамайсур: * * *, Коні	211
Я. Гудемчук: Слово про любов, Я не хочу	211

І. Гребінчишин: От, комедія...	209
С. Єсенін: Молитва матері	210
М. Яструн: Перші уроки	211
О. Лапський: Смерть, Апострофа	212
Є. Гарасимович: Біля руського сві- тильника	213
Є. Беднарчук: К. А. Яворському	214
І. Шель: Над морем	215

ІХ. ГОСТИНЕЦЬ ДІТЯМ

М. Рильський: Нащадок	217
Пан Коцький	218
М. Рильський: Білі мухи	219
О. Вишня: Фазани	220
Приказки	221

Х. ГУМОР	222

ХІ. У ЗАКУТКАХ ЗЕМНОЇ КУЛІ

М. Сивіцький: В країні карликів і гі- попотамів	225
М. С.: Ескімоси на порозі нової доби	230
М. С.: Мініатюрне королівство	231
М. С.: Мандрівка школи до учнів	234

ХІІ. ЛІТЕРАТУРА І МИСТЕЦТВО

С. Вальницька: Різьба та кераміка на Україні	237
С. Вербицький: Буяння молодих та- лантів	241
А. С.: Головні течії в сучасній літе- ратурі	247
Я. Дзира: Українська рукописна лі- тература	250
К. Кузик: Мистецтво Марії Яреми	255
К. Кузик: Нев'янучий талант	257
К. Кузик: Святовид — бог наших предків	260

ХІІІ. НАУКА І ТЕХНІКА

Видатні вчені	263
А. З.: Олександр Русов	264
І. Циганек: За краще майбутнє	265
К. С.: Земля — планета невідома	268
М. Пулець: Потоп	271
Ю. І. П.: Електромотор з перспекти- вою	273
Радіоактивність	274
Кіна-кіна	275
Хлорелла — м'ясо і молоко	276
І. Беліцка: Порозмовляймо про шестилітніх	277
З. Шиманська: Молодь у віці дозрі- вання	280

ХІV. СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО

І. Г.: Чому селянин повинен стати членом рільничого гуртка	286
І. Цеблівський: Корінні завдання в землеробстві і тваринництві	286
Хімія в захисті рослин від шкідників і хвороб	291
І. Цеблівський: Більш уваги садів- ництву і городництву	294
Яблуні, груші, сливи	296
Б. Розен: Горючий газ з рослинних відходів	299
І. Цеблівський: Що таке агроміні- мум	300

ХV. ПРАКТИЧНІ ПОРАДИ

Здоров'я — десять заповідей	302
С. Демчук: Дещо про права і обо- в'язки подружжя	304
Безалкогольні напої	306
Квіти взимку	309
Високий каблук	309
Скільки потрібно матеріалу	310
Адреси та інформації	311

Kalendarz Ukraiński na 1965 r. Wydawca: Ukraińskie Towarzystwo Społeczno-
Kulturalne, Warszawa, ul. Czerniakowska 73/79. Nakład 7500 egz.

Zakł. Graf. „Tamka”, W-wa, ul. Tamka 3. Zam. 1133/64. Z-86.

CENA . ZŁ. 25.—

